

unicef
for every child

Accelerated
Learning
Programme

ΙΣΤΟΡΙΑ

για το Γυμνάσιο

Funded by the
Asylum, Migration and
Integration Fund of the
European Union

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ALP

ΙΣΤΟΡΙΑ

για το Γυμνάσιο

Αυτή η έκδοση χρηματοδοτήθηκε από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Το περιεχόμενό της εκφράζει τις απόψεις των συγγραφέων της και δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι αντικατοπτρίζει την επίσημη θέση της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

ΕΡΓΟ ALP

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΑΡΑΜΠΑΤΖΗ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΓΑΤΣΩΤΗΣ

ΤΑΣΟΣ ΜΑΤΟΣ

ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ

ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΕΡΓΟΥ ALP

ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΝΔΡΟΥΛΑΚΗΣ

Διευθυντής του Εργαστηρίου ΜΔΔ Ελληνικής Γλώσσας και Πολυγλωσσίας
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

ΥΠΕΥΘΥΝΟΙ ΓΙΑ ΤΗ UNICEF

ΝΑΟΚΟ ΙΜΟΤΟ

ΓΙΩΡΓΟΣ ΣΙΜΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΚΠΡΟΣΩΠΟΣ ΓΝΩΜΟΔΟΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΙΕΠ

ΝΤΟΡΕΤΤΑ ΑΣΤΕΡΗ

COPYRIGHT ©

2020, UNICEF & GLML, UNIVERSITY OF THESSALY

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το Πρόγραμμα Ταχύρρυθμης Μάθησης (Accelerated Learning Program, ALP) αναπτύχθηκε το 2020 από ένα σχήμα τριμερούς συνεργασίας, του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, της UNICEF και του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής, με σκοπό να αντιμετωπίσει τα ζητήματα εκπαιδευτικής συμπερίληψης στην κατώτερη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση (Γυμνάσιο) για έφηβους/ες μαθητές/ριες με προσφυγική ή μεταναστευτική εμπειρία. Μαθητές/ριες που, στην πλειονότητά τους, εκτός από την πρόκληση της εκμάθησης της γλώσσας του σχολείου, αντιμετωπίζουν σημαντικά εμπόδια στην παρακολούθηση των υπόλοιπων μαθημάτων, συχνά εξαιτίας των περισσότερο ή λιγότερο εκτεταμένων περιόδων κατά τις οποίες έχουν μείνει εκτός εκπαίδευσης στη χώρα προέλευσής τους, κατά τη διάρκεια της προσφυγικής διαδρομής, αλλά και κατά το πρώτο διάστημα παραμονής τους στην Ελλάδα.

Στο πλαίσιο αυτό, το Accelerated Learning Program συγκροτήθηκε ως ένα πλαίσιο μάθησης, συμβατό με τα υπάρχοντα προγράμματα σπουδών, μετουσιωμένο σε αντίστοιχα εκπαιδευτικά υλικά για τους μαθητές και τις μαθήτριες, σε οδηγούς για τους/τις εκπαιδευτικούς και σε διαγνωστικές δοκιμασίες για την αποτύπωση γνώσεων και δεξιοτήτων, στα μαθήματα:

- Βιολογία
- Ιστορία
- Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή
- Μαθηματικά
- Φυσική
- Χημεία.

Τα εκπαιδευτικά υλικά για τους/τις μαθητές/ριες συμπυκνώνουν, σε ένα πλαίσιο που είναι δυνατόν να παρουσιαστεί σε ένα σχολικό έτος φοίτησης, τις βασικές γνώσεις και δεξιότητες που παρέχονται στα τρία έτη φοίτησης στο Γυμνάσιο, με στόχο να είναι εφικτή η αποτελεσματική συμπερίληψη των μαθητών/ριών αυτών στις τάξεις στις οποίες τοποθετούνται με βάση την ηλικία τους. Με άλλα λόγια, τα υλικά του ALP υποστηρίζουν μαθητές/ριες, που για οποιονδήποτε λόγο έχουν βρεθεί εκτός εκπαίδευσης για μικρότερα ή μεγαλύτερα διαστήματα, να αναπληρώσουν τις γνώσεις που θα τους επιτρέψουν να συμβαδίζουν με τους/τις μαθητές/ριες της ηλικίας τους και να έχουν μια επιτυχημένη σχολική διαδρομή και πρόσβαση στις επόμενες εκπαιδευτικές βαθμίδες πέραν της υποχρεωτικής εκπαίδευσης. Υπό αυτήν την έννοια η αντιμετώπιση της πρόωρης σχολικής εγκατάλειψης, της μη συστηματικής παρακολούθησης και της σχολικής διαρροής είναι ανάμεσα στις κεντρικές επιδιώξεις του Προγράμματος.

Το γεγονός, παράλληλα, ότι οι μαθητές με προσφυγική ή μεταναστευτική εμπειρία έρχονται σε επαφή με τα γνωστικά αντικείμενα αυτά μέσω μιας γλώσσας με την οποία κατά κανόνα έχουν περιορισμένη ή και μηδενική εξοικείωση, μας οδήγησε στην επιλογή να μεταφραστεί το γλωσσάρι κάθε γνωστικού αντικείμενου, δηλαδή το βασικό λεξιλόγιο με τους αντίστοιχους ορισμούς, σε 8 από τις περισσότερο ομιλούμενες από άτομα αυτής της ομάδας γλώσσες: Αγγλικά, Αραβικά, Γαλλικά, Κουρμάντζι, Ουρντού, Σορανί, Τουρκικά, Φαρσί. Θεωρούμε, παράλληλα, ότι ο τρόπος με τον οποίο έχει δομηθεί το περιεχόμενο των διαφορετικών υλικών, η γλωσσική εξομάλυνση (με γενικό γνώμονα το επίπεδο A2 του Κοινού Ευρωπαϊκού Πλαισίου Αναφοράς για τις Γλώσσες), η εστίαση στην ανάπτυξη δεξιοτήτων, τα πολυτροπικά ή και πολυγλωσσικά κείμενα, οι βιωματικές-συμμετοχικές δραστηριότητες, ο μαθητοκεντρικός και ομαδοκεντρικός προσανατολισμός, η εστίαση στην επίλυση

προβλημάτων, προσφέρουν ευκαιρίες όχι μόνο κατάκτησης των επιμέρους γνωστικών αντικειμένων, αλλά και εξοικείωσης με τη γλώσσα του σχολείου σε ένα πλαίσιο πολυγλωσσικών συνεισφορών και αξιοδότησης των γλωσσών καταγωγής των μαθητών.

Επίσης, στις 8 παραπάνω γλώσσες έχουν μεταφραστεί πλήρως ορισμένες από τις ενότητες του υλικού, προσφέροντας με τον τρόπο αυτό μια πρόσθετη δυνατότητα να συνεχίσουν να μαθαίνουν σε μαθητές/ριες που είτε δεν έχουν ακόμη ενταχθεί στην τυπική δημόσια εκπαίδευση, είτε βρίσκονται εκτός σχολείου για άλλους λόγους (ανάμεσα στους οποίους και τα διαστήματα κατά τα οποία τα σχολεία παρέχουν μαθήματα εξ αποστάσεως εξαιτίας της πανδημίας).

Στον πλανήτη, υπολογίζονται σε 260 εκατομμύρια τα παιδιά που δεν πηγαίνουν σχολείο! Εργαστήκαμε για το ALP με αίσθημα ευθύνης και αποστολής, έχοντας στον νου μας αυτό το ασύλληπτο σε έκταση, παγκόσμιο πρόβλημα, επιδιώκοντας ωστόσο να βρούμε κατάλληλες τοπικές λύσεις. Έχουμε επίγνωση ότι η δημιουργία των υλικών είναι μόνο το πρώτο βήμα προς την κατεύθυνση της εφαρμογής ενός ολοκληρωμένου και αποτελεσματικού ALP στην Ελλάδα. Το κατά πόσο και πώς θα αξιοποιηθεί στην πράξη αυτό το υλικό είναι το επόμενο ζητούμενο. Δεν παραγνωρίζουμε πιθανές δυσκολίες που μπορεί το ALP να συναντήσει στη χρήση του, και δεν υποτιμούμε την υπερποικιλότητα του κοινού και των εκπαιδευτικών περικειμένων όπου μπορεί να εφαρμοστεί. Θεωρούμε ωστόσο πως το έργο αυτό θα έχει βάλει το μικρό του λιθαράκι στη γενικότερη προσπάθεια να βρουν ή να ξαναβρουν τον δρόμο για την εκπαίδευση αρκετά από τα προσφυγόπουλα.

Το υλικό του ALP τέθηκε υπό την κρίση όχι μόνο του Υπουργείου Παιδείας και του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής και μιας ομάδας εμπειρογνομόνων που συγκροτήθηκε από στελέχη του ΙΕΠ και Συντονιστές Εκπαιδευτικού Έργου, αλλά και μιας σημαντικής ομάδας εκπαιδευτικών που το προσέγγισαν κριτικά και το δοκίμασαν πιλοτικά στις τάξεις τους, προσφέροντας πολύτιμη ανατροφοδότηση. Θα θέλαμε να τους/τις ευχαριστήσουμε καθέναν και καθεμία χωριστά: φανταζόμαστε το υλικό αυτό ως ένα ζωντανό, εξελισσόμενο σώμα πολυτροπικών και πολυγλωσσικών κειμένων και δραστηριοτήτων, που αλλάζει, βελτιώνεται και προσαρμόζεται ευέλικτα σε διαφορετικές ανάγκες διαφορετικών ομάδων του μαθητικού πληθυσμού και σε ποικίλα συμφραζόμενα εκπαίδευσης. Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε θερμά όλους τους συντελεστές και όλους τους κριτικούς φίλους αυτού του Προγράμματος, όπως επίσης και την Επιστημονική Ένωση Εκπαίδευσης Ενηλίκων για την έρευνα-βάση που χαρτογράφησε το πεδίο της εκπαίδευσης των παιδιών με προσφυγικό ή μεταναστευτικό υπόβαθρο, τις ανάγκες τους, αλλά και τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι εκπαιδευτικοί τους στην πράξη.

Η πλήρης ηλεκτρονική μορφή του υλικού βρίσκεται διαθέσιμη εδώ:

<https://alp.teach4integration.gr/>

Για την ομάδα της UNICEF:

Naoko Imoto

Γιώργος Σιμόπουλος

Για την ομάδα του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας:

Γιώργος Ανδρουλάκης

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ενότητα 1 ^η Η μέτρηση του ιστορικού χρόνου - Η Προϊστορία: οι κοινωνίες της Εποχής του Λίθου.....	9
Ενότητα 2 ^η Εποχή του Χαλκού: η εμφάνιση της κοινωνικής πολυπλοκότητας.....	21
Ενότητα 3 ^η Εποχή του Σιδήρου / Γεωμετρική περίοδος.....	35
Ενότητα 4 ^η Αρχαϊκή εποχή: η συγκρότηση των πόλεων-κρατών.....	43
Ενότητα 5 ^η Κλασική εποχή: ο πόλεμος, η δημοκρατία και ο πολιτισμός.....	55
Ενότητα 6 ^η Η εποχή των ελληνιστικών βασιλείων.....	73
Ενότητα 7 ^η Αρχαία Ρώμη: η ανάδυση μιας νέας δύναμης.....	83
Ενότητα 8 ^η Ύστερη Αρχαιότητα.....	93
Ενότητα 9 ^η Οι πρώτοι αιώνες του Βυζαντίου (4ος-8ος αιώνας).....	101
Ενότητα 10 ^η Πρώιμος Μεσαίωνας στη Δύση – Η ανάδυση του Αραβοϊσλαμικού κόσμου (5ος-10ος αιώνας).....	111
Ενότητα 11 ^η Μεσοβυζαντινή περίοδος 7ος – 12ος αιώνας / 1204.....	117
Ενότητα 12 ^η Ωριμος Μεσαίωνας στη Δύση (11ος - 13ος αιώνας).....	125
Ενότητα 13 ^η Ύστεροβυζαντινή περίοδος (13ος - 15ος αιώνας).....	129
Ενότητα 14 ^η Η Οθωμανική Αυτοκρατορία, 14ος αι. - αρχές 19ου αι.	133
Ενότητα 15 ^η Ανακαλύψεις και Αναγέννηση, 15ος-16ος αιώνας στη Δύση.....	147
Ενότητα 16 ^η Η απολυταρχική Ευρώπη, 16ος-17ος αιώνας.....	165

Ενότητα 17 ^η Διαφωτισμός και Επαναστάσεις, 18ος – μέσα 19ου αιώνα.....	183
Ενότητα 18 ^η Η Βιομηχανική Επανάσταση και η αστική τάξη, μέσα 18ου αιώνα – 1870	201
Ενότητα 19 ^η Εθνικισμοί και εθνικά κράτη, 19ος αιώνας.....	213
Ενότητα 20 ^ή Το ελληνικό κράτος, 1830-1881.....	221
Ενότητα 21 ^η Ο καπιταλισμός ως παγκόσμιο σύστημα, 1880-1914.....	231
Ενότητα 22 ^η Η κατάρρευση των αυτοκρατοριών και ο Μεσοπόλεμος.....	247
Ενότητα 23 ^η Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος.....	265
Ενότητα 24 ^η Ο Ψυχρός Πόλεμος.....	283
Ενότητα 25 ^η Το τέλος του Ψυχρού Πολέμου και οι νέες συγκρούσεις.....	293
Ενότητα 26 ^η (Δειγματικός Θεματικός Φάκελος): Μετανάστες και πρόσφυγες στην Ελλάδα, τέλη 20ού - αρχές 21ου αιώνα.....	315
Γλωσσάρι.....	327

Ενότητα 1^η

Εισαγωγή και προϊστορία

... ας μιλήσουμε για τη μέτρηση του χρόνου

Στην Ενότητα 1 συζητάμε:

- γιατί οι άνθρωποι μετρούν το χρόνο
- ποια συστήματα έχουν για τη μέτρηση του χρόνου
- ποιο είναι το σύστημα μέτρησης του χρόνου που εφαρμόζεται σήμερα σε όλο τον κόσμο.

Οι άνθρωποι μετρούν το χρόνο για να

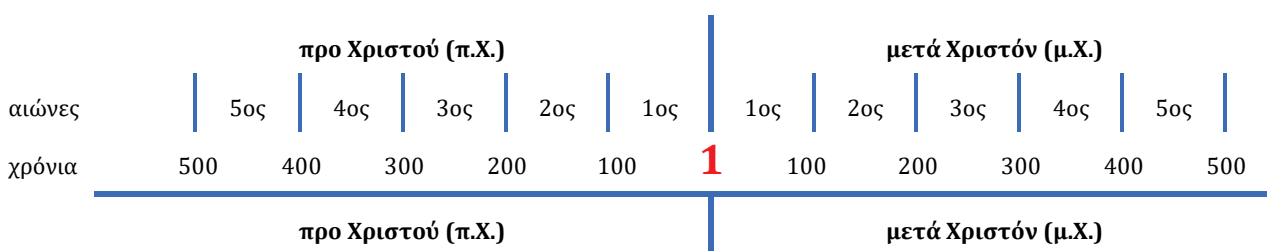
- βάλουν σε τάξη το **παρελθόν**,
- να σκεφτούν πάνω στα **γεγονότα** που έγιναν παλιότερα,
- να σχεδιάσουν το **μέλλον**.

Υπάρχουν πολλοί τρόποι μέτρησης του χρόνου.

- Οι αρχαίοι Έλληνες μετρούσαν το χρόνο αρχίζοντας από τότε που έγιναν οι **Ολυμπιακοί Αγώνες για πρώτη φορά**.
- Οι χριστιανοί από τότε που **γεννήθηκε ο Χριστός**.
- Οι μουσουλμάνοι από τότε που ο Μωάμεθ έφυγε από τη Μέκκα για τη Μεδίνα (**Εγίρα**).

Σήμερα στα περισσότερα κράτη χρησιμοποιούν το **χριστιανικό σύστημα χρονολόγησης**.

Με το **χριστιανικό σύστημα χρονολόγησης** το μέτρημα αρχίζει από το έτος **1** (τη χρονιά που γεννήθηκε ο Χριστός). Τα έτη, οι αιώνες και οι χιλιετίες που είναι μετά το έτος 1 αποτελούν τη **μετά Χριστόν εποχή** ενώ τα αντίστοιχα πριν το έτος 1 αποτελούν την **προ Χριστού εποχή**.

Με την **Ιστορία** και την **Αρχαιολογία** μαθαίνουμε τι κάνουν οι άνθρωποι που ζουν πριν από εμάς. Με τα πράγματα που έμειναν από παλιά (κτήρια, φωτογραφίες, ταινίες και άλλα), καταλαβαίνουμε πώς είναι φτιαγμένες οι **κοινωνίες** των ανθρώπων, πώς εκμεταλλεύονταν το περιβάλλον τους, τι έτρωγαν, τι έφτιαχναν, τι πίστευαν και γιατί άλλαζαν οι κοινωνίες τους.

Δραστηριότητα

Βάλτε τα παρακάτω γεγονότα στη σωστή θέση της χρονογραμμής:

- 55 π.Χ.** → Ο Ιούλιος Καίσαρας καταλαμβάνει την Βρετανία
- 810 π.Χ.** → οι Φοίνικες χτίζουν την Καρχηδόνα
- 432 π.Χ.** → ολοκληρώνεται το χτίσιμο του Παρθενώνα στην Ακρόπολη της Αθήνας
- 900 μ.Χ.** → οι Βίκινγκς ανακαλύπτουν την Γροιλανδία
- 570 μ.Χ.** → γεννιέται ο Προφήτης Μωάμεθ
- 1774 μ.Χ.** → ξεκινά η Αμερικανική επανάσταση
- 716 μ.Χ.** → η αραβική αυτοκρατορία εκτείνεται από την Κίνα ως τη Λισαβόνα
- 1492 μ.Χ.** → ανακαλύπτεται η Αμερική
- 1969 μ.Χ.** → ο πρώτος άνθρωπος πατάει το πόδι του στο φεγγάρι
- 1896 μ.Χ.** → διοργανώνονται οι πρώτοι Ολυμπιακοί αγώνες της σύγχρονης εποχής
- 323 π.Χ.** → πεθαίνει ο Μέγας Αλέξανδρος
- 330 μ.Χ.** → χτίζεται η Κωνσταντινούπολη.

Προ Χριστού	αιώνας	χρόνια	ιστορικό γεγονός	μετά Χριστόν	αιώνας	χρόνια	ιστορικό γεγονός
	9ος	899-800			1ος	1-99	
	8ος	799-700			2ος	100-199	
	7ος	699-600			3ος	200-299	
	6ος	599-500			4ος	300-399	
	5ος	499-400			5ος	400-499	
	4ος	399-300			6ος	500-599	
	3ος	299-200			7ος	600-699	
	2ος	199-100			8ος	700-799	
1ος	99-1		9ος		800-899		
			10ος		900-999		
			11ος		1000-1099		
			12ος		1100-1199		
			13ος		1200-1299		
			14ος		1300-1399		
			15ος		1400-1499		
			16ος		1500-1599		
			17ος		1600-1699		
			18ος		1700-1799		
			19ος		1800-1899		
			20ος	1900-1999			

Η προϊστορία

Σε αυτή την ενότητα θα μάθουμε για:

- τους πρώτους ανθρώπους και για τα στάδια της εξέλιξής τους
- την εποχή που οι άνθρωποι είχαν την πέτρα για εργαλείο (εποχή του λίθου)
- για την εποχή του λίθου στην Ελλάδα

Από την αρχή της εμφάνισης του ανθρώπου μέχρι σήμερα

Ο άνθρωπος ζει στη γη εδώ και πάρα πολλά χρόνια. Σε όλο αυτό το διάστημα και ο άνθρωπος και η γη πέρασαν από πολλές αλλαγές μέχρι να γίνουν όπως είναι σήμερα.

Στον παρακάτω πίνακα θα δεις ποιες είναι αυτές οι φάσεις της αλλαγής του ανθρώπου αλλά και της γης.

4.000.000 – 1.000.000 π.Χ.	Στην Αφρική Εμφανίζονται οι αυστραλοπίθηκοι. Έχουν εγκεφάλους τόσο μεγάλους όσο και οι σημερινοί χιμπατζήδες αλλά περπατούν όρθιοι σε δύο πόδια.
2.000.000 – 15.000 π.Χ.	Στον πλανήτη Γη Είμαστε στην εποχή των Παγετώνων. Μεγάλες περιοχές του πλανήτη παγώνουν και ξεπαγώνουν για μεγάλες χρονικές περιόδους που διαρκούν χιλιάδες χρόνια.
1.900.000 π.Χ.	Στην Αφρική Εμφανίζεται ο homo habilis (ο ικανός άνθρωπος). Κατασκεύαζε εργαλεία. Δεν έχει εξελιχθεί.
1.600.000 – 200.000 π.Χ.	Στην Ευρώπη, την Αφρική και την Ασία Εμφανίζεται ο homo erectus (ο όρθιος άνθρωπος). Έχει μεγαλύτερο εγκεφαλο από τον homo habilis, περπατάει όρθιος και χρησιμοποιεί τη φωτιά. Δεν έχει εξελιχθεί.
100.000 π.Χ. μέχρι σήμερα	Στον πλανήτη γη Εμφανίζεται και κυριαρχεί στον πλανήτη ο homo sapiens (ο σοφός άνθρωπος). Είναι ο πρόγονος όλων των ανθρώπων της γης.

Υπάρχουν μερικές σημαντικές αλλαγές που έκαναν τον άνθρωπο να ξεχωρίσει από τα υπόλοιπα ζώα και να φτιάξει αυτό που λέμε ανθρώπινο πολιτισμό:

1. έμαθε να ανάβει φωτιά
2. έμαθε να φτιάχνει εργαλεία
3. έμαθε να καλλιεργεί τη γη και να έχει ζώα

4. σταμάτησε να περιπλανιέται αναζητώντας τροφή και έφτιαξε χωριά και πόλεις

Για πολλά χρόνια ο άνθρωπος δεν χρησιμοποιεί τη **γραφή**.

Όλη την περίοδο που ο άνθρωπος δεν χρησιμοποιεί τη γραφή την ονομάζουμε **Προϊστορία**.

Για να μιλήσουμε για την **Προϊστορία**, χρησιμοποιούμε ό,τι απέμεινε από τότε δηλαδή εργαλεία, όπλα, **αγγεία**, κτίσματα, σκελετούς και άλλα.

Δραστηριότητα

Βλέπουμε τα παρακάτω σκίτσα¹. Συζητάμε με τους συμμαθητές μας πώς αυτά που βλέπουμε εδώ άλλαξαν τη ζωή των πρώτων ανθρώπων.

Σκίτσο 1: οι πρώτοι άνθρωποι χρησιμοποιούν τη φωτιά

¹ όπου υπάρχουν σκίτσα σε αυτό εδώ το υλικό, αυτά έχουν γίνει στην εποχή μας από ειδικούς, για να μας δώσουν μία οπτική εικόνα του παρελθόντος.

Με το τέλος της εποχής των παγετώνων, η θερμοκρασία ανεβαίνει και οι άνθρωποι καλλιεργούν τη γη και έχουν ζώα. Με αυτούς τους τρόπους βρίσκουν την τροφή τους.

- Η τροφή τους είναι σε ένα μέρος - δεν χρειάζεται να μετακινούνται.
- Μένουν όλο τον καιρό σε αγροτικά χωριά.
- Αποθηκεύουν το περίσσευμα της τροφής.
- Προστατεύουν το περίσσευμα της τροφής.

Σκίτσο 4: οι άνθρωποι γίνονται αγρότες και κτηνοτρόφοι και μένουν σε αγροτικά χωριά

Εικόνα 1: ό,τι έχει απομείνει σήμερα από την Ιεριχώ, μία από τις πρώτες πόλεις στον κόσμο

Στις κοιλάδες των ποταμών στην **Μεσοποταμία**, στην **Ινδία**, στην **Αίγυπτο** και στην **Κίνα** αναπτύσσονται **πολιτισμοί** και να φτιάχνονται **οργανωμένες κοινωνίες**:

- Κάποιοι άνθρωποι κυβερνούν, οργανώνουν και προστατεύουν τις πόλεις.
- Δεν χρειάζονται όλοι οι χωρικοί για να γίνουν οι αγροτικές εργασίες.
- Μερικοί χωρικοί γίνονται τεχνίτες, ιερείς, καλλιτέχνες ή δουλεύουν στην κυβέρνηση.
- Η κατανομή της εργασίας κάνει την κοινωνία να οργανώνεται με πολύπλοκο τρόπο.
- Οι άνθρωποι πουλούν και αγοράζουν το περίσσειμα της τροφής και των προϊόντων με τους ανθρώπους άλλων χωριών. Με αυτό τον τρόπο αναπτύσσεται το εμπόριο.

Δραστηριότητες

1. Παρατηρούμε την παρακάτω εικόνα:

Εικόνα 2: εργαλεία του ανθρώπου της Παλαιολιθικής εποχής (Μουσείο Βόλου)

Συζητάμε για το πώς χρησιμοποιούσαν οι άνθρωποι τότε τα εργαλεία της εικόνας;

2. Βλέπουμε την παρακάτω σπηλαιογραφία:

Εικόνα 3: σπηλαιογραφία από το Σπήλαιο της Αλταμίρα (Βόρεια Ισπανία)

Ποιες μορφές αναγνωρίζουμε; Τι κάνουν;

Με εργαλεία από πέτρα (λίθος)

Ο άνθρωπος χρησιμοποιεί εργαλεία από πέτρα (λίθος) για πολλά χρόνια.

Στον παρακάτω πίνακα βλέπουμε τις τρεις περιόδους που ο *homo sapiens* χρησιμοποιεί πέτρινα (λίθινα) εργαλεία.

30.000 π.Χ.-10.000 π.Χ.	Παλαιολιθική εποχή Ο <i>homo sapiens</i> σχεδιάζει σε βράχους αναπαραστάσεις (εικόνες) ζώων και φτιάχνει εργαλεία και όπλα. Βρίσκει την τροφή του κυνηγώντας και μαζεύοντας καρπούς Ζωγραφίζει σε σπηλιές Φτιάχνει καλύβες από κόκκαλα
10.000 - 6.500 π.Χ.	Μεσολιθική εποχή Γίνεται καλλιεργητής της γης και κτηνοτρόφος. Φτιάχνει τους πρώτους οικισμούς
6.500 - 3.000 π.Χ.	Νεολιθική εποχή Χρησιμοποιεί εργαλεία από πέτρα και ξέρει να φτιάχνει κεραμικά αντικείμενα Ζει σε χωριά Πιστεύει σε ανώτερες δυνάμεις Θάβει τους νεκρούς

Η Ελλάδα στη νεολιθική εποχή

Στην Ελλάδα βρίσκονται πολλοί νεολιθικοί οικισμοί στη **Θεσσαλία** και τη **Μακεδονία**, σε **νησιά**, σε **παραθαλάσσιες** περιοχές και κοντά σε **λίμνες**.

Στη βόρεια Ελλάδα τα σπίτια των νεολιθικών οικισμών είναι χτισμένα από κλαριά και λάσπη και στηρίζονται σε έναν ξύλινο σκελετό.

Οι άνθρωποι της νεολιθικής εποχής στο χώρο της Ελλάδας είναι **γεωργοί** και **κτηνοτρόφοι**. Φτιάχνουν πολλά **εργαλεία** από πηλό, πέτρα ή κόκκαλα.

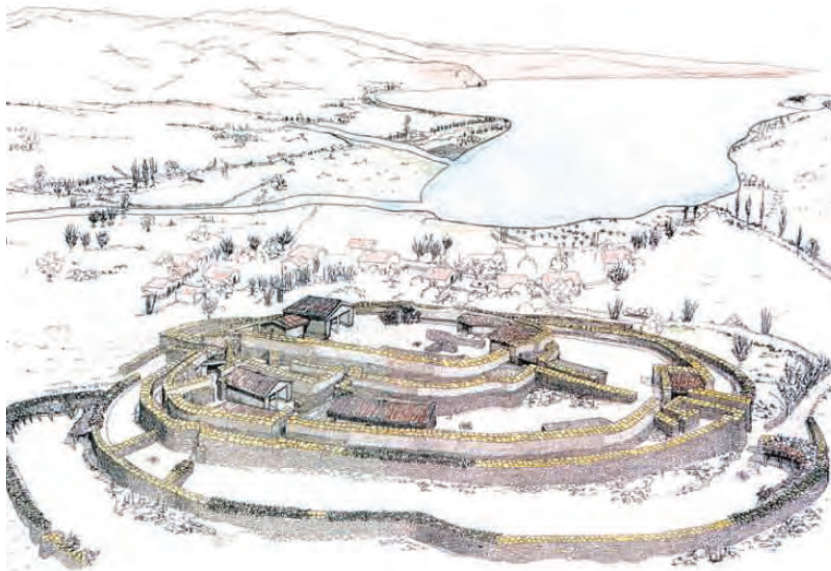
Δραστηριότητες

Βλέπουμε τις παρακάτω εικόνες και διαβάζουμε τις πληροφορίες που τις συνοδεύουν. Μετά απαντάμε στις ερωτήσεις.

Εικόνα 4: αναπαράσταση καλύβας που είναι φτιαγμένη πάνω σε πασσάλους μέσα σε λίμνη. Βρίσκεται στο Δισπηλιό της Καστοριάς. Χρονολογείται στο 5.200 π.Χ.

Από τι υλικά είναι φτιαγμένη η καλύβα αυτή; Γιατί χτίστηκε μέσα στη λίμνη;

Σκίτσο 5: Αναπαράσταση της ακρόπολης του οικισμού Διμήνι (Βόλος). Κατοικήθηκε στη νεολιθική εποχή.

Πώς είναι φτιαγμένη η ακρόπολη στο Διμήνι; Γιατί χτίστηκε με αυτό τον τρόπο.

Για να απαντήσουμε ως ξέρουμε ότι: Στο κεντρικό μέρος πολλών από τους νεολιθικούς οικισμούς υπάρχουν σπίτια και γύρω γύρω πέτρινα χοντρά τείχη σε πέντε και έξι σειρές. Υπάρχουν επίσης και σπίτια ανάμεσα στις σειρές από τα τείχη. Στα κεντρικά σπίτια μάλλον έμεναν οι αρχηγοί του οικισμού.

Χάρτης 1: Χάρτης της Ελλάδας με τις περιοχές όπου υπάρχουν ευρήματα της προϊστορικής εποχής

Πηγαίνουμε στη διεύθυνση <http://photodentro.edu.gr/v/item/ds/8521/9186> και βρίσκουμε με τη σειρά τα παλαιολιθικά, τα μεσολιθικά και τα νεολιθικά ευρήματα στην Ελλάδα. Σε ποια εποχή και σε ποιες περιοχές είναι τα περισσότερα. Μπορούμε να φανταστούμε γιατί;

Ενότητα 2^η

Εποχή του Χαλκού:

η εμφάνιση της κοινωνικής πολυπλοκότητας

... η εποχή του χαλκού και τα πρώτα κράτη στην Ανατολή και στο Αιγαίο πέλαγος

Στην Ενότητα 2 συζητάμε για ...:

- την «εποχή του χαλκού» και τη ζωή των ανθρώπων σε αυτή
- τα κράτη που έφτιαξαν οι λαοί της Ανατολής
- τα κράτη που έφτιαξαν οι λαοί του Αιγαίου και της Κρήτης
- την κοινωνία και την οικονομία σε αυτά τα κράτη

Ας θυμηθούμε ότι μέχρι το 3.000 π.Χ. είμαστε στην εποχή του Λίθου.

Από τότε και μετά οι άνθρωποι χρησιμοποιούν τα **μέταλλα**. Πρώτα τον **χαλκό** (που είναι μαλακός και μπορούν να τον δουλέψουν εύκολα) και μετά το **σίδηρο**.

Από το 3.000 μέχρι το 1.100 π.Χ. είμαστε στην **εποχή του Χαλκού**. Γύρω στο 1.100 π.Χ. οι άνθρωποι δουλεύουν το σίδηρο που είναι πολύ πιο σκληρός αλλά και πολύ πιο κατάλληλος για τις δουλειές τους και για τον πόλεμο. Αυτή η εποχή ονομάστηκε **Εποχή του Σιδήρου**.

Χρονογραμμή για την εποχή του χαλκού

Τα μεταλλικά όπλα και τα μεταλλικά εργαλεία βοηθούν τους ανθρώπους να εξελιχτούν πολύ και να φτιάξουν τους πρώτους **πολιτισμούς**. Στον παρακάτω βλέπουμε σε ποια περιοχή του κόσμου συνέβη αυτό.

Χάρτης 1: πού δημιουργήθηκαν οι πρώτοι πολιτισμοί

Στην περιοχή της Μέσης Ανατολής που ονομάστηκε «**εύφορη ημισέληνος**» γίνονται οι πρώτοι μεγάλοι πολιτισμοί.

Χάρτης 2: η περιοχή «εύφορη ημισέληνος» όπου δημιουργήθηκαν οι πρώτοι πολιτισμοί

Όπως βλέπουμε στο χάρτη οι πρώτοι πολιτισμοί γίνονται γύρω από ποτάμια όπως στην Αίγυπτο (**Νείλος**) και στη Μεσοποταμία (**Τίγρης** και **Ευφράτης**). Εκεί η γη είναι πολύ καλή και η καλλιέργεια εύκολη.

Ο πολιτισμός των Σουμερίων:

Οι Σουμέριοι βρήκαν τον **τροχό** και το **αλέτρι**. **Δουλεύουν τα μέταλλα** και βρήκαν μια μορφή γραφής, τη **σφηνοειδή γραφή**.

Έφτιαξαν μεγάλες πόλεις πολύ καλά οργανωμένες. Η πιο μεγάλη από αυτές ήταν η **Ουρ**.

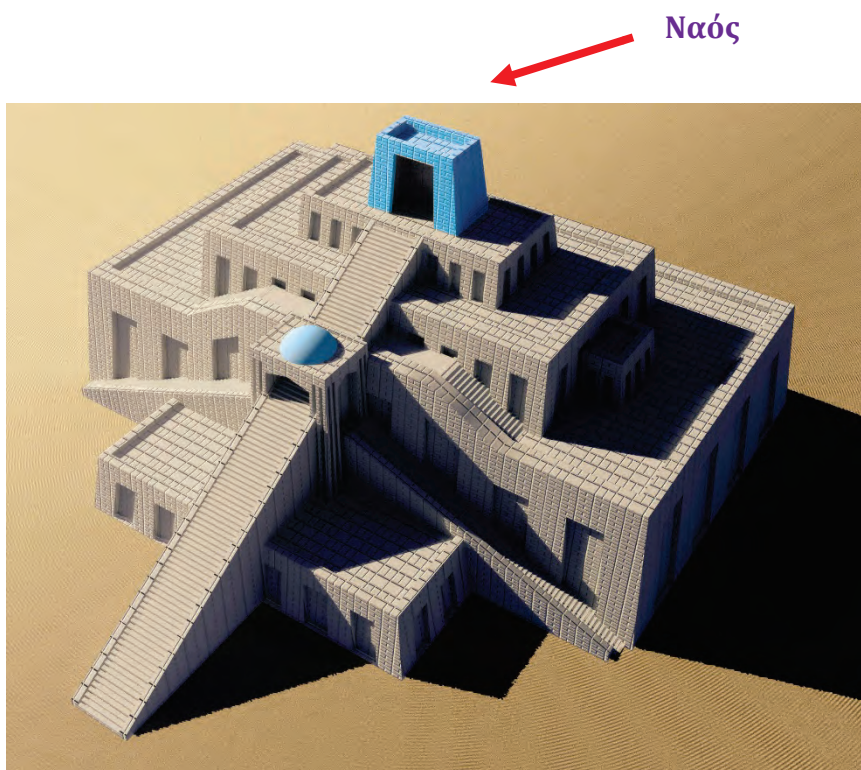
Δραστηριότητα

Στην παρακάτω εικόνα βλέπουμε το **ζιγκουράτ** της **Ουρ**.

Τα ζιγκουράτ είναι μεγάλα θρησκευτικά κτήρια που μοιάζουν με πυραμίδες χτισμένες σε σκαλοπάτια. Στην κορυφή τους είναι χτισμένος ο ναός.

Το ζιγκουράτ της Ουρ χτίζεται γύρω στο 2.100 π.Χ.

Οι αρχαιολόγοι πιστεύουν ότι στο ναό μπορούσαν να μπουν μόνο οι ιερείς. Το ζιγκουράτ της Ουρ ήταν αφιερωμένο τη λατρεία του θεού του φεγγαριού.

Εικόνα 1: το ζιγκουράτ της Ουρ

Γιατί μπορούν μόνο οι ιερείς να μπουν στο ναό του ζιγκουράτ;

Γιατί οι Σουμέριοι χτίζουν τους ναούς στην κορυφή των ζιγκουράτ;

Η **σφηνοειδής γραφή** που βρήκαν οι Σουμέριοι είναι η πρώτη μορφή γραφής στον κόσμο. Τα σύμβολά της δεν είναι όπως τα γράμματα αλλά έχουν το σχήμα της σφήνας που χαράζονται πάνω σε πήλινες πλάκες.

Εικόνα 2: πήλινη πλακέτα με σφηνοειδή γραφή (φωτογραφία από την Wikipedia)

Ο πολιτισμός των Βαβυλωνίων

Ο βασιλιάς **Χαμουραπί** γύρω στο 1754 π.Χ., φτιάχνει ένα μεγάλο κείμενο με τους **νόμους** και τις **τιμωρίες** για όσους τους παραβαίνουν. Το κείμενο αυτό λέγεται «**Κώδικας του Χαμουραπί**». Οι νόμοι είναι γραμμένοι σε μια πέτρινη στήλη.

Δραστηριότητα

Στο πάνω μέρος της στήλης στα αριστερά ο βασιλιάς Χαμουραμπί στέκεται μπροστά από τον Θεό του Ήλιου ο οποίος κάθεται

Γιατί μπήκε αυτή η εικόνα στο πάνω μέρος της στήλης που είναι γραμμένοι οι νόμοι;

Εικόνα 3: Η στήλη με τον κώδικα του Χαμουραμπί. Σήμερα βρίσκεται στο Μουσείο του Λούβρου στο Παρίσι.

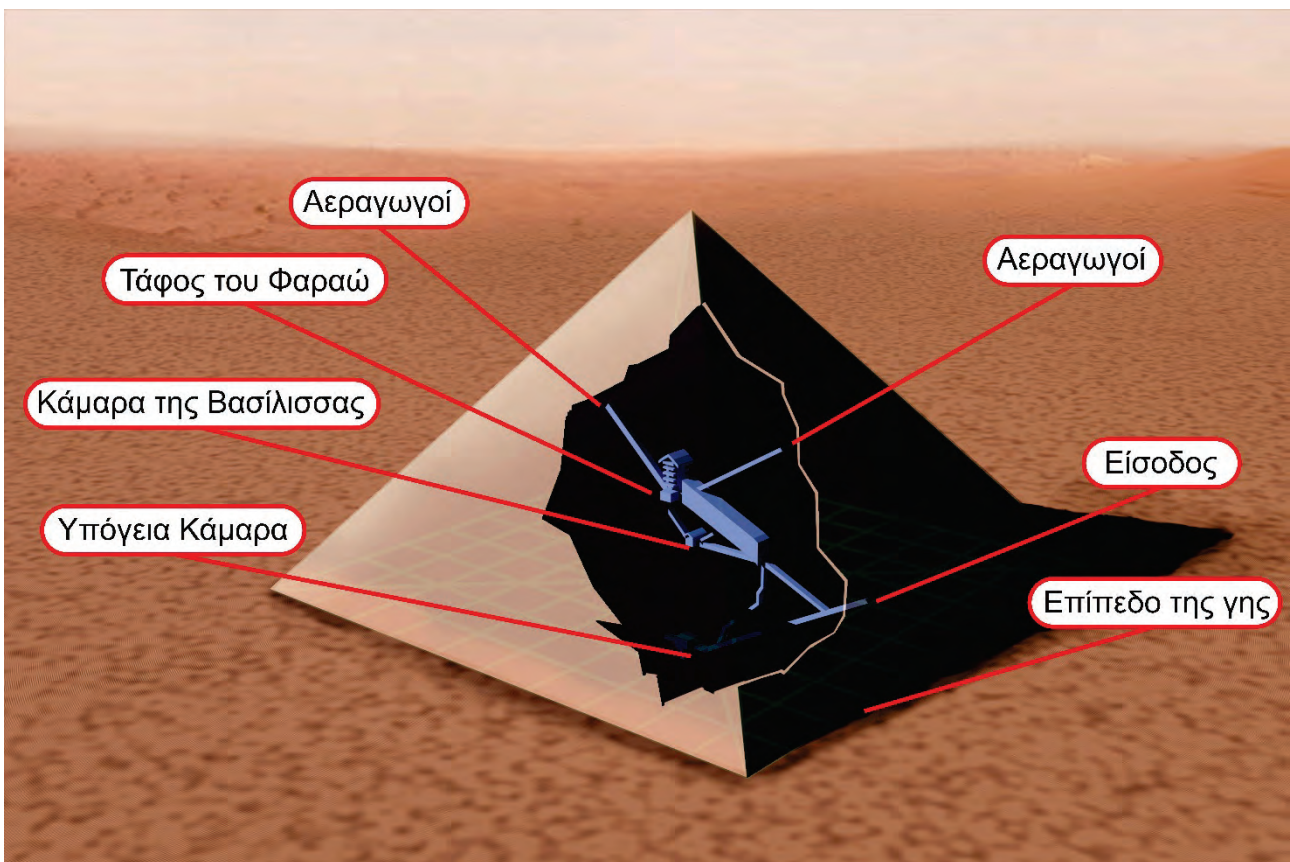
Ο Πολιτισμός των Αιγυπτίων

Η Αίγυπτος, από τις αρχές της Εποχής του Χαλκού, είναι δυνατό κράτος. Η δύναμή της οφείλεται στον ποταμό Νείλο που κάνει το έδαφος της χώρας πολύ εύφορο.

Οι βασιλιάδες της Αιγύπτου λέγονται «**Φαραώ**».

Σε πολλές περιοχές του κράτους αυτού οι Φαραώ χτίζουν τεράστιους τάφους, τις **πυραμίδες** αλλά και μεγάλους **ναούς**.

Οι Αιγύπτιοι βρήκαν ένα δικό τους σύστημα γραφής, τα **ιερογλυφικά**

Σκίτσο 1: Η μεγάλη πυραμίδα του Χέοπα στη Γκίζα

Εικόνα 4: Ζωγραφιά πάνω σε τοίχο στον τάφο της βασίλισσα Νεφερτάρι με ιερογλυφικά (φωτογραφία από την Wikipedia)

Δραστηριότητα:

Περιγράψουμε μερικά από τα σύμβολα της ιερογλυφικής γραφής που βλέπουμε στην παραπάνω εικόνα.

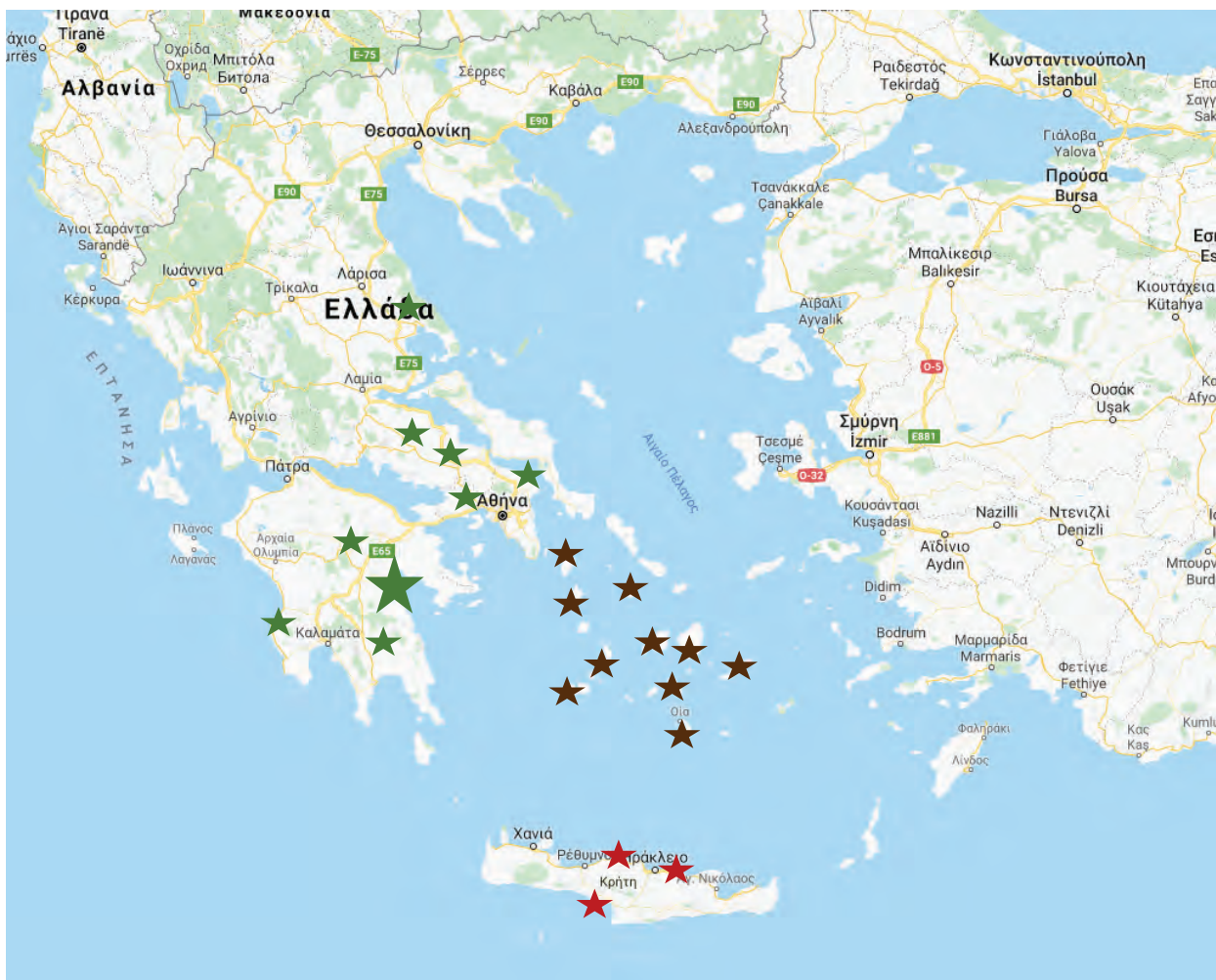
Μεγάλους πολιτισμούς στην ανατολή έφτιαξαν και οι:

- **Φοίνικες** που είναι σπουδαίοι ναυτικοί. Το αλφάβητό τους είναι η βάση για τα περισσότερα σημερινά αλφάβητα στον κόσμο.
- **Χετταίοι** που έχουν ένα δυνατό κράτος σε ολόκληρη τη Μικρά Ασία και εμπορικές σχέσεις με του Μυκηναίους (που θα τους γνωρίσουμε πιο κάτω)
- **Εβραίοι** που είναι ο πρώτος **μονοθεϊστικός λαός** στον κόσμο

Όλοι οι λαοί της Ανατολής στην εποχή του χαλκού έφτιαξαν κράτη με πολύ προχωρημένη **οικονομική, πολιτική** και **κοινωνική οργάνωση**. Έκαναν θαυμάσιες ανακαλύψεις όπως η γραπτή γλώσσα και οι γραπτοί νόμοι. Με αυτό τον τρόπο τα κράτη τους απόκτησαν μεγάλη δύναμη κι έγιναν οι πρώτες **αυτοκρατορίες** στον κόσμο.

Οι πολιτισμοί στην Ελλάδα της εποχής του χαλκού

Χρονογραμμή των πολιτισμών στην Ελλάδα της εποχής του χαλκού

Χάρτης 3: περιοχές που βρέθηκαν κέντρα των τριών πολιτισμών. Με καφέ χρώμα τα κέντρα του κυκλαδικού πολιτισμού, με κόκκινο χρώμα του μινωικού και με πράσινο χρώμα του μυκηναϊκού.

Ο κυκλαδικός πολιτισμός

Αναπτύχθηκε στις Κυκλάδες, τα νησιά που βρίσκονται στο κέντρο του Αιγαίου πελάγους.

Στα νησιά αυτά έχουν πολύ καλό **κλίμα**, είναι **κοντά** το ένα με το άλλο και την **Κρήτη** και δεν είναι μακριά από την υπόλοιπη **Ελλάδα**.

Οι κάτοικοι των νησιών αυτών έχουν **πλοία** με τα οποία κάνουν **εμπορικά ταξίδια** σε όλο το Αιγαίο, πηγαίνουν στα λιμάνια της Ανατολής αλλά και σε πολλά λιμάνια της υπόλοιπης **Μεσογείου**.

Οι κάτοικοι των Κυκλάδων ασχολούνται και με την **τέχνη**. Φτιάχνουν μαρμάρινα αγαλματάκια με μορφή ανθρώπου ή ζώου, τα **ειδώλια**. Επίσης φτιάχνουν πήλινα αγγεία, που τους δίνουν διάφορα σχήματα και τα στολίζουν με απλές ζωγραφιές. Φτιάχνουν όμως και μαρμάρινα αλλά και μεταλλικά αγγεία.

Δραστηριότητα

Εικόνα 5: Ειδώλιο. Βρίσκεται στο Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης

Εικόνα 6: Τοιχογραφία. Βρέθηκε σε κτήριο στη Σαντορίνη. Βρίσκεται στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο (Αθήνα)

Εικόνα 7: Πήλινο αγγείο. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο (Αθήνα)

Βλέπουμε τα τρία κυκλαδίτικα έργα τέχνης. Τι κάνουν αυτοί που εικονίζονται στα έργα αυτά; Διηγηθείτε ή γράψτε μια πολύ σύντομη ιστορία.

Περισσότερα:

- [Μουσείο κυκλαδικής τέχνης](#)
- [Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο](#)

Ο μινωικός πολιτισμός

Ο σημαντικότερος οικισμός της μινωικής **Κρήτης** είναι η **Κνωσός**.

Ο μινωικός πολιτισμός ονομάζεται έτσι από το όνομα του βασιλιά της Κνωσού, του **Μίνωα**.

Η κοινωνική οργάνωση της μινωικής Κρήτης, η **οικονομία** και **τέχνη** είναι πολύ σημαντικές.

Οι Μινωίτες έχουν **εμπορικές επαφές** με πολλές περιοχές στην Ανατολική Μεσόγειο.

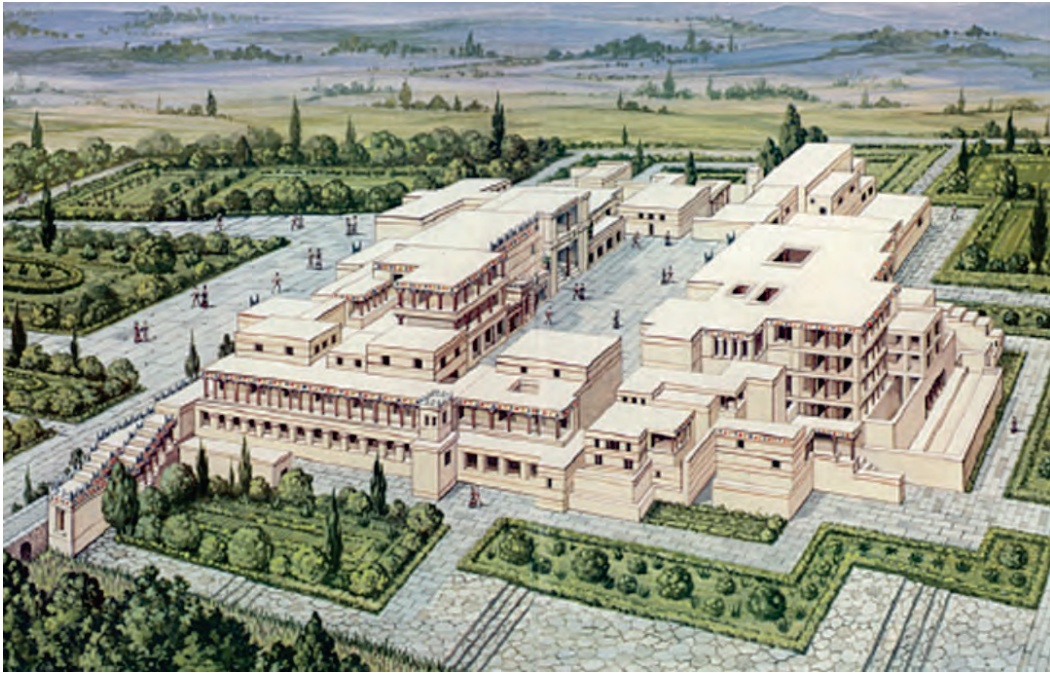
Δραστηριότητα

Πηγαίνουμε στην διεύθυνση <http://photodentro.edu.gr/v/item/ds/8521/9509>

Βλέπουμε τα ταξίδια των Μινωιτών και γράφουμε σε ένα σύντομο κείμενο με ποιους λαούς έχουν αναπτύξει εμπορικές σχέσεις.

Οι Μινωίτες χτίζουν μεγάλα **ανάκτορα** με πολλά δωμάτια. Σε αυτά μένουν οι άρχοντες. Εκεί μαζεύουν τα **προϊόντα** για να τα πουλήσουν είτε στην Κρήτη είτε έξω από αυτήν. Στα ανάκτορα υπάρχουν και πολλά εργαστήρια στα οποία οι **τεχνίτες** φτιάχνουν **πολύτιμα αντικείμενα** και **έργα τέχνης**.

Σκίτσο 2: αναπαράσταση του ανακτόρου της Κνωσού (από το βιβλίο Ιστορίας της Γ' Δημοτικού, ΙΤΥΕ Διόφαντος)

Οι Μινωίτες βρήκαν ένα σύστημα γραφής που έμοιαζε πολύ με τα ιερογλυφικά. Ο **δίσκος της Φαιστού** μα δείχνει πώς ήταν αυτή η γραφή.

Εικόνα 8: Ο δίσκος της Φαιστού (Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου)

Δραστηριότητα

Πηγαίνουμε στην διεύθυνση <http://photodentro.edu.gr/v/item/ds/8521/9667>

Βλέπουμε τα σύμβολα του δίσκου της Φαιστού και γράφουμε τι συμβολίζουν κατά τη γνώμη σας.

Ο μυκηναϊκός πολιτισμός

Ο μυκηναϊκός πολιτισμός αναπτύχθηκε στην **ηπειρωτική Ελλάδα** και είναι ο πρώτος μεγάλος ελληνικός πολιτισμός.

Σημαντικότερη πόλη της εποχής είναι οι **Μυκήνες**.

Οι μυκηναίοι έχτιζαν μεγάλα ανάκτορα συνήθως στην κορυφή **οχυρωμένων ακροπόλεων**

Από αυτά διοικούσαν τις διάφορες περιοχές στις οποίες είχε χωριστεί η μυκηναϊκή Ελλάδα.

Το κέντρο του μυκηναϊκού πολιτισμού ήταν η **Πελοπόννησος** και ιδιαίτερα η **Αργολίδα**.

Σκίτσο 3: αναπαράσταση της ακρόπολης των Μυκηνών (φωτογραφία από την διεύθυνση <http://edu-gate.minedu.gov.gr/>)

Περισσότερα: μαθαίνουμε περισσότερα για την ακρόπολη των Μυκηνών

- βλέπουμε το βίντεο https://www.youtube.com/watch?v=j6TVQ9vacRI&feature=emb_logo
- πηγαίνουμε στη διεύθυνση <http://photodentro.edu.gr/v/item/ds/8521/9486> και ακολουθούμε τα βήματα που μας λένε.

Οι Μυκηναίοι είναι **γεωργοί** και **κτηνοτρόφοι**. Τη μεγάλη τους δύναμη όμως την έχουν επειδή είναι καλοί **ναυτικοί** και **έμποροι**.

Οι Μυκηναίοι το 1450 π.Χ. καταλαμβάνουν την μινωική Κρήτη και **κυριαρχούν** σε όλη τη **Μεσόγειο**. Φτάνουν μέχρι την Μικρά Ασία, τη νότια Ιταλία, τη Σικελία αλλά και την Ισπανία. Η κυριαρχία τους αυτή δεν έγινε χωρίς πολέμους όπως φαίνεται από τον **πόλεμο της Τροίας** που περιγράφει ο **Όμηρος** στην **Ιλιάδα**.

Δραστηριότητα

Διαβάζουμε το παρακάτω κείμενο

Η Κύπρος έβγαζε τον καλύτερο χαλκό σε όλη τη Μεσόγειο. Οι Κύπριοι έπαιρναν το μέταλλο από τη γη και αφού το έλιωναν, το έχυναν σε καλούπια και έφτιαχναν μεγάλες πλάκες βάρους 15-17 κιλών, που μπορούσαν να τις μεταφέρουν στον ώμο τους δυνατοί άντρες.

Ο μυκηναίος βασιλιάς, που ήταν υπεύθυνος για το εμπόριο και για όλη την παραγωγή, συνεργάστηκε με το φίλο του βασιλιά της Κύπρου και έφερνε από εκεί χαλκό. Μετά τον πουλούσε στους τεχνίτες του για να κατασκευάσουν με τα σφυριά και τα αμόνια χάλκινα όπλα για το στρατό (ξίφη, κράνη, ασπίδες, δόρατα και βέλη) αλλά και πολλά άλλα αντικείμενα από μέταλλο, που είτε τα χρησιμοποιούσαν εκεί, είτε τα πουλούσαν και πάλι σε άλλες περιοχές.

Επειδή την εποχή εκείνη δεν είχε ακόμα ανακαλυφθεί το νόμισμα, και το εμπόριο γινόταν με ανταλλαγές προϊόντων, για το χαλκό που έπαιρναν οι Μυκηναίοι πρόσφεραν αρωματικά λάδια στους Κύπριους. Το αρωματικό λάδι, σαν τις σημερινές κολόνιες, το παρασκεύαζαν οι Μυκηναίοι αναμειγνύοντας λάδι ελιάς με ακριβά αρώματα που έφερναν από την Ανατολή.

Π. Βαλαβάνης, Ο λόφος με τα κρυμμένα μυστικά, σελ. 21 (με αλλαγές)

Περιγράψουμε με δικά μας λόγια (είτε προφορικά είτε γραπτά) πώς γίνεται το εμπόριο των Μυκηναίων με την Κύπρο.

Ενότητα 3^η

Εποχή του Σιδήρου / Γεωμετρική περίοδος

... η εποχή του σιδήρου / η γεωμετρική περίοδος

Στην Ενότητα 3 συζητάμε:

- γιατί ονομάζουμε τα χρόνια από το 1100 μέχρι το 800 π.Χ. στην Ελλάδα «εποχή του σιδήρου» ή «γεωμετρική περίοδο»
- για τις μετακινήσεις των Ελλήνων και τον πρώτο ελληνικό αποικισμό
- για τα μεγάλα ποιήματα του Ομήρου
- για το ελληνικό αλφάβητο

Χρονογραμμή για την εποχή του σιδήρου

Γύρω στο 1100 π.Χ. ο μυκηναϊκός πολιτισμός **χάνει τη δύναμή του**.

Σε ολόκληρη την Ελλάδα ξεκινούν **αναστατώσεις** που διαρκεί περίπου τριακόσια χρόνια.

Ο πληθυσμός λιγοστεύει. Οι άνθρωποι ασχολούνται κυρίως με την **γεωργία** και την **κτηνοτροφία**.

Δεν υπάρχουν πια δυνατοί βασιλιάδες και μεγάλες πόλεις παρά μόνο **χωριά** όπου κατοικούν μεγάλες **οικογένειες** με τους αρχηγούς τους.

Η εποχή αυτή ονομάζεται από τους ιστορικούς «**Σκοτεινά Χρόνια**», ή «**γεωμετρική περίοδος**» ή «**ομηρική εποχή**»

Δραστηριότητα

Βλέπουμε τα δύο παρακάτω αγγεία που φτιάχτηκαν στη γεωμετρική περίοδο. Κάνουμε υποθέσεις γιατί αυτή η εποχή ονομάστηκε γεωμετρική.

Εικόνα 1: αμφορέας (Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο)

Εικόνα 2: πήλινο αγγείο με χερούλι τέσσερα άλογα (Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο)

Οι άνθρωποι μετακινούνται σε κοντινά και πιο μακρινά μέρη

Κοντινές μετακινήσεις

Στην εποχή αυτή διάφορες ομάδες Ελλήνων αφήνουν τους τόπους που κατοικούν και πηγαίνουν να μείνουν αλλού:

- οι **Δωριείς** που κατοικούν στην περιοχή της **Πίνδου**, αφήνουν τους τόπους τους και έρχονται στην **Πελοπόννησο**. Χρησιμοποιούν το σίδηρο.
- οι **Θεσσαλοί**, που ζουν και αυτοί στην περιοχή της Πίνδου, πηγαίνουν στη σημερινή **Θεσσαλία**.
- οι **Βοιωτοί** και οι **Αιολείς**, που ζουν στη Θεσσαλία πηγαίνουν στη σημερινή **Βοιωτία** και στη **Λέσβο**, στην **Τένεδο** και στα **βόρεια της Μικράς Ασίας**.
- οι **Ίωνες** που ζουν στην Πελοπόννησο πηγαίνουν στην **Αττική**, στην **Εύβοια** και στις **Κυκλάδες**.

Δραστηριότητα

Διαβάζουμε τα παραπάνω για τις κοντινές μετακινήσεις των Ελλήνων στη γεωμετρική περίοδο. Μετά σημειώνουμε στον παρακάτω χάρτη με διαφορετικά χρώματα την πορεία που ακολούθησε κάθε ομάδα από εκεί που έμενε ως εκεί που πήγε.

Χάρτης 1: Χάρτης με τις κοντινές μετακινήσεις στη γεωμετρική εποχή

Μακρινές μετακινήσεις - πρώτος ελληνικός αποικισμός

Την ίδια περίπου εποχή πολλοί Έλληνες επειδή ο τόπος τους είναι μικρός, τα προϊόντα λίγα και ο φόβος από εχθρούς μεγάλος, μεταναστεύουν προς τα νησιά του Αιγαίου και τις παραλίες της Μικράς Ασίας.

Αυτές οι μετακινήσεις ονομάζονται **πρώτος ελληνικός αποικισμός**.

- Οι **Αιολείς**, από τη **Λέσβο** και την **Τένεδο** πηγαίνουν σε όλη τη **βόρεια Μικρά Ασία** μέχρι τη **Σμύρνη**. Αυτή η περιοχή παίρνει το όνομα **Αιολίδα**.
- Οι **Ιωνες** ξεκινώντας από την **Αττική**, την **Εύβοια** και τη **βορειοανατολική Πελοπόννησο** πηγαίνουν στη **Χίο**, τη **Σάμο** και στα **κεντρικά παράλια της Μικράς Ασίας**. Αυτή η περιοχή ονομάζεται **Ιωνία**.
- Οι **Δωριείς** πηγαίνουν στη **Ρόδο**, στην **Κω** και στα **νότια παράλια της Μικράς Ασίας**. Αυτή η περιοχή ονομάζεται **δωρική εξάπολη**.

Σύντομα όλες αυτές οι καινούργιες περιοχές **πλούτισαν** και **πρόκοψαν** σε όλους τους τομείς.

Δραστηριότητα

Διαβάζουμε τα παραπάνω για τις για τον πρώτο ελληνικό αποικισμό στην γεωμετρική περίοδο. Μετά σημειώνουμε στον παρακάτω χάρτη με διαφορετικά χρώματα την πορεία που ακολούθησε κάθε ομάδα από εκεί που έμνε ως εκεί που πήγε

Δραστηριότητα

Στον παραπάνω χάρτη βρίσκω τη χώρα μου και σημειώνω τη διαδρομή που έκανα μέχρι να έρθω στην Ελλάδα.

Το ελληνικό αλφάβητο

Οι Έλληνες πήραν το **φοινικικό αλφάβητο** και αφού έκαναν κάποιες αλλαγές σε αυτό έφτιαξαν ένα νέο σύστημα γραφής. Μόνο με **είκοσι τέσσερα γράμματα** γράφουν όλες τις λέξεις της γλώσσας τους. Έτσι το γράψιμο και το διάβασμα έγιναν εύκολα.

Τα μεγάλα ποιήματα του Ομήρου

Ο **Όμηρος**, ένας από τους μεγαλύτερους ποιητές, έφτιαξε τα ποιήματά του, την **Ιλιάδα** και την **Οδύσσεια** κοντά στο τέλος της Γεωμετρικής περιόδου.

Η Ιλιάδα και η Οδύσσεια είναι **«επικά ποιήματα»**. Είναι μεγάλα ποιήματα και μιλούν για τις ηρωικές πράξεις γενναίων πολεμιστών. Τα γεγονότα για τα οποία μιλούν έγιναν στην εποχή του Χαλκού (γύρω στο 1.100 π.χ.)

Η Ιλιάδα μιλάει για τον πόλεμο που έκαναν οι Έλληνες με αρχηγό το βασιλιά των Μυκηνών **Αγαμέμνονα** εναντίον της **Τροίας**. Ο **Πάρις**, το βασιλόπουλο της Τροίας έκλεψε την **Ελένη**, όμορφη

Ελληνίδα βασίλισσα και γι' αυτό οι Έλληνες θύμωσαν. Ξεκίνησαν να πολεμούν εναντίον της Τροίας και μετά από δέκα χρόνια την πήραν με το τέχνασμα του Δούρειου Ίππου (με το ξύλινο άλογο).

Η Οδύσσεια μιλάει για τις περιπέτειες του βασιλιά της Ιθάκης **Οδυσσέα**, ο οποίος μετά τον πόλεμο της Τροίας γύριζε στις θάλασσες προσπαθώντας να γυρίσει στο βασίλειο και στη γυναίκα του την **Πηνελόπη**.

Εικόνα 3: αναπαράσταση του Δούρειου Ίππου (από κινηματογραφική ταινία)

Δραστηριότητα

Σκεφτόμαστε πάλι όσα διαβάσαμε παραπάνω και κάνουμε υποθέσεις γιατί η εποχή από το 1.100 ως το 800 π.Χ. ονομάστηκε «σκοτεινά χρόνια»;

Δραστηριότητα

Εικόνα 4: Πινακίδα με το όνομα ενός δικαστή (Μουσείο της Αρχαίας Αγοράς, Αθήνα)

Αναγνωρίζουμε τα γράμματα του ελληνικού αλφαβήτου σε αυτή την πινακίδα. Ποια γράμματα μας φαίνονται γνωστά; Ποια δεν μας είναι γνωστά;

Ενότητα 4^η

Αρχαϊκή εποχή:

η συγκρότηση των πόλεων-κρατών

... η αρχαϊκή εποχή

Σε αυτή την ενότητα θα συζητήσουμε για ...:

- ... τι είναι η πόλη-κράτος
- ... για τα πολιτεύματα στην αρχαϊκή εποχή
- ... για τον δεύτερο ελληνικό αποικισμό
- ... για την Αθήνα και τη Σπάρτη
- ... για τη θρησκεία, την τέχνη και τον πολιτισμό στην αρχαϊκή εποχή

Χρονογραμμή για την αρχαϊκή εποχή

Η πόλη-κράτος

Μάθαμε ότι στη διάρκεια της **εποχής του σιδήρου** οι άνθρωποι δεν είναι οργανωμένοι σε μεγάλα βασίλεια, αλλά ζουν σε μεγάλες οικογένειες και σε χωριά.

Στην **αρχαϊκή εποχή** οι άνθρωποι αρχίζουν να συνδέονται μεταξύ τους όχι επειδή είναι συγγενείς, αλλά επειδή ανήκουν στην ίδια πόλη. Γίνονται δηλαδή **συμ-πολίτες**.

Αυτή η **πόλη-κράτος** είναι ένα μικρό σε έκταση κράτος.

Αποτελείται από το **άστυ** και τη **χώρα**, δηλαδή την αγροτική περιοχή που βρίσκεται γύρω από το άστυ.

Δραστηριότητα

Συμπληρώστε τα κενά στο παρακάτω κείμενο με τις λέξεις που βλέπετε δίπλα

Στο κέντρο της πόλης-κράτους συνήθως υπάρχει ένας..... Στην κορυφή του λόφου υπάρχει μια ..... περιοχή που ονομάζεται ακρόπολη. Η ακρόπολη είναι το ..... όταν γίνονταν επιθέσεις από εχθρούς. Η ακρόπολη είναι και ..... κέντρο στο οποίο χτίστηκαν ναοί και δημόσια κτίρια. Κάτω από την ακρόπολη συνήθως υπάρχει η ..... , δηλαδή μια ανοιχτή περιοχή όπου οι άνθρωποι μαζεύονται για να κάνουν ..... προϊόντων ή να συζητήσουν αυτά που τους απασχολούσαν.	οχυρωμένη
	εμπόριο
	θρησκευτικό
	λόφος
	καταφύγιο
	αγορά

Μαθαίνουμε περισσότερα για την πόλη-κράτος στην αρχαϊκή εποχή: πηγαίνουμε στην διεύθυνση <http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-lor-8521-9152> και βλέπουμε ποιες ήταν οι σημαντικότερες πόλεις-κράτη)

Τα πολιτεύματα στην αρχαϊκή εποχή

Στην αρχαϊκή εποχή σε κάποιες πόλεις-κράτη ένας άνθρωπος, που ονομαζόταν **βασιλιάς**, κυβερνά μόνος του την πόλη (**μοναρχία**).

Σε άλλες πόλεις-κράτη κυβερνούν μικρές ομάδες ανθρώπων (**ολιγαρχία**). Αυτοί:

- είτε είναι πλούσιοι **αριστοκράτες** με είχαν μεγάλες εκτάσεις γης (ευγενείς)
- είτε είναι πλούσιοι έμποροι,
- είτε είναι άνθρωποι **αγαπητοί στο λαό** αλλά που παίρνουν παράνομα την εξουσία (**τύραννοι**). Αυτοί ενώ στην αρχή κυβερνούν με σκοπό να εξυπηρετήσουν τα **συμφέροντα** των πολιτών, στη συνέχεια γίνονταν άγριοι και σκληροί.

Στην πόλη-κράτος της **Αθήνας** οι πολίτες αφού δοκίμασαν τους βασιλιάδες και τους τυράννους, άρχισαν να κάνουν κάποιες αλλαγές που οδήγησαν προς τη **δημοκρατία**. Άρχισε δηλαδή σιγά – σιγά όλοι η πόλη να κυβερνιέται από τους ίδιους τους πολίτες. Αυτό έγινε όταν φτιάχτηκαν νόμοι που έλεγαν ότι:

- όλοι οι Αθηναίοι πολίτες, πλούσιοι και φτωχοί, είναι **ίσοι απέναντι στο νόμο**.
- κανένας Αθηναίος δεν μπορεί να έχει σαν **δούλο** έναν άλλο Αθηναίο για **χρέη**.

Στην αρχή οι φτωχότεροι πολίτες της Αθήνας δεν παίρνουν πολιτικά αξιώματα. Όλοι όμως (πλούσιοι και φτωχοί) παίρνουν μέρος στην συγκέντρωση όλων των πολιτών και ψηφίζουν για τα ζητήματα της πόλης.

Περισσότερα

Από το 700 π.Χ. περίπου και μετά ο **στρατός** των πόλεων-κρατών, αποτελείται από τους ίδιους τους πολίτες.

Όσοι πολίτες μπορούν να αγοράσουν όπλα γίνονται **οπλίτες**. Κρατούν μια στρογγυλή **ασπίδα**, ένα μικρό **σπαθί** και ένα **δόρυ**.

Πηγαίνουν όλοι μαζί στη μάχη και η στρατιωτική μονάδα τους είναι η **φάλαγγα**.

Επειδή **όλοι μαζί** υπερασπίζονται την πόλη τους, πιστεύουν ότι όλοι **είναι ίσοι μεταξύ τους**.

Εικόνα 1: απεικόνιση φάλαγγας οπλιτών σε αγγείο (Μουσείο της Βίλας Ιουλίας στην Ρώμη)

Δραστηριότητες

1. Βλέπουμε την εικόνα.

Εικόνα 2: αγγείο με παράσταση οπλίτη. Βρίσκεται σε Μουσείο των Βρυξελών (Koninklijke musea voor kunst en geschiedenis)

Τι όπλα έχει ο πολεμιστής; Τι φοράει πάνω από το ρούχο του; Πώς είναι η **περικεφαλαία** του; Τι όπλο κρατάει στο δεξιό χέρι;

Για να πάρουμε βοήθεια ξαναδιαβάζουμε ό,τι μάθαμε για τα όπλα των στρατιωτών.

2. Βλέπουμε το βίντεο στη διεύθυνση <https://youtu.be/Sp35yBnTd0c>. Γράφουμε δύο ή τρεις προτάσεις για το πώς γίνεται η μάχη στην αρχαϊκή εποχή.
Μπορούμε να ξεκινήσουμε λέγοντας: «Οι στρατιώτες βαδίζουν όλοι μαζί, κρατούν δόρυ και ...»

3. Διαβάζουμε τον παρακάτω πίνακα που μιλάει για τα είδη των πολιτευμάτων στην αρχαϊκή εποχή

Πολιτεύματα			
Μοναρχία	Ολιγαρχία		Δημοκρατία
	Αριστοκρατία	Τυραννία	
Την κυβέρνηση έχει ο βασιλιάς	Την κυβέρνηση έχουν λίγοι πολίτες με αριστοκρατική καταγωγή	Την κυβέρνηση έχουν λίγοι πολίτες με πλούτο ή ικανότητες	Οι ίδιοι οι πολίτες συμμετέχουν στην κυβέρνηση
Μετά τον βασιλιά την κυβέρνηση παίρνει σαν κληρονομιά ο γιος του	Την κυβέρνηση παίρνουν οι απόγονοι ή άλλα μέλη της οικογένειας ή άλλα μέλη της ίδιας κοινωνικής τάξης	Την κυβέρνηση παίρνει ο πιο πλούσιος ή ο πιο ικανός	Την κυβέρνηση μπορεί να πάρει οποιοσδήποτε είναι γραμμένος στον κατάλογο των πολιτών
Οι άνθρωποι υπακούουν στους βασιλιάδες γιατί πιστεύουν ότι την εξουσία τους την έδωσαν οι θεοί	Οι άνθρωποι υπακούουν σε αυτούς που κυβερνούν, γιατί είναι πλούσιοι και με αριστοκρατική καταγωγή	Οι άνθρωποι υπακούουν σε αυτούς που κυβερνούν, γιατί συνήθως αυτοί ελέγχουν το στρατό	Οι άνθρωποι υπακούουν σε αυτούς που κυβερνούν, γιατί τους ψήφισαν οι περισσότεροι πολίτες
Εφαρμόστηκε στις Μυκίνες από το 2.000 π.Χ. αλλά και σε πολλές πόλεις μέχρι την αρχαϊκή εποχή	Εφαρμόστηκε σε πολλές πόλεις και στην Αθήνα μέχρι το 594 π.Χ.	Εφαρμόστηκε σε πολλές πόλεις και στη Σπάρτη από το 500 π.Χ. και μετά	Εφαρμόστηκε στην Αθήνα από το 500 π.Χ. περίπου και μετά

Ποια πολιτεύματα βασίζονται στον πλούτο ή την ιδιοκτησία;

Σε ποιο πολιτεύματα οι πολίτες έχουν την περισσότερη δύναμη;

Ο δεύτερος ελληνικός αποικισμός

Ανάμεσα στα 750 και στα 550 π.Χ., πολλοί Έλληνες αφήνουν την πατρίδα τους για να μείνουν σε μακρινές χώρες, επειδή θέλουν να βρουν **καλή γεωργική γη** και να **κάνουν εμπόριο** σε περισσότερες περιοχές.

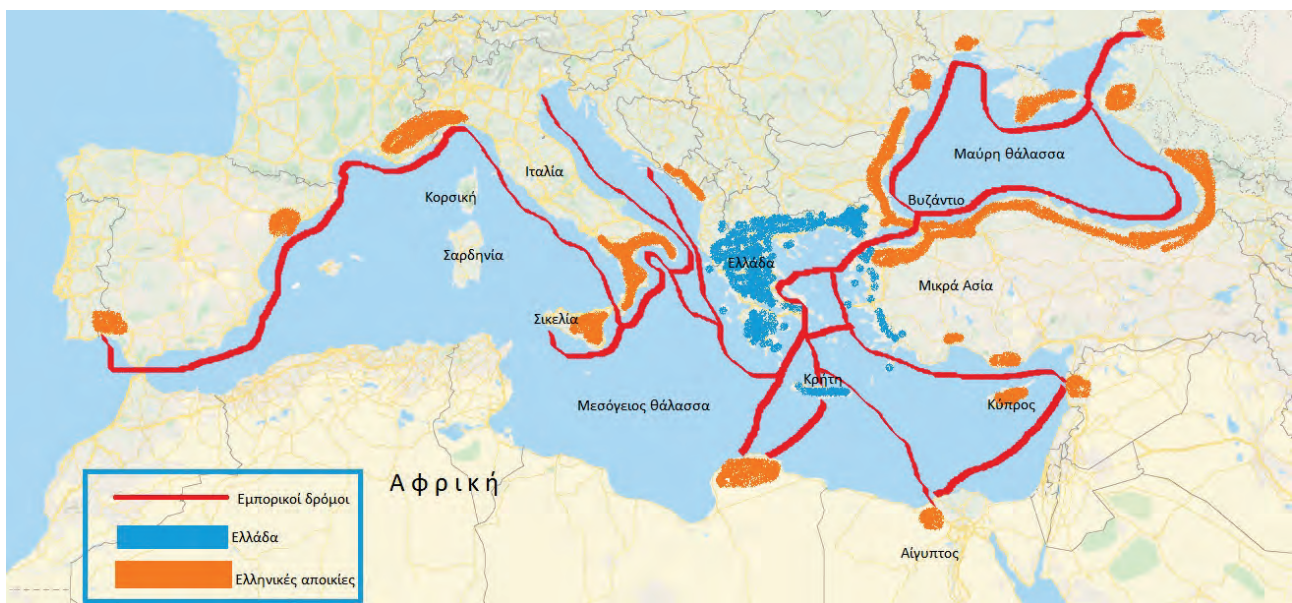
Ξεκινούν από την πατρίδα τους (την **μητρόπολη**) και φτιάχνουν **αποικία** που είναι μια νέα πόλη, ξεχωριστή από την μητρόπολη.

Στη Μεσόγειο θάλασσα φτιάχνουν αποικίες στις ακτές της νότιας **Ιταλίας**, της νότιας **Γαλλίας**, της ανατολικής **Ισπανίας** και της βόρειας **Αφρικής**.

Πολλές αποικίες φτιάχνουν και στη **Θράκη**, αλλά και στις ακτές της **Μαύρης Θάλασσας**.

Με τις αποικίες αυτές οι Έλληνες διαδίδουν την **κουλτούρα** και τις **πολιτικές τους ιδέες** σε όλη τη Μεσόγειο.

Με τις αποικίες μεγαλώνει το **εμπόριο** και η **βιοτεχνία** κι αυτό με τη σειρά του φέρνει πλούτο.

Χάρτης 1: οι αποικίες που έφτιαξαν οι Έλληνες από το 750 ως το 550 π.Χ. σε όλη τη Μεσόγειο

Δραστηριότητα

Πηγαίνουμε στην διεύθυνση <http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-lor-8521-2822> και βλέπουμε πού έφτιαξαν αποικίες οι Έλληνες. Γράφουμε σε δύο ή τρεις προτάσεις ξεκινώντας:

Οι Έλληνες διάλεξαν τα μέρη για να φτιάξουν μια αποικία. Πήγαιναν εκεί όπου ...

Η Αθήνα και η Σπάρτη

Χάρτης 2: οι πόλεις-κράτη της Αθήνας και της Σπάρτης

Η **Σπάρτη** και η **Αθήνα** σιγά – σιγά έγιναν οι πιο σημαντικές πόλεις-κράτη στην αρχαϊκή εποχή.

- Υπολογίζουμε περίπου πόσο απέχουν η μία από την άλλη
- Σε ποια από τις δύο πόλεις-κράτη μπορούν πιο εύκολα να επιτεθούν οι εχθροί; Γιατί;

Η Σπάρτη

Οι Σπαρτιάτες δεν έχουν αρκετή γη για να καλλιεργήσουν. Δεν φεύγουν όμως από τη γη τους για να κάνουν αποικίες αλλού. Παίρνουν με πόλεμο τη γειτονική περιοχή και κάνουν τους κατοίκους της δούλους. Οι δούλοι των Σπαρτιατών ονομάζονται **είλωτες** και δεν ανήκουν στους πολίτες αλλά στην πόλη-κράτος.

Οι Σπαρτιάτες έφτιαξαν ένα κράτος με πολύ δυνατό **στρατό** επειδή φοβούνται μήπως οι **είλωτες** ξεσηκωθούν εναντίον τους. Όλοι οι πολίτες είναι στρατιώτες και δεν φεύγουν σχεδόν ποτέ από την πόλη τους.

Το πολίτευμά της Σπάρτης είναι ολιγαρχικό. Κυβερνούν δύο μικρές ομάδες: οι **έφοροι** που είναι **πέντε** και η **γερουσία** που είναι **είκοσι οκτώ**.

Δραστηριότητα

Διαβάζουμε το παρακάτω απόσπασμα

Η Σπάρτη λοιπόν είναι ένα στρατόπεδο, όπου ... σκοπό της ζωής του είχε ο καθένας, να είναι πάντα έτοιμος να πολεμήσει και να νικήσει για την πόλη του. Ο νόμος των Σπαρτιατών ήθελε να φτιάξει καλούς στρατιώτες. Οι πολυτέλειες απαγορευόταν αυστηρά. Ο κάθε άνθρωπος δεν είχε καθόλου δική του ατομική ζωή· δεν σκεφτόταν καθόλου τον εαυτό του και τα προβλήματά του. Ο μεγάλος σκοπός της ζωής των Σπαρτιατών ήταν να εφαρμόζει αυτό που έλεγαν οι νόμοι της πόλης του.

*J.B. Bury-Russell Meiggs, Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδος, Εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1978, σ. 149
(αλλαγμένο)*

Γράφουμε σε δύο ή τρεις προτάσεις αν θα θέλαμε να ζούμε σε μια πόλη όπως η Σπάρτη. Γιατί;

Η Αθήνα

Η πόλη-κράτος της **Αθήνας** βρίσκεται στην Αττική. Το έδαφος ήταν λίγο και φτωχό αλλά η περιοχή έχει θάλασσα σε τρεις πλευρές. Γι' αυτό και λιγότεροι κάτοικοί της έγιναν αγρότες και κτηνοτρόφοι, ενώ οι περισσότεροι έγιναν **έμποροι** και **ναυτικοί**.

Στην αρχή υπήρχαν στην **Αττική** διάφορα μικρά χωριά. Αυτά ενώθηκαν και έγινε η πόλη της **Αθήνας**. Η ένωση αυτή ονομαζόταν από τους Αθηναίους **συνοικισμός** και έλεγαν πως την έκανε ένας μυθικός ήρωας της πόλης, ο **Θησέας**. Την γιόρταζαν μάλιστα με μια μεγάλη γιορτή τα **Παναθήναια**.

Στην Αθήνα σιγά, σιγά έγιναν αλλαγές στο πολίτευμα κι έτσι αυτό έγινε πιο δημοκρατικό. Αυτό ξεκίνησε με τον **νομοθέτη Σόλωνα** που έφτιαξε νόμους. Σύμφωνα με τους νόμους αυτούς:

- κανένας πολίτης δεν μπορεί να είναι δούλος άλλου πολίτη για **χρέη**.
- οι πολίτες που έχουν περιουσία μπορούν να έχουν κρατικά αξιώματα.
- όλοι οι πολίτες (ακόμη κι αυτοί που δεν έχουν περιουσία) συμμετέχουν στη **συγκέντρωση όλων των πολιτών**.

Αργότερα ο **νομοθέτης Κλεισθένης** έφτιαξε νόμους με τους οποίους ολοκληρώθηκε η δημοκρατία.

- στη **συγκέντρωση όλων των πολιτών (Εκκλησία του Δήμου)**, οι πολίτες μετά από συζήτηση παίρνουν όλες τις σοβαρές αποφάσεις.
- οι Αθηναίοι διώχνουν από την πόλη όποιον συμπολίτη φοβούνται μήπως γίνει τύραννος (**οστρακισμός**).

Δραστηριότητα

1. Διαβάζουμε το παρακάτω απόσπασμα

Ο Κλεισθένης ήθελε να δώσει δύναμη στο λαό. Γι' αυτό ψήφισε τον νόμο του οστρακισμού. Ο νόμος αυτός έγινε επειδή οι πολίτες υποψιάζονταν όλους όσους ήταν δυνατοί [ότι θα γίνουν τύραννοι].

Αριστοτέλης, Αθηναίων πολιτεία, 22. 1-3 (με αλλαγές)

Εξηγούμε γιατί υπήρχε ο νόμος του οστρακισμού στην Αθήνα.

Θρησκεία, τέχνη και πολιτισμός στην αρχαϊκή εποχή

Θρησκεία

Στην αρχαϊκή εποχή όλοι οι Έλληνες λατρεύουν τους ίδιους θεούς.

Πιστεύουν ότι οι **θεοί** ήταν **δώδεκα** και ότι κατοικούν στην κορυφή του **Ολύμπου**.

Αυτή την εποχή οι ναοί σε μερικές περιοχές γίνονται γνωστοί σε όλη την Ελλάδα αλλά και έξω από αυτήν. Σε αυτούς μαζεύονται πολλοί άνθρωποι για να λατρέψουν το θεό στον οποίο είναι αφιερωμένος ο ναός. Αυτοί βρίσκονται για παράδειγμα στους **Δελφούς**, στην **Ολυμπία**, στη **Δήλο** κ.ά.

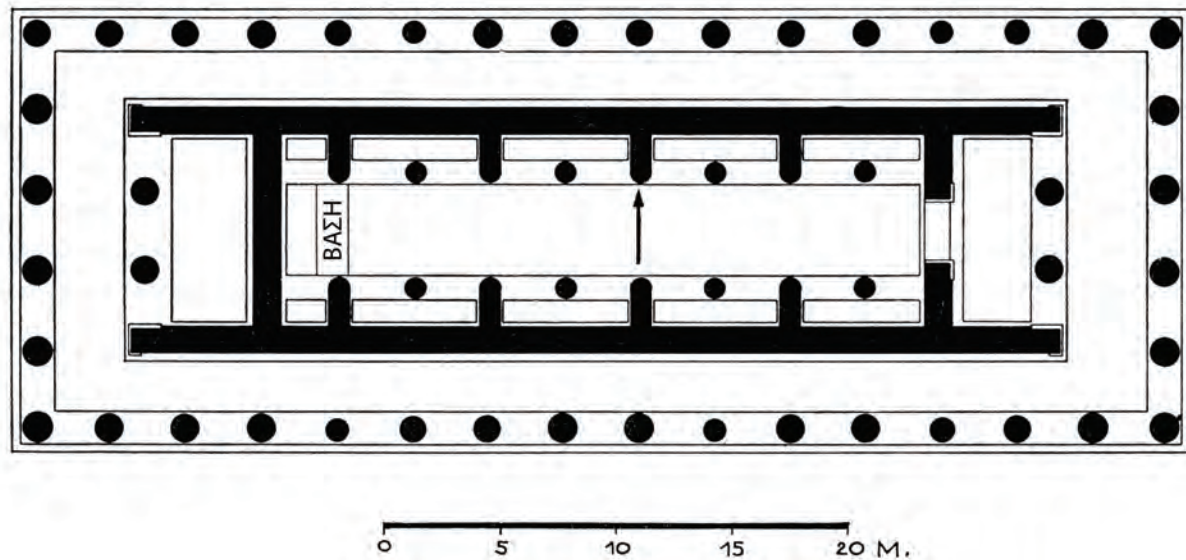

Εικόνα 3: Οι δώδεκα θεοί στον Όλυμπο (έργο του Ιταλού ζωγράφου Ραφαήλ Σάντι)

Τέχνη και πολιτισμός

Στην αρχαϊκή περίοδο χτίζονται ναοί από **πέτρα** και μερικές φορές από **μάρμαρο**. Οι ναοί αυτοί είναι μεγάλοι και ο τρόπος που είναι φτιαγμένοι επηρεάζει πολλά κτήρια σε όλο τον κόσμο μέχρι και σήμερα.

Παρακάτω βλέπετε το σχέδιο ενός ναού της αρχαϊκής εποχής και μια σχεδιαστική αναπαράστασή του.

Σκίτσο 1: Κάτοψη του ναού της Ήρας στην Ολυμπία. (από www.greek-language.gr «Αρχαιογνωσία και Αρχαιολογία στη Μέση Εκπαίδευση» / Η Αρχαία Ελληνική Τέχνη και η Ακτινοβολία της. Μανόλης Βουτυράς & Αλεξάνδρα Γουλάκη-Βουτυρά)

Εικόνα 4: Αναπαράσταση του ναού της Ήρας στην Ολυμπία

Μαθαίνουμε περισσότερα για τους ναούς στην αρχαϊκή εποχή; πηγαίνουμε στην διεύθυνση <http://users.sch.gr/ipap/Ellinikos%20Politismos/Yliko/istoria/arxaikos-dorikos-naos.htm>

Πηγαίνουμε επίσης στην διεύθυνση: <http://photodentro.edu.gr/v/item/ds/8521/8816> και μαθαίνουμε για τα μέρη του ναού.

Οι ναοί στα αρχαϊκά χρόνια χτίστηκαν σε δύο **αρχιτεκτονικούς ρυθμούς**, τον **δωρικό** (κυρίως στην Πελοπόννησο) και τον **ιωνικό** (κυρίως στο Αιγαίο και τη Μικρά Ασία).

Για να καταλάβουμε τις διαφορές μεταξύ των δύο ρυθμών πηγαίνουμε στις παρακάτω διευθύνσεις και μελετούμε το περιεχόμενό τους

- Για τον ιωνικό ρυθμό: <http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-lor-8521-8818>
- Για τον δωρικό ρυθμό: <http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-lor-8521-8817>

Στην αρχαϊκή εποχή επίσης φτιάχνονται **αγάλματα** από **πέτρα** ή από **μάρμαρο**.

Μερικά από αυτά είναι στο πραγματικό μέγεθος του ανθρώπου και μερικά είναι πολύ μεγαλύτερα.

*Εικόνα 5: Κούρος της Αναβύσσου
Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο*

*Εικόνα 6: Κόρη Φρασίκλεια
Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο*

Όπως βλέπουμε στις παραπάνω εικόνες τα αγάλματα παριστάνουν **ακίνητες** μορφές. Οι μορφές αυτές είναι νεαροί άνδρες (**κούροι**) και νεαρές κοπέλες (**κόρες**). Μερικές φορές τα αγάλματα παριστάνουν και θεούς ή θεές.

Ενότητα 5^η

Κλασική εποχή:

ο πόλεμος, η δημοκρατία και ο πολιτισμός

... η κλασική εποχή

Στην Ενότητα 5 συζητάμε για ... :

- ... τους Περσικούς Πολέμους
- ... το πώς η Αθήνα έγινε μεγάλη δύναμη στην Ελλάδα
- ... τον πολιτισμό της κλασικής εποχής
- ... τον πόλεμο μεταξύ Αθήνας και Σπάρτης
- ... το βασίλειο της Μακεδονίας και τις σχέσεις του με τη νότια Ελλάδα
- ... την κατάκτηση της Ανατολής

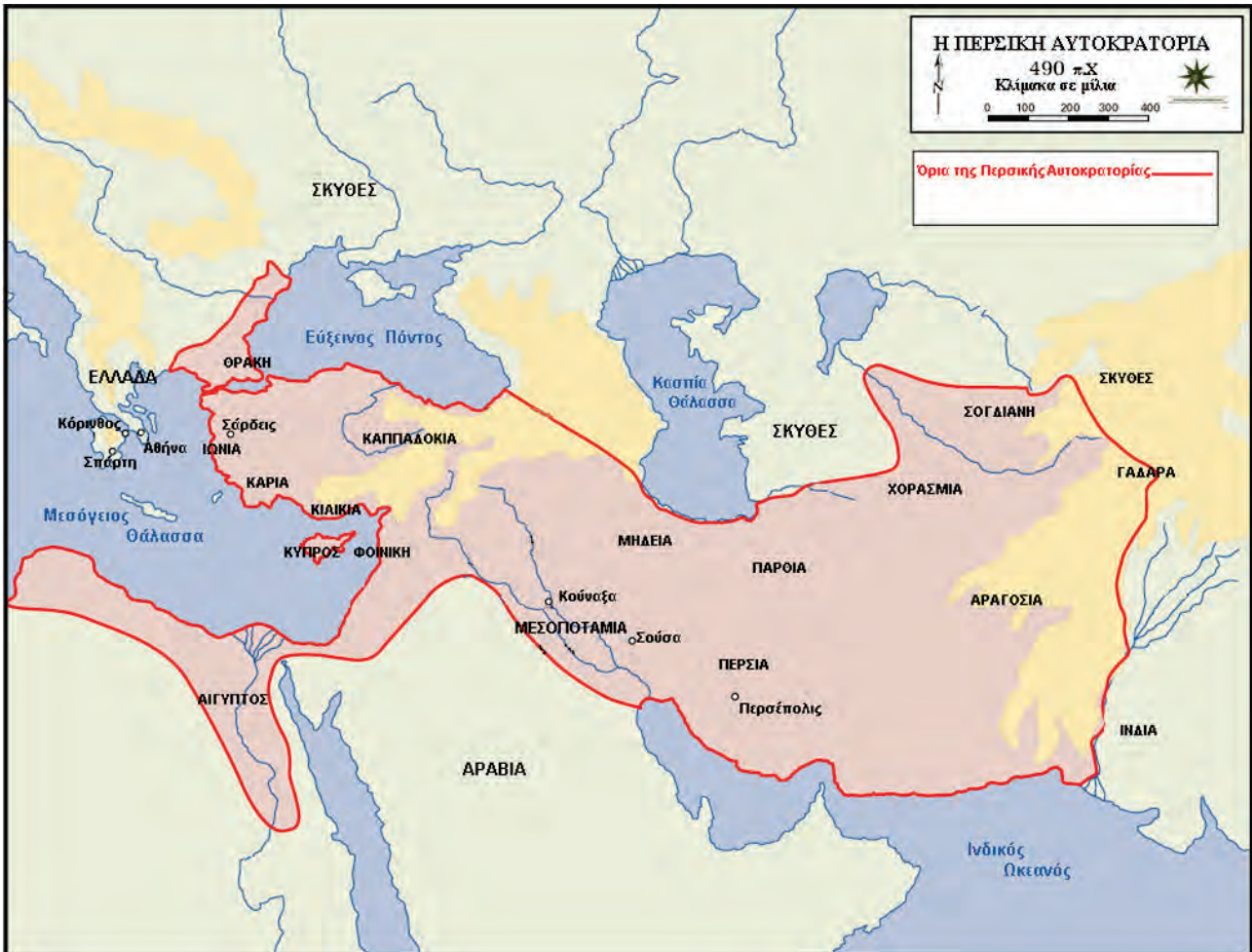
Χρονογραμμή για την κλασική εποχή

Οι περσικοί πόλεμοι

Οι **Πέρσες** με τον βασιλιά **Κύρο Β'** σιγά-σιγά έφτιαξαν ένα μεγάλο κράτος το οποίο γύρω στο 500 π.Χ. είχε φτάσει μέχρι τις ελληνικές πόλεις-κράτη.

Χάρτης 1: Η περσική αυτοκρατορία το 490 π.Χ.

Οι Έλληνες με το **εμπόριο** και τις **αποικίες** τους σε ολόκληρη τη **Μεσόγειο** και τη **Μαύρη θάλασσα** συναντήθηκαν με την Περσική Αυτοκρατορία στα ανατολικά. Οι ελληνικές πόλεις στη Μικρά Ασία κατακτήθηκαν από τους Πέρσες και προσπάθησαν να απελευθερωθούν από αυτούς με τη βοήθεια των **Αθηναίων**.

Δεν τα κατάφεραν και ο Πέρσης βασιλιάς **Δαρείος** ήθελε να εκδικηθεί τους Αθηναίους. Λένε ότι διέταξε έναν από τους δούλους του κάθε μέρα να του λέει «Βασιλιά, να μην ξεχάσεις τους Αθηναίους!»

Οι Πέρσες ξεκίνησαν από το 492 π.Χ. και μετά μια προσπάθεια να κατακτήσουν τις ελληνικές πόλεις-κράτη.

Δραστηριότητα

Παρατηρούμε στον παραπάνω χάρτη τη θέση του βασιλείου των Περσών και τη θέση των ελληνικών πόλεων-κρατών. Ξαναδιαβάζουμε όσα μάθαμε για τις **αποικίες** των Ελλήνων σε όλη τη **Μεσόγειο**.

Κάνουμε υποθέσεις και τις γράφουμε σε δύο με τρεις προτάσεις: τι θα κέρδιζαν οι Πέρσες αν έπαιρναν τις ελληνικές πόλεις-κράτη;

Οι Πέρσες επιτέθηκαν εναντίον των ελληνικών πόλεων αρκετές φορές.

Οι Έλληνες κατάφεραν να ενωθούν κι έτσι οι Πέρσες δεν μπόρεσαν να κατακτήσουν την Ελλάδα.

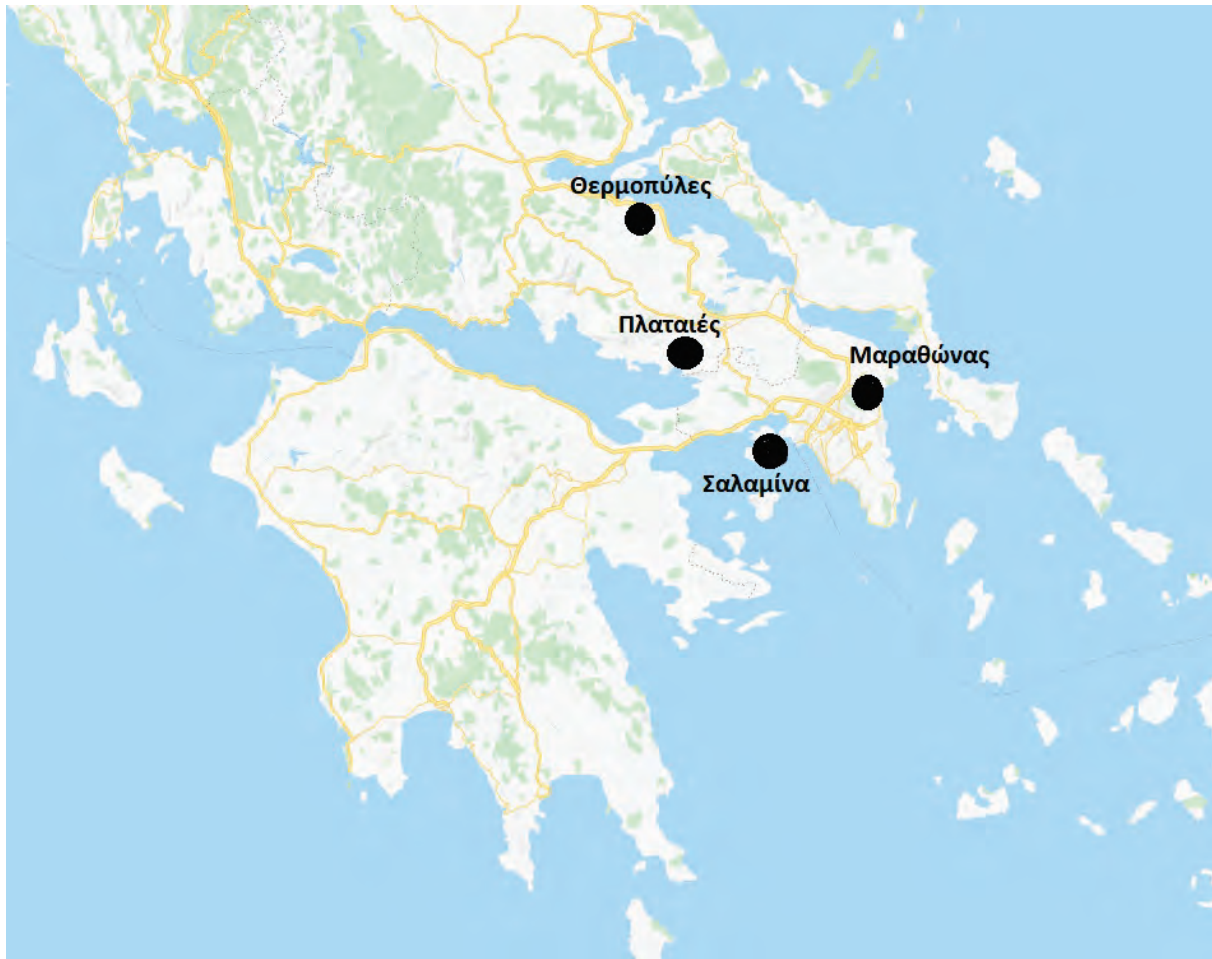
Οι σημαντικότερες μάχες που έγιναν τότε ήταν:

- Η μάχη στο **Μαραθώνα**. Ο Μαραθώνας είναι μια περιοχή σαράντα δύο χιλιόμετρα βόρεια της Αθήνας
- Η μάχη στις **Θερμοπύλες**. Οι Θερμοπύλες είναι ένα στενό πέρασμα που οδηγεί από το βορά προς το νότο της Ελλάδας
- Η ναυμαχία στη **Σαλαμίνα**. Η Σαλαμίνα είναι ένα νησί κοντά στην Αθήνα
- Η μάχη στις **Πλαταιές**. Οι Πλαταιές είναι ένα χωριό κοντά στα βόρεια σύνορα της Αττικής.

Χρονογραμμή για τους Περσικούς πολέμους

546	499 - 494	492	490	480	479
οι ελληνικές πόλεις στη Μικρά Ασία υποτάχθηκαν στους Πέρσες	οι Έλληνες της Μικράς Ασίας επαναστατούν με τη βοήθεια των Αθηναίων αλλά νικιούνται	Οι Πέρσες επιτίθενται στην Ελλάδα αλλά τα καράβια τους βουλιάζουν από τρικυμία	Η μάχη στο Μαραθώνα	Η μάχη στις Θερμοπύλες Η ναυμαχία στη Σαλαμίνα	Η μάχη στις Πλαταιές

Στον παρακάτω χάρτη βλέπουμε πού έγιναν οι σπουδαιότερες μάχες των περσικών πολέμων

Χάρτης 2: Οι περιοχές όπου έγιναν οι σπουδαιότερες μάχες των περσικών πολέμων

Δραστηριότητα

Πηγαίνουμε στη διεύθυνση <http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-lor-8521-9548>.

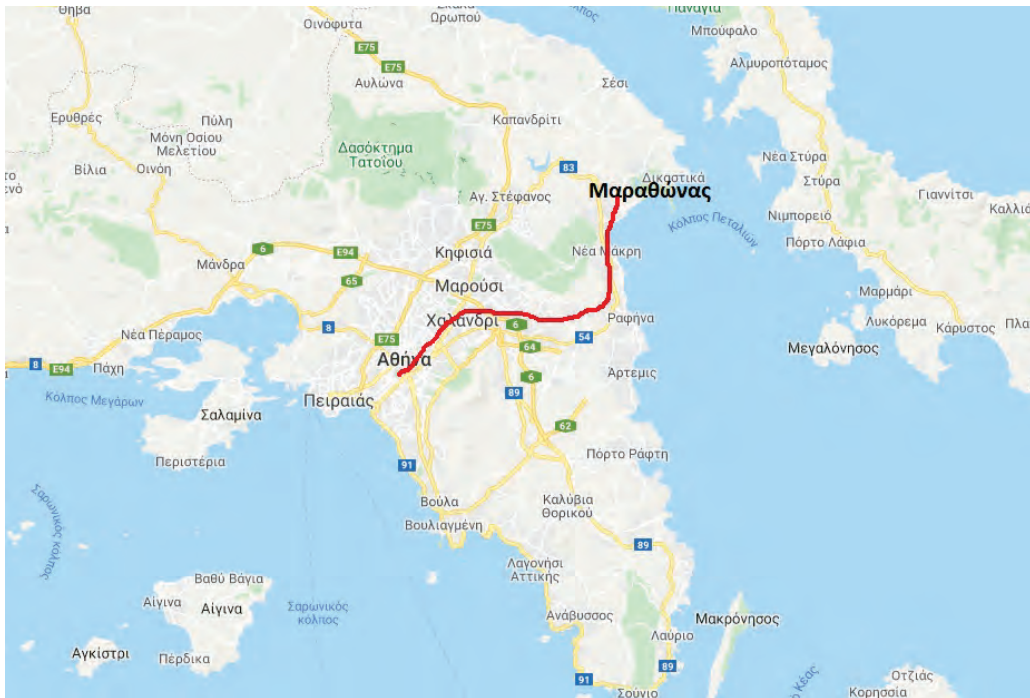
Βλέπουμε βήμα προς βήμα όλες τις μεγάλες μάχες των περσικών πολέμων.

Συζητάμε με τους συμμαθητές μας ποια μάχη μας έκανε μεγαλύτερη εντύπωση και γιατί;

Δραστηριότητα

Η ιστορία του Αθηναίου **Φειδιππίδη**

Όσο γινόταν η μάχη στο Μαραθώνα οι Αθηναίοι που ήταν στην πόλη (γυναίκες, γέροι και παιδιά) είχαν μεγάλη αγωνία. Μόλις τελείωσε η μάχη και οι Πέρσες κυνηγημένοι μπήκαν στα καράβια τους να φύγουν, ο Αθηναίος Φειδιππίδης έχοντας όλα τα όπλα του, ξεκίνησε να τρέχει από το Μαραθώνα για να φέρει το μήνυμα της νίκης στους συμπολίτες του. Με την τελευταία του αναπνοή πρόλαβε να πει στους Αθηναίους «**Νικήσαμε**» και αμέσως πέθανε.

Χάρτης 3: η πραγματική διαδρομή που έκανε ο Φειδιππίδης για να φέρει το μήνυμα της νίκης στους Αθηναίους (42 χιλιόμετρα)

Δραστηριότητα

Η ιστορία του Φειδιππίδη ποιο άθλημα που γίνεται σήμερα στους **Ολυμπιακούς αγώνες** μας θυμίζει;

Μετά από τις μάχες αυτές οι Πέρσες δεν επιτέθηκαν ξανά στις ελληνικές πόλεις οι οποίες επειδή **ένωσαν τις δυνάμεις** τους μπόρεσαν να κρατήσουν την πατρίδα τους **ελεύθερη**.

Πώς η Αθήνα έγινε μεγάλη δύναμη στην Ελλάδα

Παρόλο που οι Πέρσες νικήθηκαν, οι Έλληνες **φοβούνται** διαρκώς μήπως ξανάρθουν. Οι Αθηναίοι ενώθηκαν με άλλες πόλεις-κράτη (**όχι με τη Σπάρτη**) κι έκαναν μια **συμμαχία** για να αντιμετωπίσουν τους Πέρσες αν τυχόν έκαναν άλλη επίθεση στην Ελλάδα. Η συμμαχία αυτή ονομάζεται **Δηλιακή Συμμαχία**.

Δραστηριότητα

Στο παρακάτω κείμενο συμπληρώστε τα κενά με τις λέξεις που βλέπετε δίπλα

Σιγά – σιγά η Αθήνα έγινε η πόλη που είχε τον ..... σε όλες τις άλλες συμμαχικές πόλεις. Η συμμαχία αντί για ..... εναντίον των Περσών έγινε μια Αθηναϊκή Αυτοκρατορία. Με αρχηγό τον Περικλή οι Αθηναίοι μεγάλωσαν το κράτος τους αλλά και δυνάμωσαν το ..... πολίτευμα. Ο Περικλής είχε το χάρισμα να μιλάει πολύ καλά στην ..... του λαού, δηλαδή ήταν πολύ καλός ρήτορας. Στα χρόνια του η Αθήνα έφτασε στο ψηλότερο σημείο της ..... και της δόξας της και η περίοδος αυτή ονομάζεται «Εποχή του Περικλή».	συγκέντρωση
	συνεργασία
	δημοκρατικό
	δύναμης
	έλεγχο

Χρονογραμμή για την εποχή που η Αθήνα γίνεται μεγάλη δύναμη στην Ελλάδα

495	480	477	447	443	431	429
Ο Περικλής γεννιέται στην Αθήνα	Οι Έλληνες νικούν στη Σαλαμίνα τους Πέρσες με τη βοήθεια των Αθηναίων. Η Αθήνα γίνεται η μεγαλύτερη ναυτική δύναμη στην Ελλάδα	Δημιουργία της Δηλιακής Συμμαχίας. Οι Αθηναίοι γίνονται η ηγετική πόλη της Συμμαχίας	Ξεκινούν οι εργασίες για την κατασκευή του Παρθενώνα, του ναού της Αθηνάς που βρίσκεται στην Ακρόπολη της Αθήνας	Ο Περικλής εκλέγεται Στρατηγός	Ξεκινά ο Πελοποννησιακός πόλεμος. Οι Σπαρτιάτες καταλαμβάνουν την Αττική και αναγκάζουν τους κατοίκους της να βρουν καταφύγιο μέσα στα τείχη της πόλης	Ο Περικλής πεθαίνει

Δραστηριότητες

1. Πηγαίνουμε στη διεύθυνση: <http://photodentro.edu.gr/v/item/ds/8521/9160>

Συγκρίνουμε τις συμμαχικές πόλεις της Αθήνας (που της δίνουν φόρους και πλοία) με τις συμμαχικές πόλεις της Σπάρτης. Ποια από τις δύο πόλεις είχε περισσότερους συμμάχους;

2. Διαβάζουμε το παρακάτω κείμενο

Το πολίτευμά μας λέγεται Δημοκρατία, επειδή την εξουσία δεν την έχουν λίγοι πολίτες, αλλά όλος ο λαός. Όλοι οι πολίτες στις ιδιωτικές τους διαφορές είναι ίσοι μπροστά στον νόμο. Στα δημόσια αξιώματα προτιμάμε εκείνοι που τα αξίζουν και όχι εκείνους που ανήκουν σε μια ορισμένη τάξη. Κανέναν δεν εμποδίζουμε να υπηρετήσει την πολιτεία, επειδή τυχαίνει να είναι φτωχός.

Θουκυδίδης Ιστορίες 2.37.1

Εδώ ο **Θουκυδίδης** περιγράφει το πολίτευμα της Αθήνας στην εποχή του Περικλή. Συζητάμε αν τα παραπάνω στοιχεία ισχύουν στις σημερινές κοινωνίες

3. Διαβάζουμε τον παρακάτω πίνακα στον οποίο γίνεται σύγκριση της δημοκρατίας στην Αθήνα της εποχής του Περικλή και στη σημερινή Ελλάδα.

Χαρακτηριστικά του πολιτεύματος	Δημοκρατία στην Αθήνα της κλασικής εποχής	Δημοκρατία στην Ελλάδα της σημερινής εποχής
Δικαίωμα να ψηφίσουν έχουν	Ενήλικες άνδρες (18 χρόνων και πάνω), γεννημένοι από γονείς Αθηναίους.	Γεννημένοι από Έλληνες γονείς ή όσοι έχουν αποκτήσει ελληνική υπηκοότητα.
	Πληθυσμός της Αθήνας: 250.000 άνθρωποι Ενήλικοι άνδρες που μπορούν να ψηφίσουν: 43.000.	Πληθυσμός της Ελλάδας: 11.000.000 Πολίτες που μπορούν να ψηφίσουν: 9.900.000.
Νόμοι:	Τους προτείνει ένα συμβούλιο και τους ψηφίζουν όλοι οι πολίτες.	Τους προτείνουν οι βουλευτές) και τους υπογράφει ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας.
Αρχηγός του κράτους	Τον εκλέγουν οι πολίτες.	Τον εκλέγουν οι βουλευτές.
Δικαστήρια	Απλοί πολίτες είναι δικαστές.	Οι δικαστές σπούδασαν νομικά για πολλά χρόνια.
	Δεν υπάρχουν δικηγόροι, οι δίκες διαρκούν το πολύ μία μέρα. Δεν υπάρχουν εφέσεις .	Υπάρχουν δικηγόροι. Οι εφέσεις κάνουν τις δίκες να διαρκούν πολύ.

Ποιο από τα δύο πολιτεύματα δίνει μεγαλύτερη δύναμη στους πολίτες και γιατί;

Ο πολιτισμός της κλασικής εποχής

Κατά τη διάρκεια της κλασικής εποχής, το **εμπόριο** έφερε μεγάλο **πλούτο** στην Αθήνα.

Εκεί σε όλη τη χρονιά γινόταν πολλές **γιορτές** και **αθλητικοί αγώνες**.

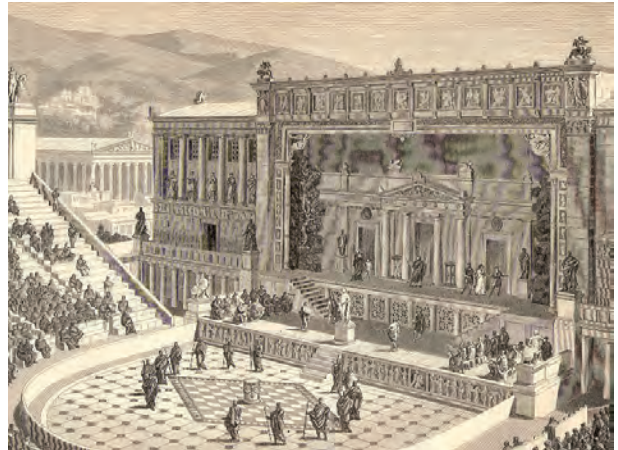
Στην Αθήνα το **θέατρο**, η **γλυπτική**, η **ποίηση**, η **φιλοσοφία**, η **αρχιτεκτονική** και η **επιστήμη** έφτασαν στο πιο ψηλό σημείο.

Δραστηριότητες

1. Βλέπουμε μία φωτογραφία ενός θεάτρου της κλασικής εποχής όπως είναι σήμερα και ένα σχέδιο που δείχνει πώς ήταν τότε. Σε τέτοια θέατρα οι Αθηναίοι παρακολουθούσαν τραγωδίες και κωμωδίες.

Εικόνα 1: το αρχαίο θέατρο του Διονύσου στην Αθήνα όπως είναι σήμερα (<http://www.diazoma.gr/theaters/archaiio-theatro-dionysou/>)

Σκίτσο 1: σχεδιαστική αναπαράσταση του αρχαίου θεάτρου του Διονύσου στην Αθήνα όπως ήταν στην κλασική εποχή (<https://el.wikipedia.org/>)

Οι Αθηναίοι παρακολουθούσαν θεατρικές παραστάσεις σε τέτοια ανοιχτά θέατρα που βρίσκονταν στο **ύπαιθρο**. Σε τι διαφέρουν τα σημερινά θέατρα από αυτά;

2. Βλέπουμε το βίντεο στη διεύθυνση https://www.youtube.com/watch?time_continue=1&v=qsANxD9yNw0&feature=emb_logo. Δείχνει την Ακρόπολη της Αθήνας όπως ήταν στα κλασικά χρόνια. Μετά βλέπουμε τις παρακάτω φωτογραφίες που δείχνουν δύο σημερινά κτήρια.

Εικόνα 2: το Ζάππειο μέγαρο στην Αθήνα (<https://el.wikipedia.org/>)

Εικόνα 3: Ο Λευκός Οίκος (το σπίτι του προέδρου των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής) (<https://en.wikipedia.org/>)

Βρίσκουμε τις ομοιότητες ανάμεσα στα κτήρια της κλασικής εποχής και της σημερινής και τις συζητάμε με τους συμμαθητές μας.

Ο πόλεμος μεταξύ Αθήνας και Σπάρτης

Η Σπάρτη παρακολουθούσε με **ανησυχία** την Αθήνα που μεγάλωνε το κράτος της, γιατί φοβόταν ότι θα γίνει πολύ δυνατή. Δεν τους άρεσε επίσης που Αθηναίοι προσπαθούσαν να κάνουν όλες τις ελληνικές πόλεις-κράτη να έχουν **δημοκρατικό πολίτευμα**.

Μεταξύ της Αθήνας και της Σπάρτης ξεκίνησε πόλεμος το 431 π.Χ. και όλες σχεδόν οι ελληνικές πόλεις-κράτη πήραν το μέρος είτε της μίας είτε της άλλης πόλης. Ο πόλεμος τελείωσε το 404 π.Χ.

Χρονογραμμή του πολέμου μεταξύ Αθήνας και Σπάρτης

446	431	430	415	404
Η Αθήνα και η Σπάρτη υπογράφουν ειρήνη για τριάντα χρόνια	Ξεσπά ο πόλεμος μεταξύ Αθήνας και Σπάρτης. Οι Σπαρτιάτες μπαίνουν με το στρατό τους στην Αττική και καταστρέφουν τις καλλιέργειες	Ξεσπά επιδημία στην Αθήνα. Το 429 π.Χ. αρρωσταίνει και ο Περικλής και πεθαίνει	Οι Αθηναίοι ξεκινούν εκστρατεία στη Σικελία που καταστροφή των πλοίων και του στρατού τους	Τελειώνει ο Πελοποννησιακός πόλεμος. Οι Αθηναίοι νικούνται και παραδίδονται στους Σπαρτιάτες. Στην Αθήνα έχουμε ολιγαρχικό πολίτευμα

Δραστηριότητες

Παρατηρούμε τον παρακάτω χάρτη και να συζητάμε στην τάξη:

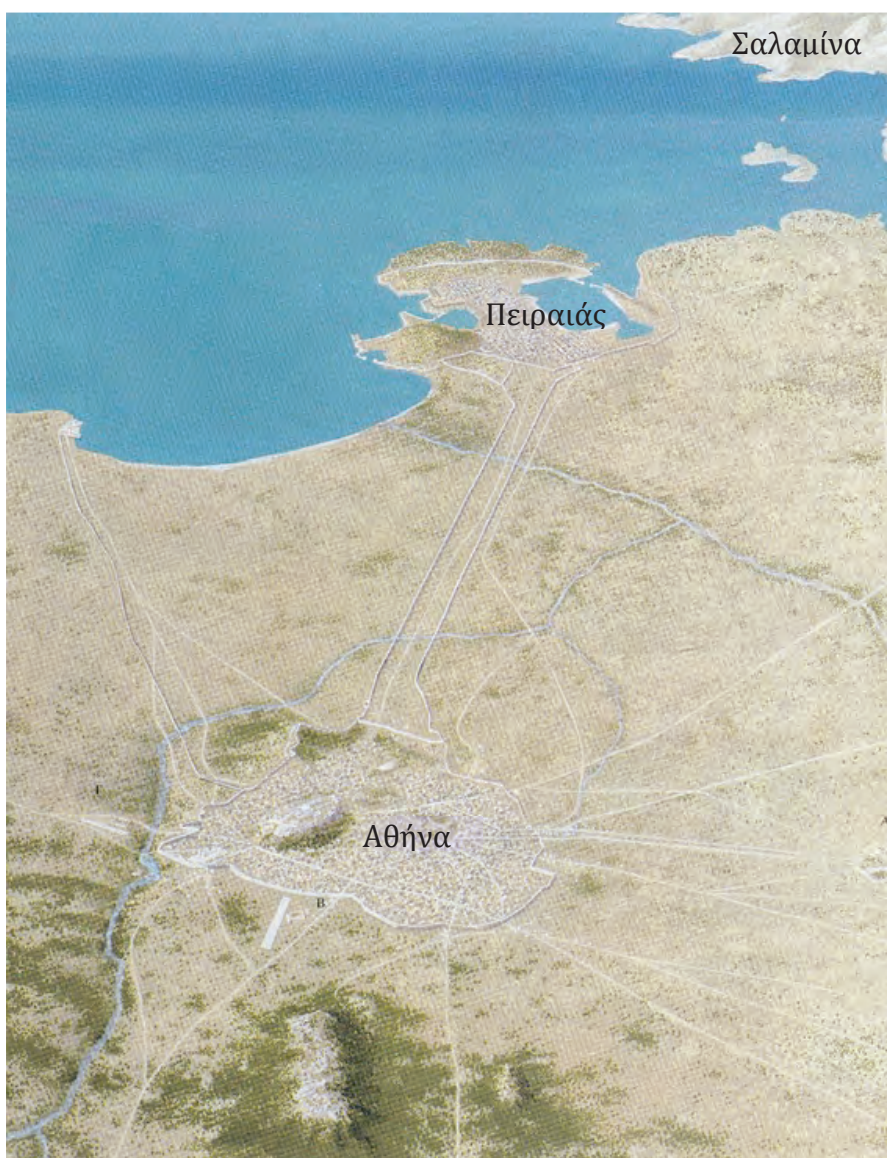

Χάρτης 4: Οι αντίπαλες συμμαχίες στον Πελοποννησιακό πόλεμο.
 (<http://users.sch.gr/ipap/Ellinikos%20Politismos/Yliko/istoria/a-06-01.htm>)

1. Ποια από τις δύο πόλεις είχε περισσότερους συμμάχους;
2. Ποια από τις δύο πόλεις είχε περισσότερους συμμάχους στη θάλασσα και ποια στη στεριά;

Συμπληρώνουμε τα κενά στο παρακάτω κείμενο με τις λέξεις που βλέπουμε δίπλα

Οι Αθηναίοι πίστευαν ότι δεν θα πάθουν κάποιο ..... από τον πόλεμο γιατί είχαν πολύ δυνατά ..... που προστάτευαν την πόλη τους. Είχαν επίσης κι ένα ....., τον Πειραιά, στο οποίο τα πλοία τους, έφερναν ό,τι χρειαζόνταν από τις ..... τους. Γι' αυτούς τους λόγους μπορούσαν να αντέξουν για πολλά χρόνια πόλεμο από τους Σπαρτιάτες στην ξηρά. Στη ..... πίστευαν ότι ήταν	αποικίες
	λιμάνι
	θάλασσα
	κακό
	ανίκητοι
	τείχη

Σκίτσο 2: Στη σχεδιαστική αναπαράσταση η Αθήνα, τα Μακρά Τείχη και το λιμάνι του Πειραιά (Η Αρχαία Πόλη Ντοττχάτζελ / Κόννολλυ Πίτερ Αθήνα Πατάκης 2002)

Δραστηριότητα

Διαβάζουμε το παρακάτω κείμενο. Εδώ ο Θουκυδίδης λέει πως αν οι Αθηναίοι ακολουθούσαν τις συμβουλές του Περικλή, οι Σπαρτιάτες δεν θα τους νικούσαν ποτέ.

Έλεγε συχνά [ο Περικλής στους Αθηναίους] πως αν έμεναν σταθεροί και δεν έβγαιναν να δώσουνε μάχη και φρόντιζαν το ναυτικό τους, κι αν δε ζητούσαν να μεγαλώσουν ακόμα περισσότερο το κράτος τους όσο ήταν πόλεμος, και δεν έριχναν σε κίνδυνο την ίδια την πολιτεία, θα βγαίνανε νικητές· [όταν όμως αυτός πέθανε] αυτοί έκαναν σε όλα ακριβώς το αντίθετο.

Θουκυδίδης 2.59.1–2.65.13:

Ποιες ήταν οι συμβουλές του Περικλή στους Αθηναίους;

Τι έκαναν οι Αθηναίοι όταν αυτός πέθανε;

Οι Αθηναίοι **νικήθηκαν** το 404 π.Χ. από τους Σπαρτιάτες και καταστράφηκαν όλα σχεδόν τα πολεμικά πλοία τους. Χωρίς αυτά ήταν αδύνατο να συνεχίσουν τον πόλεμο. Οι Σπαρτιάτες πήραν την Αθήνα, **γκρέμισαν** τα **τείχη** της και ανάγκασαν τους Αθηναίους να έχουν **ολιγαρχικό πολίτευμα**.

Δραστηριότητα

Στο παρακάτω κείμενο ο Ξενοφώντας περιγράφει τι συνέβη στην Αθήνα τη νύχτα που έμαθαν πως καταστράφηκαν τα πλοία τους από τους Σπαρτιάτες

Νύχτα έφερε η «Πάραλος» την είδηση της συμφοράς στην Αθήνα, και το κλάμα πέρασε από τον Πειραιά στα Μακρά Τείχη και στην πόλη. Το μήνυμα περνούσε από στόμα σε στόμα, έτσι που κανένας δεν κοιμήθηκε εκείνη τη νύχτα. Έκλαιγαν τους νεκρούς τους αλλά πιο πολύ τη δική τους μοίρα, γιατί φοβόταν ότι θα πάθουν τα ίδια που είχαν κάνει κι αυτοί [σε άλλες ελληνικές πόλεις που είχαν υποτάξει].

Ξενοφώντας Ελληνικά 2.2.3

Φαντάζομαι ότι είμαι ένας δημοσιογράφος και ότι γράφω σε λίγες σειρές τι είδα στην Αθήνα εκείνο το βράδυ που μαθεύτηκε η καταστροφή των πολεμικών της πλοίων.

Το βασίλειο της Μακεδονίας και οι σχέσεις του με τη νότια Ελλάδα

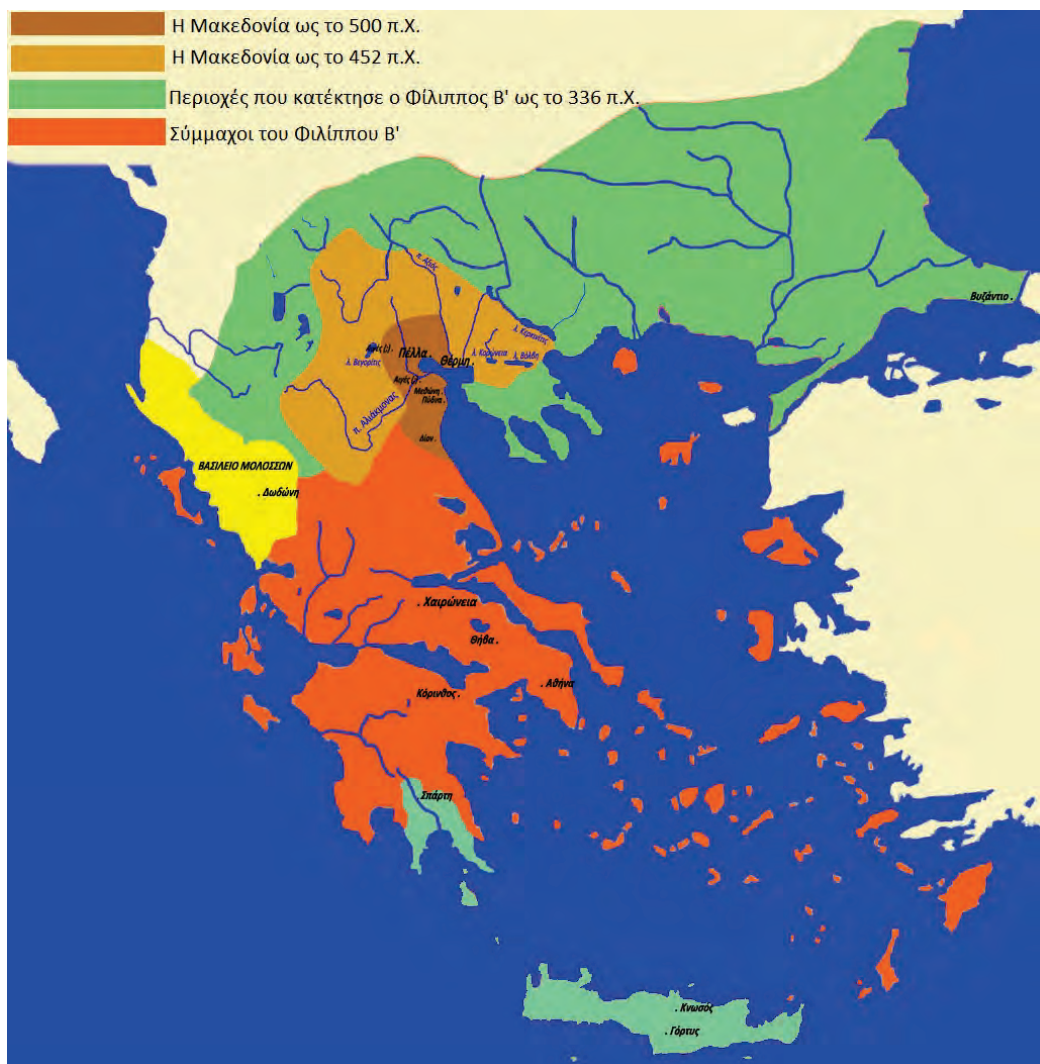
Ο Πελοποννησιακός Πόλεμος έκανε τις ελληνικές πόλεις-κράτη να χάσουν τη **δύναμή** τους.

Στο κοντινό βασίλειο της Μακεδονίας, ο βασιλιάς **Φίλιππος Β'** θέλησε να γίνει **αρχηγός** όλης της Ελλάδας και μετά να επιτεθεί στην Περσία. Ήθελε να **εκδικηθεί** τους Πέρσες για την εισβολή τους στην Ελλάδα το 480 π.Χ., αλλά ήθελε να έχει και τον τεράστιο **πλούτο** τους.

Δραστηριότητα

Κοιτάζουμε τον παρακάτω χάρτη και βρίσκουμε:

- μέσα σε πόσα χρόνια η Μακεδονία μεγάλωσε,
- από ποια περιοχή ξεκίνησε
- ποιες περιοχές είχε όταν ήταν βασιλιάς ο Φίλιππος Β'

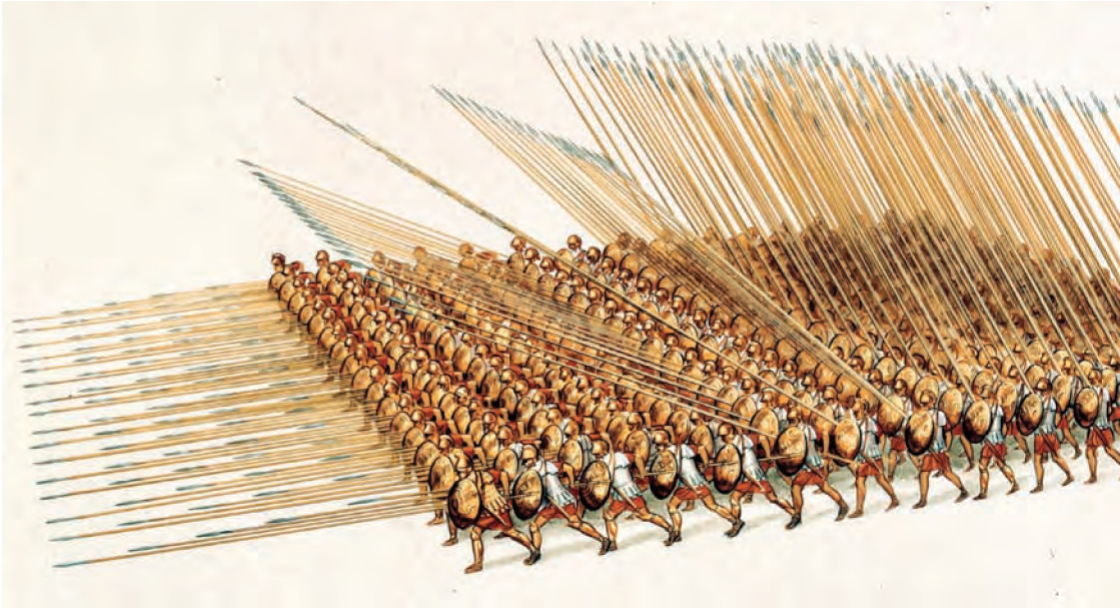

Χάρτης 5: η επέκταση του Μακεδονικού κράτους (Γιάννης Παπαθανασίου <http://users.sch.gr/ipap/Ellinikos%20Politismos/Yliko/istoria/a-07-02.htm>)

Οι Μακεδόνες ζούσαν στα **βουνά** και οι περισσότεροι ήταν **σκληραγωγημένοι αγρότες**. Ο Φίλιππος τους έκανε **καλούς στρατιώτες**.

Δραστηριότητα

Στο σχέδιο παρακάτω βλέπουμε τη **μακεδονική φάλαγγα**. Αυτή ήταν η μονάδα του μακεδονικού στρατού. Οι στρατιώτες της φάλαγγας κρατούσαν στα χέρια ένα μακρύ **δόρυ**. Οι στρατιώτες των άλλων πόλεων εκείνη την εποχή δεν είχαν τόσο μακρύ δόρυ όσο οι Μακεδόνες.

Σκίτσο3:ημακεδονικήφάλαγγα (απότο *Ancient Greece: an illustrated history*». Marshall Cavendish Reference New York διαθέσιμοστο http://elibrary.bsu.az/books_163/N_22.pdf)

Συζητάμε με τους συμμαθητές μας:

- πώς κρατούσαν το δόρυ οι πρώτες σειρές στρατιωτών;
- πώς κρατούσαν το δόρυ οι πιο πίσω σειρές στρατιωτών;
- σε τι βοήθουσε τους Μακεδόνες στη μάχη να έχουν μακρύ δόρυ;

Δραστηριότητα

Διαβάζουμε παρακάτω τι λένε δύο Αθηναίοι στην εποχή που ο Φίλιππος έχει πάρει όλες σχεδόν τις ελληνικές πόλεις στο βασίλειό του.

[...] Η γνώμη μου είναι πως πρέπει [...] να προσπαθήσεις να κάνεις να κάνεις φιλικές μεταξύ τους το Άργος, την Σπάρτη, την Θήβα και την πόλη τη δική μας [την Αθήνα]. Γιατί, αν αυτές μπορέσεις και συμφιλιώσεις, εύκολα ύστερα θα κάνεις και τις άλλες να έρθουν με το μέρος σου· γιατί όλες είναι κάτω από την εξουσία αυτών των πόλεων και σε κάθε τους κίνδυνο σε μια από τις τέσσερές τους καταφεύγουν

Ισοκράτης, Φίλιππος (5) (30-38) (με αλλαγές)

[...] Αθηναίοι, απορώ με όποιον από σας, παρόλο που βλέπει πόσο δυνατός είναι ο Φίλιππος, δεν ανησυχεί και δεν πιστεύει ότι όλες οι προετοιμασίες του στρέφονται εναντίον σας.

Νομίζω ότι αυτά που κάνει ο Φίλιππος θα σας πονέσουν αργότερα περισσότερο από τα σημερινά.

Δημοσθένης, Κατά Φιλίππου Β' (με αλλαγές)

Ποιος από τους δύο είναι φιλικός και ποιος εχθρικός απέναντι στον Φίλιππο; Τι λέει για το Φίλιππο ο ένας και τι λέει ο άλλος;

Η κατάκτηση της Ανατολής

Ο Φίλιππος ήθελε να κατακτήσει την **Περσία** αλλά δεν τα κατάφερε γιατί τον σκότωσαν. Ο γιος του ο **Αλέξανδρος** αμέσως πήρε την εξουσία.

Ο Αλέξανδρος κατέκτησε την **Περσία** και την **Αίγυπτο** και έφτασε την αυτοκρατορία του ως τον **Ινδό ποταμό** στη βορειοδυτική **Ινδία**.

Η αυτοκρατορία του Αλεξάνδρου απλώθηκε σε μια μεγάλη περιοχή που σήμερα αποτελείται από πολλά **έθνη** και διαφορετικούς **πολιτισμούς**.

Χρονογραμμή της κατάκτησης της Ανατολής

356	336	334	332	326	323
Ο Αλέξανδρος ...					
... γεννιέται στην Πέλλα της Μακεδονίας	... γίνεται βασιλιάς της Μακεδονίας μετά την δολοφονία του πατέρα του βασιλιά Φιλίππου Β'	... περνάει στην Ασία και ξεκινά την κατάκτηση της Ανατολής. Νικά τον περσικό στρατό στο Γρανικό ποταμό	... μετά από επτά μήνες πολιορκία καταλαμβάνει την Τύρο και λίγο αργότερα χτίζει την Αλεξάνδρεια στο Δέλτα του Νείλου	... ο στρατός του νικά τον Ινδό βασιλιά Πώρο στον Υδάσπη ποταμό	... πεθαίνει από πυρετό

Ο Αλέξανδρος κατάφερε να κατακτήσει το μεγαλύτερο μέρος του κόσμου τότε μέσα σε δεκατρία χρόνια. Γι' αυτό και από τους ιστορικούς αργότερα έγινε γνωστός ως **Μέγας Αλέξανδρος**.

Δραστηριότητα

Κοιτάζουμε τους δύο χάρτες. Στον πρώτο βλέπουμε ολόκληρη την περιοχή που πήρε ο Αλέξανδρος με τις χώρες που υπήρχαν τότε. Στον δεύτερο βλέπουμε την ίδια περιοχή με τις σημερινές χώρες. Γράφουμε τις σημερινές χώρες στις οποίες είχε φτάσει ο Αλέξανδρος.

Χάρτης 6:η περιοχή που κατέκτησε ο Αλέξανδρος με τις χώρες που υπήρχαν τότε (History Textbook Core Knowledge Foundation, διαθέσιμο στο https://www.coreknowledge.org/wp-content/uploads/2018/03/CKHG_G6_U2_AGR_SR.pdf)

Χάρτης 7:η περιοχή που κατέκτησε ο Αλέξανδρος με τις σημερινές χώρες

Δραστηριότητα

Διαβάζουμε στο παρακάτω κείμενο τι λέει ένας συγγραφέας για τον Αλέξανδρο.

Ο Αλέξανδρος... έζησε τριάντα δύο χρόνια και οκτώ μήνες. Βασίλεψε δώδεκα χρόνια και οκτώ μήνες. Ξεχώριζε για την ομορφιά, την εργατικότητα, την εξυπνάδα, τη γενναιότητα, την ευσέβειά του, την αγάπη που έτρεφε για τις τιμές και την περιφρόνηση που έδειχνε στους κινδύνους. Ήταν συγκρατημένος στις σωματικές απολαύσεις, αλλά αγαπούσε πολύ να τον επαιτούν. Μπορούσε να ξεχωρίσει ποιο είναι το σωστό ... και να βγάζει συμπεράσματα από τα γεγονότα που παρατηρούσε. Ήταν εξαιρετικός στρατηγός' μπορούσε θαυμάσια να παρατάξει τη στρατιά του, να την εξοπλίσει και να την οργανώσει. Με την παλικάριά του έδινε θάρρος στους στρατιώτες του, τους έκανε να τον εμπιστεύονται και με την αφοβία του εξαφάνιζε τους δικούς τους φόβους.

Αρριανός, Αλεξάνδρου Ανάβασις, Ζ, 28 (διασκευασμένη μετάφραση Δ. Μόσχου)

Συζητάμε με τους συμμαθητές μας σχετικά με το χαρακτήρα του Αλέξανδρου.

Ενότητα 6^η

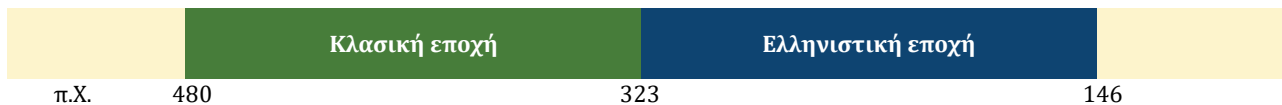
Η εποχή των ελληνιστικών βασιλείων

... η εποχή των ελληνιστικών βασιλείων

Στην Ενότητα 6 συζητάμε για... :

- ... την πολιτική κατάσταση στην Ανατολή και στην Ελλάδα την εποχή των διαδόχων του Αλεξάνδρου
- ... την κοινωνία και την οικονομία στα ελληνιστικά χρόνια
- ... τον πολιτισμό, τις τέχνες και τις επιστήμες στα Ελληνιστικά χρόνια
- ... την ελληνική γλώσσα στα ελληνιστικά χρόνια

Χρονογραμμή για την ελληνιστική εποχή

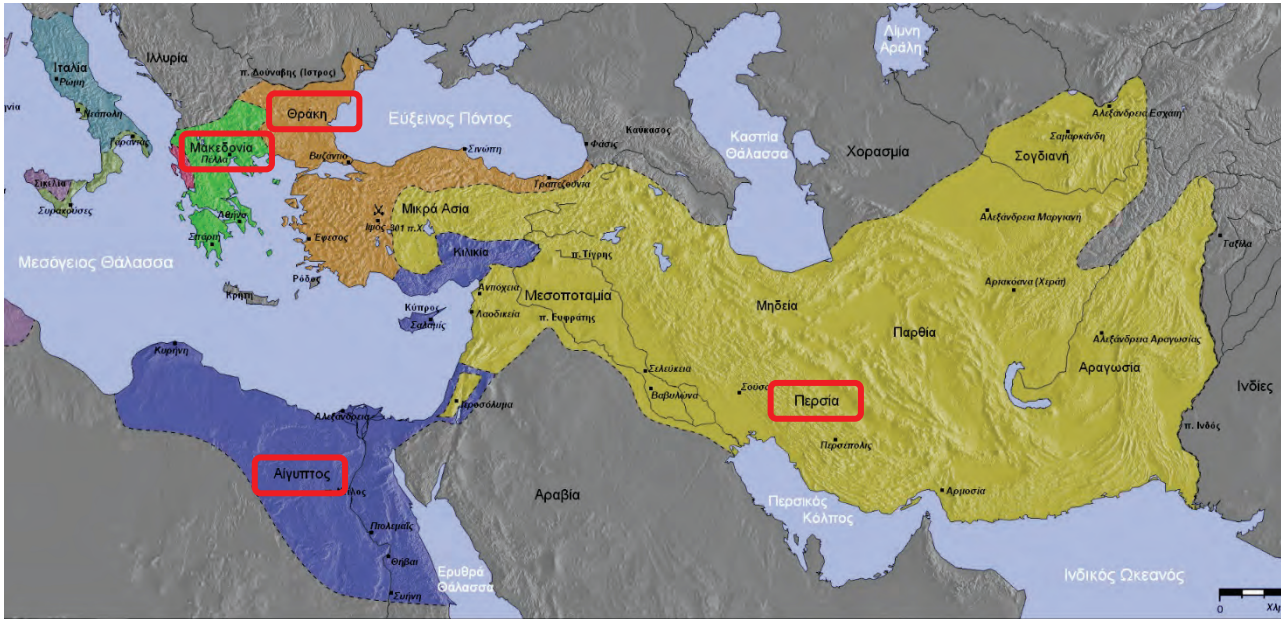

Η πολιτική κατάσταση στην Ανατολή και την Ελλάδα μετά το θάνατο του Αλεξάνδρου

Ο Αλέξανδρος πέθανε χωρίς να αφήσει διάδοχο. Οι **στρατηγοί** του πολέμησαν μεταξύ τους για το ποιος θα πάρει την εξουσία όλης της αυτοκρατορίας. Στο τέλος η αυτοκρατορία χωρίστηκε σε **μικρότερα κράτη**.

Δραστηριότητα

Παρατηρούμε το χάρτη με τα βασίλεια των διαδόχων του Αλεξάνδρου.

Χάρτης 1: τα κράτη των διαδόχων του Αλεξάνδρου (από την ελληνική Wikipedia)

Διαβάζουμε την χρονογραμμή

Αίγυπτος

323 π.Χ.

Ο Πτολεμαίος γίνεται κυβερνήτης της Αιγύπτου

323 π.Χ.

Ο Αλέξανδρος πεθαίνει σε ηλικία 32 χρόνων

Περσία

312 π.Χ.

Ο Σέλευκος γίνεται κυβερνήτης στο μεγαλύτερο μέρος της Περσίας

Μακεδονία

306 π.Χ.

Ο Αντίγονος γίνεται κυβερνήτης της Μακεδονίας

Θράκη

306 π.Χ.

Ο Λυσίμαχος γίνεται βασιλιάς της Θράκης

Ποια είναι τα κράτη των διαδόχων του Αλεξάνδρου και πότε έγινε ο καθένας βασιλιάς σε αυτά;

Στην Ελλάδα το **βασιλείο της Μακεδονίας** εξακολουθούσε να είναι δυνατό. Το 281 π.Χ. όμως ένας λαός που ήρθε από τη Δύση, οι **Γαλάτες**, επιτέθηκαν και νίκησαν τον μακεδονικό στρατό.

Την ίδια εποχή στην Ελλάδα χώρο έγιναν δύο **συμπολιτείες**, η **Αιτωλική** και η **Αχαϊκή**. Ήταν μια προσπάθεια των κατοίκων των περιοχών αυτών να αντιμετωπίσουν ενωμένοι τα προβλήματά τους.

Στο **βασιλείο της Ηπείρου** ο βασιλιάς Πύρρος προσπάθησε να κάνει το κράτος του σύγχρονο, μεγάλο και δυνατό, αλλά δεν τα κατάφερε γιατί σκοτώθηκε σε μια μάχη.

Δραστηριότητα

Στο παρακάτω χάρτη ψάχνουμε να βρούμε τις περιοχές όπου βρίσκονται οι δύο συμπολιτείες και το βασίλειο της Ηπείρου. Συγκρίνουμε το μέγεθός τους με το βασίλειο της Μακεδονίας.

Χάρτης 2: Η Ελλάδα μετά το θάνατο του Αλεξάνδρου (από την ελληνική Wikipedia)

Η κοινωνία και η οικονομία στα Ελληνιστικά χρόνια

Όλοι οι **λαοί** που ζουν στα **ελληνιστικά** βασίλεια **επηρεάζουν** ο ένας τον άλλον.

Εκτός από τις πόλεις της Ελλάδας, άλλες καινούργιες πόλεις είναι τώρα σημαντικές και δυνατές όπως η **Αλεξάνδρεια** στην Αίγυπτο, η **Αντιόχεια** στη Συρία, η **Πέργαμος** στη Μικρά Ασία και άλλες.

Όλοι αυτοί οι άνθρωποι χρησιμοποιούν τα **ελληνικά νομίσματα** και αφήνουν τα περσικά.

Τότε επίσης φτιάχνουν **τράπεζες** και χρησιμοποιούν **επιταγές**.

Δραστηριότητα

Στο παρακάτω κείμενο συμπληρώνουμε τα κενά με τις λέξεις που βλέπουμε δίπλα

Στα ελληνιστικά βασίλεια ..... του κράτους ήταν ο βασιλιάς. Αυτός αποφάσιζε για όλα τα σημαντικά θέματα και ..... ανθρώπους στις πιο σημαντικές θέσεις στη διοίκηση και στο στρατό. Τον 3ο αιώνα π.Χ. οι αξιωματούχοι ήταν όλοι Έλληνες. Αργότερα όμως άρχισαν να παίρνουν αυτές τις θέσεις και ντόπιοι. Ο βασιλιάς ήταν ..... της γης και την έκανε ό,τι ..... Μπορούσε να την κάνει δώρο, να τη δώσει σε ναούς, ή ως κλήρο γης σε ....., που ονομάζονταν κληρούχοι. Μετά το θάνατο του κληρούχου η γη γύριζε στη βασιλική περιουσία. Οι ..... από την ανατολική Μεσόγειο και τις ελληνικές πόλεις-κράτη άρχισαν να κάνουν εμπόριο από στεριά και θάλασσα με όλο τον κόσμο. Τα εμπορικά ..... (μετάξι, αρώματα, μπαχαρικά και πολύτιμοι λίθοι) κυκλοφορούσαν από την ..... και τις Ινδίες προς τη Μεσόγειο.	έμποροι
	Κίνα
	στρατιωτικούς
	διόριζε
	ιδιοκτήτης
	προϊόντα
	αρχηγός
ήθελε	

(κείμενο διασκευασμένο από το Βιβλίο Ιστορίας Α΄ τάξης Γυμνασίου για την Εκπαίδευση των Μουσουλμανοπαίδων, κεφ. 6, σελ. 126).

Δραστηριότητα

Οι σχέσεις μεταξύ των ντόπιων και των Ελλήνων στα ελληνιστικά βασίλεια δεν ήταν πάντα καλές.

Διαβάζουμε τα παρακάτω δύο κείμενα που ήταν γραμμένα σε αιγυπτιακούς παπύρους.

Κείμενο 1: Κι όταν πάλι μ' έστειλες στη Φιλαδέλφεια στον Ιάσονα και ενώ έκανα ό,τι μου ζήτησε, αυτός, εδώ και εννέα μήνες, δε μου δίνει αυτά που εσύ διέταξες, ούτε λάδι ούτε στάρι [...]. Εγώ υποφέρω χειμώνα-καλοκαίρι. Ο Ιάσονας με διατάζει να δεχτώ κρασί για πληρωμή, αλλά με κατηγορούν ότι είμαι βάρβαρος. Σε παρακαλώ λοιπόν να τους διατάξεις να μου δώσουν ό,τι

μου χρωστούν και στο μέλλον να είναι εντάξει στις υποχρεώσεις τους, για να μην πεθάνω από την πείνα, γιατί δεν ξέρω να συμπεριφέρομαι σαν Έλληνας.

Κείμενο 2: Στις 9 Νοεμβρίου του 161 π.Χ. ήρθαν στο ναό της Αστάρτης, μέσα στον οποίο ζω [...], μερικοί απ' αυτούς κρατούσαν πέτρες στα χέρια τους και άλλοι στείλιάρια και προσπάθησαν να μπουν με το ζόρι, με σκοπό να ληστέψουν το ναό και να με σκοτώσουν, επειδή είμαι Έλληνας.

Ποιους κατηγορεί αυτός που μιλάει στο πρώτο κείμενο και ποιους αυτός που μιλάει στο δεύτερο; Για ποιους λόγους γίνονται τα παράπονα που διαβάσαμε;

(Δραστηριότητα από το Βιβλίο Λίγη ακόμη Ιστορία Α' τάξης Γυμνασίου για την Εκπαίδευση των Μουσουλμανοπαίδων, κεφ. 6, σελ. 10)

Ο πολιτισμός, οι τέχνες και οι επιστήμες στα ελληνιστικά χρόνια

Ο Αλέξανδρος άφησε μεγάλη **πολιτιστική κληρονομιά**. Με τις κατακτήσεις του, η **ελληνική γλώσσα**, η **αρχιτεκτονική**, η **λογοτεχνία** και η **τέχνη** διαδίδονται στο μεγαλύτερο μέρος του κόσμου.

Όμως και οι Έλληνες πήραν πολλά στοιχεία από τον πολιτισμό των ανατολικών λαών.

Αυτό συμβαίνει συνεχώς στον κόσμο. Και σήμερα ο πολιτισμός της δύσης δέχεται επιδράσεις από άλλους πολιτισμούς.

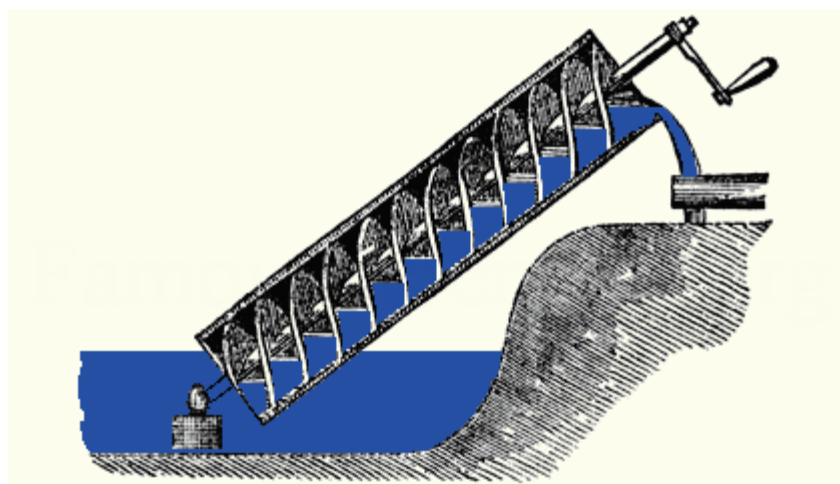
Δραστηριότητα

Στο παρακάτω κείμενο συμπληρώνουμε τα κενά με τις λέξεις που βλέπουμε δίπλα

Κατά την ελληνιστική περίοδο, οι βασιλιάδες έφτιαχναν ..... που έμοιαζαν με τα ελληνικά. Οι ..... μιλούσαν για τα έργα του ..... και του Αριστοτέλη. Οι καλλιτέχνες προσπαθούσαν να φτιάχνουν έργα που να μοιάζουν με τα ελληνικά ..... και οι αρχιτέκτονες έχτιζαν κτήρια σύμφωνα με τον ..... ή τον ιωνικό ρυθμό.	Πλάτωνα
	δωρικό
	αγάλματα
	φιλόσοφοι
	νομίσματα

Δραστηριότητα

Ένας άλλος σημαντικός επιστήμονας στα ελληνιστικά χρόνια ήταν ο Αρχιμήδης. Αυτός έκανε πολλές **εφευρέσεις**. Μία από αυτές βλέπουμε στο παρακάτω σκίτσο

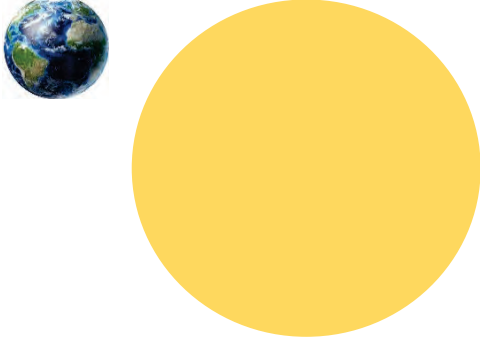
Σκίτσο 1: ο κοχλίας του Αρχιμήδη (διαθέσιμο στο https://www.ancientgrecereloaded.com/files/ancient_greece_reloaded_website/great_persons/archimedes_gr.php)

Σε τι βοηθούσε τους ανθρώπους αυτή η εφεύρεση;

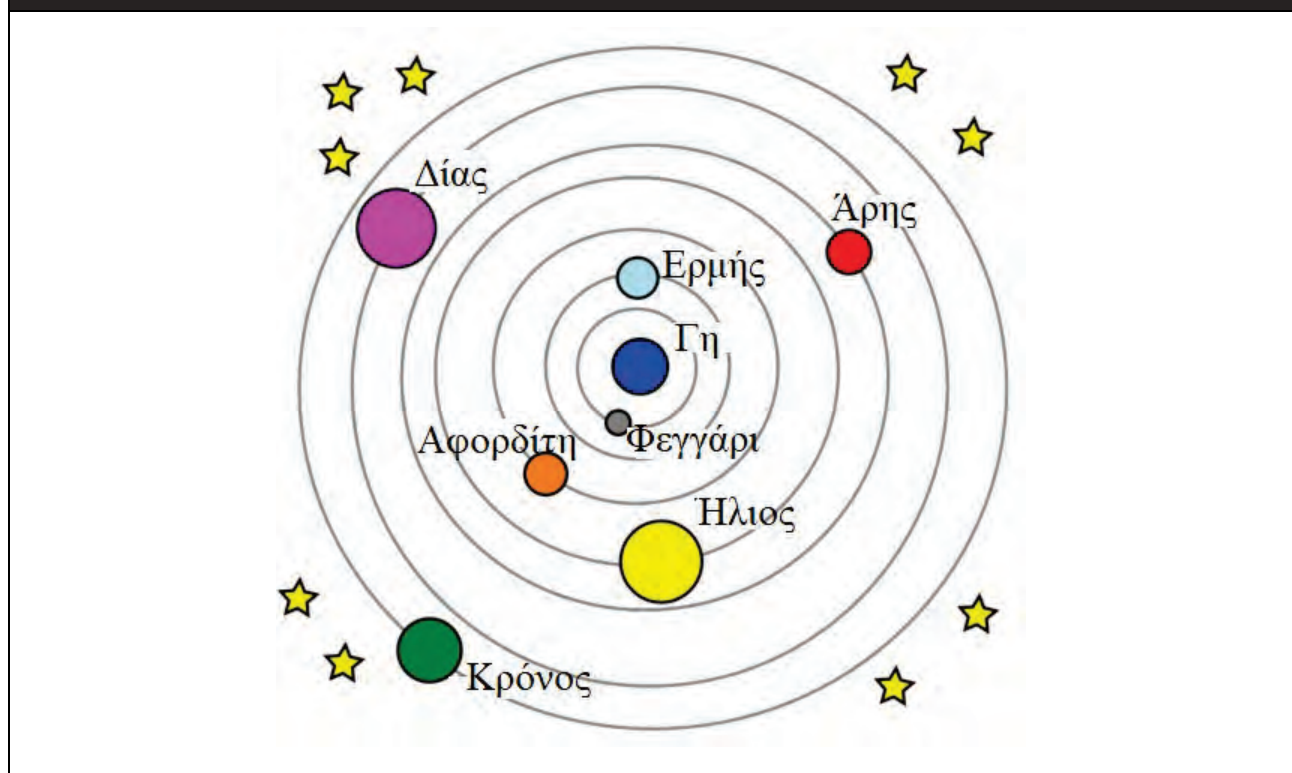
Δραστηριότητα

Στην ελληνιστική εποχή υπήρχαν πολλοί επιστήμονες που μελετούσαν τα **μαθηματικά**, την **αστρονομία**, την **γεωγραφία** κλπ.

Διαβάζουμε παρακάτω τι έλεγαν αυτοί οι επιστήμονες για τη γη, τον ήλιο και τα αστέρια

Η γη	Ο ήλιος
Ο Ερατοσθένης υπολόγισε ότι η περιφέρεια της γης είναι 45.000 με 46.500 χιλιόμετρα. Σήμερα ξέρουμε ότι η περιφέρεια της γης είναι 40.000 χιλιόμετρα	Ο Αρίσταρχος υπολόγισε ότι ο ήλιος είναι 300 φορές μεγαλύτερος από τη γη. Σήμερα ξέρουμε ότι ο ήλιος είναι 1,3 εκατομμύρια φορές μεγαλύτερος από τη γη.

Τι πίστευε για το ηλιακό σύστημα ο Πτολεμαίος

Τι ξέρουμε σήμερα για το ηλιακό σύστημα (η εικόνα είναι από τη Wikipedia)

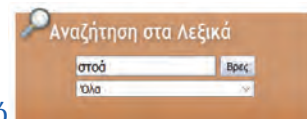
Ποιες μετρήσεις των αστρονόμων της ελληνιστικής εποχής είναι κοντά και ποιες είναι μακριά από τις απόψεις των σημερινών αστρονόμων;

Δραστηριότητα

Στα ελληνιστικά χρόνια άλλαξε και ο τρόπος που οι άνθρωποι σχεδίαζαν τις πόλεις και τα κτήρια. Στο σκίτσο βλέπουμε μια αναπαράσταση της **αγοράς** της Αθήνας στην ελληνιστική εποχή. Το κτήριο αριστερά είναι η **Στοά του Αττάλου**

Σκίτσο 2: Η αγορά της Αθήνας στην ελληνιστική εποχή (<http://www.ancientathens3d.com/el/ellinistiki-agora/>)

1. ψάχνουμε στο www.greek-language.gr, στο **λεξικό** να βρούμε τι σημαίνει η λέξη «στοά»
2. περιγράψουμε τη στοά του Αττάλου (πόσους ορόφους έχει, πώς φαίνεται μπροστά, τι υπάρχει στο βάθος, από τι υλικό είναι φτιαγμένη κλπ.)

Η ελληνική γλώσσα στα ελληνιστικά χρόνια

Η ελληνιστική εποχή ονομάζεται έτσι γιατί η λέξη «ελληνιστικός» σημαίνει **«αυτός που μιμείται τους Έλληνες»**.

Εκείνη την εποχή όλοι οι μορφωμένοι άνθρωποι των ελληνιστικών Βασιλείων μαθαίνουν να μιλούν ελληνικά. Η ελληνική γλώσσα είναι τότε **διεθνής γλώσσα** (όπως είναι σήμερα τα αγγλικά).

Δραστηριότητα

Διαβάζουμε το παρακάτω κομμάτι από το ποίημα που έγραψε ο Κωνσταντίνος Καβάφης

Στα 200 π.Χ.

..... στον Γρανικό·
και στην Ισσό μετά· και στην τελειωτική
την μάχη, όπου εσαρώθη² ο φοβερός στρατός
που στ' Αρβηλα συγκέντρωσαν οι Πέρσαι·
που απ' τ' Αρβηλα ξεκίνησε για νίκη, κι εσαρώθη.

Κι απ' την θαυμάσια πανελλήνιαν εκστρατεία
την νικηφόρα, την περίλαμπρη,
την περιλάλητη³, την δοξασμένη
ως άλλη δεν δοξάσθηκε καμιά,
την απaráμιλλη⁴: βγήκαμ' εμείς·
ελληνικός καινούριος κόσμος, μέγας.

Εμείς· οι Αλεξανδρείς, οι Αντιοχείς,
οι Σελευκείς, κι οι πολυάριθμοι
επίλοιποι⁵ Έλληνες Αιγύπτου και Συρίας,
κι οι εν Μηδία, κι οι εν Περσίδι, κι όσοι άλλοι.

.....

Και την Κοινήν Ελληνική Λαλιά*
ως μέσα στην Βακτριανή⁶ την πήγαμεν, ως τους Ινδούς.

Συζητάμε με τους συμμαθητές μας: για ποια εποχή μιλάει το ποίημα; Πώς το καταλαβαίνουμε; Για ποιο πράγμα καμαρώνει αυτός που μιλάει στο ποίημα αυτό;

² εσαρώθη: νικήθηκε και καταστράφηκε

³ περιλάλητη: διάσημη

⁴ απaráμιλλη: δεν μπορεί να συγκριθεί με άλλη. Είναι η πιο σημαντική

⁵ επίλοιποι: υπόλοιποι

⁶ Βακτριανή: πολύ μακρινή περιοχή της Ινδίας

Ενότητα 7^η

Αρχαία Ρώμη:

η ανάδυση μιας νέας δύναμης

... η αρχαία Ρώμη

Στην Ενότητα 7 συζητάμε για ... :

- ... το πού βρίσκεται η Ρώμη και ποιοι την κατοικούσαν
- ... τις περιόδους της Ρωμαϊκής Ιστορίας.
- ... την κατάκτηση της Ελλάδας από τη Ρώμη
- ... τον ελληνορωμαϊκό πολιτισμό

Χρονογραμμή για τις προηγούμενες περιόδους και για τη ρωμαϊκή εποχή στην Ελλάδα

Πού βρίσκεται η Ρώμη και ποιοι την κατοικούσαν

Η **Ρώμη** βρίσκεται σε μια μικρή περιοχή που ονομάζεται **Λάτιο** στο κέντρο της Ιταλικής **χερσονήσου**. Από εκεί ξεκινώντας οι Ρωμαίοι σιγά, σιγά πήραν όλη την Ιταλία και στο τέλος ολόκληρη τη Μεσόγειο θάλασσα.

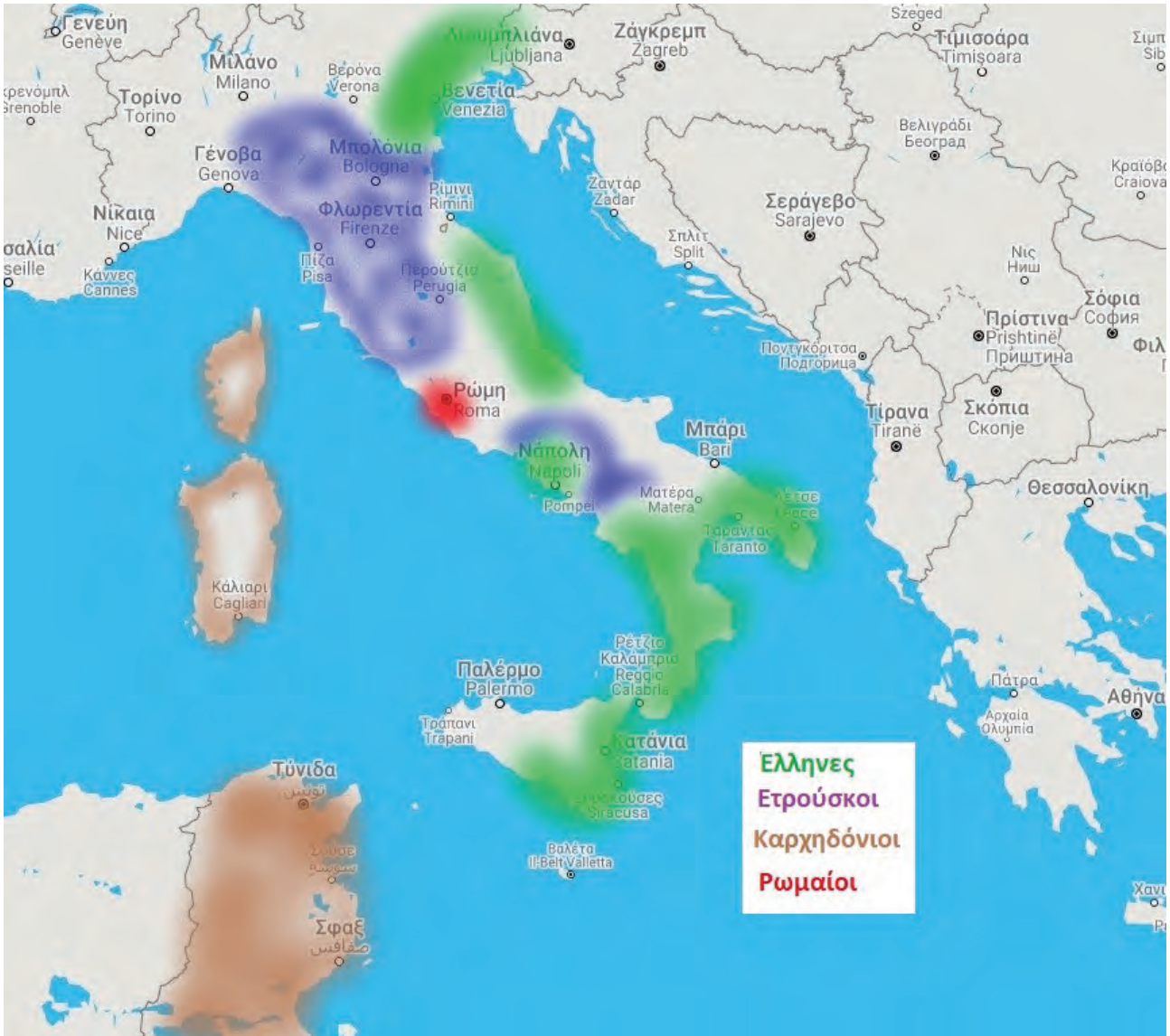
Οι Ρωμαίοι είχαν ένα **μύθο** που μιλούσε για το πώς φτιάχτηκε η πόλη τους: ο **Ρωμύλος** και ο **Ρέμος** δίδυμα αδέρφια πετάχτηκαν στο ποτάμι της Ρώμης, τον **Τίβερη**, από τον θείο τους. Μια λύκαινα τα έσωσε και τα μεγάλωσε. Αργότερα έφτιαξαν τη Ρώμη, που πήρε το όνομά της από τον Ρωμύλο τον πρώτο βασιλιά της.

Δραστηριότητα

Βλέπουμε τον παρακάτω χάρτη και συζητάμε τα εξής:

Ποιοι λαοί κατοικούσαν στην ιταλική χερσόνησο γύρω στο 500 π.Χ.;

Ποια είναι η θέση της Ρώμης στην ιταλική χερσόνησο;

Χάρτης 1: η περιοχή της Ιταλίας το 500 π.Χ. και οι λαοί που κατοικούσαν εκεί

Δραστηριότητα

Στο παρακάτω κείμενο συμπληρώνουμε τα κενά με τις λέξεις που βλέπουμε δίπλα

Η Ιταλία είναι μια στενόμακρη ..... που ο βοράς της απέχει από το νότο περίπου 1.200 χλμ. Το πλάτος της είναι περίπου 190 χλμ. Στη μέση υπάρχει ένα στενόμακρο ..... όχι πολύ ψηλό και γι' αυτό όλα τα μέρη της Ιταλίας έχουν εύκολη ..... Η Ιταλία είναι ένα ..... για τους ανατολικούς και τους δυτικούς λαούς της Μεσογείου γιατί βρίσκεται στο ..... της. Η Ρώμη είναι χτισμένη στον ποταμό Τίβερη και βρίσκεται σε απόσταση περίπου 30 χλμ. από τη θάλασσα. Ο ποταμός της έδωσε δρόμο προς τη ....., αλλά η Ρώμη ήταν αρκετά μακριά από αυτή κι έτσι δεν κινδύνευε από τους ..... . Χτίστηκε σε επτά λόφους, κι έτσι οι ..... της την υπερασπίζονταν εύκολα.	επικοινωνία
	κέντρο
	θάλασσα
	κάτοικοί
	πειρατές
	σταυροδρόμι
	χερσόνησος
βουνό	

Οι περίοδοι της Ρωμαϊκής ιστορίας

Χρονογραμμή για τη ρωμαϊκή ιστορία

753	509	264-146	146	27	313	476
Σύμφωνα με το μύθο ο Ρωμύλος γίνεται ο πρώτος βασιλιάς της Ρώμης	Οι Ρωμαίοι διώχνουν τους βασιλιάδες και εκλέγουν τους αντιπροσώπους τους στη Σύγκλητο. Το πολίτευμά τους είναι Δημοκρατία	Οι Ρωμαίοι πολεμούν με τους Καρχηδόνιους	Οι Ρωμαίοι κατακτούν την Ελλάδα	Ο Καίσαρας Αύγουστος γίνεται αυτοκράτορας Η Ρώμη δεν είναι πλέον δημοκρατία	Ο Κωνσταντίνος επιτρέπει τη χριστιανική θρησκεία	Η ρωμαϊκή αυτοκρατορία διαλύεται
Πριν από τον Χριστό					Μετά τον Χριστό	

Σύμφωνα με το μύθο, οι Ρωμαίοι το 509 π.Χ. έδιωξαν τον βασιλιά και το πολίτευμα ονομάστηκε res publica, δηλαδή «υπόθεση των πολιτών» και έμοιαζε πολύ με τη δημοκρατία στην Αθήνα. Στην δημοκρατία της Ρώμης υπήρχαν οι δύο **ύπατοι**, που εκλέγονταν για έναν χρόνο και είχαν μεγάλη εξουσία. Υπήρχε επίσης και η **Σύγκλητος** που έδινε συμβουλές στους υπάτους για το πώς να κυβερνούν την πόλη.

Η πόλη μετά από πολλές συγκρούσεις μεταξύ των πολιτών ηρέμησε και άρχισε να αναπτύσσεται γρήγορα.

Δραστηριότητα

Βλέπουμε τους τρεις παρακάτω χάρτες.

Χάρτης 2: Οι πολιτισμοί της Μεσογείου στα 200 π.Χ. (από τον [Ιστορικό Άτλαντα της Μεσογείου](#))

Χάρτης 3: Οι πολιτισμοί της Μεσογείου στα 130 π.Χ. (από τον [Ιστορικό Άτλαντα της Μεσογείου](#))

Χάρτης 4: Οι πολιτισμοί της Μεσογείου στα 70 μ.Χ. (από τον [Ιστορικό Άτλαντα της Μεσογείου](#))

Σχολιάζουμε συζητώντας με τους συμμαθητές μας τα εξής:

- συγκρίνουμε τις περιοχές που είχαν οι Ρωμαίοι από τον πρώτο μέχρι τον τρίτο χάρτη
- γιατί οι Ρωμαίοι έλεγαν την Μεσόγειο θάλασσα **mare nostrum** (δηλαδή: η δική μας θάλασσα);

Για πολλά χρόνια (από το 264 ως το 146 π.Χ.) Οι Ρωμαίοι πολεμούσαν με την **Καρχηδόνα** και στο τέλος κατάφεραν να τη νικήσουν. Η Καρχηδόνα ήταν μια δυνατή πόλη στην Αφρική και η Ρώμη τη φοβόταν πολύ. Οι Καρχηδόνιοι με αρχηγό τον **Αννίβα** ξεκίνησαν με πολύ στρατό, άλογα και ελέφαντες από την Ισπανία, πέρασαν τα **Πυρηναία** και μετά τις **Άλπεις** και έφτασαν πολύ κοντά στη Ρώμη. Μετά από πολλές περιπέτειες οι Ρωμαίοι κατάφεραν να νικήσουν τους Καρχηδόνιους και τελικά κατέστρεψαν τελείως την πόλη τους.

Σκίτσο 1: η πορεία των Καρχηδονίων προς τη Ρώμη με στρατηγό τον Αννίβα

Δραστηριότητα

Ο Σκιπίωνας, ο Ρωμαίος στρατηγός, βλέποντας την Καρχηδόνα να καίγεται και να πέφτει στην πιο μεγάλη δυστυχία, λένε ότι δάκρυσε και έδωσε την εντύπωση ότι κλαίει για την τύχη των εχθρών του. Για πολλή ώρα κλείστηκε στον εαυτό του και κατάλαβε πως και οι πόλεις και οι λαοί και οι άρχοντες και όλα πρέπει κάποτε, όπως και ο άνθρωπος, να αλλάξουν τύχη. Αυτό συνέβη και με το Ίλιο, την πρωτεύουσα της Τροίας, που ήταν μια φορά κι έναν καιρό μια ευτυχισμένη πόλη. Το ίδιο συνέβη και με το κράτος των Ασσυρίων, των Μήδων και των Περσών, που στον καιρό τους ήταν τα μεγαλύτερα κράτη. Έτσι έγινε και με το κράτος του Αλέξανδρου, που το άστρο του έλαμψε τελευταία. Τότε λοιπόν θυμήθηκε και είπε αυτούς τους στίχους του Όμηρου:

«Θα έρθει μέρα να χαθεί η Τροία η ιερή,

ο Πρίαμος και ο λαός του

δυνατού Πριάμου».

Πολύβιος, 28ο βιβλίο, 22 (39,6) (διασκευή)

Διαβάζουμε το παραπάνω κείμενο και θυμόμαστε όσα μάθατε μέχρι σήμερα. Συζητάμε με τους συμμαθητές μας τα εξής:

- Για ποιο πράγμα μιλάει ο Πολύβιος;
- Ποια είναι η δική μας γνώμη πάνω στο θέμα για το οποίο μιλάει;

Η κατάκτηση της Ελλάδας από τη Ρώμη

Μόλις οι Ρωμαίοι νίκησαν τους Καρχηδόνιους θέλησαν να κατακτήσουν τα ελληνικά κράτη.

Η Ρώμη ήρθε σε σύγκρουση με το **Βασίλειο της Μακεδονίας** που ήταν το πιο δυνατό ελληνικό βασίλειο.

Οι πόλεμοι της Ρώμης με το Βασίλειο της Μακεδονίας κράτησαν από το 215 έως και το 168 π.Χ. Όταν νίκησαν οι Ρωμαίοι επιτέθηκαν εναντίον της νότιας Ελλάδας και το 146 π.Χ. κατέστρεψαν την **Κόρινθο**. Από τότε η Ελλάδα έγινε κομμάτι της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας.

Δραστηριότητα

Διαβάζουμε το παρακάτω κείμενο στο οποίο ο συγγραφέας περιγράφει πώς γιόρτασαν οι Ρωμαίοι τη νίκη τους στο μακεδονικό βασίλειο.

Η θριαμβευτική παρέλαση κράτησε τρεις ολόκληρες μέρες. Την πρώτη μέρα πέρασαν μπροστά από το συγκεντρωμένο πλήθος διακόσιες πενήντα άμαξες φορτωμένες με αγάλματα, εικόνες και έργα τέχνης που άρπαζαν οι Ρωμαίοι. Την άλλη μέρα πέρασαν μέσα σε πολλές άμαξες τα καλύτερα και πολυτιμότερα μακεδονικά όπλα, που λαμποκοπούσαν. Πίσω ακολουθούσαν τρεις χιλιάδες άντρες, που κουβαλούσαν μέσα σε εφτακόσια πενήντα δοχεία ασημένια νομίσματα. Παραπίσω έρχονταν αυτοί, που κρατούσαν χρυσά νομίσματα μοιρασμένα σε εβδομήντα εφτά δοχεία. Μετά ακολουθούσε τα άρμα του Περσέα, ο οπλισμός του κι από πάνω το στέμμα του. Αμέσως μετά προχωρούσαν τα παιδιά του βασιλιά, που τα έσερναν αιχμάλωτα μαζί με τους δασκάλους και τους παιδαγωγούς τους. Αυτοί με δάκρυα στα μάτια άπλωναν τα χέρια στους θεατές και συμβουλευανε τα παιδιά να ικετεύουν, για να τους δώσουν χάρη. Τέλος προχωρούσε ο ίδιος ο βασιλιάς, ο Περσέας, που φορούσε ρούχα σταχτόχρωμα. Αυτός έδινε την εντύπωση πως τα είχε εντελώς χαμένα εξαιτίας της μεγάλης συμφοράς που τον είχε βρει.

Πλούταρχος, Αιμίλιος Παύλος, 32 - 34, αποσπάσματα (διασκευή)

Γράφουμε σε ένα σύντομο κείμενο πώς νομίζουμε ότι θα αισθανόταν ο νικημένος και αιχμάλωτος βασιλιάς Περσέας.

Μπορούμε να ξεκινήσουμε κάπως έτσι: Ο βασιλιάς Περσέας πρέπει να αισθανόταν μεγάλη λύπη επειδή νικήθηκε ....

Ο ελληνορωμαϊκός πολιτισμός

Ο ελληνικός κόσμος επηρέασε τους Ρωμαίους αλλά και επηρεάστηκε από αυτούς.

Ο πολιτισμός που αναπτύχθηκε σε ολόκληρη τη Μεσόγειο όταν ήταν κυρίαρχοι οι Ρωμαίοι ονομάζεται **ελληνορωμαϊκός**.

Οι Ρωμαίοι πριν ακόμη κατακτήσουν τους Έλληνες γνώριζαν τα έργα της ελληνικής λογοτεχνίας αλλά και τις τέχνες (αρχιτεκτονική, γλυπτική κλπ.). Σε όλη τη διάρκεια της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας ο πολιτισμός που καλλιέργησαν ήταν επηρεασμένος από τον ελληνικό.

Πηγαίνουμε στην διεύθυνση <http://photodentro.edu.gr/v/item/ds/8521/9385> και κάνουμε ένα ταξίδι σε όλα τα σημαντικά ρωμαϊκά μνημεία στην Ελλάδα.

Δραστηριότητες

Παρακάτω υπάρχουν τρία ρωμαϊκά μνημεία που βρίσκονται σε διάφορους τόπους στη Μεσόγειο. Τα βλέπουμε και μετά θυμόμαστε όσα μάθαμε για την αρχαία ελληνικά τέχνη στην αρχαϊκή και την κλασική εποχή. Συζητάμε με τους συμμαθητές τους για τις ομοιότητες και τις διαφορές ανάμεσα στα ρωμαϊκά και στα ελληνικά μνημεία

Εικόνα 1: Ο ναός του Βάχχου στο Baalbek του Λιβάνου (φωτογραφία από τη Wikipedia)

Εικόνα 2: Η αψίδα του Γαλερίου στη Θεσσαλονίκη (φωτογραφία από τη Wikipedia)

Εικόνα 3: άγαλμα του αυτοκράτορα Κλαυδίου στην Ολυμπία (φωτογραφία από τη Wikipedia)

Ενότητα 8^η

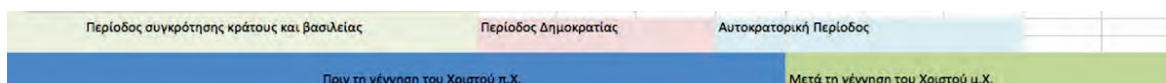
Ύστερη Αρχαιότητα:

Η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία

Στην ενότητα 8 συζητάμε για:

- το πώς η Ρώμη από πόλη-κράτος γίνεται αυτοκρατορία
- τη ρωμαϊκή κοινωνία και οικονομία

Χρονογραμμή:

Η Ρώμη μετατρέπεται σε αυτοκρατορία

Η Ρώμη στην αρχή ήταν ένα μικρό χωριό στις όχθες του ποταμού Τίβερη και μετά έγινε η πρωτεύουσα της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.

Οι Ρωμαίοι κατάγονταν από τον αρχαίο λαό των Λατίνων, που μιλούσαν λατινικά. Σιγά σιγά κατάκτησαν όλη την ιταλική χερσόνησο.

Τον 1^ο αιώνα π.Χ. οι κάτοικοι της ιταλικής χερσονήσου επαναστάτησαν και ζήτησαν από τη Ρώμη να τους δώσει το δικαίωμα του ρωμαίου πολίτη. Η Ρώμη αναγνώρισε τους κατοίκους της Ιταλίας ως πολίτες και τους έδωσε πολιτικά δικαιώματα.

Η Ρώμη έκανε πολλούς πολέμους με τους γείτονες και κατέκτησε πολλά μέρη: την Καρχηδόνα στη Βόρεια Αφρική, μέρος της Ιβηρικής χερσονήσου, μέρος της νότιας Γαλατίας, την Ελλάδα και μέρος της Μικράς Ασίας.

Ως τα τέλη του 2ου αιώνα π.Χ. οι Ρωμαίοι είχαν κάνει τη Μεσόγειο ρωμαϊκή θάλασσα και την έλεγαν mare nostrum, που θα πει στα λατινικά «η θάλασσά μας».

Το Ρωμαϊκό κράτος γύρω στα μέσα του 2ου αιώνα π.Χ.

Πηγή: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-A102/750/4912,22419/>

Δραστηριότητα

Οι Ρωμαίοι είχαν τους δικούς τους αριθμούς. Ας γράψουμε στην τελευταία στήλη τους αριθμούς στη δική μας γλώσσα:

Αραβικά ψηφία	Λατινικά σημεία	Πόσα;	Στη γλώσσα μου
1	i	Ένα	
2	ii	Δύο	
3	iii	Τρία	
4	iv	Τέσσερα	
5	v	Πέντε	
6	vi	Έξι	
7	vii	Εφτά	
8	viii	Οκτώ	
9	ix	Εννέα	
10	x	Δέκα	

Ρωμαϊκή κοινωνία και οικονομία

Οι Ρωμαίοι πολίτες χωρίζονταν σε δύο τάξεις, τους πατρικίους και τους πληβείους.

Οι πατρίκιοι ήταν η ανώτερη τάξη. Ήταν πλούσιοι ιδιοκτήτες γης.
Οι πληβείοι ήταν η κατώτερη τάξη. Στην τάξη αυτοί ανήκαν όλοι όσοι δεν ήταν πατρίκιοι.

Όλοι οι ελεύθεροι, ενήλικοι άντρες ήταν πολίτες, ανεξάρτητα από την τάξη τους.
Οι γυναίκες δεν είχαν δικαιώματα.
Οι οικογένειες είχαν και δούλους, αν μπορούσαν να πληρώσουν για να τους αγοράσουν.

Τοιχογραφία από το δωμάτιο Η της βίλας Μποσκορεάλε. 50-40 π.Χ. Μητροπολιτικό Μουσείο Νέας Υόρκης

Δραστηριότητα: Βάζουμε τις παρακάτω λέξεις στο κενό που ταιριάζουν: πατρίκιος, πληβείος, δούλος

Ο Σύλλας όλη μέρα δουλεύει στα κτήματα του Τίτου για να βγάλει χρήματα και να ζήσει. Είναι .....

Ο Τίτος έχει πολλά κτήματα, αμπέλια, ελαιώνες και κοπάδια. Είναι .....

Ο Λαέρτης δουλεύει στον αμπελώνα του Τίτου. Δεν παίρνει χρήματα για τη δουλειά που κάνει και ανήκει στον Τίτο. Είναι .....

Δραστηριότητα:

Πόσα πρόσωπα βλέπουμε στην εικόνα;

Τι κάνουν;

Ποιο πρόσωπο ανήκει στην τάξη των πατρικίων;

Αυτό το σκεφτήκαμε γιατί .....

Επαγγέλματα

Στην αρχή οι Ρωμαίοι ήταν αγρότες.

Καθώς περνούσαν τα χρόνια η Ρώμη έγινε πλούσια πόλη και συγκέντρωνε πολλούς ανθρώπους.

Τα πλοία έφερναν στη Ρώμη εμπορεύματα πλέοντας πάνω στον ποταμό Τίβερη.

Όταν η Ρώμη έγινε αυτοκρατορία τα πράγματα άλλαξαν ακόμα πιο πολύ.

Υπήρχαν αγρότες αλλά και ναύτες, ψαράδες, κτηνοτρόφοι, στρατιώτες, γιατροί, έμποροι, μηχανικοί και πολλά άλλα **επαγγέλματα**.

Οι πληβείοι δούλευαν πολύ! Ήταν εργάτες στα χωράφια αλλά και έμποροι και τεχνίτες. Κάποιοι κέρδιζαν αρκετά χρήματα ώστε να έχουν δούλους.

Οι πατρίκιοι ασχολούνταν με τα αγροκτήματά τους.

Κάποιοι ήταν πολιτικοί και κάποιοι αξιωματικοί του ρωμαϊκού στρατού.

Δραστηριότητα:

Προσπαθούμε να βρούμε αγροτικές εργασίες στο παρακάτω ψηφιδωτό.

Χρησιμοποιούμε τις λέξεις: φρούτα, δέντρο, κουνέλι, κατσικάκι

Ένας αγρότης μαζεύει ..... από το .....

Ένας αγρότης κρατάει ένα .....

Μια αγρότισσα κρατάει ένα ..... στην αγκαλιά της.

Φανταζόμαστε πώς θα ήταν η ζωή σε ένα ρωμαϊκό αγρόκτημα και το λέμε στους συμμαθητές μας.

Ψηφιδωτό που απεικονίζει ένα αγρόκτημα και διάφορες αγροτικές δραστηριότητες, 4ος αιώνας μ.Χ. Τύνιδα (Τυνησία), Εθνικό Μουσείο Μπαρντό.

Θρησκευτική ζωή

Ο σεβασμός στους θεούς ήταν πολύ σημαντικός για τους Ρωμαίους.
 Λάτρευαν πάρα πολλούς θεούς.
 Πίστευαν ότι οι θεοί προστατεύουν τους ανθρώπους.

Για να δείξουν το σεβασμό τους στους θεούς έκτιζαν ναούς και έκαναν πολλές γιορτές για να τους τιμήσουν.

Δραστηριότητα:

Δείχνουμε στους συμμαθητές μας φωτογραφίες, εικόνες, ζωγραφιές από τα μέρη όπου λατρεύουμε το θεό στη χώρα καθενός και καθεμιάς μας.
 Γράφουμε στη στήλη πώς λέμε στη γλώσσα μας το χώρο όπου λατρεύουμε τον θεό μας.

Ο Μάρκος Αυρήλιος με την οικογένειά του κάνει θυσία. Πίσω φαίνεται ο ναός του Δία. Πηγή: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bas_relief_from_Arch_of_Marcus_Aurelius_showing_sacrifice.jpg

Ελλάδα	Εκκλησία

Τέχνη και αρχιτεκτονική

Οι Ρωμαίοι έκαναν πολλά **σπουδαία έργα**: δρόμους, ναούς, λουτρά, αψίδες, υδραγωγεία, αγάλματα, μωσαϊκά.

Αυτή είναι μια φωτογραφία του ρωμαϊκού υδραγωγείου της Λέσβου.
 Πηγή: <https://www.efales.gr/sight/romaiko-ydragogeio-mytilinis>

Κοιτάμε τη λέξη **υδραγωγείο** στο γλωσσάρι και συμπληρώνουμε τα κενά:

Το υδραγωγείο μας βοηθάει να φέρνουμε ..... από κάποιο βουνό σε ..... για να πίνουν οι άνθρωποι.

Κίονας

Αψίδα

Πύλη του Αδριανού, 2^{ος} αιώνας

Δραστηριότητα: Στην παραπάνω φωτογραφία βλέπουμε ένα μνημείο της Αθήνας. Είναι η Πύλη του Αδριανού, μια τιμητική αψίδα που έκαναν οι Αθηναίοι για να τιμήσουν τον ρωμαίο αυτοκράτορα Αδριανό για τα έργα που έκανε στην πόλη τους.

Ας περιγράψουμε το μνημείο βάζοντας τις λέξεις (δύο, αψίδα, κίονας, αυτοκράτορας, κάτω, Αθηναίοι) στη θέση που πρέπει:

Η Πύλη έχει ..... μέρη. Στο ..... μέρος υπάρχει ..... και στο επάνω υπάρχουν .....

Την Πύλη την έφτιαξαν οι ..... για να τιμήσουν τον ..... Αδριανό.

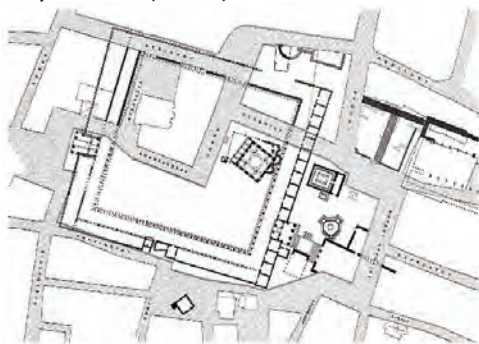
Το φόρουμ

Το φόρουμ, η ρωμαϊκή αγορά στα ελληνικά, ήταν το κέντρο της κοινωνικής και επαγγελματικής ζωής για τους Ρωμαίους.

Το Φόρουμ ήταν μια ανοικτή περιοχή στην πόλη.

Γύρω της υπήρχαν ναοί, λουτρά και καταστήματα.

Οι Ρωμαίοι δεν πήγαιναν στο Φόρουμ μόνο για να ψωνίσουν ή για να προσφέρουν θυσία στους θεούς αλλά και για να συζητήσουν με τους συμπολίτες τους.

Σχέδιο 2. Τοπογραφικό σχέδιο της Ρωμαϊκής Αγοράς και των υπαίθριων της.

Τοπογραφικό σχέδιο της ρωμαϊκής αγοράς της Αθήνας. Πηγή: http://www.eie.gr/archaeologia/gr/chapter_more_5.aspx

Μπορούμε να επισκεφτούμε μια αρχαία αγορά για να καταλάβουμε πώς ζούσαν οι άνθρωποι τότε ή να παρακολουθήσουμε πολιτιστικές εκδηλώσεις. Στη Ρωμαϊκή αγορά της Αθήνας ακόμα και σήμερα γίνονται **συναυλίες μουσικής!**

Δραστηριότητα:

Φανταζόμαστε ότι είμαστε Ρωμαίοι πολίτες και μιλάμε στο φόρουμ για ένα θέμα που απασχολεί την κοινότητά μας. Κάθε παιδί μιλάει στη γλώσσα του. Προσπαθούμε να καταλάβουμε τι είπαν οι συμμαθητές μας. Πώς μπορούμε να το καταφέρουμε;

Δραστηριότητες για τον ελεύθερο χρόνο

Στους Ρωμαίους άρεσε πολύ η διασκέδαση!

Είχαν θέατρα όπου παρακολουθούσαν παραστάσεις.

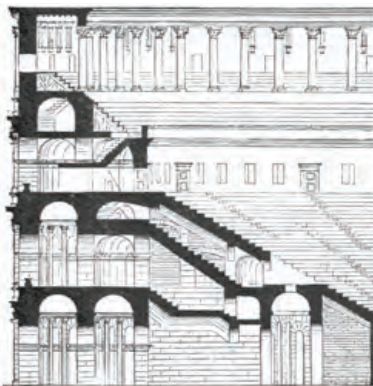
Υπήρχαν **χορηγοί** που αναλάμβαναν τα έξοδα της παράστασης και πλήρωναν τους ηθοποιούς.

Οι άνθρωποι παρακολουθούσαν τις παραστάσεις δωρεάν.

Το μεγαλύτερο θέατρο της Ρώμης ήταν το **Κολοσσαίο**.

Πηγή: <https://www.archaiologia.gr>

Πηγή: <https://el.wikipedia.org/wiki/>

Στο θέατρο εκτός από θεατρικές παραστάσεις, γίνονταν και αγώνες μονομάχων.

Οι μονομάχοι αγωνίζονταν μεταξύ τους ή ενάντια σε άγρια ζώα.

Οι Ρωμαίοι θεωρούσαν διασκεδαστικές αυτές τις αιματηρές εκδηλώσεις.

Επίσης τους άρεσαν οι αρματοδρομίες.

Οι αρματοδρομίες γίνονταν στον Ιππόδρομο.

Πηγή: <https://www.romeingreek.eu/?p=13272>

Ένας μέρος που τους άρεσε να πηγαίνουν ήταν τα **λουτρά** ή **θέρμες**. Πήγαιναν εκεί κάθε μέρα, όχι μόνο για να πλυθούν αλλά και για να γυμναστούν και να

συζητήσουν. Υπήρχαν ξεχωριστοί χώροι για τους άντρες και τις γυναίκες. Οι δούλοι και τα παιδιά δεν μπορούσαν να μπουν.

Αποψη του κοίλου και της σκηνής του Ωθείου του Ηρώδου Αττικού

http://odysseus.culture.gr/h/2/gh2560.jsp?obj_id=6622

Δραστηριότητα: Διαβάζουμε προσεκτικά τις παρακάτω προτάσεις και βάζουμε Σ αν η πρόταση είναι σωστή και Λ αν είναι λάθος.

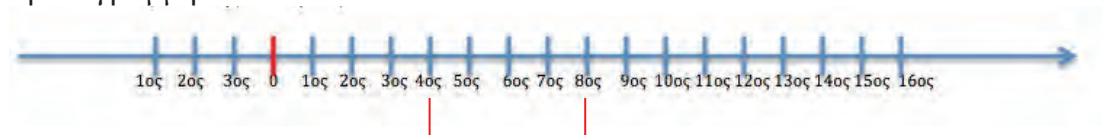
Ο χορηγός πληρώνει τους ηθοποιούς	
Οι μονομάχοι πολεμούσαν μόνο με ζώα	
Αρματοδρομίες γίνονταν στον Ιππόδρομο	
Τα παιδιά πήγαιναν στα λουτρά με τους γονείς τους	

Ηλεκτρονικές πηγές 8^{ης} Ενότητας

1. Για να κάνουμε μια βόλτα στην αρχαία Ρώμη :
<http://www.openculture.com/2015/03/rome-reborn-take-a-virtual-tour-through-ancient-rome-320-c-e.html>
2. Για να δούμε έργα του ρωμαίου αυτοκράτορα Γαλέριου στη Θεσσαλονίκη: <https://www.youtube.com/watch?v=zQfgzExwC1Y>
3. Για να ακούσουμε μουσική από συναυλία στη Ρωμαϊκή Αγορά της Αθήνας: https://www.youtube.com/watch?v=uPNR_3DNdE8
4. Για να μπούμε στο Κολοσσαίο, το μεγαλύτερο θέατρο της αρχαίας Ρώμης: <https://www.youtube.com/watch?v=8sLy5VCMuKM>
5. Για να δούμε ένα λουτρό ή θέρμη: https://www.youtube.com/watch?v=L_s8x6AU-dQ

Ενότητα 9^ηΟι πρώτοι αιώνες του Βυζαντίου (4^{ος} – 8^{ος} αιώνες)**Στην ενότητα 9 συζητάμε για:**

- α. τα χρονικά όρια της βυζαντινής ιστορίας
- β. τη μεταφορά της πρωτεύουσας της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας από τη Ρώμη στην Κωνσταντινούπολη
- γ. την καθιέρωση του Χριστιανισμού ως επίσημης θρησκείας
- δ. τις προσπάθειες του Ιουστινιανού να ξαναφτιάξει τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία
- ε. τις αλλαγές της βυζαντινής κοινωνίας
- στ. τις επιθέσεις γερμανικών λαών, Περσών, Αβάρων και Σλάβων στο Βυζάντιο
- ζ. το τέλος του δυτικού ρωμαϊκού κράτους
- η. τον βαθμιαίο εξελληνισμό της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας.

Χρονογραμμή:**Τα χρονικά όρια της βυζαντινής ιστορίας**

Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία είναι ένα κράτος που γεννήθηκε μέσα από τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία και πιο συγκεκριμένα από το ανατολικό κομμάτι της. Οργανώθηκε με βάση τους νόμους και τον τρόπο διοίκησης της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας.

Οι κάτοικοι της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας θεωρούσαν τον εαυτό τους ρωμαίο πολίτη, μιλούσαν ελληνικά και λατινικά και άλλες γλώσσες.

Η Βυζαντινή Ιστορία αρχίζει τον 4^ο αιώνα μ. Χ και τελειώνει το 1453 με την Άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Οθωμανούς.

Δραστηριότητα: Βάζουμε στη γραμμή του χρόνου την αρχή και το τέλος της βυζαντινής ιστορίας.

Κωνσταντινούπολη, η νέα Ρώμη

Το 324 ο Κωνσταντίνος Α΄ ή Μέγας μετέφερε την πρωτεύουσα του κράτους από τη Ρώμη στο Βυζάντιο.

Η καινούρια πρωτεύουσα ονομάστηκε Νέα Ρώμη αλλά και Κωνσταντινούπολη ή και Πόλη.

Η αλλαγή αυτή έγινε γιατί:

- η θέση της νέας πρωτεύουσας βοηθούσε στην οικονομική ανάπτυξη της αυτοκρατορίας
- ήταν πιο κοντά στους νέους εχθρούς της αυτοκρατορίας, τους [Γότθους](#) και τους Πέρσες
- στην Ανατολή υπήρχαν πολλοί χριστιανοί, που ο Κωνσταντίνος υποστήριζε.

Ο Κωνσταντίνος Α΄ ήθελε η νέα πρωτεύουσα του κράτους να είναι σαν τη Ρώμη. Γι' αυτό τη στόλισε με αγάλματα και έχτισε πολλά δημόσια κτίρια και τείχη.

Χάρτης με τα σύνορα της βυζαντινής αυτοκρατορίας στο τέλος της βασιλείας του Κων/νου. © ΙΜΕ

Δραστηριότητα:

Ο Κωνσταντίνος έστησε μια στήλη για να γιορτάσει τη μεταφορά της πρωτεύουσας στη Ρώμη. Η στήλη σώζεται μέχρι σήμερα και λέγεται «Καμένη» (ή Çemberlitas στα τούρκικα).

Περιγράψουμε πώς ήταν η στήλη παλιά χρησιμοποιώντας τις λέξεις: βάση, κυλινδρικά τμήματα, άγαλμα του Κωνσταντίνου, κάτω, στη μέση, πάνω.

όπως ήταν παλιά

όπως είναι τώρα

Πηγή: https://el.wikipedia.org/wiki/Στήλη_του_Κωνσταντίνου_A

Ο Χριστιανισμός γίνεται επίσημη θρησκεία

Από τον 4^ο αιώνα ο Χριστιανισμός έγινε επίσημη θρησκεία στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία.

Αυτό δεν σημαίνει ότι όλοι οι κάτοικοι της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας ήταν χριστιανοί.

Υπήρχαν αυτοί που λάτρευαν τους παλιούς θεούς και Εβραίοι.

Οι αυτοκράτορες προστάτευαν την εκκλησία και η εκκλησία τους βοηθούσε με το έργο της.

Ο Χριστιανισμός άλλαζε σιγά σιγά μέχρι να γίνει **ορθόδοξη** πίστη.

Η Εκκλησία πολεμούσε όποια άποψη ήταν αντίθετη με την ορθόδοξη πίστη και την ονόμαζε «αίρεση».

Ψηφιδωτό από την Αγία Σοφία, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=23819897>

Ο Ιουστινιανός προσπαθεί να ξαναφτιάξει τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία

Δραστηριότητα:

Στο παραπάνω ψηφιδωτό βλέπουμε τον Κωνσταντίνο Α' να προσφέρει ένα ομοίωμα της Κωνσταντινούπολης στην Παναγία (που δεν φαίνεται εδώ).

Ποια στοιχεία της εικόνας φανερώνουν τη στενή σχέση του αυτοκράτορα με την Εκκλησία;

Χάρτης με τα σύνορα της βυζαντινής αυτοκρατορίας στο τέλος της βασιλείας του Ιουστινιανού. © ΙΜΕ

Ο Ιουστινιανός Α' ήθελε να φέρει τα σύνορα του κράτους εκεί που ήταν τα σύνορα της παλιάς ρωμαϊκής αυτοκρατορίας.

Πίστευε ότι πρέπει να υπάρχει «ένα κράτος, μια εκκλησία, μια νομοθεσία». Για αυτό το λόγο προσπάθησε να πολεμήσει τους εχθρούς της αυτοκρατορίας. Στην αρχή τα κατάφερε αλλά δεν μπόρεσε να κρατήσει για πολύ τα εδάφη που κατέκτησε.

Από τα πιο σημαντικά έργα του ήταν η **κωδικοποίηση** της νομοθεσίας. Η κωδικοποίηση είχε μεγάλη σημασία γιατί υπήρχαν πολλοί νόμοι, άλλοι που δεν ίσχυαν, άλλοι που κάλυπταν ο ένας τον άλλο, και δυσκόλευαν τη διοίκηση του κράτους. Σε αυτήν την κωδικοποίηση βασίστηκαν οι νόμοι της βυζαντινής αυτοκρατορίας αλλά και άλλων δυτικών κρατών.

Ο Ιουστινιανός έκανε πολλά δημόσια έργα: φρούρια, τείχη, δρόμους, γέφυρες, υδραγωγεία, ναούς. Το πιο γνωστό από αυτά είναι η Αγία Σοφία.

Πηγή: http://museduc.gr/docs/Istoria/B/02_KEFALAIO_B.pdf

Δραστηριότητα:

Κοιτάμε τις παραπάνω εικόνες και γράφουμε τι μας εντυπωσίασε περισσότερο.

- Όταν βλέπω την Αγία Σοφία απέξω με εντυπωσιάζει .....
- Όταν βλέπω το εσωτερικό της Αγίας Σοφίας με εντυπωσιάζει .....

Το Βυζάντιο και οι επιθέσεις γερμανικών λαών, Περσών, Αβάρων και Σλάβων

Τον 4^ο και 5^ο αι. μετακινήθηκαν προς τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία λαοί που ζούσαν στα βόρεια σύνορά της.

Η μετακίνηση έγινε γιατί χρειάζονταν νέα εδάφη για καλλιέργεια επειδή είχε αυξηθεί ο πληθυσμός τους.

Κατέβαιναν λοιπόν σε πιο ζεστές και πλούσιες περιοχές.

Αυτή την περίοδο γερμανικά φύλα εγκαταστάθηκαν στη ρωμαϊκή αυτοκρατορία άλλοτε ειρηνικά και άλλοτε με τη βία.

Οι Ρωμαίοι τους ονόμαζαν βαρβάρους γιατί είχαν άλλες συνήθειες και δεν μιλούσαν ούτε ελληνικά ούτε λατινικά.

Από τον 6^ο αιώνα νέα φύλα περικυκλώνουν τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία.

Οι Άβαροι και οι Σλάβοι από το βορρά και οι Πέρσες από τα ανατολικά.

Τον 7^ο αιώνα εμφανίζονται οι Βούλγαροι και ιδρύουν το δικό τους κράτος.

Πηγή: http://museduc.gr/docs/Istoria/B/01_ΚΕΦΑΛΑΙΟ_B.pdf

Δραστηριότητα:

Δείχνουμε στον παραπάνω χάρτη από πού έρχονται τα νέα φύλα, για τα οποία μιλήσαμε παραπάνω, και ποια κατεύθυνση ακολουθούν, χρησιμοποιώντας τα σημεία του ορίζοντα (ανατολή, δύση, βορράς, νότος). Κάνουμε υποθέσεις για τους τρόπους με τους οποίους το Βυζάντιο αντιμετώπισε τις επιθέσεις τους.

Αλλαγές στη διοίκηση, την οικονομία και την κοινωνία της αυτοκρατορίας

Η οικονομία της βυζαντινής αυτοκρατορίας στηριζόταν στη γεωργία.

Οι άνθρωποι ασχολούνταν **και** με την κτηνοτροφία, την αλιεία, τη μελισσοκομία και τη δασοκομία.

Αυτοί που είχαν λίγα χωράφια λέγονταν μικροκαλλιεργητές.

Αυτοί που είχαν πολλά χωράφια και ήταν πλούσιοι λέγονταν μεγαλογαιοκτήμονες.

Πολλές φορές οι μικροκαλλιεργητές δεν μπορούσαν να πληρώσουν φόρους. Τότε έδιναν τα χωράφια τους στους μεγαλογαιοκτήμονες και πήγαιναν να δουλέψουν ως εργάτες στα κτήματά τους.

Οι μεγαλογαιοκτήμονες τους προστάτευαν από επιθέσεις και έπαιρναν τα χωράφια τους.

Οι μεγαλογαιοκτήμονες γίνονταν όλο και πιο πλούσιοι και αποκτούσαν όλο και πιο πολλά χωράφια, ενώ οι μικροκαλλιεργητές γίνονταν όλο και πιο φτωχοί.

Στις πόλεις οι άνθρωποι ασχολούνταν με το εμπόριο και τη βιοτεχνία.

Τα προϊόντα που έκαναν πουλιούνταν σε όλη την αυτοκρατορία.

Έφτιαχναν αντικείμενα από πηλό, γυαλί, μέταλλο.

Επεξεργάζονταν δέρματα και υφάσματα.

Σημαντικές για την οικονομική ζωή ήταν οι **συντεχνίες**.

Η κοινωνία ήταν χωρισμένη σε δύο ομάδες: τους εντιμότατους, που ήταν οι πλούσιοι και είχαν προνόμια, και τους ταπεινούς, που ανήκαν όλοι οι άλλοι, τεχνίτες, εργάτες, έμποροι, ναύτες, καλλιεργητές.

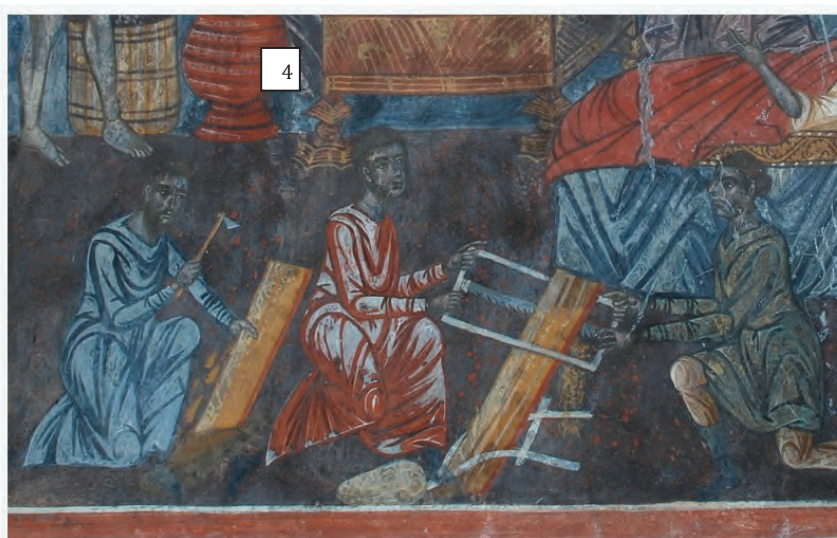
Η κατώτερη ομάδα ήταν οι δούλοι. Συχνά γίνονταν ταραχές και εξεγέρσεις.

Δραστηριότητα:

Παρατηρούμε τις παρακάτω εικόνες και βρίσκουμε ποιοι ανήκουν στους εντιμότατους και ποιοι στους ταπεινούς.

Βυζαντινοί γεωργοί εισπράττουν τα ημερομίσθιά τους για την καλλιέργεια αμπελώνων.

Τοιχογραφία, Αθήνα, Μονή Καισαριανής, Αναπαράσταση τεχνιτών.
(©Φωτογραφικό Αρχείο ΕΚΒΜΜ)

Πηγή: <http://www.ime.gr/>

1	
2	
3	
4	

Το τέλος του δυτικού τμήματος της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας

Το 476 η Ρώμη κυριεύεται και το δυτικό ρωμαϊκό κράτος σταματάει να υπάρχει. Στη θέση του ιδρύονται νέα βασίλεια.

Οι ιστορικοί σήμερα ονομάζουν αυτά τα βασίλεια «βαρβαρικά».

Στα νέα βασίλεια η ζωή άλλαξε πολύ.

Άλλαξε η οικονομία, η κοινωνική οργάνωση, ο πολιτισμός.

Οι ιστορικοί ονομάζουν την περίοδο που ξεκινάει με το τέλος του δυτικού τμήματος της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, από τον 5^ο αιώνα δηλαδή, **Μεσαίωνα**.

Τα βαρβαρικά βασίλεια του 5^{ου} αιώνα. Πηγή: http://museduc.gr/docs/Istoria/B/01_KEFALAIO_B.pdf

Δραστηριότητα:

Με τη βοήθεια του λεξικού βρίσκουμε ποια σημασία έχει η λέξη βάρβαρος σήμερα. Υπάρχει στη γλώσσα σου λέξη με παρόμοια σημασία;

Το ανατολικό ρωμαϊκό κράτος γίνεται «ελληνικό»

Όταν η ρωμαϊκή αυτοκρατορία έχασε το δυτικό κομμάτι και περιορίστηκε στο ανατολικό είχε πια μια γλώσσα, την ελληνική και μια θρησκεία, την ορθόδοξη χριστιανική.

Σιγά σιγά τα ελληνικά έγιναν επίσημη γλώσσα του κράτους αντί για τα λατινικά.

Η ορθόδοξη χριστιανική εκκλησία απέκτησε μεγαλύτερη δύναμη.

Ηλεκτρονικές πηγές 9^{ης} Ενότητας

1. Για να δούμε και να μάθουμε για την Αγία Σοφία:
<https://www.youtube.com/watch?v=mq83VISpxCg>

Ενότητα 10^η

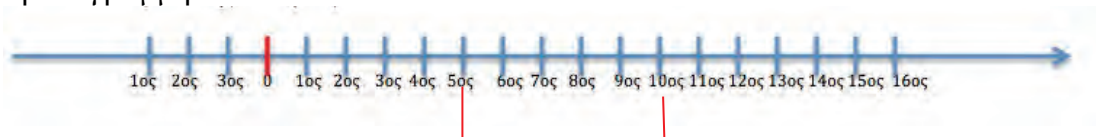
Πρώιμος Μεσαίωνας στη Δύση –

Η ανάδυση του Αραβοϊσλαμικού κόσμου (5ος-10ος αιώνας)

Στην ενότητα 10 συζητάμε για:

1. Την εμφάνιση μιας νέας θρησκείας, του Ισλάμ, και τη δημιουργία του αραβοϊσλαμικού κόσμου
2. Το κράτος των Καρολιδών στη δυτική Ευρώπη

Χρονογραμμή:

Το Ισλάμ και η δημιουργία του αραβοϊσλαμικού κόσμου

Οι αραβικές κατακτήσεις. Πηγή: http://museduc.gr/docs/Istoria/B/02_KEFALAIO_B.pdf

Τον 7^ο αιώνα ο Μωάμεθ άρχισε να κηρύττει μια νέα θρησκεία, το Ισλάμ, και έγινε ο πρώτος προφήτης της. Ο Μωάμεθ πίστευε ότι όλοι οι μουσουλμάνοι πρέπει να ανήκουν σε μια κοινότητα.

Έκανε τη Μέκκα ιερή πόλη των μουσουλμάνων και από εκεί το Ισλάμ απλώθηκε σε όλη την Αραβική Χερσόνησο.

Το Ισλάμ ένωσε τις αραβικές φυλές σε ένα κράτος, που ονομάστηκε Αραβοϊσλαμικό χαλιφάτο και που γρήγορα εξαπλώθηκε.

Στο αραβοϊσλαμικό χαλιφάτο καλλιεργήθηκαν τα γράμματα, οι επιστήμες και οι τέχνες. Οι μουσουλμάνοι μελετούσαν αρχαία ελληνικά και ινδικά κείμενα, φιλοσοφία, ιατρική, μαθηματικά, αστρονομία.

Εκτός από τη μελέτη, τα μετέφραζαν στα αραβικά και αργότερα, όταν κατάκτησαν μέρη της Δυτικής Ευρώπης, τα μετάφραζαν και στα λατινικά. Τα γράμματα, οι επιστήμες και οι τέχνες αναπτύχθηκαν από τον 9^ο ως τον 14^ο αιώνα. Ο αραβοϊσλαμικός πολιτισμός επηρεάστηκε αλλά και επηρέασε τον πολιτισμό των γειτονικών λαών.

Πηγή:
<https://www.britannica.com/biography/Averroes>

Ένας πολύ σημαντικός Άραβας φιλόσοφος ήταν ο Αβερόης ή Ιμπν Ρουσντ. Γνώριζε καλά τη φιλοσοφία του Αριστοτέλη. Ασχολήθηκε και ο ίδιος με τη φιλοσοφία και έργα του μεταφράστηκαν στα λατινικά.

Η διπλανή φωτογραφία είναι από το μεγάλο τζαμί της Δαμασκού στη Συρία.

Πηγή:
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-B107/371/2477,9498/>

Χρησιμοποιήστε το μεγάλο κείμενο της Δαμασκού

Δραστηριότητα:

Παρατηρούμε προσεκτικά τις παρακάτω δύο φωτογραφίες, από θόλους θρησκευτικών χώρων, και βρίσκουμε τις διαφορές στη διακόσμηση. Σε ποια φωτογραφία βλέπουμε να υπάρχουν εικόνες προσώπων και σε ποια μόνο απλά σχέδια;

Ο θόλος της Μητρόπολης της Αθήνας
 Πηγή: <https://www.protagon.gr/galleries/mitropoli-44341177436>

Ο. Πηγή: θόλος από το τζαμί Τζισδαράκη
<http://www.mnep.gr/gr/episkepsi/to-tzami/to-ktirio/>

Δραστηριότητα:

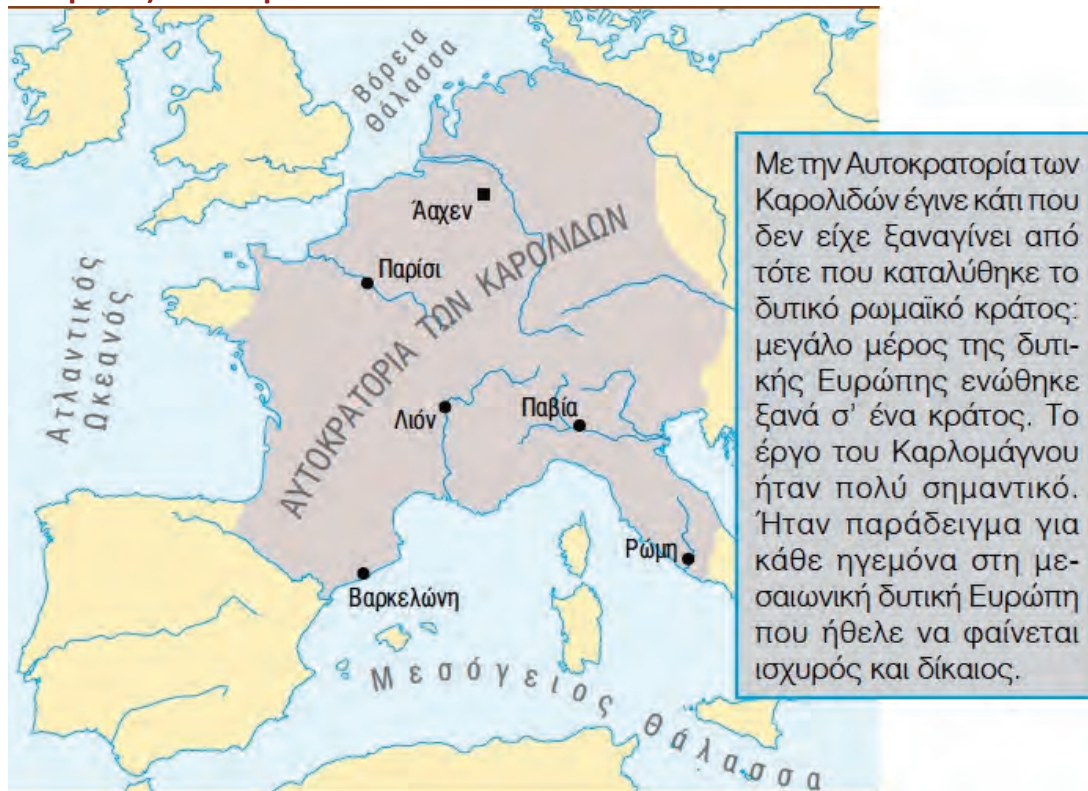
Η παρακάτω εικόνα δείχνει κομμάτι από μια αραβική μετάφραση ενός σπουδαίου ιατρικού έργου, του *Materia Medica*, που το είχε γράψει ο γιατρός Διοσκουρίδης. Το θέμα είναι «Προετοιμάζοντας φάρμακο από μέλι».

Ποιες πληροφορίες μπορείς να πάρεις από το χειρόγραφο αυτό για τις επιστήμες στο αραβοϊσλαμικό χαλιφάτο;

Πηγή: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/451400>

Το κράτος των Καρολιδών

Με την Αυτοκρατορία των Καρολιδών έγινε κάτι που δεν είχε ξαναγίνει από τότε που καταλύθηκε το δυτικό ρωμαϊκό κράτος: μεγάλο μέρος της δυτικής Ευρώπης ενώθηκε ξανά σ' ένα κράτος. Το έργο του Καρλομάγνου ήταν πολύ σημαντικό. Ήταν παράδειγμα για κάθε ηγεμόνα στη μεσαιωνική δυτική Ευρώπη που ήθελε να φαίνεται ισχυρός και δίκαιος.

Πηγή: http://museduc.gr/docs/Istoria/B/03_ΚΕΦΑΛΑΙΟ_B.pdf

Στη Δυτική Ευρώπη στα τέλη του 8ου αιώνα το πιο ισχυρό κράτος είναι το κράτος των Φράγκων.

Ο βασιλιάς των Φράγκων, ο Κάρολος ο Μεγάλος ή Καρλομάγνος, προσπάθησε να οργανώσει το κράτος του και να ενώσει τη δυτική Ευρώπη σε μία αυτοκρατορία. Ο Πάπας της Ρώμης έστεψε τον Καρλομάγνο “αυτοκράτορα των Ρωμαίων”. Το κράτος του Καρλομάγνου ονομάστηκε Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία.

Οι βυζαντινοί αυτοκράτορες θύμωσαν γιατί πίστευαν ότι αυτοί είναι οι πραγματικοί κληρονόμοι της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Αναγνώρισαν τον Καρλομάγνο ως αυτοκράτορα αλλά όχι αυτοκράτορα των Ρωμαίων. Όταν πέθανε ο Καρλομάγνος η αυτοκρατορία του διαλύθηκε.

Η οικονομία της αυτοκρατορίας των Φράγκων ήταν αγροτική. Υπήρχε ένας μεγαλογαιοκτήμονας που παραχωρούσε στους αγρότες χωράφια. Αυτοί τον πλήρωναν με ένα μέρος της παραγωγής ή με χρήματα. Υπήρχαν και δούλοι που ήταν η κατώτερη κοινωνική ομάδα.

Η διαίρεση των Φραγκικών Κράτους βάσει της Συνθήκης του Βερντέν (843).

Πηγή: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B131/756/4970,22647/>

Η στέψη του Καρλομάγνου από τον Πάπα Λέοντα Γ'.
Πηγή: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Karl_den_store_krons_av_leo_III.jpg

Δραστηριότητα:

Ποιο από τα πρόσωπα που εικονίζονται είναι ο Πάπας και ποιο ο Καρλομάγνος; Παρατηρούμε τη στάση του Καρλομάγνου. Κατά τη γνώμη σας, η στάση του δείχνει:

- Σεβασμό
- Ντροπή
- Αγάπη
- Υπακοή

Διαλέξτε δύο από τα παραπάνω και γράψτε μια πρόταση που να αρχίζει με τη φράση:
Η στάση του Καρλομάγνου δείχνει.....

Στη δυτική Ευρώπη, το 10^ο αιώνα ο Πάπας έστειψε τον Όθωνα Α' αυτοκράτορα των Ρωμαίων.

Το κράτος του Όθωνα Α' ονομάστηκε Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία του Γερμανικού Έθνους.

Στην αρχή οι Βυζαντινοί δεν τον αναγνώρισαν ως αυτοκράτορα των Ρωμαίων, όπως είχαν κάνει και με τον Καρλομάγνο, μετά όμως οι δύο αυτοκρατορίες είχαν κάποιες διπλωματικές σχέσεις.

Δραστηριότητα:

Οι βυζαντινοί αυτοκράτορες μερικές φορές πάντρευαν βυζαντινές πριγκίπισσες με ξένους ηγεμόνες. Τι νομίζεις ότι ήθελαν οι βυζαντινοί αυτοκράτορες να πετύχουν με τον τρόπο αυτό; Διαλέξτε όσες απαντήσεις νομίζετε ότι είναι σωστές.

- Να βρουν καλό γαμπρό για τις πριγκίπισσες;
- Να κάνουν συμμαχίες;
- Να κάνουν ειρήνη;
- Να έχουν εμπορικές σχέσεις;

Στέψη του Όθωνα Β' και της Θεοφανούς (960-991). Εξώφυλλο βιβλίου από ελεφαντόδοντο, 982/3, Musee de Cluny, Παρίσι.

Ηλεκτρονικές Πηγές 10^{ης} Ενότητας

1. Βλέπουμε πώς ζούσαν οι Γότθοι:
<https://www.youtube.com/watch?v=FUXpRyy9-wc>
2. Μαθαίνουμε περισσότερα για τη σχέση βυζαντινού και αραβικού πολιτισμού: <http://photodentro.edu.gr/v/item/ds/8521/8973>

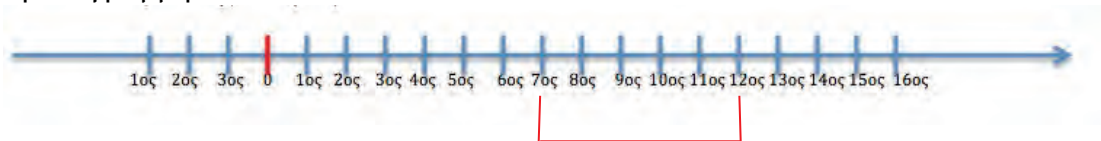
Ενότητα 11^η

Μεσοβυζαντινή περίοδος (7ος – 12ος αιώνας / 1204)

Στην ενότητα 11 συζητάμε για:

- α. Τη σχέση του βυζαντινού κράτους με τους γείτονές του: Βούλγαρους, Ρώσους, Άραβες
- β. Την Εικονομαχία ως θρησκευτικό, πολιτικό και πολιτιστικό φαινόμενο
- γ. Το έργο των Μακεδόνων αυτοκρατόρων και των Κομνηνών αυτοκρατόρων
- δ. Τη βυζαντινή αριστοκρατία του 12^{ου} αιώνα
- ε. Το Σχίσμα των Εκκλησιών
- στ. Τις Σταυροφορίες

Χρονογραμμή:

Το Βυζάντιο και οι άλλοι: Βούλγαροι, Ρώσοι, Άραβες

Στα τέλη του 7^{ου} αιώνα οι Βούλγαροι απείλησαν το Βυζάντιο, ενώ στα μέσα του 9^{ου} εμφανίζονται οι Ρώσοι.

Οι λαοί αυτοί εγκαθίστανται στα όρια της Αυτοκρατορίας.

Οι Βυζαντινοί για να τους αντιμετωπίσουν έκαναν μαζί τους συνθήκες ειρήνης και εμπορικές συμφωνίες.

Ένας ακόμη διπλωματικός τρόπος για να τους αντιμετωπίσει το βυζαντινό κράτος ήταν ο εκχριστιανισμός.

Codex Skylitzes Matritensis, Biblioteca Nacional de Madrid, Vitr. 26-2, Bild-Nr. 77, f 34 v. b.

Δραστηριότητα:

Παρατηρούμε την εικόνα και εξηγούμε πώς χρησιμοποιούσαν το υγρό πυρ (υγρή φωτιά). Μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε τις λέξεις: πλοίο, πάνω, σίφωνας, φωτιά.

Η Εικονομαχία ως θρησκευτικό, πολιτικό και πολιτιστικό φαινόμενο

Ένα από τα πιο σημαντικά γεγονότα της μεσοβυζαντινής περιόδου ήταν η εικονομαχία (μέσα 8^{ου} ως μέσα 9^{ου} αιώνα).

Η **εικονομαχία** ήταν μία σύγκρουση ανάμεσα στους χριστιανούς για το αν πρέπει ή δεν πρέπει να λατρεύονται εικόνες.

Η βυζαντινή κοινωνία χωρίστηκε σε δύο αντιπάλους, τους εικονομάχους και τους εικονολάτρες.

Τελικά αποφάσισαν ότι οι χριστιανοί προσκυνούν τα πρόσωπα που εικονίζονται στις εικόνες και όχι τις ίδιες τις εικόνες.

Η εικονομαχία επηρέασε τα γράμματα και την τέχνη.

Δραστηριότητα:

Παρατηρούμε τις παρακάτω εικόνες.

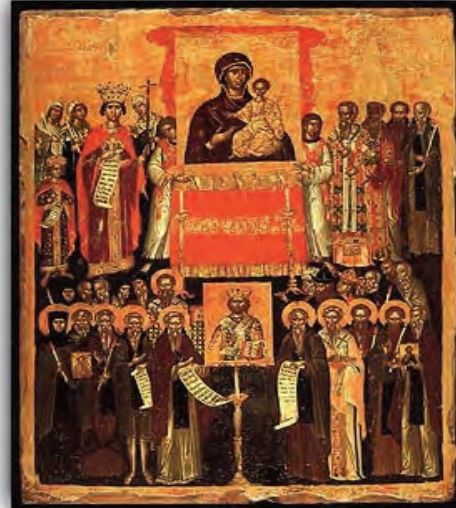
Ποια εικόνα νομίζετε ότι δείχνει εικονομάχους και ποια εικονολάτρες;

Ποια στοιχεία των εικόνων οδήγησαν σε αυτές τις σκέψεις;

Καταστροφή της εικόνας του Χριστού. Λεπτομέρεια από το Ψαλτήρι Khludov, 857-865. Πηγή: <http://www.e-history.gr/>

Κρητική εικόνα που παρουσιάζει την αναστήλωση των εικόνων. 16ος αιώνας. Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη, Συλλογή Σταθάτου 21170. Φωτόπουλος, Δ., Δεληβορριάς Α., *Η Ελλάδα του Μουσείου Μπενάκη*, Αθήνα 1997, σ. 280, εικ. 471. © Μουσείο Μπενάκη

Στα χρόνια των Μακεδόνων αυτοκρατόρων και των Κομνηνών αυτοκρατόρων

Τα χρόνια που κυβερνούσαν οι Μακεδόνες αυτοκράτορες, από τα μέσα του 9^{ου} αιώνα και ως τα μέσα του 11^{ου} αιώνα, η βυζαντινή αυτοκρατορία αναπτύχθηκε πολύ.

Η Κωνσταντινούπολη έγινε μια πολύ πλούσια πόλη, κέντρο του εμπορίου. Είχε πολλά εργαστήρια, καταστήματα, εκκλησίες και κτίρια.

Από τα μέσα του 10^{ου} αιώνα οι βυζαντινοί αυτοκράτορες εκμεταλλεύτηκαν τα προβλήματα στο χαλιφάτο των Αβασιδών και επεκτάθηκαν στα ανατολικά. Με την επέκταση αυτή σχετίζονται οι **ακρίτες** και τα ακριτικά τραγούδια

Από τα μέσα του 11^{ου} αιώνα αρχίζουν τα προβλήματα για το Βυζάντιο. Νέοι λαοί εμφανίζονται στα σύνορα της αυτοκρατορίας και κατακτούν κομμάτια της.

Στα δυτικά οι Νορμανδοί, στη Βαλκανική χερσόνησο οι Πετσενέγκοι και οι Κουμάνοι, στα ανατολικά οι Σελτζούκοι, **νομάδες** τουρκικής καταγωγής.

Μικρογραφία σε χειρόγραφο. Δούκιο Θέσση.
(Φερόνορας Ιστοριών Ιωάννου Σκυλίτζη, Ιταπανά, Μαδρίτη, Εθνική Βιβλιοθήκη)

Μικρογραφία σε χειρόγραφο. Μουσικοί.
(Φερόνορας Ιστοριών Ιωάννου Σκυλίτζη, Ιταπανά, Μαδρίτη, Εθνική Βιβλιοθήκη)

Πηγή: <http://www.e-history.gr>

Δραστηριότητα:

Παρατηρούμε τις εικόνες και βρίσκουμε ποια δείχνει μουσικούς, ποια παράσταση σε τσίρκο και ποια μια εγχείρηση. Ποιες πληροφορίες παίρνουμε για τον πολιτισμό των Βυζαντινών από τις εικόνες αυτές;

Μικρογραφία σε χειρόγραφο. Χειρουργική επέμβαση σε ασθενή.
(Φερόνορας Ιστοριών Ιωάννου Σκυλίτζη, Ιταπανά, Μαδρίτη, Εθνική Βιβλιοθήκη)

Η βυζαντινή αριστοκρατία του 12ου αιώνα

Οι Μακεδόνες αυτοκράτορες (9^{ος} -11^{ος} αι.) πήραν μέτρα για να περιορίσουν τη δύναμη των μεγαλογαιοκτημόνων.

Η οικονομία και ο στρατός βασιζόταν στους μικροκαλλιεργητές που καλλιεργούσαν τη γη, πλήρωναν φόρους και υπηρετούσαν στο στρατό.

Οι μεγαλογαιοκτήμονες είχαν πλούτο, δύναμη και υψηλές θέσεις στη διοίκηση, το στρατό, την Εκκλησία. Από αυτή την εποχή άρχισαν να ονομάζονται «Δυνατοί».

Οι Δυνατοί είχαν οικονομική και πολιτική δύναμη. Ήθελαν να πληρώνουν λιγότερους φόρους και να αποφασίζουν αυτοί ποιος θα είναι αυτοκράτορας.

Οι Μακεδόνες έκαναν νόμους για να πληρώνουν οι Δυνατοί περισσότερους φόρους και να μην είναι εύκολο να παίρνουν τα κτήματα των μικροκαλλιεργητών. Για παράδειγμα, οι Δυνατοί ήταν υποχρεωμένοι να πληρώνουν το φόρο των φτωχών γειτόνων τους (αλληλέγγυον).

Την περίοδο των Κομνηνών αυτοκρατόρων (11^{ος}-12^{ος} αι.), οι Δυνατοί απέκτησαν μεγαλύτερη δύναμη.

Κάτι που βοηθούσε τους Δυνατούς ήταν η Πρόνοια, δηλαδή να δίνει ο Αυτοκράτορας κρατική γη σε κάποιον ανώτερο στρατιωτικό, που λέγεται προνοιάρης, για να την εκμεταλλεύεται.

Ο Προνοιάρης σε αντάλλαγμα έπρεπε να δίνει στρατιωτικές υπηρεσίες.

Οι γεωργοί που ζούσαν σε αυτή τη γη έδιναν στον προνοιάρη φόρους και μέρος της παραγωγής.

Δραστηριότητα:

Διαβάζουμε το παρακάτω κείμενο και υπογραμμίζουμε τα προβλήματα του γεωργού. Πώς θα μπορούσε να τον βοηθήσει το «αλληλέγγυον»;

«Κάποιου φτωχού γεωργού, την ώρα που όργωνε το χωράφι του, ξαφνικά το βόδι έπεσε στη γη και ψόφησε. Μην μπορώντας να υποφέρει τη ζημιά άρχισε να κλαίει {...} παραπονούμενος στο Θεό: Κύριε [...] πώς θα θρέψω τώρα τη γυναίκα μου και τα εννέα παιδάκια μου; Πώς θα πληρώσω τους φόρους στον αυτοκράτορα; Πώς θα ξεπληρώσω τα δάνεια;»

Βίος αγίου Φιλαρέτου, εκδ. M. Fourmy - H. Leroy, Byzantion 9 (1934) 117-119

Η βυζαντινή κοινωνία	
Δυνατοί	Μεγαλογαιοκτήμονες είχαν πλούτο, δύναμη και υψηλές θέσεις στη διοίκηση, το στρατό, την Εκκλησία
Πένητες	• Ελεύθεροι γαιοκτήμονες • Ακτήμονες γεωργοί που νοίκιαζαν τη γη που καλλιεργούσαν • Πάροικοι που ήταν δεμένοι με τη γη που καλλιεργούσαν

Δραστηριότητα:

Παρατηρούμε τη διπλανή εικόνα και σκεφτόμαστε ποια από τα πρόσωπα που βλέπουμε ανήκουν στην τάξη των Δυνατών και ποια των Πενήτων. Ποια στοιχεία μας βοηθάνε;

Δείπνο πλουσίων. Μικρογραφία χειρογράφου του 14ου αι. (Παρίσι. Εθνική Βιβλιοθήκη).

Το Σχίσμα των Εκκλησιών

Η διαμάχη ανάμεσα στον Πατριάρχη Κωνσταντινούπολης και τον Πάπα της Ρώμης για το ποιος θα είναι αρχηγός των Χριστιανών οδήγησε στο Σχίσμα των εκκλησιών το 1054.

Από τότε και μέχρι σήμερα, η χριστιανική εκκλησία έχει χωριστεί σε ορθόδοξη ανατολική και την καθολική, δυτική εκκλησία.

Οι Σταυροφορίες

Ένα ακόμα πρόβλημα που έπρεπε να αντιμετωπίσει το Βυζάντιο ήταν οι Σταυροφορίες.

Οι Σταυροφορίες ήταν εκστρατείες που έκαναν οι βασιλιάδες της Δύσης για να απελευθερώσουν τους «Αγίους τόπους» από τους Μουσουλμάνους.

Στην πραγματικότητα ήθελαν να κατακτήσουν νέα γη και να εξαπλωθεί το εμπόριό τους.

Η Καθολική Εκκλησία στήριξε τους Σταυροφόρους γιατί ήθελε να γίνει ακόμα πιο ισχυρή.

Το Βυζάντιο και τα αραβικά κράτη ήταν σε παρακμή και δεν μπόρεσαν να εμποδίσουν τους Σταυροφόρους.

Οι Σταυροφορίες ξεκίνησαν τον 11^ο αιώνα.

Οι Σταυροφόροι κατάκτησαν τους Αγίους Τόπους, όπου ίδρυσαν κράτη που διαλύθηκαν μετά από λίγα χρόνια.

Το 1204 στην 4^η Σταυροφορία οι Σταυροφόροι κατέλαβαν και **ληηλάτησαν** την Κωνσταντινούπολη. Στα εδάφη της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας ιδρύθηκαν μικρά κρατίδια είτε από τους κατακτητές είτε από βυζαντινούς άρχοντες.

Χάρτης που δείχνει σταθμούς της 4^{ης} Σταυροφορίας. Πηγή: <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/8975>

Δραστηριότητα:

Σημειώνουμε με το μολύβι μας την πορεία που ακολούθησαν οι Σταυροφόροι από τη Βενετία ως την Κωνσταντινούπολη.

Κοιτάμε το χάρτη με προσοχή και σκεφτόμαστε γιατί ήθελαν να καταλάβουν την Κωνσταντινούπολη. Πώς η θέση της στο χάρτη μας δείχνει γιατί την ήθελαν οι Σταυροφόροι;

Ηλεκτρονικές Πηγές 11^{ης} Ενότητας

1. Μαθαίνουμε πώς λειτουργούσε το υγρό πυρ:
<https://www.youtube.com/watch?v=2TVDrvE9wP0>
2. Μαθαίνουμε συμβουλές ομορφιάς από τους Βυζαντινούς:
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/8801?locale=el>
3. Ακούμε ακριτικά τραγούδια:
<https://www.youtube.com/watch?v=Srzs3VSb3nw>
<https://www.youtube.com/watch?v=R1NqETJxKQE>
4. Μαθαίνουμε για τις διαφορές ανάμεσα στην Ορθόδοξη και την Καθολική Εκκλησία: <http://photodentro.edu.gr/v/item/ds/8521/9641>
5. Βλέπουμε την πορεία των Σταυροφόρων:
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/8975>

Ενότητα 12^η

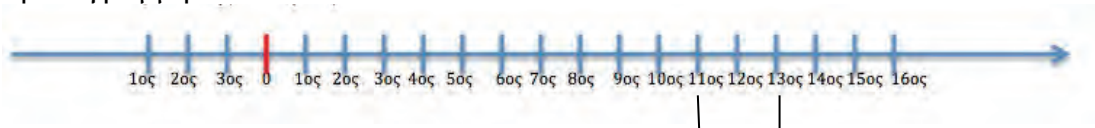
Ώριμος Μεσαίωνας στη Δύση

(11^{ος} – 13^{ος} αιώνες)

Στην ενότητα 12 συζητάμε για:

- Τη φεουδαρχία
- Πώς δημιουργήθηκαν οι πρώτες πόλεις

Χρονογραμμή:

Η φεουδαρχία

Στα μέσα του 9^{ου} αι. η αυτοκρατορία των Καρολιδών χωρίστηκε σε μικρότερα κράτη.

Για αρκετά χρόνια οι πόλεμοι μεταξύ των κρατών αυτών ήταν λίγοι.

Η σχετικά ειρηνική περίοδος βοήθησε την ανάπτυξη της αγροτικής οικονομίας.

Στα κράτη αυτά την οικονομική, πολιτική και στρατιωτική δύναμη είχαν οι μεγαλογαιοκτήμονες που ονομάζονταν φεουδάρχες.

Φεουδαρχικό σύστημα είναι εκείνο το σύστημα, όπου ο πιο δυνατός και πιο πλούσιος γαιοκτήμονας κυβερνάει ως βασιλιάς τους λιγότερο δυνατούς και πλούσιους.

Αυτοί τον βοηθάνε με διάφορα πράγματα όπως το στρατό.

Ο ηγεμόνας για να τους τιμήσει, τους κάνει δώρο ένα μεγάλο κομμάτι γης με όλα όσα βρίσκονται πάνω σε αυτό, σπίτια, χωράφια, αμπέλια, δάση ακόμα και ανθρώπους.

Αυτή η γη λεγόταν **φέουδο** και μπορεί να τους την πάρει πίσω όποτε θέλει.

Οι ανώτεροι και κατώτεροι άρχοντες ήταν και πολεμιστές.

Οι έφιπποι πολεμιστές, δηλαδή αυτοί που είχαν άλογο, ήταν οι ιππότες.

Ο όρκος πίστης και υποταγής (Homagium). Ο υποτελής βάζει τα όνο χέρια του στα χέρια του φεουδάρχη. Από μια τελετή περιβολής. Μικρογραφία τον 13ου αι. Αρχαία Διαμερίσματα Ανατολικών Πυρηνίων. Perigian.

Κύριος είναι ο ηγεμόνας.
Υποτελής αυτός που εξαρτάται από τον Κύριο

Το φεουδαρχικό συμβόλαιο

Ο Υποτελής οφείλει στον Κύριο του

- Πίστη
- Υποταγή
- Στρατιωτική Βοήθεια
- Οικονομική Βοήθεια
- Συμβουλές

Ο Κύριος οφείλει στον Υποτελή του

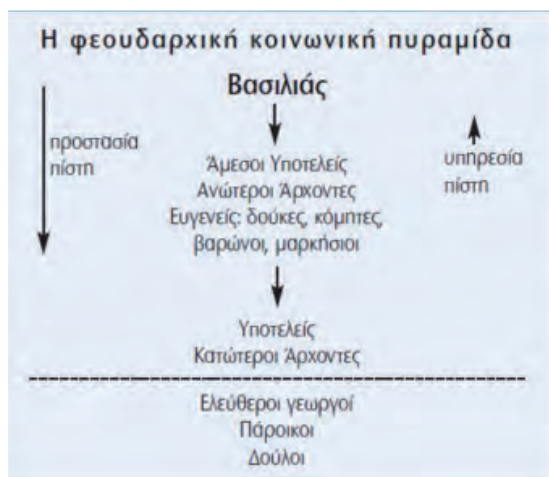
- Προστασία
- Δικαστική βοήθεια
- Διατήρηση της ακεραιότητας του κτήματος που παραχώρησε

Πηγή: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B131/179/1255,4514/>

Δραστηριότητα:

Η εικόνα (κάτω αριστερά) δείχνει τη φεουδαρχική κοινωνική πυραμίδα, δηλαδή τη θέση των ανθρώπων μέσα στη φεουδαρχική κοινωνία.

Αφού δείτε με προσοχή την εικόνα, σκεφτείτε και πείτε ποιος νομίζετε ότι θα είχε τα περισσότερα δικαιώματα και ποιος τα λιγότερα.

Πηγή: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-B107/755/4966,22626/>

Δραστηριότητα:

Παρατηρούμε την εικόνα (κάτω αριστερά) και εξηγούμε πώς καταλαβαίνουμε ποιος είναι ο ιππότης.

Μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε τις λέξεις *άλογο*, *περικεφαλαία*, *ασπίδα*.

Ο ιππότης και η αγαπημένη του.
Μικρογραφία σε χειρόγραφο εποχής.
Χαϊνβέργη, Βιλλιοθήκη.

Πηγή: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-B107/371/2485,9529/>

Η δημιουργία των πρώτων πόλεων

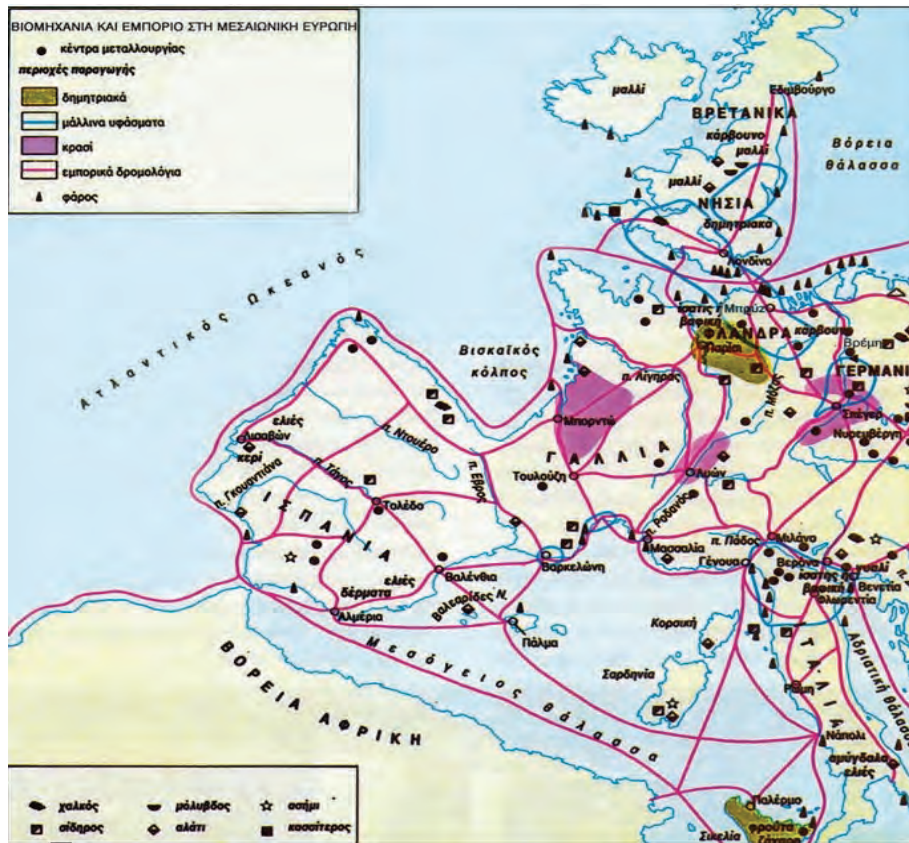
Από τον 11^ο αιώνα στη Δυτική Ευρώπη αναπτύσσεται το εμπόριο και εμφανίζονται μεγάλες πόλεις όπως το Λονδίνο, το Παρίσι, η Βενετία, η Γένοβα.

Οι κάτοικοι των πόλεων ονομάζονταν αστοί.

Ήταν τεχνίτες, έμποροι ή δούλευαν στα χωράφια που ήταν γύρω από την πόλη.

Οι πλουσιότεροι αστοί διοικούσαν την πόλη.

Δραστηριότητα 1:

Είστε έμποροι και θέλετε να αγοράσετε μαλλί για να φτιάξετε μάλλινα ρούχα. Δείτε με προσοχή τον χάρτη και βάλτε σε κύκλο τις πόλεις που θα πάτε για τις αγορές σας.

Δραστηριότητα 2:

Ποιες ευρωπαϊκές χώρες και ποιες πόλεις αναγνωρίζετε; Τι πουλάνε;

Ηλεκτρονικές Πηγές 12^{ης} Ενότητας

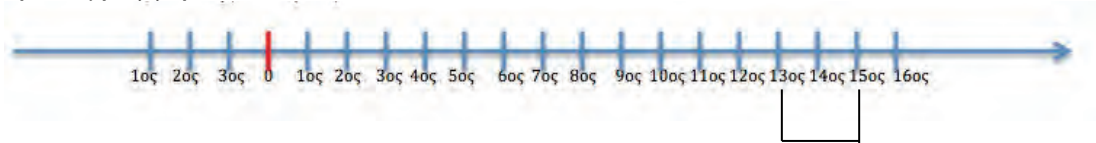
1. Μαθαίνουμε για τα τεχνολογικά μέσα της εποχής:
https://www.youtube.com/watch?v=HDsNA_9u3FM

Ενότητα 13^η Υστεροβυζαντινή περίοδος (13^{ος} – 15^{ος} αιώνας)

Στην ενότητα 13 συζητάμε για:

- την εξάπλωση των Σελτζούκων και Οθωμανών
- την Άλωση της Κωνσταντινούπολης

Χρονογραμμή:

Η εξάπλωση Σελτζούκων και Οθωμανών

Οι Σελτζούκοι ήταν **νομάδες** τουρκικής καταγωγής.

Κατάκτησαν πολλά μέρη της Μ. Ασίας.

Το 1071 στη μάχη του Ματζικέρτ, οι Σελτζούκοι νίκησαν τον βυζαντινό στρατό και αιχμαλώτισαν τον αυτοκράτορα.

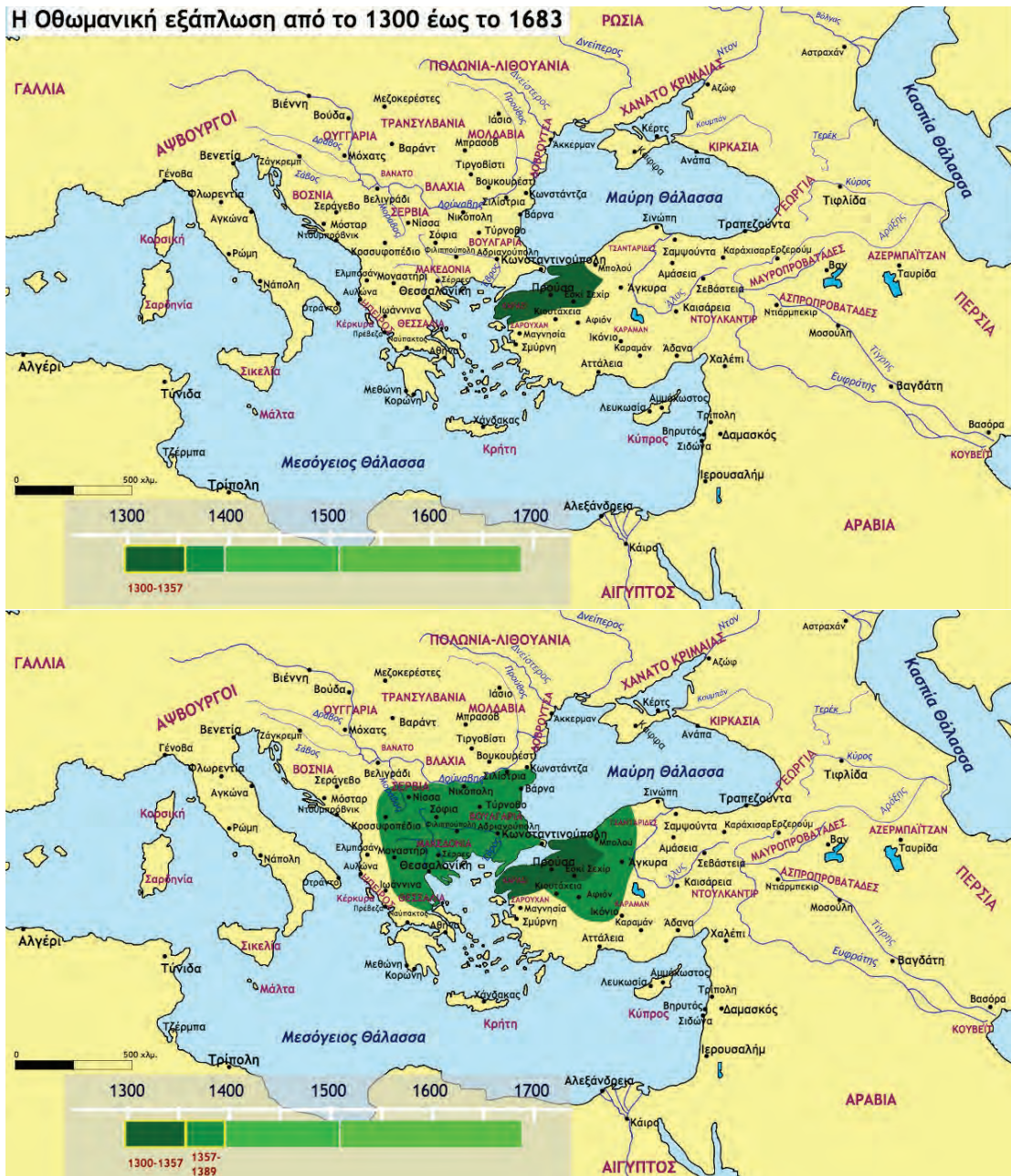
Από εκείνη την εποχή αρχίζει η περίοδος παρακμής του Βυζαντίου.

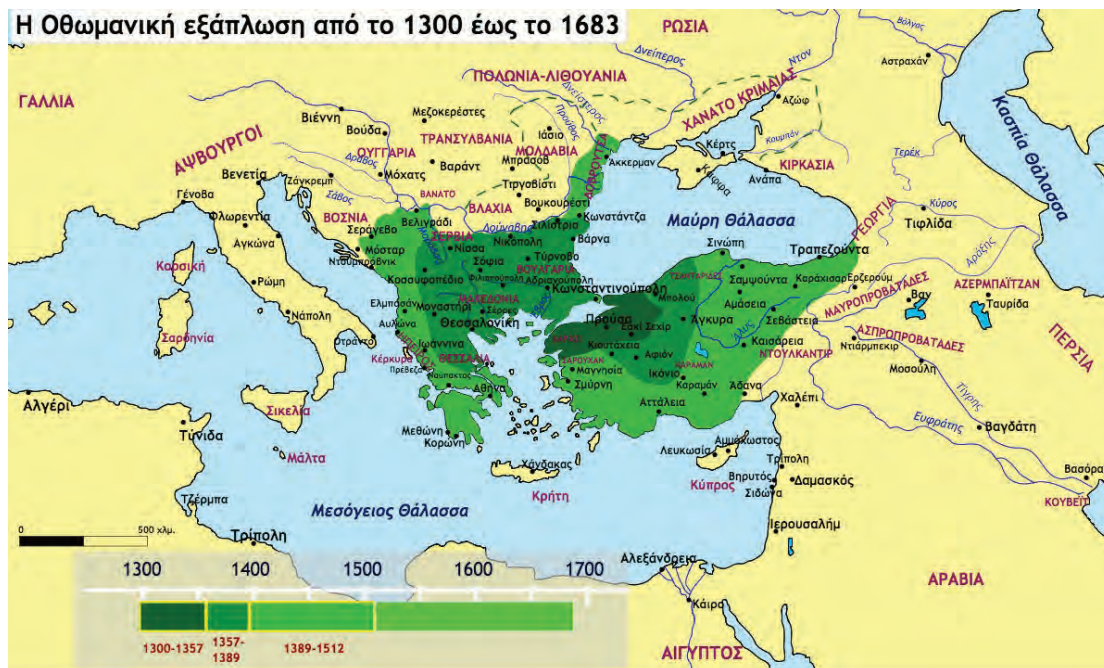
Οι Οθωμανοί ήταν τούρκικη φυλή διαφορετική από τους Σελτζούκους. Οργανώθηκαν από τον σουλτάνο Οσμάν και εκμεταλλεύτηκαν την αδυναμία του βυζαντινού κράτους, για να κατακτήσουν σιγά σιγά τη Μικρά Ασία.

Δραστηριότητα:

Παρατηρούμε με προσοχή τον χάρτη και απαντάμε στις ερωτήσεις:

- Σε ποια περίοδο έκαναν οι Οθωμανοί τις περισσότερες κατακτήσεις;
- Σκεφτόμαστε και βρισκουμε στο χάρτη την περιοχή στην οποία ζούμε. Την κατέκτησαν οι Οθωμανοί; Σε ποια περίοδο; Συμπληρώνουμε την πρόταση.
Ζω στ.... . Οι Οθωμανοί τ.... κατέκτησαν το διάστημα .....

Η Άλωση της Πόλης

Το 1261 ο Μιχαήλ Παλαιολόγος έδιωξε τους Λατίνους από την Κωνσταντινούπολη, που έγινε και πάλι η πρωτεύουσα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας

Όμως η αυτοκρατορία είχε χάσει τη δύναμή της, είχε χάσει πολλά εδάφη, η οικονομία δεν ήταν τόσο καλή όπως παλιά.

Οι Οθωμανοί πολιόρκησαν την Κωνσταντινούπολη και την κατέλαβαν το 1453. Τότε έγινε πρωτεύουσα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Η άλωση θεωρήθηκε μεγάλη συμφορά γιατί η Κωνσταντινούπολη ήταν το σύμβολο της ορθόδοξης χριστιανικής θρησκείας και γιατί τα δυτικά κράτη φοβήθηκαν ότι η οθωμανική αυτοκρατορία θα απειλήσει τα ίδια και τα οικονομικά τους συμφέροντα στην ανατολή.

Η άλωση της Πόλης από τον Μωάμεθ Β', τον Πορθητή, σήμανε το τέλος της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας.

Όχι όμως και το τέλος του βυζαντινού πολιτισμού που επηρέασε τις τέχνες και τα γράμματα στη Βαλκανική και τη Δύση.

Δραστηριότητα:

Ο παρακάτω πίνακας μας δείχνει μια σκηνή από την Άλωση.

Πώς μπορούμε να ξεχωρίσουμε ποιοι είναι οι Βυζαντινοί και ποιοι οι Οθωμανοί; Ποιο πρόσωπο είναι ο Αυτοκράτορας;

Γιατί υπάρχουν κληρικοί; Πώς συνδέεται η εμφάνισή τους με αυτά που είπαμε στην 9^η Ενότητα για τον Χριστιανισμό ως επίσημη θρησκεία του Βυζαντίου;

Πηγή: <http://onenightatthemuseum.blogspot.com/2016/04/blog-post.html>

Ηλεκτρονικές Πηγές 13^{ης} Ενότητας

1. Παρακολουθούμε στο χάρτη πώς εξελίχθηκαν οι κατακτήσεις των Οθωμανών: <http://photodentro.edu.gr/v/item/ds/8521/9310>
2. Μαθαίνουμε για την Άλωση της Κωνσταντινούπολης: <https://www.youtube.com/watch?v=53yfMlws7DI>
3. Διαβάζουμε θρύλους και ακούμε τραγούδια για την Άλωση: <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/8801?locale=el>

Ενότητα 14^η

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία

14ος αι. - αρχές 19ου αι.)

Στην Ενότητα 14 συζητάμε για:

- α. την εξάπλωση του οθωμανικού κράτους,
- β. τη διοικητική οργάνωση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας,
- γ. τη ζωή στην Οθωμανική Αυτοκρατορία,
- δ. τους Έλληνες υπό οθωμανική κυριαρχία,
- ε. την εκπαίδευση των ελληνορθόδοξων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Η εξάπλωση του οθωμανικού κράτους

Στην Ενότητα 13 είδαμε τρεις χάρτες με την εξάπλωση του οθωμανικού κράτους από το 1300 ως το 1512. Εδώ βλέπουμε και την περίοδο 1512-1683. Μπορείτε να τη διακρίνετε; Είναι με το πιο ανοιχτό πράσινο χρώμα στον παρακάτω χάρτη.

Χάρτης από το Φωτόδεντρο: <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/9310>

Δραστηριότητες:

1. Εντοπίζουμε τον τόπο μας στον παραπάνω χάρτη.
2. Εντοπίζουμε ένα κτίριο ή μνημείο της οθωμανικής περιόδου στον τόπο μας. Βρίσκουμε στο διαδίκτυο μερικές βασικές πληροφορίες για αυτό: πότε κατασκευάστηκε, από ποιους, πώς χρησιμοποιήθηκε.
3. Με βάση τον παραπάνω χάρτη περιγράφουμε, σε μία μικρή παράγραφο (περίπου 4 προτάσεις), πώς αλλάζουν τα εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στο χρόνο.

Η απάντηση μπορεί να ξεκινά έτσι: «Μεταξύ 1300-1337, η Οθωμανική Αυτοκρατορία έχει εδάφη στη βορειοδυτική Μικρά Ασία και...»

4. Με βάση τον παραπάνω χάρτη εξηγούμε γιατί στην Οθωμανική Αυτοκρατορία ζουν πολλοί διαφορετικοί λαοί, με διαφορετικούς πολιτισμούς και διαφορετικές γλώσσες.

Η απάντηση μπορεί να ξεκινά έτσι: «Επειδή η Οθωμανική Αυτοκρατορία...».

Δραστηριότητα:

- Βλέπουμε παρόμοιους χάρτες:
  1. στην Εκπαίδευση Μουσουλμανοπαίδων, κεφάλαιο «Η Οθωμανική Αυτοκρατορία και οι υπήκοοί της (μέσα 15ου - τέλη 16ου αιώνα)», σ. 123·
  2. στο βιβλίο των Ρεπούση κ.ά. (2008), σ. 30.

Η οργάνωση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας

Δραστηριότητες:

1. Γράφουμε δύο προτάσεις με τη λέξη «ανισότητα», χρησιμοποιώντας κάποια από τα στοιχεία του γλωσσαριού της Ενότητας 14, που μπορείτε να βρείτε στο τέλος του βιβλίου.

Μπορούμε να ξεκινήσουμε έτσι: *«Στην Οθωμανική Αυτοκρατορία υπάρχει μεγάλη ανισότητα μεταξύ...»*.

2. Εξηγούμε, με βάση και πάλι τα στοιχεία από το γλωσσάρι, τους λόγους που έχουν οι μη-μουσουλμάνοι για να αλλάξουν τη θρησκεία τους και να γίνουν μουσουλμάνοι.

Μπορούμε να ξεκινήσουμε έτσι: *«Επειδή στην Οθωμανική Αυτοκρατορία...»*

3. Εξηγούμε γιατί η Οθωμανική Αυτοκρατορία χρειαζόταν τους πληθυσμούς που δεν ήταν μουσουλμάνοι.

Δραστηριότητα:

- α) Εντοπίζουμε τα στοιχεία από το γλωσσάρι της Ενότητας 14 που έχουν σχέση με σημεία της παρακάτω εικόνας. β) Εξηγούμε τη σχέση.

Η απάντηση μπορεί να ξεκινά έτσι: «*Ο σουλτάνος νομίζω ότι στην εικόνα είναι η μορφή που βρίσκεται... και φορεί...*». Και να συνεχίζεται έτσι: «*Το Μεγάλο Διβάνι νομίζω ότι...*».

Μικρογραφία (μικρή εικόνα) του 16ου αιώνα από τη βιβλιοθήκη του παλατιού Τόπκαπι στην Κωνσταντινούπολη. Πηγή: Εκπαίδευση Μουσουλμανοπαίδων, *Ιστορία Β' Γυμνασίου*, κεφάλαιο 8, σ. 127.

Η ζωή στην Οθωμανική Αυτοκρατορία

Κείμενο: [Τα «μιλέτ»]

Στην Οθωμανική Αυτοκρατορία υπήρχαν πέντε (5) μιλέτ:

1. των Μουσουλμάνων,
2. των Ρωμιών (=Χριστιανών Ορθόδοξων),
3. των Αρμενίων,
4. των Καθολικών,
5. των Εβραίων.

«Μιλέτ»: σύνολα ανθρώπων με διακριτή θρησκεία και πολιτισμό.

Επικεφαλής του μιλέτ των Ρωμιών ήταν ο **Οικουμενικός Πατριάρχης** της Κωνσταντινούπολης. Τα **ελληνικά** ήταν η επίσημη γλώσσα του Πατριαρχείου της Κωνσταντινούπολης. Ο σουλτάνος Μωάμεθ Β΄, ο κατακτητής της Κωνσταντινούπολης το 1453, παραχώρησε στο Πατριαρχείο **προνόμια** οικονομικά, διοικητικά και δικαστικά ως προς τους χριστιανούς ορθοδόξους, με αντάλλαγμα την υπακοή στον σουλτάνο.

Δραστηριότητα: Ερώτηση σωστού-λάθους

- Σημειώνουμε *Σωστό* ή *Λάθος* για κάθε μία από τις παρακάτω προτάσεις. Αιτιολογούμε την επιλογή μας με βάση το παραπάνω κείμενο.

Προτάσεις:

1. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία διακρίνει τους υπηκόους της ανάλογα με τη θρησκεία και όχι την καταγωγή ούτε τη γλώσσα τους.
Σωστό/Λάθος. Γιατί;
2. Το Πατριαρχείο των Ορθοδόξων (Οικουμενικό Πατριαρχείο) ενθαρρύνει τις εξεγέρσεις κατά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.
Σωστό/Λάθος. Γιατί;

Κείμενο 1:

Η ζωή είναι δύσκολη για τους χριστιανούς ραγιάδες, ιδιαίτερα τους πρώτους αιώνες μετά την Άλωση της Κωνσταντινούπολης (1453). Υποφέρουν από εξισλαμισμούς, αυθαιρεσίες, βαριά φορολογία («**χαράτσι**»). Πολύ πόνο προκαλεί, επίσης, η αναγκαστική στρατολόγηση στο οθωμανικό κράτος αγοριών από χριστιανικές οικογένειες («**παιδομάζωμα**»). Για να γλυτώσουν από όλα αυτά, αρκετοί χριστιανοί ραγιάδες αλλάζουν θρησκεία και γίνονται μουσουλμάνοι («εξισλαμισμός»). Μερικοί παραμένουν κρυφά χριστιανοί («κρυπτοχριστιανισμός»). Οι επικεφαλής των χριστιανικών κοινοτήτων (πρόκριτοι ή προεστοί ή κοτζαμπάσηδες ή δημογέροντες), για να γίνουν αποδεκτοί από την οθωμανική εξουσία, πληρώνουν δώρα στους Οθωμανούς αξιωματούχους («**πεσκέσια**»).¹

Δραστηριότητες:

1. Τα παιδιά των χριστιανών που γίνονται υπηρέτες/δούλοι της Πύλης («καπικουλάροι») και υπηρετούν στο στρατό («**γενίτσαροι**») ή στη διοίκηση, αποκτούν χρήματα και εξουσία. Συζητάμε γιατί, άραγε, οι Οθωμανοί το επιτρέπουν αυτό. Σκεφτόμαστε έναν λόγο.
2. Βρίσκουμε λέξεις της τουρκικής γλώσσας που χρησιμοποιούνται στην Ελλάδα σήμερα.

Κείμενο 2:

«Οι σουλτάνοι συνηθίζουν, όταν κατακτούν ένα μέρος, να διατηρούν θαυμαστή τάξη. Κάνουν δημόσια την περιουσία της εκκλησίας και των πολεμιστών που έπεσαν στη μάχη και φυσικά όλη την περιουσία του εχθρού. Όσο για τον λαό, οι σουλτάνοι τον αφήνουν να ζει σύμφωνα με τα ήθη και τα έθιμά του. Διατηρεί την περιουσία του και έχει θρησκευτική ελευθερία».

Πηγή: Σιορ ντε Μπρεβ, *Συνεπτυγμένη πραγματεία περί των ασφαλών μέσων καταστροφής των Οθωμανών ηγεμόνων*, Παρίσι 1628, στο: Ρεπούση κ.ά. (2008), σ. 19. Γλωσσική απλούστευση.

Δραστηριότητες:

1. Το κείμενο 2 δίνει μία διαφορετική εικόνα για την Οθωμανική εξουσία από αυτή του κειμένου 1. Σε έναν πίνακα με δύο στήλες βάζουμε αντικριστά τα σημεία διαφοράς.
2. Συζητάμε για το πώς μπορεί να εξηγηθεί η διαφορά στις απόψεις.

Πίνακας:

Κείμενο 1	Κείμενο 2
• «Η ζωή είναι δύσκολη για τους χριστιανούς ραγιάδες..» • ...	• «Οι σουλτάνοι.. διατηρούν θαυμαστή τάξη». • ...

¹Όπου δεν αναφέρεται η πηγή, όπως εδώ, συντάκτης του κειμένου είναι ο δημιουργός του υλικού.

Δραστηριότητες:

- Παρατηρούμε τις δύο (1, 2) παρακάτω εικόνες-μικρογραφίες από χειρόγραφα. Απεικονίζουν «γενίτσαρους». Συζητούμε για αυτές:
  1. Λέμε τι μας κάνει εντύπωση.
  2. Λέμε τι άλλο θα θέλαμε να μάθουμε για αυτές τις εικόνες.
  3. Αφηγούμαστε μία μικρή ιστορία που συνδέει τις δύο εικόνες.

Εικόνα 1. Βιέννη, Εθνική Βιβλιοθήκη. Πηγή: σχολικό βιβλίο Ιστορίας Β' ΓΕ.Λ.

Εικόνα 2. Παρίσι, Εθνική Βιβλιοθήκη. Πηγή: σχολικό βιβλίο Ιστορίας Β' Γυμνασίου.

Δραστηριότητες:

1. Συζητούμε για τις αιτίες του «παιδομαζώματος».
2. Συζητούμε αν υπάρχει κάτι καλό, κάποιο όφελος, για τα παιδιά, στο «παιδομάζωμα».
3. Συζητούμε για την αρνητική πλευρά του «παιδομαζώματος».
4. Λέμε πώς κρίνουμε εμείς (σήμερα) το «παιδομάζωμα» (τότε) και γιατί.

Στην 4 μπορούμε να απαντήσουμε κάπως έτσι:

- «Για μένα, το "παιδομάζωμα" είχε το καλό ότι [...].
- Από την άλλη πλευρά, όμως, [...].
- Για αυτό νομίζω ότι σήμερα [...].».

Έλληνες υπό οθωμανική κυριαρχία

«Ονομάτων επίσκεψις» (σκέψη για τις ονομασίες, για το νόημα των λέξεων)

«Έλληνες» είναι ένα μόνο από τα διαφορετικά ονόματα που χρησιμοποιούνται για τους χριστιανικούς πληθυσμούς που μιλούν ελληνικά στην περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας.

Δραστηριότητες:

1. Συζητάμε γιατί μπορεί ένας λαός να έχει διαφορετικά ονόματα. Αναφέρουμε παραδείγματα αν ξέρουμε.
2. Συζητάμε γιατί η ίδια λέξη, π.χ. «Έλληνες», μπορεί να έχει διαφορετικά νοήματα. Συζητάμε από τι μπορεί να εξαρτάται αυτό.

Δραστηριότητα:

Βρίσκουμε το στοιχείο της στήλης Α' που αντιστοιχεί με ένα (μόνο) στοιχείο της στήλης Β'.

Τα ονόματα των ελληνορθόδοξων πληθυσμών στην Οθωμανική Αυτοκρατορία	
Στήλη Α': ονομασίες	Στήλη Β': το νόημά τους
1. Γραικοί 2. Έλληνες 3. Ρωμιοί	1. Αυτοί που μιλούσαν Ελληνικά. Οι αρχαίοι Έλληνες. 2. Ελληνορθόδοξοι πληθυσμοί, σε αντίθεση με τους αρχαίους Έλληνες που πίστευαν σε άλλη θρησκεία, το Δωδεκάθεο, και σε αντίθεση με τους Λατίνους που ήταν χριστιανοί Καθολικοί. 3. Οι χριστιανοί υπήκοοι της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (το μιλέτ των Ρουμ/Ρωμιών). Το όνομα παραπέμπει στο Βυζάντιο, κληρονόμο της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.

Δραστηριότητα:

Αφού πρώτα κάνουμε την παραπάνω αντιστοίχιση, στη συνέχεια, συμπληρώνουμε το κενό κάθε μίας από τις παρακάτω προτάσεις:

1. Εκείνοι που βλέπουν τους Έλληνες, πριν από όλα, ως χριστιανούς προτιμούν το όνομα «.....».
2. Εκείνοι που βλέπουν τους Έλληνες ως απογόνους των αρχαίων Ελλήνων προτιμούν το όνομα «.....».
3. Εκείνοι που θέλουν αποστάσεις τόσο από τη θρησκεία των αρχαίων Ελλήνων (το Δωδεκάθεο) όσο και από το Βυζάντιο προτιμούν το όνομα «.....».

Κείμενο: [Κλέφτες και αρματολοί]

Στην Οθωμανική Αυτοκρατορία δεν υπάρχει πάντα ειρήνη και ασφάλεια, ιδιαίτερα μετά τον 17ο αιώνα, όταν η Οθωμανική Αυτοκρατορία έχει λιγότερη δύναμη.

Οι **κλέφτες** παίρνουν τα όπλα, επιτίθενται σε εμπόρους, σε αξιωματούχους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, σε ταξιδιώτες, ακόμη και σε χωριά και σε πόλεις. Αρπάζουν χρήματα, όπλα και τρόφιμα. Ζουν ελεύθεροι στα **λημέρια**. Έχουν αρχηγό, τον **καπετάνιο**, και σημαία, το μπαϊράκι. Στα βόρεια Βαλκάνια λέγονται **χαϊντούκοι**.

Για να τους αποκρούσουν οι τοπικοί άρχοντες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, πληρώνουν άλλους ένοπλους, τους **αρματολούς**. Συχνά όμως οι αρματολοί γίνονται κλέφτες και άλλοτε οι κλέφτες αρματολοί.

Οι κλέφτες και οι αρματολοί γίνονται, αργότερα, στην Ελληνική Επανάσταση (1821), τα πρώτα ένοπλα σώματα των επαναστατημένων.

Εικόνα: χάραγμα σε χαλκό του Καρλ Χάαγκ (1861), που έχει χρωματιστεί. Πηγή: Ρεπούση κ.ά. (2008), σ. 32.

Δραστηριότητες:

1. Λέμε σε τι διαφέρουν οι «κλέφτες» του παραπάνω κειμένου («Κλέφτες και αρματολοί») από τους σημερινούς «κλέφτες».
2. Συζητούμε για το αν στην παραπάνω εικόνα απεικονίζεται ένας «κλέφτης», όπως αυτοί του κειμένου «Κλέφτες και αρματολοί».

Δραστηριότητα:

Πρώτα βρίσκουμε εικόνες των «κλεφτών» στις παρακάτω δύο διευθύνσεις του διαδικτύου (1 και 2). Μετά γράφουμε μια μικρή λεζάντα (τίτλο) για κάθε μία από τις δύο εικόνες με στοιχεία όπως: από που προέρχεται, πότε δημιουργήθηκε, από ποιον, τι υλικό είναι.

1. http://www3.ascsa.edu.gr/DesktopModules/GennadiosSearch/Gennadios_more.aspx?object_id=5185&lang=el-GR
2. http://www3.ascsa.edu.gr/DesktopModules/GennadiosSearch/Gennadios_more.aspx?object_id=5186&lang=el-GR

Δραστηριότητες:

Ακούμε το τραγούδι του Λουκιανού Κηλαηδόνη (1992) «Κλέφτικη Ζωή» και ταυτόχρονα διαβάζουμε τους στίχους του παρακάτω. Μετά συζητούμε για το πώς ζούσαν καθημερινά οι «κλέφτες».

«Μαύρη μωρέ μαύρη η ζωή που κάνουμε
μαύρη η ζωή που κάνουμε εμείς οι μαύροι κλέφτες
Εμείς οι μαύροι κλέφτες εμείς οι μαύροι κλέφτες
Με φό- μωρέ με φόβο τρώμε το ψωμί
Με φόβο τρώμε το ψωμί με φόβο τραγουδάμε
Ποτέ μωρέ ποτέ μας δεν αλλάζουμε
ποτέ μας δεν αλλάζουμε και δεν ασπροφορούμε
και δεν ασπροφορούμε και δεν ασπροφορούμε
Ολη- μωρέ ολημερίς στον πόλεμο
ολημερίς στον πόλεμο το βράδι καραούλι».

Προσπαθούμε να εξηγήσουμε τι σημαίνει η φράση «μαύρη ζωή» στους παραπάνω στίχους.

Οι Φαναριώτες

Εικόνα από το εξώφυλλο ενός βιβλίου για τους Φαναριώτες στη Βλαχία και τη Μολδαβία (επαρχίες της Ρουμανίας). Εκδόθηκε το 2017 και συγγραφέας του είναι ο Ρουμάνος Tudor Dinu.

Κείμενο:

Οι «Φαναριώτες» είναι μερικές οικογένειες ελληνόφωνων ορθόδοξων χριστιανών που ζουν στη συνοικία «Φανάρι» της Κωνσταντινούπολης, γύρω από το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Είναι πλούσιοι, μορφωμένοι, ξέρουν πολλές γλώσσες. Από τα μέσα του 17ου αιώνα έως την Ελληνική Επανάσταση του 1821 χρησιμοποιούνται από την Οθωμανική Αυτοκρατορία ως διπλωμάτες και διοικητές. Γι' αυτό αποκτούν μεγάλη δύναμη. Πιο γνωστός από όλους ήταν ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος (1641-1709).

Δραστηριότητες:

1. Εντοπίζουμε τα σημεία της παραπάνω εικόνας (ζωγραφιά σε τοίχο εκκλησίας) που δείχνουν ότι οι Φαναριώτες είχαν πλούτο και εξουσία.
2. Συζητούμε γιατί η Οθωμανική Αυτοκρατορία έδωσε τόσο μεγάλη δύναμη στους Φαναριώτες. Λέμε, με βάση το παραπάνω κείμενο:
  - i. μία αιτία που να έχει σχέση με τα συμφέροντα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας·
  - ii. μία αιτία που να έχει σχέση με το τι μπορούσαν να κάνουν οι ίδιοι οι Φαναριώτες.

Η εκπαίδευση των ελληνορθόδοξων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία

Εικόνα: Έδρες ανώτερων ελληνικών σχολών, 1669-1821. Πηγή: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, ΙΑ', σ. 313

Δραστηριότητα:

Καταγράφουμε, σε κατάλογο, τις περιοχές (μαύρες κουκκίδες) με τις έδρες των ανώτερων ελληνικών σχολών στα χρόνια της οθωμανικής κυριαρχίας.

Κείμενο:

Το 1454 ιδρύεται η «Πατριαρχική Σχολή» στην Κωνσταντινούπολη. Από τα τέλη του 16ου αιώνα γίνονται περισσότερα τα σχολεία στην Κωνσταντινούπολη, τη Θεσσαλονίκη, την Αθήνα, τη Χίο και την Πάτμο. Δάσκαλοι ήταν συνήθως ιερείς. Στα «σχολεία των κοινών γραμμάτων» οι μαθητές, κυρίως αγόρια, ελάχιστα κορίτσια, μάθαιναν ανάγνωση και γραφή με εκκλησιαστικά βιβλία. Στα «σχολεία των ελληνικών μαθημάτων» μάθαιναν αρχαία ελληνικά. Από τα μέσα του 18ου αιώνα, με την οικονομική στήριξη των εμπόρων, ιδρύονται νέα σχολεία στα Γιάννενα, τις Κυδωνίες, τη Χίο, τη Σμύρνη και αλλού.

Δραστηριότητα:

Συζητούμε για το ποιος από τους δύο τύπους σχολείων, που αναφέρονται στο παραπάνω κείμενο, είχε περισσότερους μαθητές. Λέμε γιατί.

Γραπτή πηγή: [Από τις "Διδαχές" του Κοσμά του Αιτωλού]

«..κι εσείς γονείς, να παιδεύετε τα παιδιά σας στα χριστιανικά ήθη, να τα βάζετε να μαθαίνουν γράμματα. Να φτιάξετε ένα σχολείο, να βρείτε δάσκαλο και να τον πληρώνετε για να μάθει στα παιδιά σας γράμματα. Γιατί κάνετε αμαρτία αν αφήνετε τα παιδιά σας αγράμματα και τυφλά». [..]

«..έως τριάντα επαρχίες γύρισα, δέκα ελληνικά σχολεία έκανα, διακόσια για τα κοινά γράμματα».

Πηγή: Ρεπούση κ.ά. (2008), σ. 23. Γλωσσική απλούστευση-διασκευή.

Δραστηριότητες με βάση την παραπάνω γραπτή πηγή:

1. Λέμε τι είδους και πόσα σχολεία ίδρυσε ο Κοσμάς ο Αιτωλός.
2. Λέμε γιατί το έκανε αυτό, την άποψή του.
3. Λέμε τη γνώμη μας (αν συμφωνούμε ή διαφωνούμε και γιατί) για την άποψη του Κοσμά του Αιτωλού σχετικά με την αξία του σχολείου.

Ενότητα 15^η

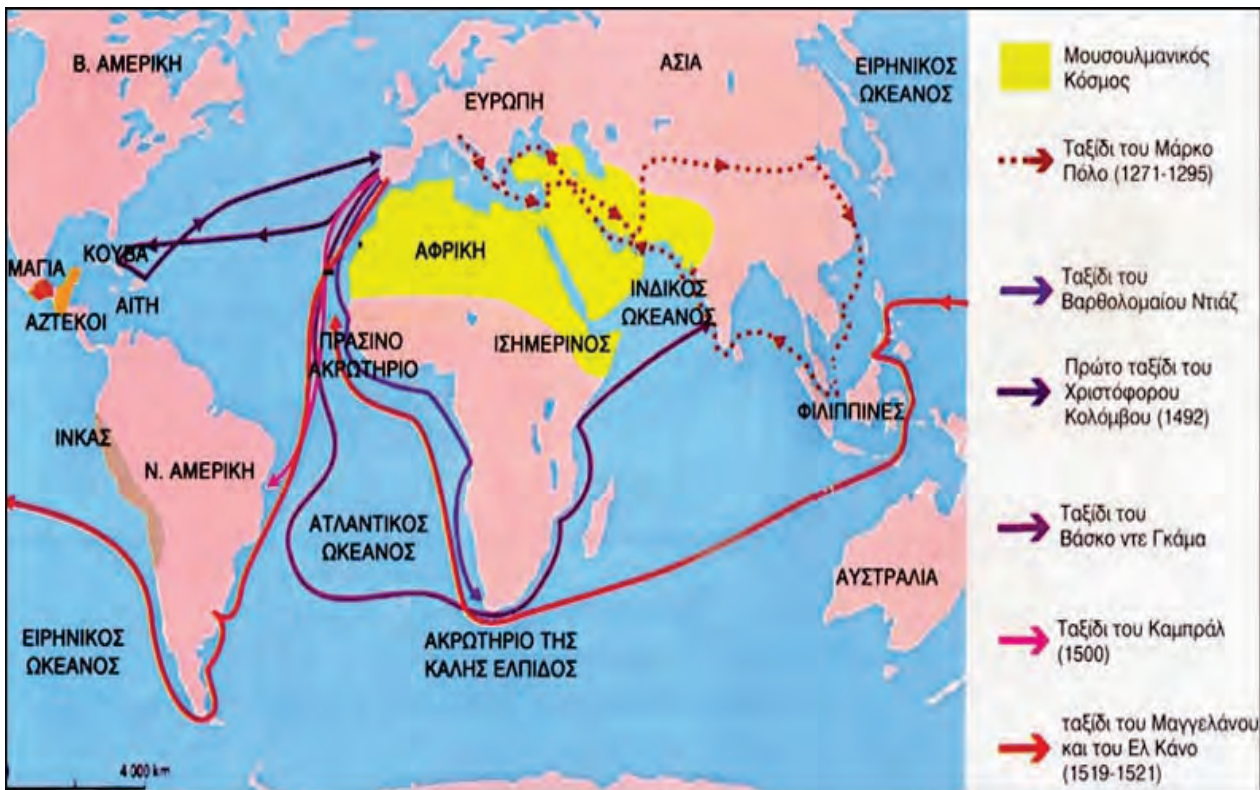
Ανακαλύψεις και Αναγέννηση

(15ος-16ος αιώνας στη Δύση)

Στην Ενότητα 15 συζητάμε για:

- α. τις Ανακαλύψεις,
- β. την πρώτη αποικιακή εξάπλωση της Ευρώπης,
- γ. την Αναγέννηση και τον Ανθρωπισμό,
- δ. την εφεύρεση της τυπογραφίας,
- ε. τη Μεταρρύθμιση και την Αντιμεταρρύθμιση.

Οι Ανακαλύψεις

Οι Ανακαλύψεις, 15ος-16ος αιώνας. Πηγή εικόνας: σχολικό βιβλίο Ιστορίας Β' ΓΕ.Λ.

Δραστηριότητες:

1. Ο παραπάνω χάρτης δείχνει τις «Ανακαλύψεις» του 15ου-16ου αιώνα. Γράφουμε μερικές προτάσεις (3-4) για να εξηγήσουμε τι ήταν αυτές οι «Ανακαλύψεις». Χρησιμοποιούμε τις λέξεις: «ταξίδια», «ωκεανός», «γνωστός» και «άγνωστος κόσμος».
2. Οι εξερευνητές του 15ου-16ου αιώνα αποφεύγουν τον «Μουσουλμανικό Κόσμο». Εξηγούμε πώς φαίνεται αυτό στον χάρτη. Συζητούμε για τις αιτίες αυτής της αποφυγής.

Κείμενο: [Οι προκολομβιανοί πολιτισμοί]

Στον παραπάνω χάρτη φαίνονται τα ονόματα «Μάγια», «Αζτέκοι», «Ίνκας». Πρόκειται για τα ονόματα των πολιτισμών που υπήρχαν στην Αμερική πριν από την ανακάλυψη του Κολόμβου (1492). Μετά τις Ανακαλύψεις, οι πολιτισμοί αυτοί καταστράφηκαν. Θα δούμε παρακάτω γιατί και πώς.

Αίτια και μέσα των Ανακαλύψεων

Δραστηριότητα:

- Αφού διαβάσουμε τις τρεις πηγές παρακάτω (δύο γραπτές και μία εικονιστική) λέμε (1ον) ποια/ποιες αφορούν στα αίτια και (2ον) ποια/ποιες στα τεχνικά μέσα των Ανακαλύψεων. Εντοπίζουμε τις λέξεις των γραπτών κειμένων ή τα σημεία της εικόνας που δικαιολογούν τις επιλογές μας και, αν χρειάζεται, τις εξηγούμε.

Γραπτή πηγή 1: [Τα αμύθητα πλούτη της Ιαπωνίας]

«Οι άνθρωποι εδώ έχουν καλούς τρόπους και πάρα πολύ χρυσάφι. Έχουν τόσο χρυσάφι, ώστε δεν ξέρουν τι να το κάνουν. Υπάρχει ένα σπουδαίο παλάτι ολόκληρο καλυμμένο με χρυσό. Έχουν πάρα πολλές πολύτιμες κόκκινες πέτρες, πολύ ωραίες, στρογγυλές και μεγάλες και εξίσου ακριβές όσο και οι λευκές. Είναι ένα νησί τόσο πλούσιο, ώστε κανένας δεν μπορεί να μετρήσει τον πλούτο που υπάρχει σε αυτό».

Μάρκο Πόλο, *Το βιβλίο των θαυμάτων*, κεφ. 162. Πηγή: σχολικό βιβλίο Ιστορίας Β' ΓΕ.Λ. Γλωσσική απλούστευση.

Εικονιστική πηγή 2: άποψη του λιμανιού της Λισαβόνας. Από κει ξεκινούσαν τα μεγάλα εξερευνητικά ταξίδια των Πορτογάλων. Διακρίνονται οι «καραβέλες», τα πλοία της εποχής εκείνης, με τετράγωνα πανιά, κατάλληλα για ταξίδια στην ανοικτή θάλασσα.

Δημιουργός της εικόνας ο Ολλανδός Theodor de Bry (Θέοντορ ντε Μπράυ), 1562, Παρίσι, Υπηρεσία Ιστορίας Ναυτικού. Πηγή: σχολικό βιβλίο Ιστορίας Β' ΓΕ.Λ. Πρβλ. Εκπαίδευση Μουσουλμανοπαίδων, βιβλίο Ιστορίας Β' Γυμνασίου, κεφ. 9, σ. 159.

Γραπτή πηγή 3: [Οι στόχοι τον Ερρίκου του θαλασσοπόρου]

«Ήθελε να μάθει [ο Ερρίκος ο θαλασσοπόρος] ποιες χώρες υπήρχαν πέρα από τα Κανάρια νησιά και από το ακρωτήριο Μπαγιατόρ, γιατί μέχρι εκείνη την εποχή κανένας άνθρωπος ούτε διάβασε ούτε άκουσε ποια χώρα βρισκόταν μετά από αυτό το ακρωτήριο..

Ο δεύτερος λόγος ήταν ότι αν σε αυτές τις χώρες βρίσκονταν χριστιανοί ή κάποια

λιμάνια που μπορούσαν να τα πλησιάσουν χωρίς κίνδυνο, θα μπορούσαν να φέρουν πίσω πολλά και φθηνά προϊόντα, γιατί δεν θα υπήρχαν άλλοι έμποροι εκεί.

Ο τρίτος λόγος ήταν ότι θα έστελνε τους άνδρες του για να μάθει μέχρι πού ήταν η δύναμη των απίστων.

Ο τέταρτος λόγος ήταν ότι ήθελε να μάθει αν σε εκείνες τις περιοχές υπήρχαν δυνατοί χριστιανοί ηγεμόνες, για να τον βοηθήσουν εναντίον των απίστων.

Ο πέμπτος λόγος ήταν η μεγάλη του επιθυμία να δυναμώσει τη χριστιανική πίστη και να κάνει χριστιανούς όλους εκείνους που ήθελαν να σωθούν».

Πηγή: Comes Eanes de Azurara, *Χρονικά της Γουινέας*, 1543, σχολικό βιβλίο Ιστορίας Β' ΓΕ.Λ. Γλωσσική απλούστευση.

Δραστηριότητα - Άσκηση ταξινόμησης:

- Βάζουμε στη δεξιά στήλη του παρακάτω πίνακα λέξεις ή φράσεις από τις παραπάνω δύο γραπτές πηγές που έχουν σχέση με τα αίτια των Ανακαλύψεων. Χρησιμοποιούμε και δικές μας λέξεις ή φράσεις που εξηγούν τα παραπάνω.

Αίτια Ανακαλύψεων:	
Ερευνητικά:	
Οικονομικά:	
Πολιτικά:	
Θρησκευτικά:	

Εικονιστική πηγή: οι ιθαγενείς του νησιού Σαν Σαλβαδόρ (Αγίου Σωτήρα) υποδέχονται τον Χριστόφορο Κολόμβο και τους Ισπανούς.

Εικόνα του Theodor de Bry, 1602. Παρίσι, Εθνική Βιβλιοθήκη. Πηγή: σχολικό βιβλίο Ιστορίας Β' ΓΕ.Λ.

Δραστηριότητες:

1. Στην εικόνα παραπάνω φαίνεται η συνάντηση δύο διαφορετικών κόσμων. Εξηγούμε ποιοι συναντούν ποιους, πότε και πού.
2. Περιγράφουμε τις μορφές της εικόνας: τα ρούχα, τη στάση και τα αντικείμενα που κρατούν.
3. Υποθέτουμε τον λόγο για τον οποίο (ή τους λόγους για τους οποίους) ο Theodor de Bry έφτιαξε την εικόνα αυτή.

Η πρώτη αποικιακή εξάπλωση της Ευρώπης

Δραστηριότητα:

- Συμπληρώνουμε τα κενά της παρακάτω γραπτής πηγής 1 με τις φράσεις:
  1. «νέο κόσμο»
  2. αποικιακή αυτοκρατορία
  3. οι Ινδιάνοι
  4. προκολομβιανούς πολιτισμούς

Γραπτή πηγή 1: [Συνέπειες των Ανακαλύψεων]

Κατά τις Ανακαλύψεις οι Ισπανοί και οι Πορτογάλοι κατακτούν πολλά εδάφη. Κάθε χώρα κάνει τη δική της ..... Οι Ισπανοί και οι Πορτογάλοι τον 16ο αιώνα κατακτούν ένα μεγάλο μέρος της Αμερικής και καταστρέφουν τους ..... Κύριος στόχος τους είναι το γρήγορο, εύκολο και μεγάλο κέρδος. Με την ανακάλυψη της Αμερικής [1492] οι Ευρωπαίοι κατακτούν το ..... και στη συνέχεια τον εκμεταλλεύονται. Οι ντόπιοι κατακτημένοι πληθυσμοί, ..., γίνονται δούλοι των κατακτητών. Οι Ευρωπαίοι φέρονται στους ντόπιους με μεγάλη αγριότητα. Οι ντόπιοι δεν μπορούν να αντισταθούν στο βαρύ οπλισμό των κατακτητών.

Πηγή: Εκπαίδευση Μουσουλμανοπαίδων, βιβλίο Ιστορίας Β΄ Γυμνασίου, κεφ. 9, σ. 160. Γλωσσική απλούστευση-διασκευή.

Γραπτή πηγή 2: [Συνέπειες των Ανακαλύψεων]

Οι Ισπανοί κατακτούν πολλές περιοχές στην κεντρική και στη νότια Αμερική, όπου ιδρύουν πόλεις και φέρνουν ιεραπόστολους για να κάνουν χριστιανούς τους Ινδιάνους. Οι ντόπιοι χάνουν τη γη τους. Οι Ισπανοί που πηγαίνουν στην Αμερική [...] έχουν απόλυτη εξουσία στους Ινδιάνους που καλλιεργούν τη γη. Η κακομεταχείριση, οι σφαγές, η κακή διατροφή, οι άθλιες συνθήκες, μαζί με τις αρρώστιες που φέρνουν μαζί τους οι κατακτητές σχεδόν εξαφανίζουν τους Ινδιάνους.

Πηγή: Εκπαίδευση Μουσουλμανοπαίδων, βιβλίο Ιστορίας Β΄ Γυμνασίου, κεφ. 9, σ. 160. Γλωσσική απλούστευση.

Δραστηριότητες:

1. Με τη βοήθεια ενός λεξικού βρίσκουμε τι σημαίνουν οι λέξεις: «ιεραπόστολος» και «ιεραποστολή».
2. Συζητούμε αν είναι σωστό κάποιος να προσπαθούν να αλλάξουν τη θρησκεία κάποιων άλλων. Αιτιολογούμε τη γνώμη μας.

Δραστηριότητα:

- Για να εξηγήσουμε τη φράση «αποικιακές αυτοκρατορίες» (της γραπτής πηγής 1 παραπάνω), παρατηρούμε τον παρακάτω χάρτη:

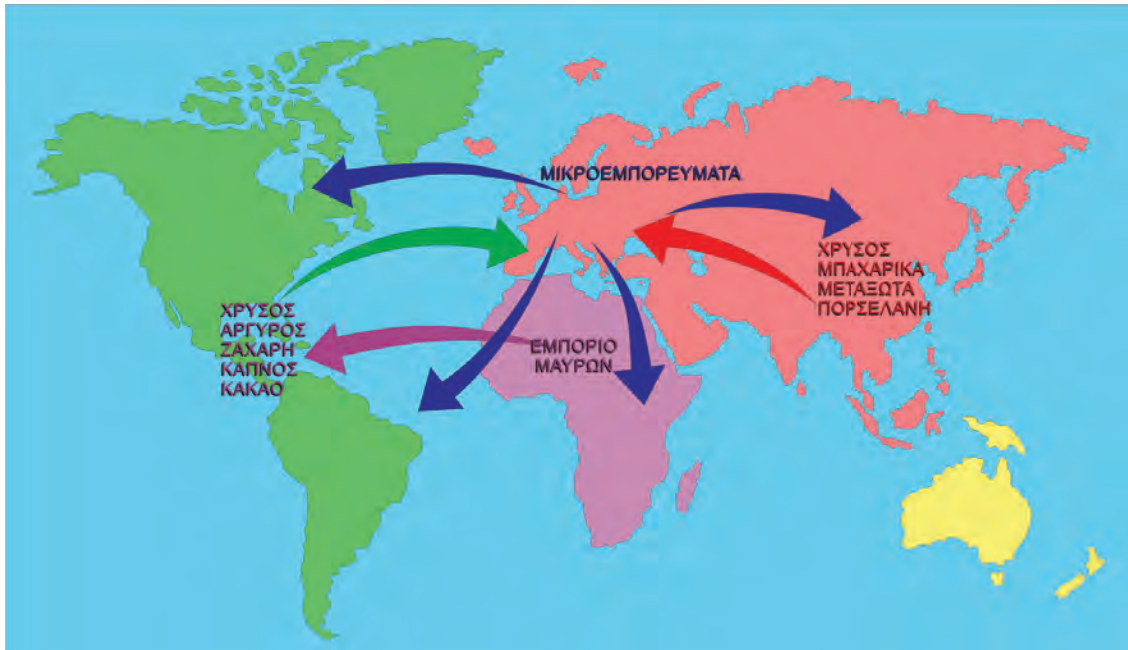
[Συνέπειες των Ανακαλύψεων, οι πρώτες αποικιακές αυτοκρατορίες]

Εικόνα/χάρτης: οι ισπανικές και πορτογαλικές αποικίες στα τέλη του 15ου αιώνα, σύμφωνα με τη συνθήκη της Τορντεζίλα (1494). Πηγή: σχολικό βιβλίο Ιστορίας Β' ΓΕ.Λ.

Δραστηριότητες:

1. Εξηγούμε σε τι είδους συνέπειες (πολιτικές, κοινωνικές ή οικονομικές) των Ανακαλύψεων αναφέρονται ο χάρτης και ο πίνακας που ακολουθούν. Αιτιολογούμε την άποψή μας.
2. Παρατηρούμε τους αριθμούς της δεξιάς στήλης του πίνακα. Εξηγούμε πώς αλλάζουν και γιατί.

Χάρτης: «το διεθνές εμπόριο τον 16ο-17ο αιώνα». Δημιουργός: Απόστολος Παπακωνσταντίνου - «Εικονόραμα».

Περίοδος	Χιλιόγραμμα (κιλά)
1540-1550	17.500
1550-1560	30.000
1560-1570	94.000
1570-1580	100.000
1580-1590	200.000
1590-1600	270.000

Πίνακας: Οι εισαγωγές αργύρου της Ισπανίας από την Αμερική τον 16^ο αιώνα. Πηγή πίνακα: Δημητρούκας - Ιωάννου - Μπαρούτας, *ό.π.*, Σχολικό βιβλίο Ιστορίας Β' ΓΕ.Λ.

Δραστηριότητα:

- Αξιοποιούμε τον χάρτη της προηγούμενης σελίδας και την παρακάτω εικόνα, για να εξηγήσουμε σε μερικές προτάσεις τι ήταν το «Εμπόριο Μαύρων», από ποιους και γιατί γινόταν.
- Σχολιάζουμε τη φράση «Εμπόριο Μαύρων». Προσβάλλει κάποιους;

Εικόνα: μαύροι εργάτες σε ορυχείο χρυσού στο νησί Ισπανιόλα (σημερινή Κούβα). Η εικόνα προέρχεται από βιβλίο του 1594. Πηγή: Εκπαίδευση Μουσουλμανοπαίδων, βιβλίο Ιστορίας Β΄ Γυμνασίου, κεφ. 9, σ. 161. Πρβλ. Ρεπούση κ.ά. (2008), σ. 6.

Αναγέννηση και Ανθρωπισμός, Ευρώπη 14ος-16ος αιώνες

Γραπτή πηγή: [Η «Αναγέννηση»]

«Η λέξη "Αναγέννηση", που χρησιμοποιούν οι μορφωμένοι άνθρωποι, στην ιταλική χερσόνησο από τα τέλη του 14ου αιώνα και στην υπόλοιπη δυτική Ευρώπη από τις αρχές του 16ου αιώνα, αναφέρεται στη μεγάλη κίνηση για ν' αναπτυχθούν τα γράμματα και οι τέχνες με πρότυπο την κλασική αρχαιότητα. Σε αυτή συμμετέχουν πολλοί λόγιοι [μορφωμένοι] και καλλιτέχνες και διαδίδεται σε πολλές περιοχές».

Πηγή: Εκπαίδευση Μουσουλμανοπαίδων, βιβλίο Ιστορίας Β' Γυμνασίου, κεφ. 9, σ. 149.

Δραστηριότητα - Συμπλήρωση πίνακα:

- Αξιοποιούμε τις πληροφορίες της παραπάνω γραπτής πηγής [Η «Αναγέννηση»], για να συμπληρώσουμε τον παρακάτω πίνακα:

Η «Αναγέννηση»	
Τι ήταν;	
Πότε συνέβη;	
Πού;	
Ποιοι συμμετείχαν σε αυτή;	

Γραπτή πηγή: [Οι ουμανιστές]

Οι ουμανιστές [ανθρωπιστές] υμνούν τον άνθρωπο και τα δημιουργήματά του, και κυρίως την προσπάθειά του να εκμεταλλευτεί τις δυνατότητές του, για να κάνει καλύτερη τη ζωή του.

Πηγή: Ρεπούση κ.ά. (2008), σ. 2. Γλωσσική απλούστευση-διασκευή.

Γραπτή πηγή: [Μόνο ο σοφός είναι αληθινός άνθρωπος]

«Περιμένω και θέλω να μάθεις όλες τις γλώσσες: τα ελληνικά [...], τα λατινικά, τα εβραϊκά [...], τα χαλδαϊκά και τα αραβικά [...]. Θέλω να μην υπάρχει γνώση [...] που να μην τη θυμάσαι. [...] Θέλω να μάθεις γεωμετρία, αριθμητική και μουσική. [...] Στην αστρονομία να μάθεις όλους τους κανόνες. [...] Από το αστικό δίκαιο να μάθεις απ' έξω τα καλύτερα. [...] Και με τη φυσική ιστορία να ασχοληθείς πολύ, για να μάθεις για όλα τα ψάρια, τα πουλιά, τα δένδρα, τα φυτά του δάσους, τα χόρτα της γης, τα μέταλλα. [...] Έπειτα διάβασε προσεκτικά τα ελληνικά, αραβικά και λατινικά ιατρικά βιβλία [...] και [...] την Αγία Γραφή. [...] Τέλος [...], όταν γίνεις άντρας, να αφήσεις την ήρεμη ζωή και την ησυχία των σπουδών, για να μάθεις την τέχνη [...] των όπλων, ώστε να υπερασπίζεσαι το σπίτι μου και να βοηθάς τους φίλους μας σε όλες τις δύσκολες στιγμές [...].»

Πηγή: Fr. Rabelais, *Pantagruel* (1532), κεφ. VIII, σχολικό βιβλίο Β' ΓΕ.Λ. Διασκευή - γλωσσική απλούστευση.

Δραστηριότητα - Ερώτηση:

- Στις ακτίνες του παρακάτω άστρου σημειώνουμε το τι μπορεί να κάνει ο «Καθολικός Άνθρωπος» με βάση την παραπάνω γραπτή πηγή [Μόνο ο σοφός είναι αληθινός άνθρωπος].¹

¹Το άστρο είναι ενδεικτικό. Μπορείτε να χρησιμοποιήσετε άλλο με περισσότερες ακτίνες, όσες χρειάζεστε.

Εικόνα: χάρτης από το σχολικό βιβλίο Ιστορίας της Β΄ Γυμνασίου. Δείχνει τα κέντρα και τη διάδοση της Αναγέννησης.

Δραστηριότητα:

- Εξηγούμε σε μερικές προτάσεις τι ακριβώς δηλώνουν (σημαίνουν) τα μαύρα βέλη στο χάρτη. Χρησιμοποιούμε τις φράσεις στη λεζάντα αριστερά του χάρτη.

Η εφεύρεση της τυπογραφίας (1450)

Εικόνα αριστερά: σύγχρονη ανακατασκευή (αντίγραφο) της τυπογραφικής μηχανής του Ιωάννη Γουτεμβέργιου (1390/99-1468).

Εικόνα δεξιά: τυπογραφείο σε μικρογραφία (μικρή εικόνα, μινιατούρα) της εποχής. Παρίσι, Εθνική Βιβλιοθήκη. Πηγή: σχολικό βιβλίο Ιστορίας Β' ΓΕ.Λ.

Δραστηριότητες:

1. Παρατηρούμε τις παραπάνω εικόνες.
2. Βλέπουμε το βίντεο: <https://www.youtube.com/watch?v=yelikw0kyqI>, από όπου η αριστερή φωτογραφία.
3. Συζητούμε γιατί ήταν σημαντική, την εποχή εκείνη, η εφεύρεση της **τυπογραφίας**.

Μπορούμε να απαντήσουμε κάπως έτσι: «Πριν από την εφεύρεση της τυπογραφίας τα βιβλία γράφονταν με τα χέρια (χειρόγραφα). Άρα, ... Μετά ...». (Συμπληρώστε τα κενά).

Εικόνα: χάρτης με τη διάδοση της τυπογραφίας στη Δυτική Ευρώπη τον 15ο αιώνα. Πηγή: Εκπαίδευση Μουσουλμανοπαίδων, βιβλίο Ιστορίας Β' Γυμνασίου, κεφ. 9, σ. 149.

Δραστηριότητες:

1. Στον παραπάνω χάρτη παρατηρούμε τις αλλαγές ως προς τον αριθμό των τυπογραφείων στην Ευρώπη πριν και μετά το 1480. Δίνουμε αριθμούς.
2. Συζητούμε τι σημαίνει η αύξηση του αριθμού των τυπογραφείων ως προς την παραγωγή των βιβλίων;
3. Συζητούμε τι σημαίνει η αύξηση του αριθμού των τυπογραφείων και η αύξηση της παραγωγής βιβλίων ως προς την αξία των βιβλίων. Έχουν αποκτήσει τα βιβλία μεγαλύτερη αξία ή όχι; Εκφράζουμε και αιτιολογούμε την άποψή μας.

Μεταρρύθμιση-Αντιμεταρρύθμιση

Κείμενο-γλωσσάρι:

Αναζητήστε και μελετήστε στο Γλωσσάρι της Ενότητας 15 τους όρους: **Θρησκευτική Μεταρρύθμιση**, **Προτεστάντες (=Διαμαρτυρόμενοι)** και **Αντιμεταρρύθμιση**.

Δραστηριότητα:

- Συζητούμε ποιο από τα τρία μέτρα της Αντιμεταρρύθμισης (σύμφωνα με τον ορισμό στο Γλωσσάρι) μας φαίνεται πιο αποτελεσματικό και γιατί.

Στιγμιότυπα (εικόνες) της Μεταρρύθμισης και της Αντιμεταρρύθμισης

Στιγμιότυπο - Γραπτή πηγή 1: [τα «συγχωροχάρτια»]

«Εκφράζουν ανθρώπινες ιδέες όσοι λένε ότι μόλις ακουστεί ο ήχος των χρημάτων στα χρηματοκιβώτιά τους, τότε η ψυχή αυτού που πληρώνει πηγαίνει στον παράδεισο».

Η 27η θέση (από τις 95) του Μαρτίνου Λούθηρου κατά της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας (1517).

Πηγή: Ρεπούση κ.ά. (2008), σ. 4. Γλωσσική απλούστευση.

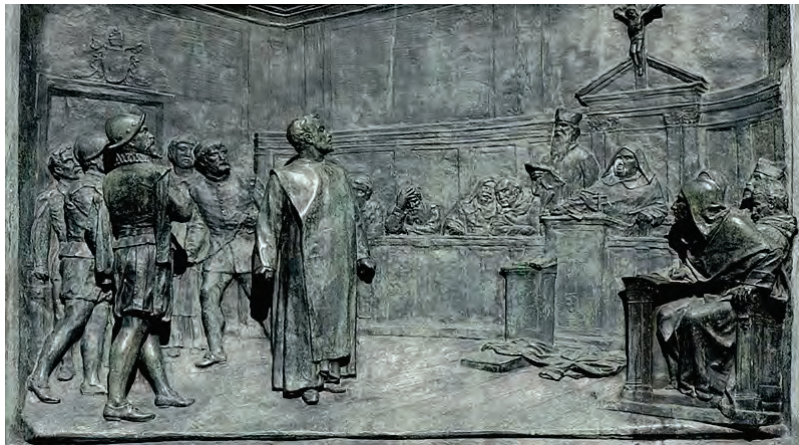

Εικόνα σε ξύλο από τον 16ο αιώνα: πώληση συγχωροχαρτιών από εκπροσώπους του Πάπα στη Γερμανία.
Πηγή: Ρεπούση κ.ά. (2008), σ. 4.

Δραστηριότητα:

- Εξηγούμε με μερικές προτάσεις:
  1. τι ήταν τα «**συγχωροχάρτια**» (ποιοι τα πούλαγαν, σε ποιους και γιατί)·
  2. γιατί οι **Προτεστάντες** διαμαρτυρήθηκαν εναντίον τους.

Στιγμιότυπο 2: [η δίκη του Τζιορντάνο Μπρούνο]

Εικόνα (χάραγμα σε χαλκό): φανταστική αναπαράσταση της δίκης του Τζιορντάνο Μπρούνο από τη Ρωμαϊκή Ιερά Εξέταση το 1600. Δημιουργός ο Έττορε Φεράρι (1845-1929). Πηγή: Wikipedia.

Ο Τζιορντάνο Μπρούνο (1548-1600) ήταν Ιταλός φιλόσοφος, μαθηματικός, ποιητής και αστρονόμος. Δικάστηκε, καταδικάστηκε και εκτελέστηκε, επειδή οι ιδέες του για το σύμπαν και τη θρησκεία θεωρήθηκαν αιρετικές και επικίνδυνες από τη Ρωμαϊκή Ιερά Εξέταση.

Δραστηριότητες:

1. Στην παραπάνω εικόνα εντοπίζουμε τη μορφή του Τζιορντάνο Μπρούνο. Αιτιολογούμε την επιλογή μας λέγοντας με ποιο τρόπο το καταλαβαίνουμε.
2. Λέμε τι άλλο θα θέλαμε να μάθουμε για την ιστορία του Τζιορντάνο Μπρούνο.
3. Εξηγούμε γιατί η εκτέλεση του Μπρούνο αποτελεί «στιγμιότυπο» της Αντιμεταρρύθμισης.

Δραστηριότητα:

- Συζητούμε αν ήταν δίκαιη ή άδικη την εκτέλεση του Μπρούνο και αιτιολογούμε την άποψή μας.

Μπορούμε να ξεκινήσουμε την απάντηση έτσι: «*Η εκτέλεση ήταν άδικη/δίκαιη γιατί...*»

Στιγμιότυπο 3: ο χριστιανικός κόσμος μετά τη Μεταρρύθμιση το 16ο αιώνα

Η διάδοση της Μεταρρύθμισης τον 16ο αιώνα

Πηγή εικόνας: Γιακωβάκη κ.ά., 2007, *ό.π.*, Εκπαίδευση Μουσουλμανοπαίδων, βιβλίο Ιστορίας Β΄ Γυμνασίου, κεφάλαιο 10, σ. 166.

Δραστηριότητες:

1. Λέμε ποιες θρησκείες στην Οθωμανική Αυτοκρατορία **δεν** δείχνει ο παραπάνω χάρτης. Εξηγούμε γιατί δεν τις δείχνει. Λαμβάνουμε υπόψη τον τίτλο του χάρτη («Η διάδοση της Μεταρρύθμισης τον 16ο αιώνα»).
2. Υποθέτουμε ότι είμαστε προτεστάντες, αλλά ζούμε στο βασίλειο της Γαλλίας τον 16ο αιώνα. Πώς νιώθουμε; (Καλά; Άσχημα; Φοβόμαστε;) Γιατί;
3. Υποθέτουμε ότι είμαστε καθολικοί που ζούμε στην Ισπανία τον 16ο αιώνα. Τι σκεφτόμαστε για τους προτεστάντες; (Εχθρικά; Φιλικά;) Γιατί;
4. Υποθέτουμε ότι είμαστε καθολικοί και ζούμε στη Σύρο των Κυκλάδων, στην Ελλάδα, το 16ο αιώνα. Τι σκεφτόμαστε για τους ορθόδοξους; Γιατί;

Ενότητα 16^η
Η απολυταρχική Ευρώπη
(16ος-17ος αιώνες)

Στην Ενότητα 16 συζητάμε για:

- α. το συγκεντρωτικό κράτος και την απολυταρχία στην Ευρώπη (16ος-17ος αιώνες),
- β. τους θρησκευτικούς πολέμους στην Ευρώπη (μέσα 16ου – μέσα 17ου αιώνα),
- γ. την Ένδοξη Επανάσταση στην Αγγλία (1688),
- δ. την περίοδο της λατινικής κυριαρχίας στην ανατολική Μεσόγειο,
- ε. την Εμπορική Επανάσταση,
- στ. την Επιστημονική-Πνευματική επανάσταση.

Το συγκεντρωτικό κράτος και η απολυταρχία στην Ευρώπη (16ος-17ος αιώνες)

Κείμενο:

Η εποχή του απολυταρχισμού στην Ευρώπη ξεκινάει τον 16ο αιώνα και τελειώνει με τη Γαλλική Επανάσταση του 1789. Μερικοί πολύ γνωστοί βασιλιάδες του 16ου-17ου αιώνα ήταν:

- ο Λουδοβίκος ΙΔ΄ (1643-1715) στη Γαλλία,
- ο Ερρίκος Η΄ (1509-1547) και η Ελισάβετ Α΄ (1558-1603) στην Αγγλία,
- ο Κάρολος Α΄ (1516-1556) και ο Φίλιππος Β΄ (1556-1598) στην Ισπανία,
- ο Φερδινάνδος Α΄ (1556-1564) της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας στην κεντρική Ευρώπη,
- ο Πέτρος ο Μέγας (1682-1725) στη Ρωσία.

Οι μονάρχες αυτοί έκαναν την εξουσία τους πολύ πιο ισχυρή χάρη:

- στα πλούτη από τις Ανακαλύψεις,
- στους στρατούς και τη διοίκηση που δημιούργησαν,
- στη φορολογία που επέβαλαν,
- στη διάσπαση της χριστιανικής εκκλησίας και την υποχώρηση της δύναμης του Πάπα μετά τη Μεταρρύθμιση.

Την ίδια εποχή υπήρχαν και πολύ μικρότερα κράτη, όπως:

- στις Κάτω Χώρες,
- στην ιταλική χερσόνησο.

Στην εποχή του απολυταρχισμού, για πρώτη φορά δημιουργούνται κράτη όμοια με τα σύγχρονα. Έχουν καλά οργανωμένους στρατούς, φορολογικά και δικαστικά συστήματα. Πολεμούν, συμμαχούν ή κάνουν ειρήνη με άλλα κράτη, ανάλογα με τα συμφέροντά τους.

Δραστηριότητες:

1. Στο παραπάνω κείμενο εντοπίζουμε ένα σημείο στο οποίο ο συντάκτης εξηγεί γιατί είναι σημαντική για μας σήμερα η εποχή του απολυταρχισμού.
2. Στο παραπάνω κείμενο εντοπίζουμε ένα ιστορικό αίτιο και ένα αποτέλεσμα.
3. Στο παραπάνω κείμενο εντοπίζουμε δύο ιστορικές αλλαγές.

Στην παρακάτω εικόνα (ζωγραφικός πίνακας) φαίνεται το παλάτι των Βερσαλιών στη Γαλλία. Το παλάτι κτίστηκε από τον βασιλιά Λουδοβίκο ΙΔ΄, που λεγόταν και «βασιλιάς-ήλιος».

Πηγή εικόνας: Γιακωβάκη, Ν., Α. Κάσδαγλη, Τ. Κιουσοπούλου, Π. Κονόρτας, Ρ. Μπενβένιστε, Γ. Τελέλης (2007). *Μεσαιωνική και Νεότερη Ιστορία. Από την ίδρυση της Κωνσταντινούπολης (330 μ.Χ.) ως τις αρχές του 18ου αιώνα*. Αθήνα: Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών βιβλίων, βιβλίο Ιστορίας Β΄ Γυμνασίου, κεφ. 9 («Από τους μεσαιωνικούς στους νεότερους χρόνους. Η δυτική Ευρώπη το 14ο και το 15ο αιώνα»), κεφάλαιο 10, σ. 172, πρόσβαση 28/5/2020.

Δραστηριότητες:

1. Γράφουμε μερικές φράσεις για να περιγράψουμε το παλάτι.
2. Λέμε τις μας κάνει εντύπωση σχετικά με το παλάτι.
3. Υποθέτουμε γιατί ο Λουδοβίκος ΙΔ΄ έχτισε αυτό το παλάτι. Συζητούμε τα υπέρ και τα κατά. Αιτιολογούμε την άποψή μας.

Μπορούμε, π.χ., να πούμε ότι η κατασκευή και η συντήρηση ενός τέτοιου παλατιού κόστιζε πολύ σε χρήμα και κόπο. Ή, μπορούμε να πούμε ότι ήταν ένας πολύ καλός τρόπος για να δείξει τη δύναμή του ο βασιλιάς.

Παρακάτω βλέπουμε την εικόνα ενός ζωγραφικού πίνακα του 1701. Απεικονίζεται ο «βασιλιάς-ήλιος», ο Λουδοβίκος ΙΔ΄ της Γαλλίας (Πηγή: wikipedia).

Δραστηριότητες:

1. Λέμε τι μας κάνει εντύπωση στην παραπάνω εικόνα, τι μας φαίνεται περίεργο.
2. Λέμε τι θα θέλαμε να μάθουμε για τον εικονιζόμενο, Λουδοβίκο ΙΔ΄, βασιλιά της Γαλλίας και της Ναβάρρας.
3. Ο παραπάνω ζωγραφικός πίνακας είναι ένα «πορτρέτο» (προσωπογραφία, εικόνα ενός προσώπου). Συζητούμε αν έτσι ήταν πραγματικά ο βασιλιάς.

Η Ένδοξη Επανάσταση στην Αγγλία, 1688

Γραπτή πηγή 1:

«Το 1688 το [αγγλικό] κοινοβούλιο καλεί από την Ολλανδία τον Γουλιέλμο της Οράγγης να γίνει βασιλιάς στην Αγγλία. Αυτό το γεγονός ονομάζεται, αργότερα, Ένδοξη Επανάσταση.

Η Ένδοξη Επανάσταση έχει πολύ μεγάλη σημασία για την Αγγλία: με αυτήν τελειώνει η απόλυτη μοναρχία. Από τότε το κοινοβούλιο γίνεται πολύ πιο ισχυρό. Το 1689 το αγγλικό κοινοβούλιο με τη Διακήρυξη των Δικαιωμάτων [Bill of Rights] απαγορεύει στο [νέο] βασιλιά να ακυρώνει τους νόμους που εκείνο [το αγγλικό κοινοβούλιο] ψηφίζει, [του απαγορεύει] να βάζει φόρους και σκληρές ποινές χωρίς εκείνο [το κοινοβούλιο] να συμφωνεί».

Πηγή: Γιακωβάκη κ.ά., 2007, *ό.π.*, κεφάλαιο 10, σ. 173. Γλωσσική απλούστευση-διασκευή.

Γραπτή πηγή 2:

«Το παράδειγμα των Άγγλων, οι οποίοι έβαλαν τέλος στην απολυταρχία του βασιλιά τους, Ιακώβου Β΄, έδωσε θάρρος στους εχθρούς του απολυταρχισμού σε άλλες χώρες. Ο διαχωρισμός και ο περιορισμός των εξουσιών στη Βρετανία βρήκε συνέχεια στις πολιτικές ιδέες του Βολταίρου (Voltaire), του Τζέφερσον (Jefferson) και του Παίην (Paine). Ένα σημαντικό τμήμα του αγγλικού Χάρτη των Δικαιωμάτων [Bill of Rights] έγινε μέρος της γαλλικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη το 1789 και μέρος των δέκα πρώτων τροπολογιών [αλλαγών] του αμερικανικού συντάγματος [το 1791]».

Πηγή: γλωσσική απλούστευση-διασκευή σε κείμενο του Edward Burns (1983). *Ευρωπαϊκή Ιστορία*, μτφρ. Τάσος Δαρβέρης, τόμος Α΄. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής, σ. 212.

Δραστηριότητα:

- Διαβάζουμε τις δύο παραπάνω γραπτές πηγές και, στη συνέχεια, σημειώνουμε αν οι παρακάτω προτάσεις είναι *Σωστές* ή *Λάθος*. Αιτιολογούμε τις επιλογές μας με αναφορές στα ίδια κείμενα:
  1. Το 1688 τελείωσε η βασιλεία του Γουλιέλμου της Οράγγης.
  2. Το 1688 το αγγλικό κοινοβούλιο όρισε το νέο βασιλιά της χώρας.
  3. Οι ιδέες των Άγγλων κατά της βασιλικής απολυταρχίας διαδόθηκαν λίγο αργότερα στην Αμερική και στη Γαλλία.

Χρονολόγιο Διακηρύξεων των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου:

Αγγλία 1215	Magna Charta
Αγγλία 1689	Bill of Rights
Γαλλία 1789	Διακήρυξη Δικαιωμάτων Ανθρώπου και Πολίτη
Αμερική 1791	10 πρώτες τροπολογίες του Αμερικανικού Συντάγματος
ΟΗΕ 1948	Οικουμενική Διακήρυξη Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

Δραστηριότητες:

1. Χωριζόμαστε σε ομάδες. Αναζητούμε πληροφορίες στο διαδίκτυο, για να εξηγήσουμε το νόημα των φράσεων της δεξιάς στήλης του παραπάνω πίνακα.
2. Συζητούμε για την αξία των διακηρύξεων για τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Η απάντησή σας θα μπορούσε να είναι κάπως έτσι: «Τέτοιες διακηρύξεις είναι ωφέλιμες διότι... Ωστόσο, πολλές φορές τα ανθρώπινα δικαιώματα δεν εφαρμόζονται...».

Οι θρησκευτικοί πόλεμοι στην Ευρώπη ανάμεσα σε Καθολικούς και Προτεστάντες (μέσα 16ου – μέσα 17ου αιώνα)

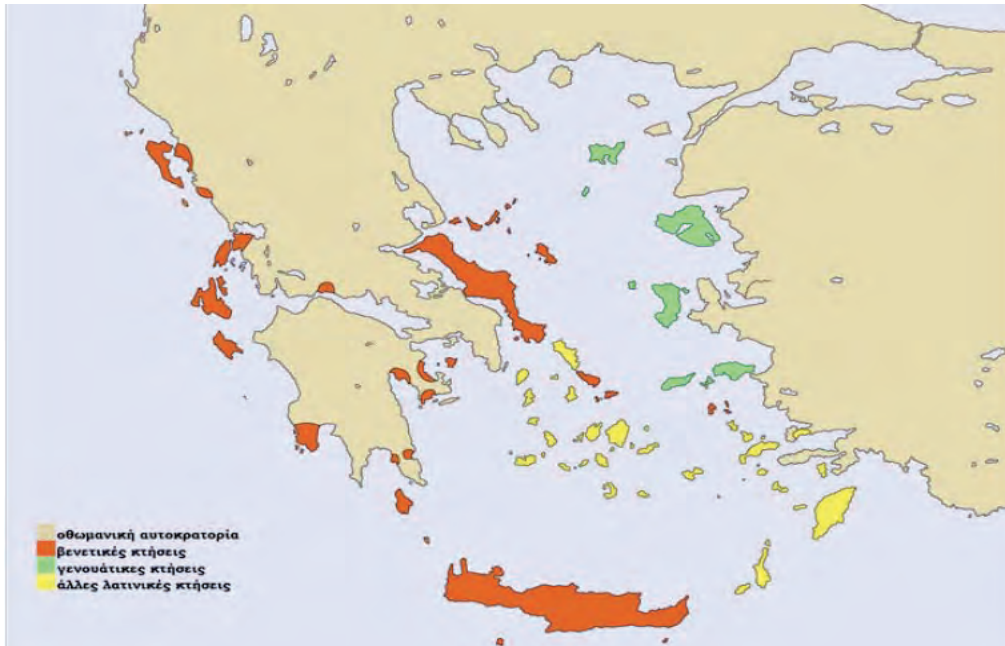

Βλέπουμε παραπάνω την εικόνα ενός ζωγραφικού πίνακα. Δημιουργός του ο Φρανσουά Ντυμπουά, γύρω στο 1580. Σήμερα βρίσκεται στο Μουσείο Καλών Τεχνών της Λωζάννης. Θέμα του ένα επεισόδιο των θρησκευτικών πολέμων στην Ευρώπη: **η σφαγή των Ουγενότων** (Προτεσταντών της Γαλλίας) από Καθολικούς τη νύχτα του Αγίου Βαρθολομαίου (24 Αυγούστου 1572) στο Παρίσι. (Πηγή: wikimedia commons).

Δραστηριότητα:

- Συζητούμε τι πρέπει να γίνει, για να μην επαναληφθεί στην εποχή μας μία σφαγή ανθρώπων, όπως αυτή στην οποία αναφέρεται η παραπάνω εικόνα.

Η μέση και ύστερη περίοδος της λατινικής κυριαρχίας στην ανατολική Μεσόγειο (μέσα 15ου - μέσα 17ου αιώνα περίπου)

Χάρτης με τις περιοχές στην κυριαρχία των Βενετών (κόκκινο χρώμα), των Γενουατών (πράσινο) και άλλων Λατίνων (κίτρινο), π.χ. Φράγκων, στα σύνορα με την Οθωμανική Αυτοκρατορία (μπεζ), τον 15ο αιώνα. Πηγή: Ρεπούση, Μαρία - Ανδρεάδου, Χαρά - Πουταχίδης, Αριστείδης - Τσιβάς, Αρμόδιος (2008). *Στα νεότερα και σύγχρονα χρόνια. Ιστορία για την ΣΤ' Δημοτικού - β' έκδοση*. Αθήνα: Βιβλιόραμα, σ. 16.

Βενετοκρατούμενες περιοχές		Πηγή: Δημητρούκας, Ιωάννης - Ιωάννου, Θουκυδίδης (επανέκδοση 2019). <i>Μεσαιωνική και Νεότερη Ιστορία Β' Γυμνασίου</i> . Αθήνα: Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.
Κύπρος	1489-1571	
Κρήτη	1206-1669	
Επτάνησα	1689-1792	

Κείμενο 1:

Οι Λατίνοι χρειάζονται χρήματα και άνδρες για τους πολέμους τους με τους Οθωμανούς. Γι' αυτό επιβάλλουν συχνές αγγαρείες και βαρείς φόρους στους ελληνικούς πληθυσμούς των περιοχών που διοικούν. Η κατάσταση αυτή προκαλεί, όχι σπάνια, κοινωνικές εξεγέρσεις. Οι διαφορές στη θρησκεία και οι παλιότερες συγκρούσεις μεταξύ Λατίνων και Βυζαντινών επίσης δυσκολεύουν τις σχέσεις μεταξύ των ελληνικών πληθυσμών και των Λατίνων.

Δραστηριότητα:

- Συζητάμε τι από τα παραπάνω (πόλεμοι, αγγαρείες, φόροι, διαφορές στη θρησκεία, μνήμες από παλιότερες συγκρούσεις), κατά τη γνώμη μας, δυσσχεστουσε περισσότερο τους Έλληνες στις περιοχές υπό λατινική κυριαρχία. Αιτιολογούμε την άποψή μας.

Δραστηριότητες:

1. Βρίσκουμε ένα βενετσιάνικο ή φράγκικο κάστρο, κοντά στην περιοχή μας ή στο διαδίκτυο, και γράφουμε λίγα λόγια για την ιστορία του: πότε δημιουργήθηκε, από ποιους, γιατί, μέχρι πότε παρέμεινε στα χέρια των Λατίνων, ποιες μάχες έγιναν σε αυτό.
2. Συζητάμε για το κάστρο: Τι εργασίες χρειάζονταν για την κατασκευή και την συντήρησή του; Ποιοι-ες έκαναν αυτές τις εργασίες;
3. Συζητάμε για το κάστρο: Σε ποιο σημείο έβαζαν τα κανόνια;
4. Υποθέτουμε ότι είμαστε νέοι/νέες που ζουν την εποχή εκείνη στο κάστρο. Τι θα μας άρεσε, τι όχι;

Δραστηριότητα:

- Βρίσκουμε τη σχέση που έχει η παρακάτω γραπτή πηγή με το παραπάνω κείμενο 1. Μπορούμε να ξεκινήσουμε την απάντηση έτσι: «Και τα δύο κείμενα αναφέρονται σε...».

Γραπτή πηγή:

«..οι συνεχείς πόλεμοι της Βενετίας με τους Τούρκους, την υποχρεώνουν να βρίσκεται πάντα έτοιμη. Για αυτό πρέπει να συντηρεί και να επιδιορθώνει τα κάστρα της. Κι αυτό κάνει με έκτακτες εισφορές και αγγαρείες. [...] Οι αγγαρείες είναι μόνον για τους χωρικούς, στους οποίους πέφτουν και άλλα βάρη. Το κυριότερο είναι η υποχρέωσή τους για τη συγκρότηση της τοπικής φρουράς. [...] Οι χωρικοί υποχρεώνονται ακόμα να δίνουν πληρώματα και κωπηλάτες για να επανδρώνονται οι πολεμικές γαλέρες».

Πηγή: Σουμάκης Α., *Το ρεμπελιό των ποπολάρων*, Κ. Πορφύρης (επιμέλεια), Αθήνα 1983, σσ. 23-24. Γλωσσική απλούστευση.

Η Εμπορική Επανάσταση

(Κυρίως βόρεια και δυτική Ευρώπη, 16ος-17ος αιώνες)

Πίνακας:

Στήλη Α΄	Στήλη Β΄
1. «Εμπορική επανάσταση» 2. «Μερκαντιλισμός»	1. Αποδυνάμωση αριστοκρατών. 2. Ενίσχυση εμπόρων, τραπεζιτών, εφοπλιστών, βιοτεχνών. 3. Νέοι εμπορικοί δρόμοι, νέα προϊόντα, νέες αγορές, παγκόσμιο εμπόριο, αύξηση ζήτησης και προσφοράς πολύτιμων μετάλλων, αύξηση των πόλεων και του πληθυσμού τους, υποβάθμιση (μείωση της αξίας) λιμανιών Μεσογείου, ακμή (ανάπτυξη) λιμανιών βόρειας και δυτικής Ευρώπης, δημιουργία μεγάλων ιδιωτικών επιχειρήσεων. 4. Οι βασιλιάδες παίρνουν μέτρα για να προστατεύσουν το εμπόριο. 5. Το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού της Ευρώπης παραμένουν αγρότες.

Δραστηριότητες:

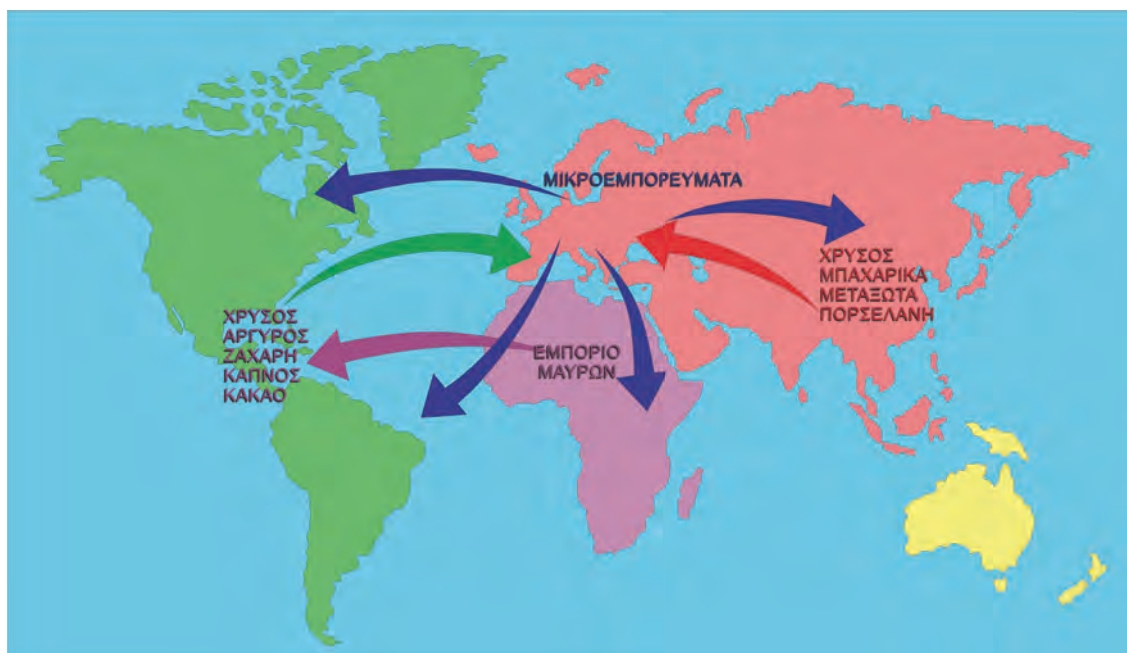
1. Επιλέγουμε ένα στοιχείο της στήλης Β΄ για να εξηγήσουμε ένα στοιχείο της στήλης Α΄.
2. Εντοπίζουμε στη στήλη Β΄ τρεις (3) αλλαγές και μία (1) συνέχεια.
3. Εντοπίζουμε, ανάμεσα στα στοιχεία της στήλης Β΄, το αίτιο ή τα αίτια της «αποδυνάμωσης των αριστοκρατών».
4. Εξηγούμε γιατί, μετά τις Ανακαλύψεις (15ος-16ος αι.), υποβαθμίστηκαν τα λιμάνια της Μεσογείου, ενώ, αντίθετα, αναπτύχθηκαν τα λιμάνια της βόρειας και δυτικής Ευρώπης.

Κείμενο: [Το διεθνές εμπόριο, 16ος-17ος αιώνες]

«Οι θαλάσσιοι εμπορικοί δρόμοι, που βρίσκονται αρχικά στα χέρια των Πορτογάλων και των Ισπανών, περνούν από τον 17ο αιώνα σε Ολλανδούς, Άγγλους και Γάλλους. Το **μεγάλο ατλαντικό εμπόριο** με τις αποικίες της Αμερικής αναπτύσσεται, αλλά η πιο κερδοφόρα εμπορική δραστηριότητα είναι για τους Ευρωπαίους το λεγόμενο **τριγωνικό εμπόριο**, γιατί γίνεται σε τρεις φάσεις μεταξύ Ευρώπης, Αφρικής και Αμερικής: Οι Ευρωπαίοι μεταφέρουν στην Αφρική μικρής αξίας εμπορεύματα, από εκεί αγοράζουν σκλάβους που τους ανταλλάσσουν στην Αμερική με αποικιακά προϊόντα (ζάχαρη, καφέ κ.ά.), τα οποία στη συνέχεια μεταφέρουν στην Ευρώπη».

Πηγή: Δημητρούκας, Ιωάννης - Ιωάννου, Θουκυδίδης (επανεκδοση 2019). *Μεσαιωνική και Νεότερη Ιστορία Β' Γυμνασίου*. Αθήνα: Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ, πρόσβαση 28/7/2020. Γλωσσική απλούστευση-διασκευή.

Χάρτης: [Το διεθνές εμπόριο, 16ος-17ος αιώνες]. Δημιουργός: Απόστολος Παπακωνσταντίνου - «Εικονόγραμμα» με βάση τον χάρτη στη σ. 126 του βιβλίου των Δημητρούκα, Ιωάννη - Ιωάννου, Θουκυδίδη - Μπαρούτα, Κώστα (επανεκδοση 2019). *Ιστορία του Μεσαιωνικού και του Νεότερου Κόσμου 565-1815. Ιστορία Β' Γενικού Λυκείου Γενικής Παιδείας*. Αθήνα: Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.

Δραστηριότητα:

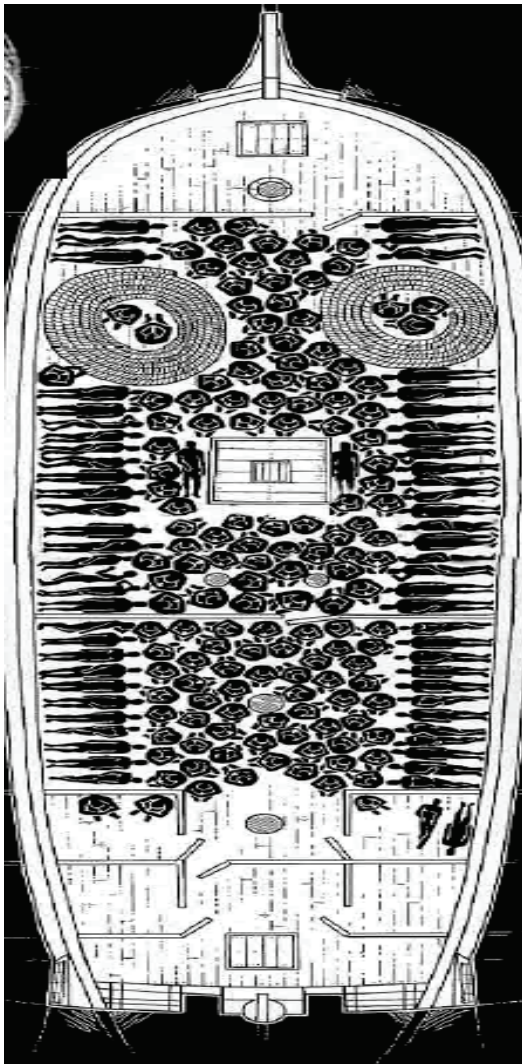
- Το κείμενο και ο χάρτης παραπάνω έχουν το ίδιο θέμα: το διεθνές εμπόριο κατά τους 16ο-17ο αιώνες. Συγκρίνουμε τις πληροφορίες τους. Εντοπίζουμε ομοιότητες και διαφορές και τις καταγράφουμε στον παρακάτω πίνακα:

Ομοιότητες: κοινά στοιχεία γραπτής πηγής και σχήματος	Διαφορές 1: στοιχεία που αναφέρονται μόνο στη γραπτή πηγή και όχι στο σχήμα	Διαφορές 2: στοιχεία που αναφέρονται στο σχήμα και όχι στη γραπτή πηγή.

Δραστηριότητες:

1. Εξηγούμε ποιοι είναι οι «Μαύροι», που αναφέρονται στον χάρτη παραπάνω, στη φράση («Εμπόριο Μαύρων»).
2. Συζητάμε αν είναι σωστό να χρησιμοποιούμε αυτή τη λέξη και αν μπορούμε να την αντικαταστήσουμε με άλλη. Με ποια; Αιτιολογούμε την επιλογή μας.
3. Συζητάμε αν είναι σωστό οι άνθρωποι να «ανταλλάσσονται» σαν να ήταν εμπορεύματα. Αιτιολογούμε την άποψή μας.

Αφιέρωμα στο δουλεμπόριο του 17ου αιώνα: το ναυάγιο του Ενριέτα Μαρί (The wreck of the Henrietta Marie).

Σχέδιο, σε εικόνα κάτοψης (από ψηλά), ενός γεμάτου δουλεμπορικού πλοίου: του αγγλικού караβιού «Ενριέτα Μαρί», που ναυάγησε το 1700 στα ανοικτά της Φλόριντα των σημερινών ΗΠΑ. Το ναυάγιο ανακαλύφθηκε το 1972.

Πηγή: Εκπαίδευση Μουσουλμανοπαίδων, βιβλίο Ιστορίας Β' Γυμνασίου, κεφάλαιο 10, σ. 175.

Δραστηριότητες:

- 1) Συζητούμε για τα σωματικά προβλήματα των δούλων που ταξίδευαν με αυτόν τον τρόπο τότε από την Αφρική στην Αμερική.
- 2) Συζητούμε για το τι άλλο θα θέλαμε να μάθουμε για το ναυάγιο.
- 3) Συζητούμε για το αν γίνονται σήμερα παρόμοια ταξίδια στην εποχή μας.

Το ναυάγιο του Ενριέτα Μαρί

Εικόνα: ανακατασκευή του Ενριέτα Μαρί, στο μισό μέγεθός του, σε μουσείο της Φλόριντα των ΗΠΑ.
Πηγή: <http://www.wvculture.org/museum/Marie/index.html>.

Δραστηριότητες:

1. Συζητάμε για το ποιοι και για ποιους λόγους ανακατασκεύασαν το πλοίο. Για αυτό διαβάζουμε και το κείμενο της παρακάτω εικόνας.
2. Συζητάμε για το νόημα της φράσης «ευγενικά ακούμπησε τις ψυχές των προγόνων μας». Εξηγούμε τι καταλαβαίνουμε με αυτή.

Αριστερά το κείμενο της πλάκας που αφιέρωσε η Ένωση των «Μαύρων» Δυτών [Association of Black Scuba Divers] στο ναυάγιο. Πηγή: Οδηγός Μουσείου, 1992.

«Ενριέτα Μαρί. Σε μνήμη και αναγνώριση του κουράγιου, του πόνου και όσων υπέφεραν οι υποδουλωμένοι αφρικανικοί λαοί. “Πες το όνομα [του πλοίου] και ευγενικά ακούμπησε τις ψυχές των προγόνων μας”. Αφιερωμένο στις 15 Νοεμβρίου 1992».

Η Επιστημονική-Πνευματική Επανάσταση

Δραστηριότητα:

- Συμπληρώνουμε τα κενά του παρακάτω κειμένου στη στήλη Α', επιλέγοντας μία φράση ή λέξη από αυτές της στήλης Β'. Η αντιστοίχιση είναι ένα προς ένα.

Στήλη Α'	Στήλη Β'
Κατά τον 16ο και τον 17ο αιώνα, πολλοί μορφωμένοι δεν πιστεύουν πια ότι η αλήθεια βρίσκεται στα αρχαία ούτε στα ..... κείμενα. Αντίθετα, αρχίζουν να πιστεύουν ότι το ανθρώπινο μυαλό μπορεί να εξηγήσει καλύτερα τα φυσικά φαινόμενα. Γι' αυτό παρατηρούν συστηματικά τον κόσμο γύρω τους. Η αλλαγή αυτή επιτρέπει την επιστημονική-πνευματική επανάσταση της εποχής. Ο Άγγλος Φράνσις Μπέικον (1561-1626) δείχνει την αξία της συστηματικής παρατήρησης και ..... Ο Πολωνός Νικολό Κοπέρνικος (1473-1543) υποστηρίζει ότι η γη και οι πλανήτες γυρνάνε γύρω από τον ήλιο (.....). Ο Άγγλος Ισαάκ Νιούτον (1642-1727) διατυπώνει το ..... ως έλξη της γης. Ο Γαλιλαίος Γαλιλέι (1564-1642) υποστηρίζει τις απόψεις του Κοπέρνικου και διώκεται γι' αυτό από	1. θεολογικά 2. θεωρία του ηλιοκεντρικού συστήματος 3. νόμο της βαρύτητας 4. την Ιερά Εξέταση 5. των πειραμάτων

Κείμενο:

Την επιστημονική-πνευματική επανάσταση του 16ου και 17ου αιώνα ευνόησαν:

1. η διεύρυνση των οριζόντων των Ευρωπαίων με τις Ανακαλύψεις από τα τέλη του 15ου αιώνα·
2. η διάδοση των βιβλίων μετά την εφεύρεση της τυπογραφίας το 1450·
3. βασιλιάδες, οι οποίοι, για να προβληθούν, χρηματοδοτούν ανθρώπους που ασχολούνται με τα γράμματα και τις τέχνες·
4. τόσο οι Μεταρρυθμιστές όσο και οι αντίπαλοί τους, οι οπαδοί της Αντιμεταρρύθμισης, για να προβάλουν τις απόψεις τους·
5. η ανάπτυξη μιας κοινής γλώσσας των μορφωμένων της εποχής,¹ των Λατινικών.

Δραστηριότητα:

- Την εποχή της επιστημονικής-πνευματικής επανάστασης του 16ου-17ου αιώνα οι περισσότεροι άνθρωποι ήταν αγρότες. Συζητάμε αν στο παραπάνω κείμενο υπάρχουν στοιχεία που να δείχνουν ότι επηρεάστηκαν από αυτή. Αιτιολογούμε την άποψή μας.

¹ Οι μορφωμένοι της εποχής ονομάζονται «η Πολιτεία των Γραμμάτων».

Δραστηριότητα:

- Με βάση τα τέσσερα σύντομα κείμενα που ακολουθούν λέμε, σε κάθε περίπτωση, ποιοι προβάλλονται ή τι προβάλλεται στα έργα των καλλιτεχνών για τους οποίους γίνεται λόγος.
  1. Ο ισπανός Ντιέγο Βελάθκεθ (Diego Velázquez, 1599-1660) γίνεται ένας από τους σημαντικότερους ζωγράφους της εποχής του. Εργάζεται στην αυλή του βασιλιά της Ισπανίας Φίλιππου Δ΄ και κάνει πορτρέτα.
  2. Ο κρητικός Δομήνικος Θεοτοκόπουλος (1541-1614) διαπρέπει ως ζωγράφος θρησκευτικών θεμάτων στην Ιταλία και στην Ισπανία, ιδιαίτερα στην πόλη του Τολέδο.
  3. Ο ιταλός Καραβάτζο (1571-1610) γίνεται σταδιακά ένας από τους σημαντικότερους ευρωπαίους ζωγράφους θρησκευτικών σκηνών της εποχής.
  4. Ο ολλανδός Ρέμπραντ (1606-1669) ζωγραφίζει τη *Νυχτερινή Περίπολο* (περίπου το 1642) για τους πλούσιους αστούς της πόλης του Άμστερνταμ. Ο πίνακας εκτίθεται αρχικά στη μεγάλη αίθουσα του Κτιρίου της Πολιτοφυλακής και μετά στο δημαρχείο της ίδιας πόλης.

Κείμενα	Ποιοι προβάλλονται / Τι προβάλλεται...
1) Για τον Βελάθκεθ	
2) Για τον Θεοτοκόπουλο	
3) Για τον Καραβάτζο	
4) Για τον Ρέμπραντ	

Δραστηριότητα:

- Παρατηρούμε τους παρακάτω ζωγραφικούς πίνακες, διαβάζουμε τους τίτλους και συζητούμε για το ποιος-ποιοι ή τι προβάλλεται σε κάθε περίπτωση. Συζητάμε για το τι πληροφορίες, επιπλέον, χρειαζόμαστε για να απαντήσουμε.
  1. Ντιέγο Βελάθκεθ, *Λας Μενίνας* (ή *Οι Δεσποινίδες των Τιμών*). Πηγή εικόνας: wikipedia
  2. Θεοτοκόπουλου, *Η Ταφή του Κόμητος Οργκάθ*. Πηγή εικόνας: wikipedia
  3. Καραβάτζιο, *Η Μεταστροφή² του Αγίου Παύλου*. Πηγή εικόνας: wikipedia
  4. Ρέμπραντ, *Νυχτερινή Περίπολος*. Πηγή εικόνας: wikipedia.

2 «Μεταστροφή»: εδώ, αλλαγή θρησκευτικής πίστης.

Κείμενο 2: [Το κυνήγι των μαγισσών]

Όμως, την ίδια εποχή με την επιστημονική-πνευματική επανάσταση και τις προόδους της συμβαίνει και το «κυνήγι των μαγισσών». Αυτό ξεκινά στη Δυτική Ευρώπη την εποχή της Αναγέννησης, τον 14ο αιώνα, αλλά αναπτύσσεται τον 16ο και τον 17ο αιώνα σε περιοχές με **Προτεστάντες**. Συμβαίνει και σε περιοχές της βόρειας Αμερικής. Πολλοί πιστεύουν ότι υπάρχουν άνθρωποι, κυρίως μοναχικές γυναίκες του λαού, που συμμαχούν με τον διάβολο, αποκτούν μαγικές δυνάμεις και υπηρετούν το κακό. Γι' αυτό θέλουν να τις εξοντώσουν. Το «κυνήγι των μαγισσών» οδηγεί 40.000-50.000 ανθρώπους σε θάνατο στην πυρά (φωτιά).

Εικόνα του 1571 από τα αρχεία του δήμου της Λιλ στη Γαλλία: χαρακτηριστικό με μάγισσα που οδηγείται σε θάνατο στη φωτιά. Πηγή: Γιακωβάκη κ.ά., 2007, *ό.π.*, κεφ. 10, σ. 179.

Δραστηριότητες:

1. Συζητάμε για το τι μας κάνει εντύπωση στην παραπάνω εικόνα.
2. Συζητάμε για το τι άλλο θα θέλαμε να μάθουμε για αυτή.
3. Γράφουμε μέχρι 4 ή 5 προτάσεις, για να εξηγήσουμε το εξής: Πώς είναι δυνατό στην Ευρώπη την ίδια εποχή, από τη μία πλευρά, να γίνονται σημαντικές πρόοδοι στις επιστήμες και στις τέχνες και, από την άλλη, να θανατώνονται άνθρωποι στη φωτιά;

Ενότητα 17^η

Διαφωτισμός και Επαναστάσεις (18^{ος} αι. - μέσα 19ου αι.)

- Η Ελληνική Επανάσταση

Στην Ενότητα 17 συζητάμε για:

α. τον Διαφωτισμό: 1) Ευρωπαϊκό και 2) Νεοελληνικό.

β. την "εποχή των επαναστάσεων": την Αμερικανική Επανάσταση, τη Γαλλική Επανάσταση, τις Ευρωπαϊκές επαναστάσεις μεταξύ 1820-1848.

γ. την Ελληνική Επανάσταση του 1821-1827.

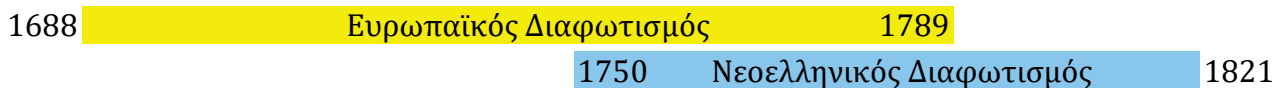

Διαφωτισμός και επαναστάσεις

Δραστηριότητα:

- Το παρακάτω σχήμα είναι μία «ιστοριογραμμή». Εξηγούμε τι δείχνει.

Η εξήγηση μπορεί να είναι κάπως έτσι: «Στην πάνω γραμμή διαβάζω το όνομα μιας ιστορικής περιόδου, ..., που διαρκεί από... μέχρι... Στην κάτω γραμμή...»

Δραστηριότητα:

- Εξηγούμε τη σχέση μεταξύ του πίνακα και της χρονογραμμής που ακολουθούν αμέσως παρακάτω.

Η εξήγηση μπορεί να είναι κάπως έτσι: «Στον πίνακα διαβάζω τα ονόματα μερικών... Πιο συγκεκριμένα, της ..., που διήρκεσε από ... μέχρι ..., της ..., που ..., και ... Σε μερικά σημεία της χρονογραμμής από κάτω φαίνονται οι χρονολογίες στις οποίες ...».

Πίνακας: από την «εποχή των επαναστάσεων»

Τι γίνεται;	Πότε;
Αμερικανική Επανάσταση	1775-1783
Γαλλική Επανάσταση	1789-1799
Επαναστάσεις σε Ισπανία, Ιταλία, Ελλάδα	1820-1821
Επαναστάσεις σε Γαλλία, Βέλγιο, Πολωνία	1830
Επαναστάσεις σε Γαλλία, Ιταλία, Αυστρία, Ουγγαρία, Πολωνία	1848

Χρονογραμμή:

Δραστηριότητες:

1. Εξηγούμε τι καταλαβαίνουμε με τις λέξεις: 1) «Διαφωτισμός», 2) «Επανάσταση».
2. Εξηγούμε τις δύο παραπάνω λέξεις με άλλες λέξεις, όπως οι εξής: 1) «αλλαγή», 2) «πνευματικό κίνημα», 3) «λογική», 4) «βία».

Π.χ.:

1. «Ο “Διαφωτισμός” ήταν ένα ... Ήταν μία αλλαγή ως προς τον τρόπο που ορισμένοι άνθρωποι ...».
2. «Η “Επανάσταση” είναι μία σημαντική αλλαγή ως προς ... Μερικές φορές η “Επανάσταση” φέρνει και ...».

Δραστηριότητα:

- Εντοπίζουμε τα στοιχεία της στήλης Β' που αντιστοιχούν σε κάθε ένα από τα δύο στοιχεία της στήλης Α'. Συζητούμε για τις επιλογές μας.

Στήλη Α'	Στήλη Β'
A) Διαφωτισμός	1. Αλλαγή
B) Επανάσταση	2. Βία
	3. Λογική
	4. Πνευματικό κίνημα
	5. Πόλεμος
	6. Πρόοδος
	7. Φως

Δραστηριότητα:

- Ψάχνουμε σε λεξικά ή στο διαδίκτυο (π.χ. στο google translate) τη μετάφραση των λέξεων «Διαφωτισμός» και «Επανάσταση» σε άλλες γλώσσες.

Χάρτης 2, «Κέντρα και εκπρόσωποι του Διαφωτισμού», δημιουργία: Απόστολος Παπακωνσταντίνου – «Εικονόγραμμα».

Ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός

Δραστηριότητα:

Παρατηρούμε τον παρακάτω χάρτη 3:

Χάρτης 3: «Τα σημαντικότερα κέντρα της ελληνικής Διασποράς κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας», Όλγα Κατσιαρδή-Hering, Ιω. Χασιώτης, Ευρυδίκη Αμπατζή (επιμ.), *Οι Έλληνες στη Διασπορά (15^{ος}-21^{ος} αι.)*, Αθήνα 2006, σ. 12». Πηγή: σχολικό βιβλίο Ιστορίας ΣΤ' Δημοτικού (2020).

Δραστηριότητες:

1. Στον παραπάνω χάρτη 3 εντοπίζουμε τις περιοχές στις οποίες βρίσκονται τα κέντρα του Νεοελληνικού Διαφωτισμού και φτιάχνουμε έναν κατάλογο. Συγκρίνοντας με τον κατάλογο των κέντρων του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού (βλ. παραπάνω χάρτες 1 & 2), εντοπίζουμε τα κέντρα του Νεοελληνικού Διαφωτισμού που βρίσκονται κοντά σε εκείνα του Ευρωπαϊκού. Αναφέρουμε συγκεκριμένα παραδείγματα.
2. Ερευνώντας σε ένα λεξικό εξηγούμε το νόημα της λέξης «παροικία».

Ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός

Δραστηριότητες:

- Παρατηρούμε τις τρεις (3) παρακάτω εικόνες και διαβάζουμε τις λεζάντες τους. Στη συνέχεια:
  1. Παρατηρούμε αν είναι διαφορετικές εικόνες ή αν είναι η ίδια. Εντοπίζουμε ομοιότητες και διαφορές.
  2. Περιγράφουμε τις τρεις μορφές της πρώτης εικόνας και τις κινήσεις τους.
  3. Εντοπίζουμε και περιγράφουμε τα αρχαία ερείπια στην πρώτη εικόνα.
  4. Εντοπίζουμε και περιγράφουμε τα θρησκευτικά σύμβολα στην πρώτη εικόνα.
  5. Ο Ρήγας Βελεστινλής (1757-1798) και ο Αδαμάντιος Κοραής (1748-1833) ήταν οι πιο σημαντικές μορφές του Νεοελληνικού Διαφωτισμού. Οι ιδέες του Νεοελληνικού Διαφωτισμού ήταν ένα από τα αίτια της Ελληνικής Επανάστασης του 1821. Εντοπίζουμε, στην πρώτη εικόνα, μία αναφορά στην Ελληνική Επανάσταση.
  6. Συζητούμε για το τι άλλο θα θέλαμε να μάθουμε για τις παραπάνω εικόνες, ώστε να τις κατανοήσουμε καλύτερα.

Εικόνα 1. Πίνακας του λαϊκού ζωγράφου Θεόφιλου Χατζημιχαήλ (1911). Πηγή: σχολικό βιβλίο Ιστορίας ΣΤ' Δημοτικού (2020).

Εικόνα 2: «Λιθογραφία [εικόνα χαραγμένη σε πέτρα] με τον Ρήγα Βελεστινλή και τον Αδαμάντιο Κοραή να υποβαστάζουν την Ελλάδα». Πηγή: Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών & Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού.

Εικόνα 3: «Ο Ρήγας και ο Κοραής βοηθούν τη σκλαβωμένη και εξουθενωμένη Ελλάδα να ανορθωθεί. Κέντημα». Πηγή: Εθνικό Ιστορικό Μουσείο.

Η εποχή των επαναστάσεων

Δραστηριότητες:

1. Ο παρακάτω χάρτης δείχνει ότι οι επαναστάσεις μεταξύ 1776-1848 ξεκίνησαν από κάπου και διαδόθηκαν κάπου αλλού. Παρατηρούμε προσεκτικά τον χάρτη, για να εξηγήσουμε τι ακριβώς δείχνει.
2. Οι ιστορικοί μιλάνε για «εποχή των επαναστάσεων» και για «κύματα επαναστάσεων». Εντοπίζουμε, με βάση την παρακάτω εικόνα, δύο (2), τουλάχιστον, «κύματα επαναστάσεων» και εξηγούμε ποια στοιχεία της εικόνας δίνουν την απάντηση.

Πηγή εικόνας: σχολικό βιβλίο Α' Λυκείου, μάθημα επιλογής, Ελληνικός και Ευρωπαϊκός Πολιτισμός (1η έκδοση 1998), σ. 118.

Η εποχή των επαναστάσεων (συνέχεια)

Δραστηριότητα:

1. Κάθε στοιχείο της στήλης Α΄ αντιστοιχεί σε ένα μόνο στοιχείο της στήλης Β΄. Βρίσκουμε τις αντιστοιχίες. Επιλέγουμε αφού προηγουμένως δούμε και τις πέντε (5) εικόνες παρακάτω και αφού διαβάσουμε τις λεζάντες τους.
2. Αιτιολογούμε τις επιλογές μας.

Στήλη Α΄	Στήλη Β΄
1. Αμερικανική Επανάσταση 1775	1. Οι επαναστάτες καταργούν τη βασιλεία και τα προνόμια των αριστοκρατών. Δημιουργούν το έθνος-κράτος.
2. Γαλλική Επανάσταση 1789	2. Οι επαναστάτες πολεμούν για πολιτικές αλλαγές και ελευθερίες σε Γαλλία, Ιταλία, Αυστρία, Ουγγαρία και Πρωσία.
3. Επαναστάσεις του 1820-21	3. Οι επαναστάτες κάνουν ανεξάρτητες τις αποικίες της Αγγλίας στην Αμερική.
4. Επαναστάσεις του 1830	4. Οι επαναστάτες πολεμούν για πολιτικά δικαιώματα ή εθνική ελευθερία σε Ισπανία, Ιταλία και Ελλάδα.
5. Επαναστάσεις του 1848	5. Οι επαναστάτες πολεμούν για πολιτικές αλλαγές και ελευθερίες σε Γαλλία, Βέλγιο, Πολωνία, Ιταλία, Γερμανία.

Εικόνα 1, χάρτης 1: «Οι επαναστάσεις του 1830 στην Ευρώπη». Πηγή: Εκπ/ση Μουσουλμανοπαίδων, Ιστορία Γ΄ Γ΄σίου, κεφ. 4, σ. 74.

Εικόνα 2, χάρτης 2: «Οι επαναστάσεις του 1848 στην Ευρώπη». Πηγή: Εκπ/ση Μουσουλμανοπαίδων, Ιστορία Γ΄ Γ/σίου, κεφ. 4, σ. 75.

Εικόνα 3, χάρτης 3: «Οι πρώτες 13 αποικίες». Πηγή: σχολικό βιβλίο Ιστορίας Γ΄ Γυμνασίου (2020), σ. 14.

Εικόνα 4: μικρογραφία από την εποχή της Γαλλικής Επανάστασης: ένας αγρότης κουβαλάει στην πλάτη του έναν κληρικό και έναν αριστοκράτη. Πηγή: σχολικό βιβλίο Ιστορίας Γ΄ Γυμνασίου (2020), σ. 16.

Εικόνα 5: τα μέλη μιας μυστικής οργάνωσης, των απελευθερωτών της Ιταλίας από την Αυστρία. Πηγή: [πηγή]

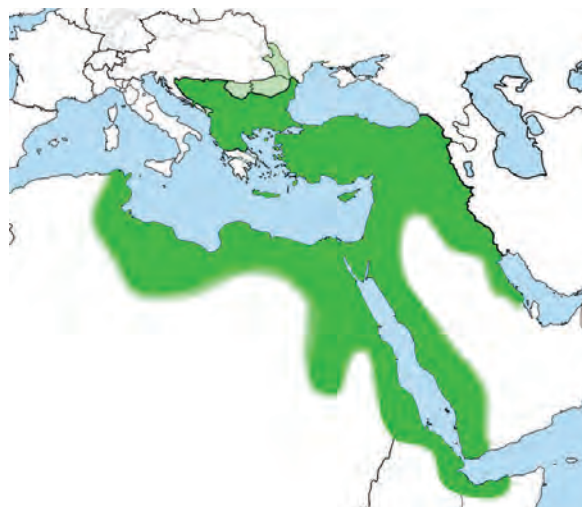
Η Ελληνική Επανάσταση, 1821-27

Δραστηριότητα:

- Πρώτα παρατηρούμε τους τρεις (3) παρακάτω χάρτες. Στη συνέχεια:
  1. Εξηγούμε τι αλλάζει μετά την Ελληνική Επανάσταση (1821-1827).
  2. Βρίσκουμε τα ονόματα των περιοχών του πρώτου ελληνικού κράτους (1830-1832).
  3. Βρίσκουμε ποια άλλα κράτη υπήρχαν τότε στα Βαλκάνια (χάρτης 3).

Χάρτης 1 (του 1913): η Οθωμανική Αυτοκρατορία το 1801. Πηγή: Gifex.

Χάρτης 2: η Οθωμανική Αυτοκρατορία το 1830. Πηγή: Wikimedia.

Χάρτης της βαλκανικής χερσονήσου (1833)

Χάρτης 3: τα Βαλκάνια το 1833. Πηγή: Ρεπούση κ.ά. (2008), *Στα νεότερα και σύγχρονα χρόνια. Ιστορία για την ΣΤ' Δημοτικού*. Αθήνα, Βιβλιόραμα, β' έκδοση, σ. 67.

Δραστηριότητες:

1. Συνδέουμε κάθε ένα από τα στοιχεία της στήλης Α' (1-3) με ένα, τουλάχιστον, από τα στοιχεία της στήλης Β' (1-6).
2. Συζητούμε και αιτιολογούμε τις επιλογές μας, ιδιαίτερα αν υπάρχουν διαφορετικές απαντήσεις.

Στήλη Α'	Στήλη Β'
Η Ελληνική Επανάσταση (1821-1827) ήταν: 1. εθνική, 2. πολιτική, 3. κοινωνική.	1. Κατάληξη της Επανάστασης του '21 ήταν ένα ελληνικό εθνικό κράτος. 2. Οι επαναστάτες πολέμησαν για δικαιώματα και ελευθερίες. 3. Οι επαναστάτες, μέσα από αγώνες πολεμικούς και πολιτικούς, ένιωσαν ότι ανήκουν στο ίδιο έθνος. 4. Πολλοί αγρότες επαναστάτησαν με την ελπίδα ότι θα ζήσουν χωρίς Οθωμανούς άρχοντες, με τη δική τους γη, χωρίς φόρους. 5. Στην Επανάσταση συμμετείχαν άντρες, γυναίκες και παιδιά, φτωχοί και πλούσιοι. Ήταν μια παλλαϊκή (από όλο το λαό) επανάσταση.

Δραστηριότητα σε ομάδες:

α) Πρώτα παρατηρούμε την παρακάτω εικόνα, διαβάζουμε τη λεζάντα και χωριζόμαστε σε πέντε (5) ομάδες.

Εικόνα: ζωγραφικός πίνακας του Θεόδωρου Βρυζάκη (περίπου το 1845) με τίτλο «Αθηναϊκή οικογένεια επιστρέφει στο κατεστραμμένο σπίτι της».¹

β) Στη συνέχεια, κάθε ομάδα αναλαμβάνει μία από τις παρακάτω **δραστηριότητες**:

1. Περιγράφουμε τον χώρο και τους ανθρώπους που παριστάνονται στον ζωγραφικό πίνακα.
2. Συζητούμε για το πού βρίσκονται και εντοπίζουμε τα σημεία στον πίνακα που το μαρτυρούν.
3. Συζητούμε και υποθέτουμε τι μπορεί να έχει συμβεί στην οικογένεια. Υποθέτουμε για το τι λένε, τι κάνουν, πώς νιώθουν.
4. Συζητούμε για τον λόγο ή τους λόγους για τους οποίους ζωγράφισε αυτή τη σκηνή ο ζωγράφος (περίπου το 1845);
5. Συζητούμε για τον λόγο ή τους λόγους για τους οποίους η σκηνή αυτή μπορεί να ενδιαφέρει εμάς σήμερα.

γ) Στο τέλος, κάθε ομάδα παρουσιάζει τα συμπεράσματά της στην ολομέλεια της τάξης και γίνεται συζήτηση.

¹ Πηγή: Διονυσίου Κόκκινου, Η ελληνική επανάσταση, τ. 6, εκδόσεις Μέλισσα, Αθήνα 1969. Προσβάσιμο στη «χρονογραμμή Ιστορία και Λογοτεχνία» των Ψηφίδων για την Ελληνική Γλώσσα, «Η διακυβέρνηση Καποδίστρια, 1829-1831», στο «οπτικό υλικό».

Δραστηριότητα:

- Μπορούμε να επαναλάβουμε την προηγούμενη δραστηριότητα σε ομάδες με τον παρακάτω ζωγραφικό πίνακα του Θ. Βρυζάκη, «Τυφλός τραυματίας» (1850), Αθήνα, Εθνική Πινακοθήκη.

Δραστηριότητες:

1. Τοπική Ιστορία: Με τη βοήθεια του/της εκπαιδευτικού σας, επισκεφτόμαστε τον ιστότοπο του Κέντρου Έρευνας Ανθρωπιστικών Επιστημών (Κ.Ε.Α.Ε.) και συμπληρώνουμε ένα δελτίο σύμφωνα με τις οδηγίες. Το δελτίο θα αφορά σε ένα μνημείο της Επανάστασης του 1821 και εντάσσεται στο πρόγραμμα «Πώς θυμόμαστε την Επανάσταση του 1821;».
2. Επισκεφτόμαστε το Εθνικό Ιστορικό Μουσείο ή περιηγούμαστε στον ιστότοπό του <http://www.nhmuseum.gr/>, για να δούμε μία από τις εκθέσεις του για την Ελληνική Επανάσταση του 1821.
3. Βλέπουμε εδώ (Εθνικό Ιστορικό Μουσείο) τα πορτρέτα της Μαντώς Μαυρογένους και της Λασκαρίνας Μπούμπουλης (Μπουμπουλίνας). Παράλληλα διαβάζουμε και τα σύντομα κείμενα που συνοδεύουν τους δύο ζωγραφικούς πίνακες. Μετά εξηγούμε γιατί οι δύο γυναίκες χαρακτηρίζονται, η μία «αρχόντισσα», η άλλη «καπετάνισσα».

Ενότητα 18^η

Βιομηχανική Επανάσταση και αστική τάξη

(μέσα 18ου αιώνα – δεκαετία 1870)

Στην Ενότητα 18 συζητάμε για:

οικονομικές, τεχνολογικές και κοινωνικές **όψεις** της Βιομηχανικής Επανάστασης στην Ευρώπη από το 1750 μέχρι το 1870 περίπου. Όψεις όπως:

- α. τα εργοστάσια,
- β. τα ανθρακωρυχεία,
- γ. τους σιδηρόδρομους,
- δ. τα ατμόπλοια,
- ε. τις βιομηχανικές πόλεις,
- στ. τους αστούς και τους εργάτες,
- ζ. την ιστορία του James Watt.

Εισαγωγικά

Η Βιομηχανική Επανάσταση: χρόνος και χώρος (πότε και πού).

1. Η 1η Βιομηχανική Επανάσταση:
  - i. πρώτη εκβιομηχάνιση, περίπου 1750-1780, στην Αγγλία.
  - ii. η «απογείωση» (ανάπτυξη) της οικονομίας, περίπου 1780-1850, σε Αγγλία, Γαλλία, Κάτω Χώρες – Βέλγιο, πόλεις της Γερμανίας (κοντά στον ποταμό Ρήνο) και της βόρειας Ιταλίας.
2. Η 2η Βιομηχανική Επανάσταση: από το 1870 κ.ε. σε Ευρώπη και ΗΠΑ.

Δραστηριότητες:

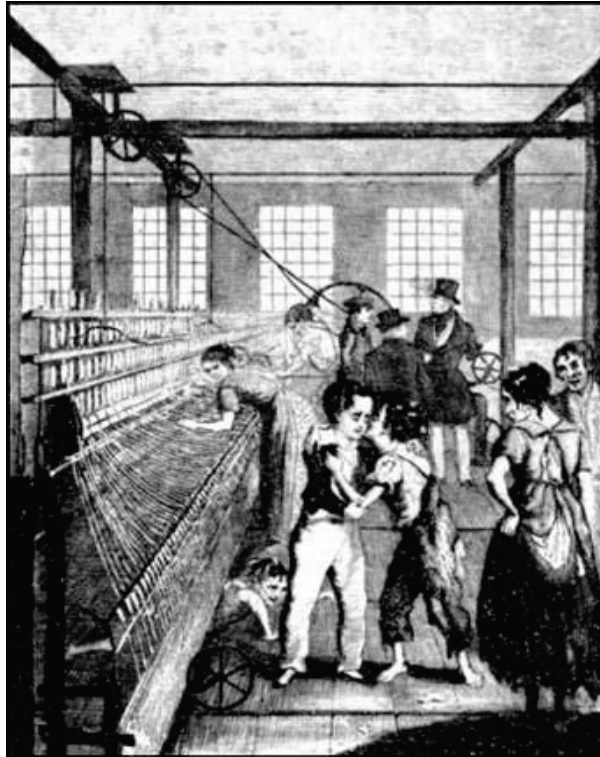
1. Γράφουμε ένα ορισμό της Βιομηχανικής Επανάστασης, αξιοποιώντας τα παραπάνω στοιχεία. Χρησιμοποιούμε τη φράση «σημαντική αλλαγή» και τη λέξη «μηχανή» ή «μηχανές».

Π.χ., η απάντηση μπορεί να γραφεί κάπως έτσι: «*Η Βιομηχανική Επανάσταση ήταν... Ξεκίνησε από... μεταξύ... Συνεχίστηκε... μεταξύ...*»

2. Επισκεπτόμαστε στο διαδίκτυο ένα «βιομηχανικό μουσείο», π.χ. του Βόλου ή της Ερμούπολης Σύρου ή του Λαυρίου ή του φωταερίου στην Αθήνα κ.ά.

Όψεις της Βιομηχανικής Επανάστασης

α. Τα εργοστάσια

Εικόνα από το βιβλίο του Michael Armstrong, *Το παιδί-εργάτης* (1840). Πηγή: https://spartacus-educational.com/Factory_System.htm.

Περιγραφή της εικόνας: Στο εσωτερικό ενός εργοστασίου διακρίνονται οι κλωστικές μηχανές, τα παιδιά-εργάτες που μαζεύουν σκουπίδια, εργάτριες που διορθώνουν τα νήματα και αστοί-επιχειρηματίες.

Δραστηριότητες:

1. Στην παραπάνω εικόνα, εντοπίζουμε τις μορφές που μοιάζουν με αστούς-επιχειρηματίες και εκείνες που μοιάζουν με εργάτες. Αιτιολογούμε την άποψή μας, λέγοντας από ποια στοιχεία το καταλαβαίνουμε.
2. Οι κλωστικές μηχανές μετέτρεπαν το βαμβάκι σε νήματα. Στη συνέχεια, άλλες μηχανές μετέτρεπαν τα νήματα σε υφάσματα.
  - α. Συζητάμε γιατί οι άνθρωποι προτιμούσαν να αγοράσουν ύφασμα φτιαγμένο από τις μηχανές και όχι με τα χέρια.
  - β. Συζητάμε για το τι έκαναν με το ύφασμα στη συνέχεια.

Όψεις της Βιομηχανικής Επανάστασης

β. Τα ανθρακωρυχεία

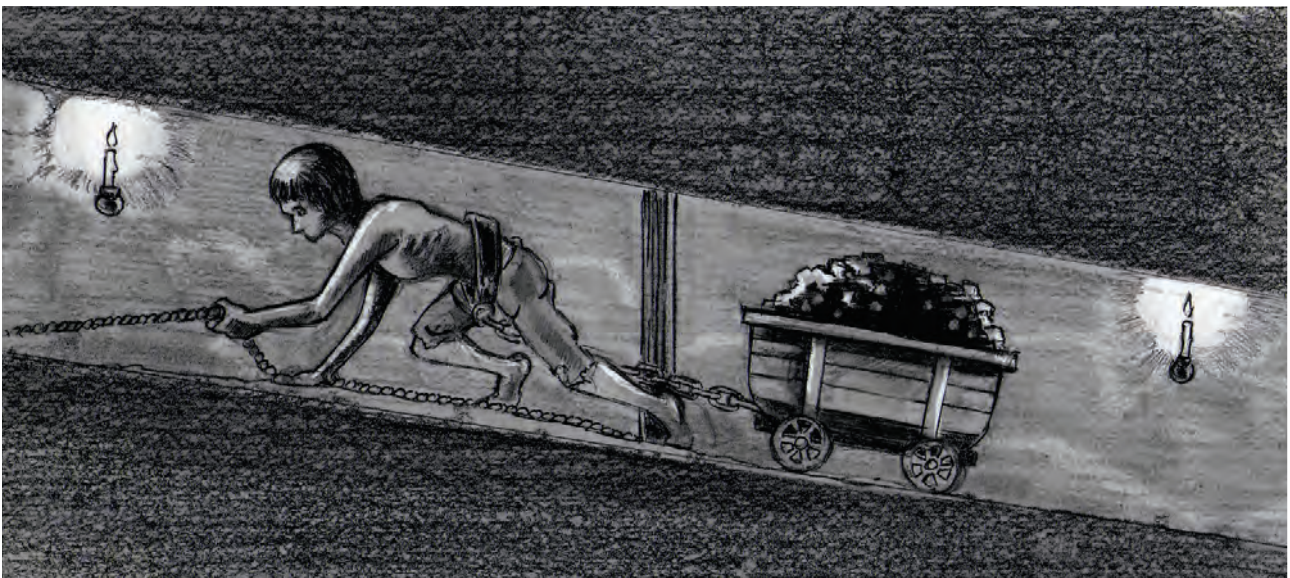

Εικόνα 1: Ζωγραφική απεικόνιση ενός ανθρακωρυχείου στην Αγγλία στις αρχές του 19ου αιώνα. Πηγή: http://www.redherringsandwhitelies.co.uk/harvey_family.html (ανάκτηση: 27/12/2019).

Για να λειτουργήσουν οι ατμομηχανές της εποχής εκείνης χρειαζόταν να καίνε άνθρακα (κάρβουνο), ως πηγή ενέργειας.

Δραστηριότητες:

1. Περιγράφουμε τι συμβαίνει στην παραπάνω εικόνα.
2. Εντοπίζουμε τα στοιχεία της εικόνας που δείχνουν ότι ανήκει σε μία άλλη (παλιότερη) εποχή.
3. Συζητάμε γιατί ήταν τόσο σημαντικό το κάρβουνο (ο άνθρακας) την εποχή εκείνη.

Εικόνα 2: σύγχρονη καλλιτεχνική απεικόνιση παιδιού που εργάζεται σε ορυχεία την εποχή της Βιομηχανικής Επανάστασης. Δημιουργός: Απόστολος Παπακωνσταντίνου «Εικονόραμα». Παράβαλε <https://spartacus-educational.com/CoalIndustry.htm> (ανάκτηση: 27/12/2019).

Δραστηριότητες:

1. Εξηγούμε τι φαίνεται να συμβαίνει στην παραπάνω εικόνα (Εικόνα 2).
2. Συζητάμε για τις σκέψεις και τα συναισθήματα που μας προκαλεί η παραπάνω εικόνα.
3. Λέμε τι άλλο θα θέλαμε να μάθουμε για αυτήν.

Όψεις της Βιομηχανικής Επανάστασης

γ. Οι σιδηρόδρομοι

Εικόνα: «Ταξίδι με τον σιδηρόδρομο του Manchester και του Liverpool (στην Αγγλία) το 1831». Αντίγραφα τεσσάρων σχεδίων του Ackermann, εκτυπωμένων στην Λειψία το 1894. Πηγή: ιστοσελίδα του Μουσείου Επιστήμης & Βιομηχανίας στο Manchester (ανάκτηση: 27/12/2019).

Δραστηριότητα:

1. Παρατηρούμε την παραπάνω εικόνα. Διακρίνουμε τις τέσσερις (4) διαφορετικές χρήσεις του σιδηροδρόμου. Εξηγούμε ποιες ήταν αυτές.

Η εξήγηση μπορεί να είναι κάπως έτσι: «Στην πρώτη (πάνω) γραμμή απεικονίζεται ένας σιδηρόδρομος της εποχής εκείνης. Μεταφέρει... Τα βαγόνια του είναι... Στη δεύτερη γραμμή αμέσως πιο κάτω απεικονίζεται πάλι ένας σιδηρόδρομος της εποχής εκείνης. Αυτός μεταφέρει επίσης... Έχει όμως... Ο σιδηρόδρομος της τρίτης γραμμής μεταφέρει...».

Όψεις της Βιομηχανικής Επανάστασης

δ. Τα ατμόπλοια

Εικόνα: Ένα από τα πρώτα ατμόπλοια. Πηγή (27/12/2019): σχολικό βιβλίο Ιστορίας Γ' Γυμνασίου (2020).

Δραστηριότητες:

1. Συζητάμε για τις διαφορές μεταξύ ατμόπλοιων και ιστιοφόρων. Λέμε ποια από τα δύο είδη πλοίων νομίζουμε ότι θα προτιμούσαν οι μεταφορικές εταιρείες της εποχής εκείνης.
2. Συζητάμε για το τι χρειαζόταν για να κατασκευαστούν και να κινηθούν τα ατμόπλοια.

Όψεις της Βιομηχανικής Επανάστασης

ε. Οι βιομηχανικές πόλεις

Δραστηριότητα:

Παρατηρήστε τις δύο παρακάτω εικόνες. Θα θέλατε να ζείτε σε μια τέτοια πόλη; Γιατί;

Εικόνα 1: Ζωγραφικός πίνακας του William Wyld (1788-1877). Δείχνει το Manchester (πόλη της Αγγλίας) το 1851. Πηγή: https://spartacus-educational.com/Industrial_Towns.htm (ανάκτηση: 27/12/2019)

Εικόνα 2: Ζωγραφικός πίνακας του Γάλλου Gustave Doré (1832-1883). Δείχνει εργατική συνοικία του Λονδίνου το 1872. Πηγή: https://spartacus-educational.com/Industrial_Towns.htm (ανάκτηση: 27/12/2019).

Όψεις της Βιομηχανικής Επανάστασης

στ. Αστοί και εργάτες

Εικόνα αριστερά: Honoré Daumier, *Ο Τραπεζίτης* (1835).

Εικόνα δεξιά: Gustave Courbet, *Εργάτες σπάνε πέτρες* (1849).¹

Δραστηριότητες:

1. Εντοπίζουμε τα στοιχεία των παραπάνω εικόνων (ρούχα, αντικείμενα, κινήσεις κ.ά.) που μαρτυρούν το επάγγελμα και τον πλούτο του «τραπεζίτη» ή των «εργατών».
2. Συζητάμε για τη σχέση που έχουν οι τραπεζίτες, οι εργάτες και οι εικόνες τους με τη Βιομηχανική Επανάσταση.
3. Συζητάμε για το αν ο ζωγράφος της εικόνας αριστερά παρουσιάζει με θετικό ή με αρνητικό τρόπο τον τραπεζίτη. Υποθέτουμε (λέμε τη γνώμη μας) γιατί συμβαίνει αυτό.
4. Συζητάμε για το αν ο ζωγράφος της εικόνας δεξιά παρουσιάζει με θετικό ή με αρνητικό τρόπο τους εργάτες. Υποθέτουμε (λέμε τη γνώμη μας) γιατί συμβαίνει αυτό.

¹Το έργο καταστράφηκε, μαζί με τα υπόλοιπα εκθέματα της πινακοθήκης της Δρέσδης, κατά τους βομβαρδισμούς του Φεβρουαρίου 1945.

Δραστηριότητα:

Σε κάθε στοιχείο της στήλης Α' αντιστοιχούν περισσότερα από ένα στοιχεία της στήλης Β'. Ποια;

Στήλη Α': κοινωνικές τάξεις	Στήλη Β': επαγγέλματα
A) Αστοί	1. Ανθρακωρύχοι
B) Εργάτες	2. Έμποροι
	3. Εργοστασιάρχες
	4. Εφοπλιστές
	5. Μεταλλωρύχοι
	6. Ναύτες
	7. Σιδηρουργοί
	8. Τραπεζίτες
	9. Υποδηματοποιοί
	10. Υφάντρες

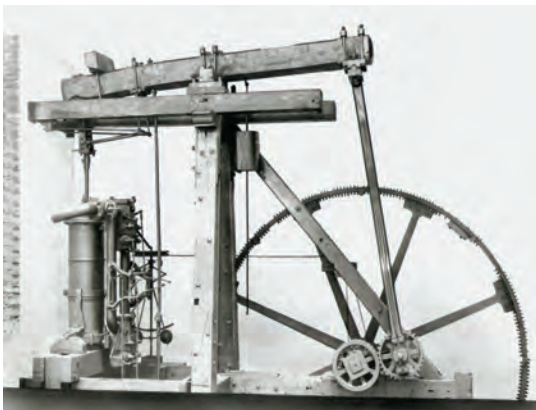
Η ιστορία του James Watt (1736-1819)

Ο James Watt ήταν μηχανουργός, μηχανικός και εφευρέτης από τη Σκωτία. Από τα επτά αδέρφια του, πέντε πέθαναν στη γέννα. Ο ίδιος υπέφερε συνέχεια από πονοκεφάλους. Ο πατέρας του ήταν επιτυχημένος έμπορος. Στο σχολείο ο J. Watt δεν ήταν καλός μαθητής στα Λατινικά και στα Ελληνικά. Του άρεσαν, όμως, τα Μαθηματικά και η Φυσική.

Στην αρχή εργάστηκε ως κατασκευαστής μαθηματικών οργάνων. Σύντομα, όμως, αφοσιώθηκε στις ατμομηχανές. Ονομάστηκε «πατέρας της ατμομηχανής» διότι έκανε πολύ καλύτερο τον τρόπο λειτουργίας των ατμομηχανών της εποχής του. Οι εφευρέσεις του χρησιμοποιήθηκαν σχεδόν παντού: σε εργοστάσια βαμβακιού, χαρτιού, υφασμάτων, σε ελαιοτριβεία, σιδηρουργεία, μύλους, σιδηροδρόμους και μεταλλωρυχεία.

Μετά από περιπέτειες (πτώχευση, χρέη) κατάφερε, μαζί με τον Matthew Boulton, να κάνουν μία επιτυχημένη εταιρεία. Κατασκεύαζαν και εμπορεύονταν μηχανές. Απέκτησαν πλούτο και φήμη.

Εκτός από τις ατμομηχανές, ο Watt επινόησε και την «ιπποδύναμη» (horsepower / hp), δηλαδή τη μονάδα μέτρησης της ισχύος των μηχανών. Για αυτό προς τιμήν του, μετά θάνατον, ονομάστηκε «watt» η μονάδα μέτρησης της ηλεκτρικής και μηχανικής δύναμης (ισχύος).

Εικόνες της ατμομηχανής του Watt. **Αριστερά**, η αυθεντική στο Βρετανικό Μουσείο Επιστήμης. **Δεξιά**, αντίγραφο (του 1913) στο Γερμανικό Μουσείο Τεχνολογίας του Μονάχου.

Η ατμομηχανή αριστερά χρησιμοποιήθηκε για 70 χρόνια (1788-1858) στο εργοστάσιο του Boulton στο Birmingham. Κινούσε άλλες 43 μηχανές που γυάλιζαν μέταλλα.

Δραστηριότητα:

- Με πηγή το παραπάνω κείμενο («Η ιστορία του James Watt»), εντοπίζουμε την πιο σημαντική αλλαγή στην ιστορία της Βιομηχανικής Επανάστασης που έφερε ο James Watt.

Εικόνα: Honoré Daumier, *Η εξέγερση* (μετά το 1848). Πηγή: The Phillips Collection, Washington, DC.

Κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα στη Γαλλία γίνονται πολλές λαϊκές εξεγέρσεις στις οποίες συμμετέχουν προπάντων οι φτωχοί των πόλεων. Μία τέτοια σκηνή αποτυπώνεται στον παραπάνω ζωγραφικό πίνακα.

Δραστηριότητα:

- Ο ζωγράφος δείχνει απεγνωσμένους ανθρώπους: άνδρες, γυναίκες και παιδιά να διαμαρτύρονται στο δρόμο κατά την περίοδο της Βιομηχανικής Επανάστασης. Συζητάμε και κάνουμε υποθέσεις για τα αίτια αυτής της κατάστασης.

Ενότητα 19^η

Εθνικισμοί και εθνικά κράτη (19ος αιώνας)

Στην Ενότητα 19 συζητάμε για:

1. τις αλλαγές των συνόρων στα Βαλκάνια στο 2ο μισό του 19ου αιώνα·
2. τις μεταρρυθμίσεις στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και το Ανατολικό Ζήτημα·
3. την ιταλική και τη γερμανική ενοποίηση.

Οι αλλαγές των συνόρων στα Βαλκάνια στο 2ο μισό του 19ου αιώνα

Χάρτης με τις αλλαγές των συνόρων στα Βαλκάνια το 2ο μισό του 19ου αιώνα (1850-1900). Πηγή: σχολικό βιβλίο Ιστορίας ΣΤ' Δημοτικού (2020).

Από τις αυτοκρατορίες στα εθνικά κράτη. ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ: αλλαγές συνόρων στα Βαλκάνια, 2ο μισό 19ου αιώνα.	
1859-62	Ένωση Μολδαβίας και Βλαχίας (βλ. χάρτη παραπάνω): ίδρυση της Ρουμανίας, όχι όμως ως ανεξάρτητης χώρας, αλλά ως μέρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.
1863-64	Τα Ιόνια νησιά παραχωρούνται από τη Βρετανία στην Ελλάδα (που είναι ανεξάρτητη από το 1830).
1867	Η Αυστρία παραχωρεί τη διοίκηση της Τρανσυλβανίας και της Κροατίας (βλ. χάρτη παραπάνω) στην Ουγγαρία.
1878	Ανεξαρτησία Ρουμανίας, Σερβίας (αυτόνομη από το 1830) και Μαυροβουνίου από την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η Βοσνία-Ερζεγοβίνη (μέχρι τότε τμήμα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας) μπαίνει κάτω από τη διοίκηση της Αυστροουγγαρίας. (Θα γίνει μέρος της Αυστροουγγαρίας το 1908).
1881	Η Οθωμανική Αυτοκρατορία χάνει τη Θεσσαλία και την Άρτα που γίνονται οι νέες επαρχίες της Ελλάδας.
1885	Η αυτόνομη Βουλγαρία, μέρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, προσαρτά την Ανατολική Ρωμυλία (βλ. χάρτη).

Δραστηριότητα:

- Χωριζόμαστε σε τρεις ομάδες. Κάθε ομάδα αναλαμβάνει, αξιοποιώντας τα στοιχεία του χάρτη και του πίνακα παραπάνω και σε συνδυασμό με έρευνα στο διαδίκτυο ή στη βιβλιοθήκη του σχολείου, να συμπληρώσει μία από τις στήλες του παρακάτω πίνακα:

Βαλκάνια 19ου αιώνα		
Εθνότητες	Γλώσσες	Θρησκείες

Δραστηριότητα:

- Παρακάτω οι σημαίες των βαλκανικών κρατών το 2006. Βρίσκουμε ποια σημαία ανήκει σε ποιο κράτος. Βρίσκουμε αν υπήρχαν αυτά τα κράτη τον 19ο αιώνα.

Πηγή εικόνας: Μουργκέσκου, Μιρέλα-Λουμινίτα (επιμέλεια) (2006) *Έθνη και κράτη στη νοτιοανατολική Ευρώπη. Εναλλακτικό εκπαιδευτικό υλικό για τη διδασκαλία της νεότερης ιστορίας της νοτιοανατολικής Ευρώπης*, μτφρ. Σπύρος Μαρκέτος. Θεσσαλονίκη: Κέντρο για τη Δημοκρατία και τη Συμφιλίωση στη Νοτιοανατολική Ευρώπη, σ. 107.

Δραστηριότητα:

- Συζητούμε για τα συναισθήματα που νιώθουμε όταν βλέπουμε τη σημαία της χώρας μας.

Γραπτή πηγή: [Πρόσφυγες και μετανάστες Έλληνες το 19ο αιώνα]

«Μαζικές μετακινήσεις παρατηρήθηκαν κατά τη διάρκεια της Επανάστασης του 1821. Το πρώτο κύμα φυγάδων [προσφύγων] εγκατέλειψε, μετά την έναρξη των πρώτων σφαγών και των διώξεων, την Κωνσταντινούπολη, τις Κυδωνιές και τη Σμύρνη και κατέφυγε στη νότια Ρωσία.

Από την τρίτη δεκαετία του 19ου αιώνα έχουμε μετακινήσεις Ελλήνων στην Αίγυπτο. Τα έργα που γίνονταν στη διώρυγα του Σουέζ δημιούργησαν αρκετές νέες θέσεις εργασίας, τις οποίες κάλυψαν Αιγύπτιοι και Σύριοι αλλά και Ευρωπαίοι εργάτες και τεχνικοί. Στους τελευταίους τα δύο τρίτα τουλάχιστον ήταν Έλληνες από την Κάσο.

Η Αλεξάνδρεια, το Κάιρο, το Πορτ-Σάιτ και άλλα κέντρα συγκέντρωσης και συσκευασίας βαμβακιού προσέλκυσαν για αρκετές δεκαετίες ομάδες Ελλήνων (εργατών, βιοτεχνών, μικροπωλητών, επιχειρηματιών κ.ά.) από την Ήπειρο, το Πήλιο, τα νησιά του Ιονίου και του Αιγαίου, την Κύπρο και τη Μ. Ασία.

Μεταξύ 1897-1907 οι Έλληνες της Αιγύπτου ήταν 62.973 και ως το 1927 έγιναν 74.264».

Πηγή: <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/2813>, Ιωάννης Χασιώτης, *Επισκόπηση της ιστορίας της νεοελληνικής διασποράς*, Θεσσαλονίκη 1993, σσ. 89-94. Γλωσσική απλούστευση-διασκευή.

Δραστηριότητα:

- Στην παραπάνω γραπτή πηγή εντοπίζουμε δύο λόγους για τους οποίους Έλληνες έφυγαν από τις πατρίδες τους και πήγαν να ζήσουν αλλού.

Δραστηριότητα:

- Φτιάχνουμε έναν πίνακα με τρεις στήλες, όπως ο παρακάτω, αντλώντας στοιχεία από την παραπάνω γραπτή πηγή. Στην πρώτη στήλη γράφουμε τους τόπους προέλευσης, στη δεύτερη τους τόπους υποδοχής των Ελλήνων προσφύγων και μεταναστών, στην τρίτη το πότε έγινε η αλλαγή τόπου.

Τόποι προέλευσης	Τόποι υποδοχής	Χρόνος

Οι μεταρρυθμίσεις στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και το Ανατολικό Ζήτημα

Δραστηριότητα:

Για κάθε στοιχείο της αριστερής στήλης βρίσκουμε το στοιχείο της δεξιάς που του αντιστοιχεί.

1. Ανατολικό Ζήτημα 2. Γαλλικό παράδειγμα εθνικισμού 3. Γερμανικό παράδειγμα εθνικισμού 4. Τανζιμάτ	α) Η διανομή των εδαφών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας κάτω από την πίεση των βαλκανικών λαών και των Μεγάλων Δυνάμεων της εποχής, που ανταγωνίζονται μεταξύ τους. β) Μεταρρυθμίσεις, κυρίως στη διοίκηση, με στόχο η Οθωμανική Αυτοκρατορία να μην καταρρεύσει, αλλά να γίνει σύγχρονο ευρωπαϊκό κράτος. γ) Η ιδέα ότι καθένας ανήκει σε ένα έθνος όταν μοιράζεται κοινά στοιχεία, όπως κουλτούρα, γλώσσα, θρησκεία κ.ά. δ) Η ιδέα ότι καθένας ανήκει στο έθνος που θέλει να ανήκει. Το έθνος είναι ένα καθημερινό δημοψήφισμα (εδώ: επιλογή).

Δραστηριότητα:

1. Με τη βοήθεια ενός λεξικού βρίσκουμε τις ομοιότητες και τις διαφορές μεταξύ των εννοιών: «πατριωτισμός», «εθνικισμός», «σωβινισμός».
2. Οι τρεις προηγούμενες έννοιες συνδέονται με αντίστοιχες στάσεις-συμπεριφορές. Λέμε ποια από αυτές τις στάσεις-συμπεριφορές θεωρούμε πιο σωστή. Αιτιολογούμε την επιλογή μας.

Η ιταλική και η γερμανική ενοποίηση

Δραστηριότητες:

1. Παρατηρούμε τον χάρτη της ιταλικής χερσονήσου το 1796 και γράφουμε σε έναν κατάλογο τα κρατίδια που αργότερα ενώθηκαν και αποτέλεσαν την Ιταλία.
2. Βλέπουμε, σε διαδραστικό χάρτη, τη σταδιακή ενοποίηση των κρατιδίων σε ένα κράτος με το όνομα Ιταλία την περίοδο 1859-70.

Πηγή: Wikimedia Commons

Δραστηριότητες:

1. Παρατηρούμε τους δύο παρακάτω χάρτες και γράφουμε σε έναν κατάλογο τα **γερμανόφωνα** κράτη που το 1871 ενώθηκαν και αποτέλεσαν τη Γερμανική αυτοκρατορία. Εντοπίζουμε το γερμανόφωνο κράτος της κεντρικής Ευρώπης που λείπει από τη Γερμανική αυτοκρατορία του 1871.
2. Ερευνούμε αν τα σημερινά σύνορα της Γερμανίας (από το 1990 και μετά) περιλαμβάνουν τις περιοχές της Γερμανικής αυτοκρατορίας του 1871. (Βρίσκουμε στο διαδίκτυο ή σε ένα βιβλίο τον χάρτη της σημερινής Γερμανίας). Εντοπίζουμε τις διαφορές.

Χάρτης 1, πηγή: σχολικό βιβλίο Ιστορίας Γ΄ Γυμνασίου.

Χάρτης 2, δημιουργός: Απόστολος Παπακωνσταντίνου – «Εικονόραμα».

Δραστηριότητα:

- Με τη βοήθεια της/του εκπαιδευτικού σας συμπληρώνουμε με συγκριτικά στοιχεία τον παρακάτω πίνακα.

	Ιταλική ενοποίηση	Γερμανική ενοποίηση
Πότε έγινε;		
Ποιο κράτος έπαιξε ηγετικό ρόλο στην ενοποίηση;		
Ποιοι ήταν οι πολιτικοί ηγέτες σε κάθε περίπτωση;		
Η ενοποίηση συνδυάστηκε με πόλεμο ενάντια σε ποιο άλλο κράτος ή κράτη;		

Ενότητα 20^ή
Το ελληνικό κράτος
(1830-1881)

Στην Ενότητα 20 συζητάμε για:

- α. τον Καποδίστρια·
- β. τον βασιλιά Όθωνα·
- γ. τη Μεγάλη Ιδέα·
- δ. το σύνταγμα του 1844 και το σύνταγμα του 1864·
- ε. την αγροτική μεταρρύθμιση του 1871·
- στ. τον Τρικούπη και τον Δηλιγιάννη.

Ο Καποδίστριας

Εικόνα: Ζωγραφικός πίνακας (1850) του Διονυσίου Τσόκου με θέμα τη δολοφονία του πρώτου Έλληνα κυβερνήτη (1828-1831), Ιωάννη Καποδίστρια (1776-1831) έξω από την εκκλησία του Αγίου Σπυρίδωνα στο Ναύπλιο στις 27 Σεπτεμβρίου. Δολοφόνους οι Κωνσταντίνος και Γεώργιος Μαυρομιχάλης, αδελφός και γιος, αντίστοιχα, του Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη. Ο τελευταίος ήταν προεστός (και πρώην μπέης – κοτζάμπασης) της Μάνης (περιοχής στη νοτιοανατολική Πελοπόννησο, αυτόνομης στην περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας).

Ο πίνακας βρίσκεται στο Μουσείο Μπενάκη. Πηγή: Ψηφιακό αρχείο Ι. Καποδίστρια.

Κείμενο για τον Ι. Καποδίστρια:

Ο Ι. Καποδίστριας –Κερκυραίος, αριστοκράτης, γιατρός και ευρωπαίος διπλωμάτης– εκλέγεται κυβερνήτης από την Τρίτη Εθνοσυνέλευση των επαναστατημένων Ελλήνων (Τροιζήνα, 1827). Προσπαθεί να αντιμετωπίσει τα μεγάλα προβλήματα: απομάκρυνση των εχθρικών στρατευμάτων, επέκταση και ασφάλεια συνόρων, περίθαλψη ορφανών, τραυματιών, εξεύρεση χρημάτων· γενικότερα, ανόρθωση της χώρας από τις καταστροφές του πολέμου. Προσπαθεί να οικοδομήσει το ελληνικό κράτος. Ο ίδιος πιστεύει ότι, για να είναι αποτελεσματικό το κράτος, χρειάζεται συγκέντρωση εξουσιών, τουλάχιστον στην αρχή. Γι'αυτό συγκρούεται με εκείνους που θέλουν ελευθερίες, όπως στο αγγλικό και γαλλικό πολίτευμα της εποχής. Συγκρούεται και με τοπικούς άρχοντες, όπως ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης της Μάνης, που έχασαν την περιουσία τους στην Επανάσταση του 1821-27 και δεν θέλουν να χάσουν και τα προνόμιά τους.

Δραστηριότητες:

1. Με βάση το παραπάνω κείμενο, συζητούμε για τα προβλήματα που είχε να αντιμετωπίσει ο πρώτος Έλληνας κυβερνήτης. Λέμε ποιο κατά τη γνώμη μας ήταν το πιο σημαντικό και γιατί.
2. Οι δολοφόνους του Καποδίστρια ονομάστηκαν από τους οπαδούς του «πατροκτόνοι» (δολοφόνους του πατέρα της πατρίδας) και από τους εχθρούς του «τυραννοκτόνοι» (δολοφόνους του τυράννου). Στη συνέχεια, πάλι με βάση το παραπάνω κείμενο, εξηγούμε γιατί οι πρώτοι εκφράστηκαν αρνητικά και οι δεύτεροι θετικά για τον Καποδίστρια.

Η περίοδος του βασιλιά Όθωνα (1833-1862)

Εικόνα 1: ζωγραφικός πίνακας (1835) του φιλέλληνα Peter von Hess με την **άφιξη** του βασιλιά Όθωνα (1815-67) στο Ναύπλιο, στις 25 Ιανουαρίου 1833. Πηγή: σχολικό βιβλίο Ιστορίας Γ΄ Γυμνασίου.

Με τη συνθήκη του Λονδίνου του 1832 ο Βαυαρός Όθωνας ορίζεται πρώτος βασιλιάς της Ελλάδας από τις τρεις «προστάτιδες» δυνάμεις: Αγγλία, Γαλλία, Ρωσία. Οι Έλληνες τον υποδέχονται σαν σωτήρα, όπως έγινε παλιότερα με τον Καποδίστρια.

Εικόνα 2: έγχρωμη λαϊκή λιθογραφία (Αθήνα, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο) με θέμα την **έξωση** του βασιλιά Όθωνα και της βασίλισσας Αμαλίας στις 12 Οκτωβρίου 1862. Πηγή: Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού.

Δραστηριότητες:

1. Παρατηρούμε την Εικόνα 1 παραπάνω. Συζητούμε για το ποιες μορφές της είναι οι Έλληνες, ποιες οι Βαυαροί· ποιοι έρχονται και ποιοι τους υποδέχονται.
2. Συζητάμε για τα συναισθήματα των Ελλήνων που υποδέχονται το νεαρό βασιλιά. Εντοπίζουμε μορφές του ζωγραφικού πίνακα που, με τις κινήσεις τους, φαίνεται να εκφράζουν συναισθήματα. Ποιες κινήσεις, ποια συναισθήματα;
3. Εντοπίζουμε στην Εικόνα 2 παραπάνω τις μορφές του Όθωνα και της Αμαλίας. Ποια φαίνεται να είναι τα συναισθήματά τους; Λέμε από ποια στοιχεία του πίνακα καταλαβαίνουμε τα συναισθήματα των βασιλέων που φεύγουν.

Χρονολόγιο με τις σημαντικότερες εξελίξεις στην περίοδο του Όθωνα (1833-62):

Αντιβασιλεία , 1833-35	Βαυαροί αξιωματούχοι κυβερνούν στη θέση του Όθωνα που είναι ακόμη ανήλικος. Ακολουθούν συγκεντρωτική πολιτική, όπως προηγουμένως ο Καποδίστριας. Θέλουν ένα ελληνικό κράτος όπως ήταν τότε τα ευρωπαϊκά. Αυτό δυσχεραίνει πολλούς Έλληνες που ήταν συνηθισμένοι αλλιώς και αντιδρούν. Πολλοί παλιοί αγωνιστές (από την Επανάσταση του 1821-27) δυσχερατούνται, γιατί βλέπουν Βαυαρούς στη διοίκηση και στο στρατό, ενώ αυτοί μένουν χωρίς δουλειά. Μερικοί γίνονται ληστές.
1843-44	Επανάσταση της 3ης Σεπτεμβρίου 1843. Ο βασιλιάς παραχωρεί Σύνταγμα (1844). Το πολίτευμα αλλάζει από απόλυτη μοναρχία σε συνταγματική μοναρχία. Η εξουσία του βασιλιά περιορίζεται προς όφελος των τριών κομμάτων της εποχής (Αγγλικού, Γαλλικού, Ρωσικού).
Κριμαϊκός Πόλεμος, 1854-56	Πόλεμος μεταξύ Ρωσίας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Αγγλία και Γαλλία πολεμούν με τους Οθωμανούς κατά των Ρώσων. Η μικρή Ελλάδα του Όθωνα θέλει, αλλά δεν μπορεί να μπει στον πόλεμο κατά των Οθωμανών, διότι αγγλογαλλικά στρατεύματα καταλαμβάνουν τον Πειραιά. Οι Έλληνες δυσχερατούνται από την ήττα της Ρωσίας και από τη στάση των Αγγλογάλλων. Δυσχερατούνται περισσότερο, όμως, από την αδυναμία του κράτους του Όθωνα να επεκτείνει τα σύνορά του, ώστε να συμπεριλάβει τους ελληνικούς πληθυσμούς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.
1859-62	Ενισχύονται τα αστικά κέντρα: Αθήνα, Πειραιάς, Ναύπλιο, Ερμούπολη, Πάτρα, Τρίπολη. Οι νέοι πολιτικοί θέλουν μεταρρυθμίσεις (αλλαγές) για τον εκσυγχρονισμό της χώρας και δεν θεωρούν τον Όθωνα κατάλληλο για αυτές.

Δραστηριότητα:

Στο παραπάνω χρονολόγιο βρίσκουμε τα σημεία εκείνα που αναφέρονται στα αίτια της έξωσης του Όθωνα το 1862. Στη συνέχεια γράφουμε τα τρία σημαντικότερα κατά τη γνώμη μας αίτια. Συζητάμε για τις επιλογές μας.

Η Μεγάλη Ιδέα

Γραπτή πηγή: [Η Μεγάλη Ιδέα]

«Η θέση της Ελλάδας είναι στο κέντρο της Ευρώπης. Στα δεξιά [έχει] την Ανατολή και στα αριστερά τη Δύση. Η Ελλάδα φώτισε με την πτώση της τη Δύση και φωτίζει με την αναγέννησή της την Ανατολή.¹ Το πρώτο το έκαναν οι πρόγονοί μας, το δεύτερο γίνεται από εμάς. Στο πνεύμα αυτής της μεγάλης ιδέας, βλέπω πάντοτε τα μέλη της Εθνοσυνέλευσης να εργάζονται όχι για την τύχη της Ελλάδας αλλά για την τύχη όλης της ελληνικής φυλής. Πόσο θα ήθελα να ήταν σήμερα εδώ ο Γερμανός, ο Ζαΐμης, ο Κολοκοτρώνης² και όλοι όσοι πήραν τα όπλα για τον κοινό αυτό σκοπό. [...] Με μια φωνή τότε ενωμένοι, οι Έλληνες, πετύχαμε κατά ένα μέρος τον σκοπό μας. Εμείς οι ίδιοι όμως, αν και πολλά χρόνια αγωνιστήκαμε για θρησκεία και ελευθερία, τώρα ασχολούμαστε με διακρίσεις που δεν χρειάζονται [μεταξύ] Ελλήνων και Ελλήνων, [μεταξύ] χριστιανών και χριστιανών³».

Λόγια του Ιωάννη Κωλέττη (1773-1847)⁴ για τη «Μεγάλη Ιδέα».⁵ Απόδοση στα νέα ελληνικά και γλωσσική απλούστευση-διασκευή, με βάση τα πρακτικά της Εθνοσυνέλευσης της 3ης Σεπτεμβρίου [1843], σσ. 190-191. Πηγή: σχολικό βιβλίο Ιστορίας ΣΤ' Δημοτικού (2019-20).

Δραστηριότητες:

1. Πρώτα διαβάζουμε προσεκτικά την παραπάνω γραπτή πηγή και τις εξηγήσεις που τη συνοδεύουν παρακάτω (στις υποσημειώσεις).
2. Στη συνέχεια συζητούμε για τον σκοπό του Κωλέττη, δηλαδή, γιατί λέει όσα λέει.
3. Συζητάμε για το τι ενώνει τους Έλληνες σύμφωνα με τον Κωλέττη.
4. Συζητάμε για τους κινδύνους που δημιουργούν οι «Μεγάλες Ιδέες», ιδιαίτερα όταν σημαίνουν την επέκταση των συνόρων ενός κράτους.

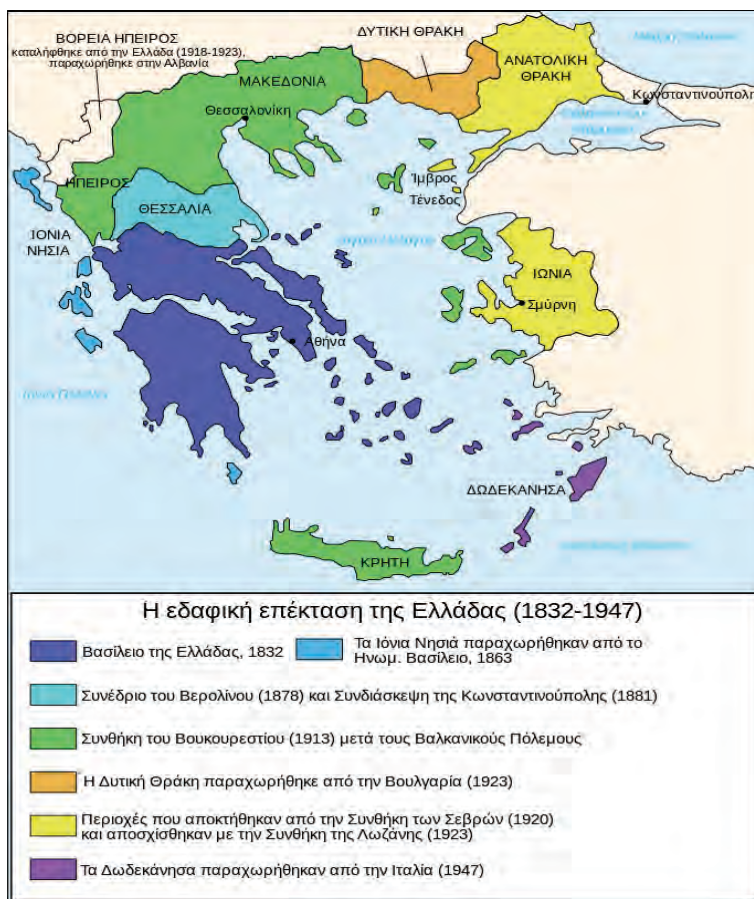
¹Ο Κωλέττης υποστηρίζει ότι αποστολή του ελληνικού κράτους, που ιδρύθηκε το 1830, είναι να μεταδώσει τα φώτα του πολιτισμού στην Ανατολή, όπως άλλοτε Έλληνες του Βυζαντίου μετέδωσαν τον πολιτισμό τους στη Δύση μετά την κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης από τους Οθωμανούς Τούρκους το 1453.

²Κορυφαίοι αγωνιστές της Επανάστασης του 1821.

³«μάταιες διακρίσεις...»: την εποχή εκείνη οι κάτοικοι του μικρού ελληνικού κράτους είναι χωρισμένοι ανάμεσα σε Έλληνες ντόπιους («αυτόχθονες») και Έλληνες πρόσφυγες («ετερόχθονες»). Οι τελευταίοι έρχονται στην Ελλάδα μετά την Επανάσταση του 1821 από περιοχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, για να γλυτώσουν από αντίποινα (πράξεις εκδίκησης). Ο Κωλέττης θέλει να σταματήσει αυτός ο διχασμός. Γι' αυτό μιλάει για τη Μεγάλη Ιδέα.

⁴Ιωάννης Κωλέττης: αγωνιστής της Επανάστασης του 1821, πολιτικός, ως πρόεδρος του υπουργικού συμβουλίου το 1834-35 μετέφερε την ελληνική πρωτεύουσα από το Ναύπλιο στην Αθήνα, αρχηγός του «γαλλικού» κόμματος, πρωθυπουργός. Βλ. <http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-aggregatedcontent-8526-5501>.

⁵«Μεγάλη Ιδέα»: δείτε το Γλωσσάρι για την έννοια αυτή.

Ο **χάρτης αριστερά** δείχνει τις επαναστατημένες περιοχές το 1821. Πηγή: Ρεπούση κ.ά., *Ιστορία ΣΤ' Δημοτικού*. Στα νεότερα και σύγχρονα χρόνια, σ. 37. Ο **χάρτης δεξιά** δείχνει τα σύνορα του 1ου ελληνικού κράτους και τις επεκτάσεις του μετά. Πηγή: wikipedia.

Δραστηριότητες:

1. Συγκρίνουμε τους δύο χάρτες.
2. Συζητάμε για τα αίτια που οδήγησαν πολλούς Έλληνες πρόσφυγες να βρεθούν στο μικρό ελληνικό κράτος του 1832.
3. Συζητάμε για το πώς οι εδαφικές επεκτάσεις της Ελλάδας και τα προσφυγικά ρεύματα επηρέασαν τις ελληνοτουρκικές σχέσεις του 19ου αιώνα.

Το σύνταγμα του 1844 και το σύνταγμα του 1864**Χρονολόγιο: αλλαγές στο πολίτευμα της Ελλάδας, 1833-1924**

1833-35	Αντιβασιλεία (ο Όθωνας είναι ανήλικος)
1833-43	Απόλυτη μοναρχία Όθωνα (Βίτελσμπαχ)
1843	Επανάσταση της 3ης Σεπτεμβρίου
1844	Σύνταγμα
1844-62	Συνταγματική μοναρχία Όθωνα
1862	Έξωση του Όθωνα
1864	Σύνταγμα, νέος βασιλιάς ο Γεώργιος (Γκλύξμπουργκ)
1864-1924	Βασιλευόμενη δημοκρατία

Δραστηριότητα:

- Με βάση τον παραπάνω πίνακα εξηγούμε τι αλλάζει στο ελληνικό πολίτευμα το 1844 και τι αλλάζει το 1864.

Η αγροτική μεταρρύθμιση του 1871

Δείτε στο Γλωσσάρι τις έννοιες για τις «εθνικές γαίες» και για την «αγροτική μεταρρύθμιση του 1871».

Δραστηριότητα:

1. Γράφουμε δύο λόγους για τους οποίους γίνεται η **αγροτική μεταρρύθμιση του 1871**. Τον ένα τον καταλαβαίνουμε διαβάζοντας προσεκτικά στο γλωσσάρι, στο τέλος του βιβλίου, τι ήταν η αγροτική μεταρρύθμιση του 1871. Για να βρούμε τον δεύτερο διαβάζουμε το παρακάτω απόσπασμα:

[Για τη διανομή των εθνικών γαιών]

«..το [ελληνικό] κράτος δεν θέλει να χάσει μια πηγή εσόδων [...] και επιδιώκει τη διανομή αντί χρημάτων».

Πηγή: Καίτη Αρώνη-Τσίχλη, "Το αγροτικό ζήτημα. Κοινωνικοί αγώνες στην ελληνική ύπαιθρο", *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ. 5, σ. 80. Γλωσσική απλούστευση.

Τρικούπης και Δηλιγιάννης

«ΟΙ ΑΙΤΙΟΙ ΤΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΣ ΜΑΣ»

Εικόνα (γελοιογραφία) από τη σατιρική εφημερίδα «Νέος Αριστοφάνης» (τέλη 19ου αιώνα). Ο δημιουργός της εκφράζει τη δυσαρέσκεια του λαού για τα δύο μεγάλα κόμματα: του Χαρίλαου Τρικούπη (αριστερά) και του Θεόδωρου Δηλιγιάννη (δεξιά). Αθήνα, αρχείο Εθνικού Ιστορικού Μουσείου. Πηγή: σχολικό βιβλίο Γ' Λυκείου Ομάδας Ανθρωπιστικών Σπουδών.

Δραστηριότητες:

1. Παρατηρούμε τη γυναικεία μορφή στο κέντρο της παραπάνω εικόνας και διαβάζουμε τη λεζάντα (με κεφαλαία γράμματα) κάτω από την εικόνα. Συζητάμε για το τι κάνει η γυναικεία μορφή. Περιγράφουμε τα ρούχα της. Λέμε τη γνώμη μας για το ποια μπορεί να είναι. Αιτιολογούμε τη γνώμη μας με στοιχεία της εικόνας.
2. Συζητάμε για το μήνυμα ή τα μηνύματα που νομίζουμε ότι θέλει να εκφράσει ο γελοιογράφος. Συζητούμε για τα σημεία της εικόνας που το μαρτυρούν.
3. «Δικομματισμός» είναι η περίοδος κατά την οποία κυριαρχούσαν στην πολιτική ζωή της Ελλάδας δύο μεγάλα πολιτικά κόμματα. Συζητούμε για το πώς φαίνεται αυτό στην εικόνα.
4. Συζητούμε για τα σημεία της εικόνας που δεν καταλαβαίνουμε τι σημαίνουν.
5. Λέμε τι άλλο θα θέλαμε να μάθουμε για την εικόνα, ώστε να την κατανοήσουμε καλύτερα.

Ενότητα 21^η

Ο καπιταλισμός ως παγκόσμιο σύστημα

(1880-1914)

Στην ενότητα 21 συζητάμε για:

- α. τη νεωτερικότητα
- β. Για τον εκσυγχρονισμό στην Ελλάδα, 1880-1911
- γ. Για την αποικιοκρατία και τον ιμπεριαλισμό

Η νεωτερικότητα

Η βιομηχανική επανάσταση ξεκίνησε στη **Μεγάλη Βρετανία** την περίοδο **1750-1780**.

Εργοστάσιο στη Δυτική Ευρώπη

Πίνακας με τα σιδηρουργεία Μπέρσινγκ στο Βερολίνο. Πηγή: slideshare.net

Δραστηριότητα:

Σχολιάζουμε τις εγκαταστάσεις του εργοστασίου (για παράδειγμα την έκτασή τους, την πρώτη ύλη που χρησιμοποιείται).

Από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα η βιομηχανική επανάσταση εξαπλώθηκε στη **Δυτική Ευρώπη** και στη συνέχεια στον υπόλοιπο κόσμο. Μετά το 1880 η **χημεία** πέρασε στη μαζική παραγωγή. Επίσης ο **ηλεκτρισμός** επέφερε σημαντικές αλλαγές. Στις επικοινωνίες και στις μεταφορές σημειώθηκε επανάσταση. Εμφανίστηκε ο **σιδηρόδρομος, το ατμόπλοιο και το αυτοκίνητο**.

Δραστηριότητα:

Συζητάμε τα αποτελέσματα της χρήσης του σιδηροδρόμου, του ατμόπλοιου και του αυτοκινήτου στην καθημερινή ζωή. (Δίνουμε έμφαση στις αλλαγές.)

Εικόνα: Σύγχρονη καλλιτεχνική αναπαράσταση τρένου. Δημιουργός: Απόστολος Παπακωνσταντίνου «Εικονόραμα».

Στα εργοστάσια εργάζονταν **άντρες, γυναίκες και μικρά παιδιά**. Οι εργάτες ζούσαν **σε άσχημες συνθήκες**, σε μικρά και ανθυγιεινά σπίτια στο κέντρο της πόλης. Οι συνθήκες ζωής οδήγησαν τους εργάτες **στο συνδικαλισμό**.

Το 1838 η αγγλική Ένωση Εργατών δημοσίευσε **τη Χάρτα του Λαού** με πολιτικά αιτήματα. Γενικότερα για να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους οι εργάτες έκαναν **απεργίες**. Το **εργατικό κίνημα** βοήθησε τους εργάτες να βελτιώσουν τις συνθήκες δουλειάς τους.

Εργατική συνοικία σε μεγαλούπολη

Εικόνα: Φωτογραφία εργατικής συνοικίας σε μεγαλούπολη. Πηγή: slideshare.net

Δραστηριότητα:

Μελετάμε την παραπάνω φωτογραφία. Τι παρατηρούμε σε σχέση με τα κτήρια και τα μέσα μεταφοράς; (Λέξεις-κλειδιά: ανθυγιεινά σπίτια, κάρρα).

Η **εργασία των γυναικών** στα εργοστάσια τις βοήθησε να αποκτήσουν **οικονομική ανεξαρτησία**. Στη συνέχεια οι γυναίκες διεκδίκησαν τη **χειραφέτησή τους**.

Εικόνα: Φωτογραφίες 1 και 2. Πηγή: slideshare.net.

Δραστηριότητα – Ερώτηση:

Στις χώρες σας οι γυναίκες ψηφίζουν; Αν ναι, γνωρίζετε από πότε;

Καλλιτεχνικά ρεύματα γνωστά ως **μοντερνισμός** έκαναν την εμφάνισή τους κατά τον 20^ο αιώνα. Κοινό τους σημείο η έκφραση του εσωτερικού κόσμου του δημιουργού.

Δραστηριότητα:

Κάνουμε μια εικονική περιήγηση στον ιστότοπο <https://www.albertina.at/en/collections/painting-sculpture/> για να εξοικειωθούμε με ρεύματα μοντέρνας τέχνης.

Στη λογοτεχνία ο **μοντερνισμός** επηρέασε **την ποίηση** και **την πεζογραφία**.

Άλλες μορφές τέχνης που σχετίζονται με την ανάπτυξη της τεχνολογίας είναι η **φωτογραφία** που κάνει την εμφάνισή της στο πρώτο μισό του 19^{ου} αιώνα και ο **κινηματογράφος** που εμφανίζεται στα τέλη του 19^{ου} αιώνα.

Εικόνα: Σκηνή από την ταινία *Η μεγάλη ληστεία του τραίνου* (1903). Πηγή: www.clickatlife.gr (ανάκτηση: 18/3/2020)

Ο εκσυγχρονισμός στην Ελλάδα (1880-1911)

Στην Ελλάδα στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, όταν ήταν πρωθυπουργός ο **Χαρίλαος Τρικούπης**, έγιναν σημαντικά **έργα υποδομής** όπως η ανάπτυξη του οδικού και σιδηροδρομικού δικτύου, η διάνοιξη της διώρυγας της Κορίνθου, η αποξήρανση της λίμνης Κωπαΐδας. Στόχοι η **οικονομική ανάπτυξη**, ο **εκσυγχρονισμός** της Ελλάδας και οι επιτυχίες στα «**εθνικά θέματα**» σύμφωνα με τη **Μεγάλη Ιδέα**.

Εικόνα: Πίνακας του Κ. Βολανάκη, Τα εγκαίνια της διώρυγας της Κορίνθου, 25 Ιουλίου 1893. Πηγή: Βιβλίο Ιστορίας Γ' γυμνασίου (2020)

Δραστηριότητα - Ερώτηση:

Μελετάμε την παραπάνω εικόνα και απαντάμε στο ερώτημα: Ποια νομίζετε ότι ήταν η χρησιμότητα του έργου; (Λέξεις-κλειδιά: *ταχύτητα, κέρδος, επανάσταση*).

Από το 1880 **ομογενείς επιχειρηματίες της διασποράς** (από την Αίγυπτο, την Κωνσταντινούπολη κ.ά.) **στρέφονται προς την Ελλάδα** λόγω της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης. Ιδρύουν τράπεζες, αγοράζουν γη, ασχολούνται με το εμπόριο και τη ναυτιλία.

Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα τα **ιστιοφόρα** θα αντικατασταθούν σταδιακά από τα **ατμόπλοια**. Κυρίαρχο ρόλο στο θαλάσσιο εμπόριο στην ανατολική Μεσόγειο και τη Μαύρη Θάλασσα έχουν τα ελληνικά καράβια.

Εικόνα 1: Σύγχρονη καλλιτεχνική αναπαράσταση ιστιοφόρου. Δημιουργός: Απόστολος Παπακωνσταντίνου «Εικονόραμα».

Εικόνα 2: Σύγχρονη καλλιτεχνική αναπαράσταση ποταμόπλοιου. Δημιουργός: Απόστολος Παπακωνσταντίνου «Εικονόραμα».

Δραστηριότητα:

Συγκρίνουμε τις δύο παραπάνω εικόνες. Απαντάμε στο παρακάτω ερώτημα: Τι άλλαξε στις θαλάσσιες μεταφορές με τη χρήση του ατμόπλοιου; (Φράσεις-κλειδιά: *ταχύτητα, αλλαγές στη μεταφορά προϊόντων, αλλαγές στο παγκόσμιο εμπόριο*).

Η ελπίδα για μια καλύτερη ζωή αλλά και οι οικονομικές δυσκολίες οδηγούν πολλούς Έλληνες στη **μετανάστευση**. Αγρότες από τη Στερεά Ελλάδα και την Πελοπόννησο μεταναστεύουν σε μακρινούς προορισμούς όπως οι **Η.Π.Α.** Εκεί εργάζονται ως ανειδίκευτοι εργάτες στην κατασκευή σιδηροδρομικών γραμμών, σε βιομηχανίες και ορυχεία.

Δραστηριότητα:

Συγκρίνουμε τη μετανάστευση των Ελλήνων στις Η.Π.Α. με τη δική σας μεταναστευτική εμπειρία. Μπορείτε να ξεκινήσετε με την αρχή του ταξιδιού σας: *Όταν φύγαμε από την πατρίδα μας ...*

Ο **Χαρίλαος Τρικούπης** για να πετύχει το πρόγραμμά του σύναψε μεγάλα **δάνεια** με τράπεζες του εξωτερικού. Η Ελλάδα δεν μπόρεσε να ανταποκριθεί στις οικονομικές της υποχρεώσεις. Ο Τρικούπης θα κηρύξει το 1893 τη χώρα σε **πτώχευση**.

Επιπλέον, το 1897 θα ξεσπάσει **ελληνοτουρκικός πόλεμος** στον οποίο η Ελλάδα θα χάσει και θα αναγκαστεί να πληρώσει τεράστια **πολεμική αποζημίωση** στην Τουρκία.

Για να ανταποκριθεί το ελληνικό κράτος θα πάρει νέο δάνειο. Για να εξασφαλιστεί η αποπληρωμή του θα επιβληθεί στη χώρα ο **Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος**.

Δραστηριότητα:

Συμπληρώνουμε τα κενά με τις λέξεις που βρίσκονται στην παρένθεση: (πτώχευση, αποζημίωση, πόλεμος, Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος).

1. Στο τέλος του 19^{ου} αιώνα ξέσπασε ελληνοτουρκικός _____
2. Το 1893 η Ελλάδα βρέθηκε σε _____
3. Η Ελλάδα αναγκάστηκε να πληρώσει στην Τουρκία πολεμική _____
4. Στην Ελλάδα στα τέλη του 19^{ου} αιώνα επιβλήθηκε ο _____

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, οι συνεχείς παρεμβάσεις του **βασιλιά Γεώργιου** στην πολιτική ζωή της χώρας προκαλούσαν δυσαρέσκεια στο λαό. Αυτό οδήγησε τον Αύγουστο του **1909** σε εξέγερση μιας ομάδας αξιωματικών που είχαν οργανώσει το **Στρατιωτικό Σύνδεσμο**. Επρόκειτο για το **κίνημα στο Γουδί**.

Εικόνα: Η Αναγέννηση της Ελλάδας στις 15 Αυγούστου 1909 (λαϊκή λιθογραφία). Πηγή: Βιβλίο Γ' γυμνασίου (2020).

Δραστηριότητα:

Αφού μελετήσουμε την παραπάνω εικόνα, σχολιάζουμε ποια πρόσωπα απεικονίζονται. (Λέξεις-κλειδιά: στρατιωτικοί, πολίτες, Ελλάδα).

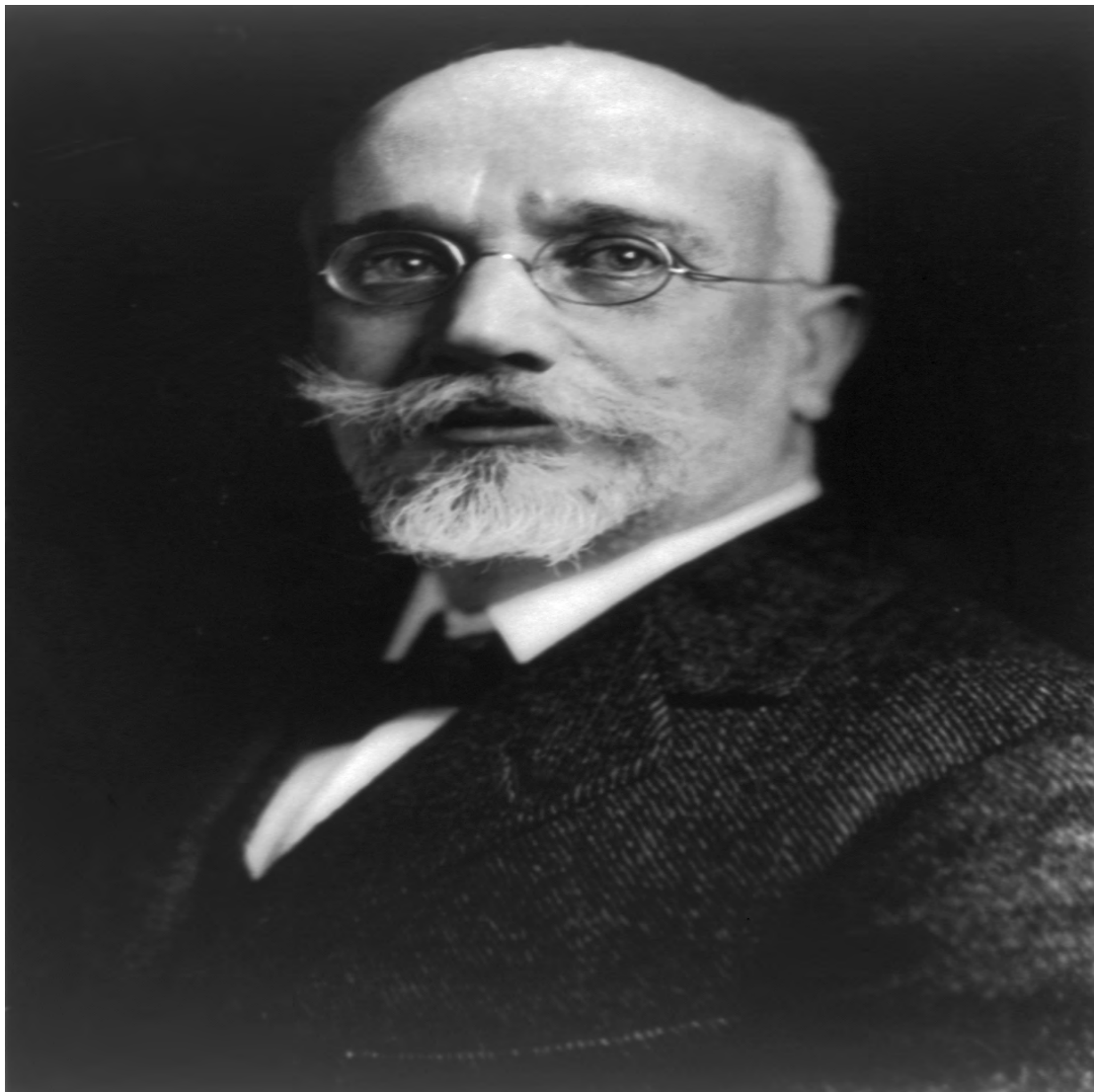
Δραστηριότητα:

Παρακολουθούμε το βίντεο «Αθήνα 1909, το στρατιωτικόν κίνημα στο Γουδί»:

http://www.greek-language.gr/digitalResources/literature/education/greek_history/item.html?iid=85

Οι αξιωματικοί κάλεσαν στην Ελλάδα τον **Ελευθέριο Βενιζέλο** που είχε διακριθεί στους αγώνες των Κρητικών για την ένωση με την Ελλάδα. Ο Βενιζέλος με το κόμμα των **Φιλελευθέρων** αναλαμβάνει την εξουσία. Η ελληνική κοινωνία αλλάζει. Στόχος να γίνει η Ελλάδα μια σύγχρονη κοινωνία για να πραγματοποιήσει τη **Μεγάλη Ιδέα**.

Πρώτο μεγάλο βήμα είναι η ψήφιση **νέου συντάγματος το 1911**. Ακολουθούν και άλλες μεταρρυθμίσεις στον αγροτικό τομέα, στην εργατική νομοθεσία και στη νομοθεσία για τις ιδιωτικές σχέσεις. Επίσης αναπτύσσεται η βιομηχανία.

Εικόνα: Φωτογραφία του Ελευθερίου Βενιζέλου. Πηγή: www.sansimera.gr (ανάκτηση: 18/3/2020).

Αποικιοκρατία και ιμπεριαλισμός

Από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα οι **Μεγάλες Δυνάμεις** της εποχής ανταγωνίζονταν για το ποια θα κυριαρχήσει στον πλανήτη.

Τα ευρωπαϊκά κράτη με την ισχυρή οικονομία άρχισαν να αναζητούν και χώρες εκτός Ευρώπης για να τις εκμεταλλευθούν. Το φαινόμενο αυτό ονομάστηκε **ιμπεριαλισμός**. Εκφράστηκε με την **αποικιοκρατία**, την προσπάθεια δηλαδή απόκτησης αποικιών.

Τα ευρωπαϊκά κράτη επεκτάθηκαν στην Αφρική και στην Ασία.

Εικόνα: Χάρτης με τις χώρες στο 1900. Πηγή: slideshare.net.

Δραστηριότητα:

Με βάση τον παραπάνω χάρτη αναφέρουμε αποικίες της Γερμανίας, της Γαλλίας και του Ηνωμένου Βασιλείου.

Αίτια εμφάνισης της αποικιοκρατίας ήταν η ανάγκη των ευρωπαϊκών κρατών να βρουν νέες αγορές για τα βιομηχανικά προϊόντα τους, πρώτες ύλες, καύσιμα και χώρες επένδυσης των κεφαλαίων τους.

Οι επιπτώσεις της αποικιοκρατίας ήταν πολλαπλές. Επηρεάστηκαν οι αποικίες αλλά και η ίδια η Ευρώπη. Οι αποικιοκράτες εκμεταλλεύθηκαν τον πλούτο των αποικιών. Οι πολιτισμοί τους θεωρήθηκαν κατώτεροι του ευρωπαϊκού. Λόγω των κατακτήσεων, ο ευρωπαϊκός πολιτισμός αντιμετώπιστηκε ως πνευματικά ανώτερος. Οι Ευρωπαίοι επέβαλαν στις αποικίες τα στοιχεία των πολιτισμών τους. Οι αποικιοκράτες ήταν επηρεασμένοι από τις θεωρίες περί ανώτερων φυλών.

Πολλές από τις **πρώην αποικίες** είναι και σήμερα **φτωχές**. Οι οικονομίες τους συνεχίζουν να εξαρτώνται από τη **Δύση**. Οι διαφορές ανάμεσα στους λίγους πλούσιους και τους πολλούς φτωχούς είναι μεγάλες. Πολλά από τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι χώρες αυτές (όπως ο αναλφαβητισμός, οι αρρώστιες, η πείνα, η ξηρασία, η αύξηση του πληθυσμού) οφείλονται στη στάση των αποικιοκρατών.

Εικόνα: Σύγχρονη καλλιτεχνική αναπαράσταση των ευρωπαϊών αποικιοκρατών στην Αφρική.
Δημιουργός: Απόστολος Παπακωνσταντίνου «Εικονόραμα».

Κονγκολέζοι σκλάβοι των Βέλγων αποικιοκρατών

Εικόνα: Φωτογραφία σκλάβων από το Κογκό, αποικίας του Βελγίου. Πηγή: slideshare.net.

Δραστηριότητα – Ερώτηση:

Τι συναισθήματα σας προκαλεί η εικόνα;

Υπήρχαν κάποιες φωνές στην Ευρώπη που **διαφωνούσαν** με την ανάληψη αποικιοκρατικής δράσης. Μπορούν να αναφερθούν χαρακτηριστικά ο **Ζωρζ Κλεμανσώ**, μετέπειτα πρωθυπουργός της Γαλλίας και μια διεθνής πολιτική οργάνωση, η **Διεθνής Ένωση Εργατών**.

Ο **ιμπεριαλιστικός ανταγωνισμός** μεταξύ των ευρωπαϊκών δυνάμεων οδήγησε στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Πιο συγκεκριμένα, η επιθετική προσπάθεια της **Γερμανίας** για αναδιανομή των αποικιών την έφερε σε σύγκρουση με το **Ηνωμένο Βασίλειο** και τη **Γαλλία**, χώρες που είχαν κάτω από τον έλεγχό τους τις πλουσιότερες αποικίες.

Χάρτης: Τα αντίπαλα στρατόπεδα του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, 1914. Πηγή: Βιβλίο Ιστορίας Γ΄ Γυμνασίου (2020).

Δραστηριότητα:

Με βάση τον χάρτη, αναφέρουμε ποιες χώρες συμμετείχαν στους δύο αντίπαλους συνασπισμούς (Συμμαχικές Δυνάμεις - Κεντρικές Δυνάμεις) κατά την έναρξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

Ενότητα 22^η

Η κατάρρευση των αυτοκρατοριών και ο Μεσοπόλεμος

...οι αυτοκρατορίες διαλύονται – ανάμεσα σε δυο πολέμους

Στην Ενότητα 22 συζητάμε για ...:

- το πώς μεγαλώνει το ελληνικό κράτος και φτάνει στα σημερινά του σύνορα
- τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο
- την Ελλάδα στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο και την μικρασιατική εκστρατεία
- την εποχή ανάμεσα τον Πρώτο και τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο

Χρονολόγιο

1909	1912 - 1913	1914-1918	1919-1922	1918-1939
Ο Ελευθέριος Βενιζέλος γίνεται πρωθυπουργός	Βαλκανικοί Πόλεμοι	Α' Παγκόσμιος Πόλεμος	Η περιπέτεια της μικρασιατικής εκστρατείας	Η εποχή ανάμεσα τον Πρώτο και τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο

Πώς μεγάλωσε το ελληνικό κράτος και έφτασε στα σημερινά του σύνορα

Το ελληνικό κράτος μετά την επανάσταση των Ελλήνων εναντίον των Τούρκων είναι αρκετά μικρό. Πέρασαν περίπου εκατόν είκοσι χρόνια για να φτάσει στα σύνορα που βρίσκεται σήμερα.

Στους τόπους που βρίσκονται έξω από τα σύνορα του ελληνικού κράτους ζουν πολλοί Έλληνες.

Η Ελλάδα θέλει να μεγαλώσει τα σύνορά της, για να βρεθούν μέσα σε αυτά οι ελληνικοί πληθυσμοί που ζούσαν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Αυτός ο σκοπός ονομάστηκε «**Μεγάλη Ιδέα**».

Χάρτης 1: η μπλε περιοχή δείχνει το ελληνικό κράτος του 1832. Η γραμμή δείχνει τα σημερινά σύνορα.

Δραστηριότητα:

Κοιτάζουμε τον παρακάτω χάρτη 2. Δείχνει πότε η Ελλάδα παίρνει τις περιοχές που έχει σήμερα.

Χάρτης 2: Πώς μεγάλωσε το ελληνικό κράτος και έφτασε στα σημερινά του σύνορα.

Πηγαίνουμε στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/9398>

Βάζουμε στην σειρά τους έξι χάρτες που υπάρχουν εκεί για να δείξουμε πότε η Ελλάδα παίρνει τις περιοχές που έχει σήμερα.

Από το 1850 περίπου και μετά πολλοί λαοί που ζουν στα Βαλκάνια θέλουν να **ελευθερωθούν** από την Οθωμανική Αυτοκρατορία και να ζήσουν σε δικό τους κράτος. Εκείνη την εποχή και οι Έλληνες και οι **Βούλγαροι** θέλουν να πάρουν την Μακεδονία από την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Για αρκετά χρόνια Έλληνες, Βούλγαροι, Σέρβοι, Αλβανοί και Τούρκοι **συγκρούονται** μεταξύ τους στα εδάφη της Οθωμανικής Μακεδονίας..

Δραστηριότητα:

Στο παρακάτω κείμενο συμπληρώνουμε τα κενά με τις λέξεις που βλέπουμε δίπλα.

Κατά τη διάρκεια του Μακεδονικού Αγώνα πραγματοποιήθηκαν στη ..... των Γιαννιτσών σκληρές ..... μεταξύ Ελλήνων και ..... ανταρτών. Οι Έλληνες αντάρτες δεν είχαν να ..... μόνο τους Βούλγαρους αλλά και τις άσχημες συνθήκες ζωής μέσα στα έλη . Η ελονοσία καθώς και διάφορες άλλες ..... τους ταλαιπωρούσαν.	αρρώστιες
	λίμνη
	μάχες
	αντιμετωπίσουν
	Βούλγαρων

(Το κείμενο αντλήθηκε από το διδακτικό εγχειρίδιο Ιστορίας της Στ' Δημοτικού.)

Χάρτης 3: τα Βαλκάνια το 1910 (από το λογισμικό Centennia)

Εικόνα: Φωτογραφία με ελληνική αντάρτικη ομάδα στη λίμνη των Γιαννιτσών (από την ελληνική Wikipedia)

Στα 1910 γίνεται **πρωθυπουργός** στην Ελλάδα ο **Ελευθέριος Βενιζέλος**. Αυτός προετοιμάζει την Ελλάδα για πόλεμο. Θέλει να κάνει πραγματικότητα τη **Μεγάλη Ιδέα**.

Ελλάδα, Σερβία και Βουλγαρία **συμμαχούν** κατά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Θέλουν να πάρουν τα οθωμανικά εδάφη που είναι στα Βαλκάνια για να τα ενώσουν με τις χώρες τους.

Δύο πόλεμοι γίνονται τότε:

- Ο **Πρώτος Βαλκανικός Πόλεμος** (1912–1913). Βουλγαρία, Σερβία και Ελλάδα. Τα τρία αυτά κράτη μεγαλώνουν τα σύνορά τους παίρνοντας εδάφη από τους Οθωμανούς.
- Ο **Δεύτερος Βαλκανικός Πόλεμος** (1913). Ελλάδα, Σερβία και Οθωμανική αυτοκρατορία. Τα τρία αυτά κράτη πολεμούν μεταξύ τους για να μοιράσουν τα εδάφη των Οθωμανών.

Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι αλλάζουν τα σύνορα. Γι' αυτό πολλοί άνθρωποι τότε στα Βαλκάνια γίνονται **πρόσφυγες**.

Χάρτης 3: τα Βαλκάνια το 1913 (από το λογισμικό Centennia)

Δραστηριότητα:

Κοιτάζουμε τον Χάρτη 3 και τον Χάρτη 4. Συζητάμε με τους συμμαθητές μας:

- ποια καινούργια κράτη γίνονται;
- ποια κράτη πήραν εδάφη;
- ποια κράτη έχασαν εδάφη;

Εικόνα 1: Σιδηροδρομικός σταθμός με μουσουλμάνους πρόσφυγες που θέλουν να ανεβούν στα τρένα για να πάνε στην Κωνσταντινούπολη. Νοέμβριος 1912 (από το βιβλίο Ιστορίας Γ' τάξης Γυμνασίου για την Εκπαίδευση των Μουσουλμανοπαίδων).

Εικόνα 2: Χριστιανοί πρόσφυγες στη Θεσσαλονίκη (από το βιβλίο Ιστορίας Γ' τάξης Γυμνασίου για την Εκπαίδευση των Μουσουλμανοπαίδων).

Στην Εικόνα 1 πιο πάνω, οι πρόσφυγες είναι μουσουλμάνοι, ενώ στην Εικόνα 2 είναι χριστιανοί. Συζητάμε με τους συμμαθητές μας σε τι μοιάζουν και σε τι είναι διαφορετικές οι δύο φωτογραφίες.

Ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος

Ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος (1914–1918) είναι ο πιο **μεγάλος** και **καταστροφικός** πόλεμος μέχρι τότε στον κόσμο. Γι' αυτό και ονομάζεται «**Μεγάλος Πόλεμος**».

Ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος έγινε επειδή:

- οι βιομηχανικές χώρες (και κυρίως η Γερμανία) θέλουν να ξεπεράσουν η μία τη δύναμη της άλλης. Ακόμη θέλουν τις **πρώτες ύλες** των χωρών του υπόλοιπου κόσμου. Η πολιτική αυτή λέγεται **ιμπεριαλισμός**.
- πολλοί άνθρωποι στις ευρωπαϊκές χώρες πιστεύουν με **φανατισμό** ότι το δικό τους έθνος είναι ανώτερο από τα άλλα και πως μόνο το κράτος τους πρέπει να μεγαλώσει. Αυτή η πίστη λέγεται **εθνικισμός**.
- η Γερμανία φτιάχνει μια μεγάλη **πολεμική βιομηχανία**. Το ίδιο κάνουν και άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Πολλοί άνθρωποι πιστεύουν ότι μόνο με τον πόλεμο τα κράτη λύνουν τις **διαφορές** τους. Αυτή η κατάσταση ονομάζεται **μιλιταρισμός**.

Δύο είναι οι μεγάλες **συμμαχίες** που πολεμούν μεταξύ τους: οι δυνάμεις της **Αντάντ** και οι **Κεντρικές Δυνάμεις**. Γρήγορα όλα σχεδόν τα κράτη της Ευρώπης και του κόσμου χωρίστηκαν και πήγαν είτε με την **Αντάντ** είτε με τις **Κεντρικές Δυνάμεις**.

Οι μάχες γίνονται σε όλη την Ευρώπη. Γρήγορα μπαίνουν στον πόλεμο οι ΗΠΑ, η Ιαπωνία και άλλες χώρες του κόσμου.

Δραστηριότητα:

Πηγαίνουμε στη διεύθυνση <http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-lor-8521-9411>, βλέπουμε και καταγράφουμε τις συμμαχίες στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο.

Στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο οι αντίπαλοι χρησιμοποιούν **τρομακτικά χημικά όπλα**. Σε όλη τη διάρκειά του σκοτώνονται στην Ευρώπη περίπου 8,5 εκατομμύρια άνθρωποι και τραυματίζονται άλλα 21 εκατομμύρια.

Δραστηριότητες:

1. Η ταινία που θα δείτε μιλάει για τη ζωή των στρατιωτών στα **χαρακώματα**. Περιγράψτε τα "χαρακώματα". Εξηγήστε πώς ζούσαν και πολεμούσαν σε αυτά.. Εξηγήστε γιατί ήταν άθλια η ζωή στα **χαρακώματα**.

<https://youtu.be/RK0MB20Rqo>

2. Η ταινία που θα δείτε δείχνει Άγγλους και Γερμανούς στρατιώτες να παίζουν ποδόσφαιρο. Δηγούμαστε την ιστορία σε 80-120 λέξεις

<https://youtu.be/JuM03SnXTL4>

Μπορούμε να ξεκινήσουμε λέγοντας:

«Είμαστε στην παραμονή των Χριστουγέννων του 1914. Οι στρατιώτες είναι μέσα στα χαρακώματα. Θέλουν να είναι σπίτι τους. Σε μια στιγμή ένας ...»

3. Βλέπουμε τον παρακάτω πίνακα ζωγραφικής. Δείχνει στρατιώτες που πηγαίνουν στους γιατρούς επειδή δέχτηκαν επίθεση από χημικά αέρια. Συζητάμε με τους συμμαθητές μας για το πώς αισθανόμαστε βλέποντας αυτόν τον πίνακα. Εξηγούμε γιατί τον ζωγράφισε ο ζωγράφος. Περιγράφουμε τι δείχνει. Ποιο μπορεί να είναι το μέλλον και η τύχη των τραυματισμένων; Η ζωή που έζησαν μετά τον πόλεμο;

Εικόνα: John Singer Sargent (1919) «Οι δηλητηριασμένοι».

Όσο διαρκεί ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος στη **Ρωσία** (χώρα της Αντάντ), τον Οκτώβριο του 1917 ξεσπά **επανάσταση**. Οι επαναστάτες, με αρχηγό τον **Λένιν**, παίρνουν από τους πλούσιους τα μεγάλα αγροκτήματα, τα εργοστάσια, τις τράπεζες κλπ. και δίνουν τον έλεγχο στο Κομμουνιστικό Κόμμα, που θέλει να εξυπηρετήσει τα συμφέροντα των φτωχών **εργατών** και **αγροτών**.

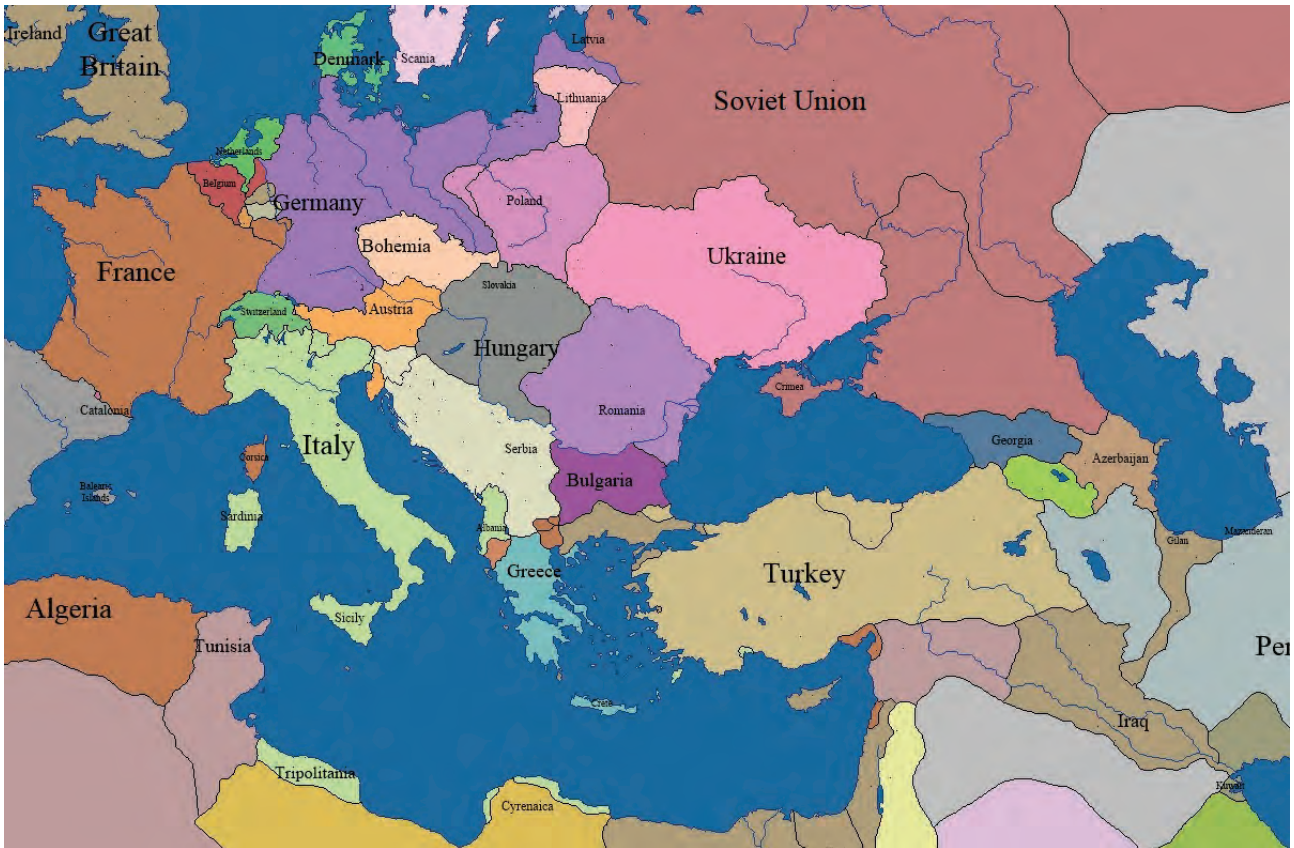
Η επανάσταση αυτή ονομάζεται **Οκτωβριανή ή Κομμουνιστική Επανάσταση**.

Το κράτος αυτό ονομάζεται **Ένωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών** (ΕΣΣΔ) ή **Σοβιετική Ένωση**. Είναι το πρώτο σοσιαλιστικό κράτος στον κόσμο. Από την επανάσταση αυτή και μετά σε διάφορες χώρες γίνονται μεγάλες απεργίες και φτιάχνονται τα πρώτα **κομμουνιστικά κόμματα**.

Στα 1918 οι **κεντρικές δυνάμεις** νικήθηκαν από την **Αντάντ** και ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος τελειώνει. Οι σύμμαχοι της Αντάντ μαζεύονται στο Παρίσι και αποφασίζουν να τιμωρήσουν αυστηρά τη Γερμανία και να μην έχουν καθόλου σχέσεις με την Σοβιετική Ένωση.

Χάρτης 1: Οι χώρες της Ευρώπης το 1914 (πριν τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο).

Χάρτης 2: Οι χώρες της Ευρώπης το 1920 (μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο).

Δραστηριότητα:

Κοιτάζουμε τον **Χάρτη 1** και τον **Χάρτη 2**. Συζητάμε με τους συμμαθητές μας:

- ποια είναι τα καινούργια κράτη;
- ποια κράτη πήραν εδάφη;
- ποια κράτη έχασαν εδάφη;

Η Ελλάδα στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο και η μικρασιατική εκστρατεία

Η **Ελλάδα** μπαίνει στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο το 1917 με τις δυνάμεις της **Αντάντ**. Έτσι όταν τελειώνει ο πόλεμος είναι στους **νικητές**.

Ελληνικός στρατός φτάνει στη **Σμύρνη** της Μικράς Ασίας. Η Ελλάδα διοικεί τις γύρω περιοχές, όπου κατοικούσαν από παλιά πολλοί **Έλληνες**.

Οι Τούρκοι όμως –με αρχηγό τον **Μουσταφά Κεμάλ**– δεν το δέχονται αυτό. Πολεμούν με τους Έλληνες μέχρι το 1922 και τους νικούν. Οι Έλληνες διώχνονται από τη Σμύρνη και από ολόκληρη τη Μικρά Ασία και έρχονται στην Ελλάδα ως **πρόσφυγες**.

Ένα χρόνο μετά, Έλληνες και Τούρκοι συμφωνούν να κάνουν **ανταλλαγή πληθυσμών**. Όσοι μουσουλμάνοι ζουν στην Ελλάδα πηγαίνουν να ζήσουν στην Τουρκία. Όσοι χριστιανοί ζουν στην Τουρκία πηγαίνουν να ζήσουν στην Ελλάδα.

Δραστηριότητα:

Στο παρακάτω κείμενο συμπληρώνουμε τα κενά με τις λέξεις που βλέπουμε δίπλα

Ο Μικρασιατικός ..... του 1919–1922 πήρε διάφορα ονόματα. Στην Ελλάδα πήρε το όνομα: Μικρασιατική ....., επειδή έγινε αιτία για πολλές συμφορές για τη χώρα, για τους Έλληνες και για τους χριστιανούς που ζούσαν στη Μικρά ..... Από την άλλη πλευρά, στην Τουρκία ονομάζεται πόλεμος της ..... επειδή, όταν τελείωσε, φτιάχτηκε το νέο τουρκικό....., η Τουρκική Δημοκρατία.	Ασία
	ελευθερίας
	κράτος
	πόλεμος
	Καταστροφή

Η εποχή ανάμεσα τον Πρώτο και τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο

Μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή, περισσότεροι από ένα εκατομμύριο πρόσφυγες φτάνουν στην Ελλάδα. Το μεγαλύτερο πρόβλημα για το κράτος είναι να ζήσουν αυτοί οι άνθρωποι μια κανονική ζωή μετά την περιπέτειά τους.

Τα ίδια χρόνια στην Ελλάδα υπάρχει πολιτική και **κοινωνική αναταραχή**.

Δραστηριότητα:

Βλέπουμε τις παρακάτω τρεις φωτογραφίες (Εικόνα 1, Εικόνα 2, Εικόνα 3):

Εικόνα 1: προσφυγικό σπίτι (φωτογραφία από το βιβλίο Ιστορίας της Στ' τάξης Δημοτικού).

Εικόνα 2: Τους πρώτους μήνες οι πρόσφυγες μένουν ακόμη και σε θέατρα (φωτογραφία από το βιβλίο Ιστορίας της Στ' τάξης Δημοτικού).

Εικόνα 3: Νοσοκομείο προσφύγων (φωτογραφία από το βιβλίο Ιστορίας της Στ' τάξης Δημοτικού).

Με βάση τις εικόνες αυτές, περιγράψουμε με λίγα λόγια πώς ζουν οι πρόσφυγες όταν έρχονται στην Ελλάδα

Το 1929 στην Αμερική και στην Ευρώπη γίνεται μια μεγάλη **οικονομική κρίση**. Σε πολλές χώρες η **φτώχεια** και η **ανεργία** κάνουν τους ανθρώπους να χάσουν τις **ελπίδες** τους. Σιγά σιγά αρκετοί πολίτες πιστεύουν ότι η δημοκρατία δεν μπορεί να λύσει τα μεγάλα τους προβλήματα. Σε πολλές χώρες το πολίτευμα γίνεται **φασιστικό** όπως για παράδειγμα στην Ισπανία την Πορτογαλία και στην Ιταλία. Στη Γερμανία από το 1933 και μετά κυβερνά το **ναζιστικό κόμμα**.

Η Σοβιετική Ένωση πετυχαίνει να γίνει βιομηχανική χώρα, αλλά κι εκεί δεν υπάρχει δημοκρατία.

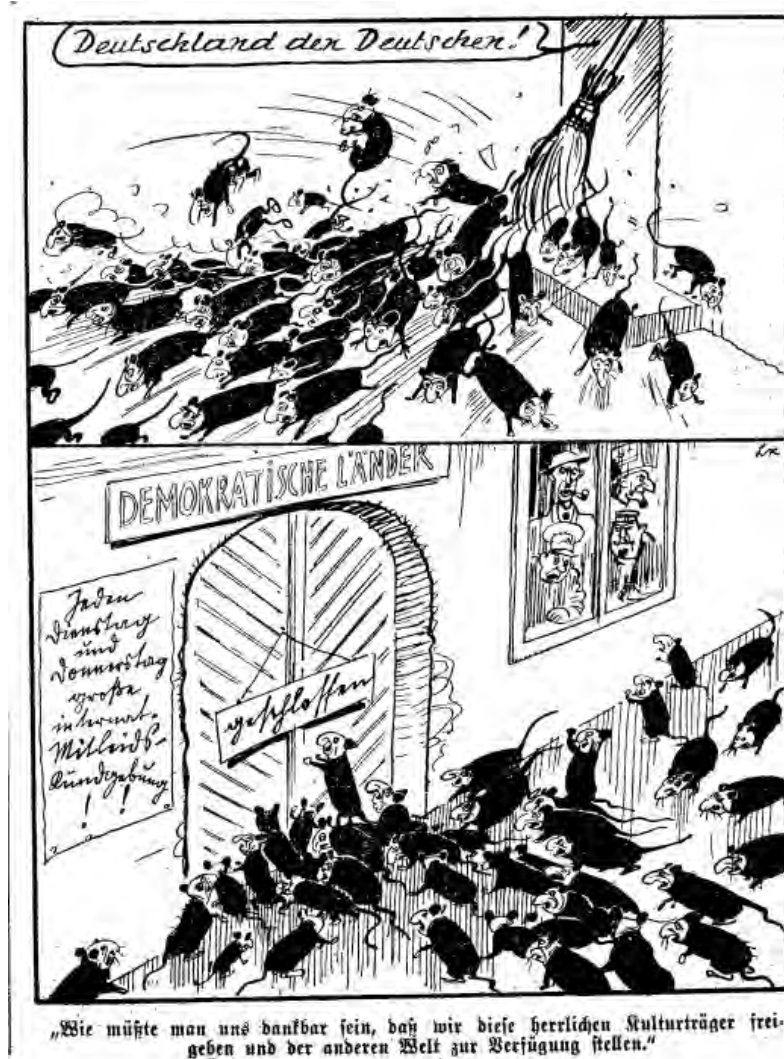
Στην **Ελλάδα** υπάρχει μεγάλη πολιτική αστάθεια. Από το 1936 και μετά η χώρα έχει **δικτατορία**.

Εικόνα: Παιδιά σε συσσίτιο σε σχολείο του Βερολίνου (Δεκέμβριος 1931).
(<https://histclo.com/essay/war/ww2/tol/ger/seiz/dep/gd-weim.html>)

Δραστηριότητα:

Βλέπουμε την παραπάνω εικόνα. Συζητάμε με τους συμμαθητές μας για το πώς η φτώχεια μπορεί να κάνει τους ανθρώπους να χάσουν την εμπιστοσύνη τους στη δημοκρατία.

Εικόνα: Γερμανική γελοιογραφία του 1939: οι Εβραίοι είναι τα ποντίκια που οι ναζί τα βγάζουν έξω από τη Γερμανία. Στο κάτω μέρος οι Εβραίοι – ποντίκια θέλουν να μπουν στις δημοκρατικές χώρες αλλά καμιά δεν τους δέχεται.

Δραστηριότητα:

Υποθέτουμε πως είμαστε εβραίοι που ζούμε στη ναζιστική Γερμανία. Σκεφτόμαστε και συζητάμε πώς αισθανόμαστε βλέποντας την πιο πάνω γελοιογραφία στις εφημερίδες.

Ενότητα 23^η

Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος

(1939-1945)

Στην Ενότητα 23 συζητάμε για:

- α. τα αίτια, τις συνέπειες και τη σημασία του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου,
β. την Ελλάδα στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

Χρονολόγιο του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου

1939	• Ιταλικός στρατός εισβάλλει στην Αλβανία. • Σοβιετική Ένωση και ναζιστική Γερμανία υπογράφουν συμφωνία («Σύμφωνο Μολότοφ-Ρίμπεντροπ») • Γερμανικός στρατός εισβάλλει στην Πολωνία. Βρετανία και Γαλλία κηρύσσουν τον πόλεμο στη Γερμανία. Σοβιετικός στρατός εισβάλλει στην Πολωνία.
1940	• Γερμανικός στρατός εισβάλλει σε Δανία, Νορβηγία, Ολλανδία, Βέλγιο, Λουξεμβούργο, Γαλλία. • Η Ιταλία κηρύσσει τον πόλεμο σε Βρετανία και Γαλλία. • Η Ρουμανία αναγκάζεται να παραχωρήσει περιοχές της στη Σοβιετική Ένωση. • Ιταλικός στρατός εισβάλλει στην Αίγυπτο. • Η Ιαπωνία συμμαχεί με τον «Άξονα»¹ • Ιταλικός στρατός επιτίθεται στην Ελλάδα από την Αλβανία. • Η Ουγγαρία συμμαχεί με τον «Άξονα». • Βρετανικός στρατός στην Αίγυπτο απωθεί τον ιταλικό.
1941	• Η Βουλγαρία συμμαχεί με τον «Άξονα». • Ο ελληνικός στρατός αποκρούει τον ιταλικό και αντεπιτίθεται. Καταλαμβάνει πόλεις της νότιας Αλβανίας. Γερμανικός στρατός εισβάλλει στη Γιουγκοσλαβία και την Ελλάδα. Η Ελλάδα χωρίζεται σε τρεις ζώνες κατοχής: την ιταλική, τη γερμανική και τη βουλγαρική. • Γερμανικά, ιταλικά, ρουμανικά και φινλανδικά στρατεύματα επιτίθενται στη Σοβιετική Ένωση. • Εξέγερση των Παρτιζάνων στη Γιουγκοσλαβία κατά των κατακτητών του «Άξονα». Στην Ελλάδα δημιουργούνται τρεις οργανώσεις αντίστασης: ο ΕΔΕΣ (Εθνικός Δημοκρατικός Σύνδεσμος), το ΕΚΚΑ (Εθνική και Κοινωνική Απελευθέρωση) και το ΕΑΜ (Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο). • Ιαπωνικές αεροναυτικές δυνάμεις επιτίθενται στο ναυτικό των ΗΠΑ στο Περγλ Χάρμπορ (νησιά Χαβάης). Η Ιαπωνία κηρύσσει τον πόλεμο σε ΗΠΑ και Βρετανία.

¹«Άξονας»: η συμμαχία της ναζιστικής Γερμανίας με τη φασιστική Ιταλία. Οι δύο χώρες βρίσκονται στον κεντρικό «άξονα» ανάμεσα στη δυτική και ανατολική Ευρώπη.

1942	• Αντεπίθεση των γερμανικών στρατευμάτων στη Λιβύη. Ο στρατός των Συμμάχων απαντά με νέα επίθεση κατά του στρατού του «Άξονα» στην Αίγυπτο. • Οι Ναζί αποφασίζουν την «Τελική Λύση» του Εβραϊκού Ζητήματος, δηλαδή την εξόντωση όλων των Εβραίων που βρίσκονταν σε περιοχές στον έλεγχο του «Άξονα». • Ο σοβιετικός στρατός αποκρούει τον γερμανικό στο Στάλινγκραντ και αντεπιτίθεται.
1943	• Ήττες του γερμανικού στρατού στη Σοβιετική Ένωση και στη βόρεια Αφρική. • Αποστολή περίπου 50.000 Ελλήνων Εβραίων της Θεσσαλονίκης στο στρατόπεδο εξόντωσης του Άουσβιτς. Το ίδιο συμβαίνει με Εβραίους άλλων περιοχών της Ευρώπης που ελέγχονται από τους Ναζί. • Στρατός των Συμμάχων αποβιβάζεται στη Σικελία και μετά στην Ιταλία. Στην Ιταλία ο Μουσολίνι ανατρέπεται. Η Ιταλία αλλάζει στρατόπεδο, περνά στους Συμμάχους και κηρύσσει τον πόλεμο στη Γερμανία.
1944	• Νέες ήττες των Γερμανών στη Σοβιετική Ένωση. Ο γερμανικός στρατός υποχωρεί σε όλα τα μέτωπα. Αποβίβαση Συμμάχων στη Νορμανδία της Γαλλίας. • Ιαπωνικός στρατός εισβάλλει στην Ινδία. • Η Φινλανδία και η Βουλγαρία εγκαταλείπουν τον «Άξονα». • Βρετανικός στρατός αποβιβάζεται στην Ελλάδα και μπαίνει στην Αθήνα. Αρχίζουν οι συγκρούσεις μεταξύ, από τη μία πλευρά, της αντιστασιακής οργάνωσης του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, από την άλλη, των δυνάμεων της ελληνικής κυβέρνησης που υποστηρίζεται από τους Βρετανούς.
1945	• Σοβιετικός στρατός καταλαμβάνει τη Βαρσοβία της Πολωνίας. Οι Γερμανοί υποχωρούν παντού. Εντείνεται η εξόντωση των Εβραίων από τους Ναζί. • Μαζικοί βομβαρδισμοί των Συμμάχων σε γερμανικές πόλεις. • Κατάληψη του Βερολίνου από τους Σοβιετικούς και τους Συμμάχους. Η Γερμανία παραδίδεται. • Αεροπλάνα των ΗΠΑ ρίχνουν δύο ατομικές βόμβες στην Ιαπωνία (Χιροσίμα, Ναγκασάκι). Η Ιαπωνία παραδίδεται.

Χάρτης: η επέκταση των δυνάμεων του «Άξονα», 1934-1942. Πηγή: βιβλίο Ιστορίας Γ Γυμνασίου.

Δραστηριότητες:

- Διαβάζουμε το χρονολόγιο και παρατηρούμε τον χάρτη στις προηγούμενες σελίδες. Στη συνέχεια:
  1. Εντοπίζουμε δύο περιοχές που προσάρτησε η ναζιστική Γερμανία πριν από το 1939.
  2. Βρίσκουμε ποιο ήταν το κράτος που μοίρασαν μεταξύ τους η ναζιστική Γερμανία και η Σοβιετική Ένωση. Βρίσκουμε πότε έγινε αυτό.
  3. Η «μάχη του Στάλινγκραντ» έχει χαρακτηριστεί ως σημείο καμπής [στροφής] του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Συζητούμε για την ορθότητα του χαρακτηρισμού κάνοντας αναφορές στα γεγονότα του χρονολογίου παραπάνω.
  4. Βρίσκουμε τις έξι (6) χώρες που πολέμησαν στο πλευρό της ναζιστικής Γερμανίας. Βρίσκουμε, στο χρονολόγιο, τι έκαναν οι χώρες αυτές όταν ο πόλεμος γύρισε σε βάρος της ναζιστικής Γερμανίας.
  5. Εξηγούμε γιατί ο πόλεμος αυτός ονομάστηκε «παγκόσμιος».
  6. Εντοπίζουμε στον τόπο μας ένα **μνημείο** του Β΄ Π.Π. Βρίσκουμε πληροφορίες για αυτό στο διαδίκτυο: πότε κατασκευάστηκε, γιατί.

Κείμενο: [Τα αίτια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου - 1]

Τα αίτια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου έχουν τις ρίζες τους στην περίοδο του Μεσοπολέμου (1919-39) στην Ευρώπη. Για τους περισσότερους ιστορικούς, ο Β΄ Π.Π. είναι μία συνέχεια του Α΄ Π.Π. (1914-18), επειδή:

- τα αντίπαλα στρατόπεδα δεν διαφέρουν και πολύ·
- ένα από τα αίτια του Β΄ Π.Π. είναι η δυσαρέσκεια για τις συμφωνίες ειρήνης που κλείνουν τον Α΄ Π.Π. Μερικά κράτη, περισσότερο οι ηττημένοι, τις θεωρούν πολύ βαριές και θέλουν την αλλαγή τους.

Οι Ναζί παίρνουν την εξουσία στη Γερμανία το 1933. Τότε, πολλοί Γερμανοί τους υποστηρίζουν, επειδή δεν βλέπουν άλλη λύση στα οικονομικά προβλήματα της χώρας: ανεργία, ακρίβεια, χρέη, φόροι. Παρόμοια αυταρχικά καθεστώτα δημιουργούνται σε πολλά ευρωπαϊκά κράτη του Μεσοπολέμου. Βλ. τα κράτη με πράσινο χρώμα στον παρακάτω χάρτη.

Χάρτης: τα διαφορετικά πολιτεύματα στην Ευρώπη του Μεσοπολέμου. Πηγή: Σκουλάτου - Δημακόπουλου - Κόνδη, *Ιστορία Νεότερη και Σύγχρονη, τχ. Β΄, Γ΄ Ενιαίου Λυκείου*, έκδοση 2006, σ. 182.

Κείμενο: [Τα αίτια του Β΄ Π.Π. – 2]

Για πολλούς ιστορικούς το σημαντικότερο αίτιο του Β΄ Π.Π. έχει σχέση με την επιθετική πολιτική του ναζιστικού καθεστώτος. Η Γερμανία του Χίτλερ παραβίασε τις συνθήκες που έκλεισαν τον Α΄ Π.Π. με ενέργειες, όπως:

- αύξηση των πολεμικών εξοπλισμών της χώρας·
- κατάληψη της ζώνης του (ποταμού) Ρουρ στα γαλλογερμανικά σύνορα το 1936·
- ένωση με την Αυστρία το 1938·
- προσάρτηση της περιοχής της Σουδητίας το 1938·
- διάλυση της Τσεχοσλοβακίας το 1939·
- εισβολή στην Πολωνία το 1939.

Βλ. τον παρακάτω χάρτη:

Χάρτης: οι προκλήσεις του Χίτλερ, 1936-39. Πηγή εικόνας (χάρτη): Σκουλάτου – Δημακόπουλου – Κόνδη, *Ιστορία Νεότερη και Σύγχρονη*, τχ. Β', Γ' Ενιαίου Λυκείου, έκδοση 2006, σ. 236.

Κείμενο: [Τα αίτια του Β΄ Π.Π. – 3]

Η εισβολή στην Πολωνία γίνεται η αφορμή για το ξεκίνημα του Β΄ Π.Π. Οι τότε μεγάλες δυνάμεις –Βρετανία, Γαλλία, ΗΠΑ και Σοβιετική Ένωση– δεν συμφωνούν μεταξύ τους και δεν συμμαχούν από νωρίς εναντίον της ναζιστικής Γερμανίας. Μάλιστα, η Βρετανία και η Γαλλία υποχωρούν με τη συμφωνία του Μονάχου το 1938. Δυστυχώς, η στάση αυτή («πολιτική κατευνασμού») δεν σώζει την ειρήνη. Αντίθετα, δίνει χρόνο στους Ναζί να ετοιμαστούν για τον πόλεμο.

Δραστηριότητα:

1. Χωριζόμαστε σε ομάδες και με βάση τις παραπάνω πηγές (τρία γραπτά κείμενα για τα αίτια του Β΄ Π.Π. και τρεις χάρτες), επιλέγουμε τα δύο, κατά τη γνώμη μας, πιο σημαντικά αίτια του Β΄ Π.Π. Στη συνέχεια, αιτιολογούμε τις επιλογές μας.
Ο ιστορικός συλλογισμός μπορεί να διατυπωθεί κάπως έτσι: «Για μας, το σημαντικότερο αίτιο / τα σημαντικότερα αίτια του Β΄ Π.Π. ήταν.., επειδή..».
2. Κάθε ομάδα παρουσιάζει με συντομία το σκεπτικό της στην ολομέλεια. Αιτιολογούνται οι απόψεις με αναφορές στις «πηγές». Εντοπίζονται οι συμφωνίες και οι διαφωνίες.

Οι συνέπειες του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου

Δραστηριότητα:

- A) Χωριζόμαστε σε ομάδες. Παρατηρούμε τις εικόνες (1-4) που ακολουθούν, διαβάζουμε τα κείμενα που τις συνοδεύουν, συζητούμε για τις συνέπειες του Β΄ Π.Π.:
1. Λέμε τι μας έκανε περισσότερο εντύπωση (από τα κείμενα και τις εικόνες).
  2. Συζητούμε για το τι άλλο θα θέλαμε να μάθουμε σχετικά με όσα παρατηρήσαμε και διαβάσαμε.
  3. Λέμε γιατί είναι σημαντικό σήμερα να συζητούμε για όσα συνέβησαν στον Β΄ Π.Π.
- B) Κάθε ομάδα παρουσιάζει τους προβληματισμούς και τα συμπεράσματά της στην ολομέλεια.

Εικόνα 1: Πίνακας με διεθνή στατιστικά στοιχεία. Πηγή: Αθηναϊκό-Μακεδονικό Πρακτορείο Ειδήσεων. Δημοσιογραφική επιμέλεια Δ. Φραγκουλιώτης.

Δραστηριότητα:

- Συζητάμε για το νόημα της φράσης «ημέρες μνήμης και συμφιλίωσης» που αναγράφεται στην παραπάνω εικόνα.

Εικόνα 2: Φωτογραφία μετά τη ρίψη της ατομικής βόμβας στη Χιροσίμα (6 Αυγούστου 1945). Πηγή: εφημερίδα Washington Post.

Δραστηριότητες:

1. Συζητάμε για το τι μπορεί να σκέφτεται ο άνθρωπος της παραπάνω φωτογραφίας στη Χιροσίμα. Κάνουμε υποθέσεις λαμβάνοντας υπόψη το ιστορικό πλαίσιο (βλ. παραπάνω λεζάντα φωτογραφίας).
2. Συζητάμε / κάνουμε υποθέσεις για το αν είναι η ζωή του σε κίνδυνο.

Εικόνα 3: σκιά ανθρώπου αποτυπωμένη στην πέτρα. Αυτή η σκιά μόνο απέμεινε από το θύμα μετά την έκρηξη της ατομικής βόμβας. Πηγή: Μουσείο Ειρήνης & Μνήμης στη Χιροσίμα.

Δραστηριότητες:

1. Χωριζόμαστε σε ομάδες και συζητάμε για ποιους λόγους αξίζει σήμερα να επισκέπτεται κανείς μουσεία, όπως το *Μουσείο Ειρήνης και Μνήμης της Χιροσίμα* (Hiroshima Peace Memorial Museum).
2. Κάθε ομάδα παρουσιάζει τα συμπεράσματά της στην ολομέλεια. Συγκρίνουμε τις απαντήσεις και εντοπίζουμε τις συμφωνίες και τις διαφωνίες.

Εικόνα 4: άποψη του θόλου (της οροφής) της Αίθουσας των Ονομάτων στο ισραηλινό μουσείο Yad Vashem έξω από τα Ιεροσόλυμα. Το μουσείο είναι αφιερωμένο στη διάσωση της μνήμης των θυμάτων του **Ολοκαυτώματος**. Στο θόλο διακρίνονται φωτογραφίες των θυμάτων με τα ονόματά τους.

Η Ελλάδα στο Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο

Κείμενο:

Στις 28 Οκτωβρίου 1940 οι Ιταλοί ζητούν την παράδοση της Ελλάδας. Ο Έλληνας πρωθυπουργός, Ιωάννης Μεταξάς, απαντά αρνητικά. Ο ελληνικός στρατός αποκρούει τον ιταλικό και αντεπιτίθεται στις ιταλικές θέσεις στην Αλβανία. Όμως, οι Γερμανοί Ναζί, σύμμαχοι των Ιταλών Φασιστών, επιτίθενται στην Ελλάδα (6 Απριλίου 1941). Σύντομα την καταλαμβάνουν. Αρχίζει η **Τριπλή Κατοχή** της χώρας από τους Γερμανούς και τους συμμάχους τους, Ιταλούς και Βούλγαρους. Οι οργανώσεις της ελληνικής **Αντίστασης** πολεμούν εναντίον των κατακτητών. Οι κατακτητές απαντούν με **αντίποινα**. Ταυτόχρονα, οι Ναζί προσπαθούν να εξοντώσουν τους Εβραίους της Ελλάδας. Μετά τις ήττες των Δυνάμεων του «Άξονα», η Ελλάδα **απελευθερώνεται** τον Οκτώβριο του 1944 (η Αθήνα στις 12 Οκτωβρίου). Αλλά σύντομα, τον Δεκέμβριο του 1944, συγκρούονται οι οπαδοί του Ε.Α.Μ. (Εθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου), της μεγαλύτερης αντιστασιακής οργάνωσης της χώρας, με τις δυνάμεις της κυβέρνησης και των Βρετανών που την υποστηρίζουν. Αρχίζει ο **εμφύλιος πόλεμος**.

Γελοιογραφία (κωμική εικόνα) σε βρετανική εφημερίδα της εποχής εκείνης (Daily Mail). Πηγή: greek-language.gr.

Δραστηριότητες:

1. Συζητούμε για τις πληροφορίες που δίνει η παραπάνω εικόνα (**γελοιογραφία**) σχετικά με τον ελληνοϊταλικό πόλεμο του 1940-41. Εντοπίζουμε συγκεκριμένα σημεία της εικόνας και τα συνδέουμε με το ιστορικό πλαίσιο στο οποίο αναφέρονται.
2. Εντοπίζουμε το σημείο του παραπάνω κειμένου («Η Ελλάδα στον Β΄ Π.Π.») που σχετίζεται με τη γελοιογραφία.

Χάρτης με την Τριπλή Κατοχή της Ελλάδας:

Χάρτης: Οι ζώνες κατοχής 1941-44. Πηγή εικόνας: Ιστορία του Ελληνικού Έθνους (Εκδοτική Αθηνών, 2000), τ. ΙΣΤ΄, σ. 13.

Δραστηριότητες με βάση τον παραπάνω χάρτη:

1. Βρίσκουμε ποια δύναμη κατοχής κατέλαβε τα μεγαλύτερα αστικά κέντρα.
2. Βρίσκουμε ποια δύναμη κατοχής κατέλαβε τη μεγαλύτερη έκταση της χώρας.
3. Υποθέτουμε τον λόγο / τους λόγους για τους οποίους οι Ναζί κατακτητές δημιούργησαν μία ζώνη ανάμεσα στην Τουρκία (ουδέτερη τότε) και στη βουλγαρική ζώνη κατοχής.

Η Κατοχή στην Ελλάδα, 1941-44**Γραπτή πηγή: [Στην Ελλάδα του Χίτλερ. Η εμπειρία της Κατοχής]**

«Σε όλα τα κατεχόμενα εδάφη βλέπω τους ανθρώπους να ζουν εκεί μπουκωμένοι στο φαΐ, ενώ ο δικός μας λαός πεινάει. Για τ' όνομα του Θεού, δεν σας στείλαμε εκεί για να δουλέψετε για το καλό των λαών αυτών, αλλά για να πάρετε όσο περισσότερα μπορείτε, ώστε να μπορεί να ζει ο γερμανικός λαός. Περιμένω από σας μόνο αυτό. Η έγνοια για τους ξένους πρέπει να τελειώνει μια για πάντα... Δεν με νοιάζει όταν μου λέτε ότι άνθρωποι της περιοχής σας πεθαίνουν από την πείνα. Αφήστε τους να πεθαίνουν, εφόσον έτσι δεν πεθαίνει από την πείνα κανένας Γερμανός.»

Ο ναζιστής στρατάρχης Γκαίρινγκ απευθύνεται προς τους Αρμοστές του Ράιχ και τους Στρατιωτικούς διοικητές των κατεχόμενων εδαφών, 6 Αυγούστου 1942. Πηγή: Mazower M., *Στην Ελλάδα του Χίτλερ. Η εμπειρία της Κατοχής*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια 1994, σ. 35. Γλωσσική απλούστευση-διασκευή.

Δραστηριότητες:

1. Συζητάμε για το τι μας κάνει εντύπωση στα λόγια του Χέρμαν Γκαίρινγκ.
2. Λέμε τι άλλο θα θέλαμε να μάθουμε για αυτόν.
3. Σκεφτόμαστε τι θα του απαντούσαμε αν ζούσαμε εκείνη την εποχή.

Πίνακας: Γεννήσεις και θάνατοι στην Αθήνα και τον Πειραιά

Έτος	Γεννήσεις	Θάνατοι	Διαφορά
1941	13.152	27.205	-14.053
1942	11.250	45.650	-34.400
1943	17.950	15.073	+2.877
1944	22.352	16.853	+5.499

Πηγή: *Γεννήσεις και θάνατοι στην Αθήνα και τον Πειραιά. Η Ελλάδα τον 20ό αιώνα, 1940-1945*, Επτά Ημέρες-Η Καθημερινή, 14.11.1999, σ. 29.

Δραστηριότητα:

- Συζητάμε για το ποια μπορεί να είναι τα αίτια της μεγάλης αύξησης των θανάτων στην Ελλάδα του 1942. Λαμβάνουμε υπόψη και την παραπάνω γραπτή πηγή («Στην Ελλάδα του Χίτλερ. Η εμπειρία της Κατοχής»).

Λιμός στην Αθήνα

Φωτογραφία 1: πείνα στην κατεχόμενη Αθήνα. Πηγή: Παράσχος Κ., *Η Κατοχή. Φωτογραφικά τεκμήρια 1941-1944*, Ερμής, Αθήνα 1979, σ.27.

Φωτογραφία 2: στην αναμονή του συσσιτίου στο εργοστάσιο Φιξ στην Αθήνα κατά τη διάρκεια της γερμανικής κατοχής. Πηγή εικόνας: Παράσχος Κ., *Η Κατοχή. Φωτογραφικά τεκμήρια 1941-1944*, Ερμής, Αθήνα 1979, σ. 45.

Δραστηριότητες:

1. Περιγράφουμε με λίγα λόγια τι βλέπουμε στις παραπάνω δύο φωτογραφίες.
2. Συζητάμε για το τι μας κάνει εντύπωση στις ίδιες φωτογραφίες.
3. Συζητάμε για το τι άλλο θα θέλαμε να μάθουμε σχετικά.

Χάρτης: Απεικονίζονται πόλεις και χωριά της Ελλάδας που καταστράφηκαν από τις δυνάμεις Κατοχής. Πηγή: Κωνσταντίνος Α. Δοξιάδης (1946). *Αι θυσίαι της Ελλάδος στο Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Μέρος Α' και Μέρος Β'*. Επανεκδόση από την Καθημερινή, 2014. Πηγή στο διαδίκτυο: ιστότοπος «Ιστορίες για τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο».

Στον χάρτη, με μαύρες κουκκίδες σημειώνονται οι καταστροφές στις πόλεις, με **κόκκινες** οι κατεστραμμένοι οικισμοί.

Δραστηριότητες:

1. Παρατηρούμε τον παραπάνω χάρτη και διαβάζουμε τη λεζάντα.
2. Συζητάμε για τα αντίποινα των Ναζί στην Ελλάδα. Πιο συγκεκριμένα, υποθέτουμε τα αίτια και τις συνέπειές τους.
3. Με βάση τον παραπάνω χάρτη συζητούμε για τον αριθμό, την πυκνότητα και τους τύπους των ναζιστικών αντιποίνων.
4. Συζητάμε για το τι άλλο θα θέλαμε να μάθουμε σχετικά.
5. Βρίσκουμε ένα μνημείο της Αντίστασης κοντά στον τόπο κατοικίας μας. Βρίσκουμε πληροφορίες για αυτό στο διαδίκτυο: πότε και γιατί έγινε. Σχεδιάζουμε ή ζωγραφίζουμε κάτι σχετικό.

Εικόνα: Φωτογραφία από το μνημείο για το Ολοκαύτωμα στην Αθήνα. Ένα σπασμένο μαρμάρινο «άστρο του Δαβίδ», έργο της ελληνοαμερικανίδας Ντιάννας Μαγκανιά, το 2010, είναι το μνημείο για τους Έλληνες Εβραίους στην Αθήνα. Βρίσκεται στη συμβολή των οδών Μελιδόνη, Ερμού και Ευβούλου, λίγα μέτρα από τη Συναγωγή. Εκεί, στις 24 Μαρτίου 1944, παγιδεύτηκαν και συνελήφθησαν οι Εβραίοι της Αθήνας από τους Γερμανούς. Τα κομμάτια του μνημείου, άνισα και με τριγωνικό σχήμα, περιστρέφονται γύρω από ένα κεντρικό εξάγωνο.

Δραστηριότητα:

- Συζητάμε γιατί αξίζει να θυμόμαστε την ιστορία που μνημονεύει το παραπάνω μνημείο. Γράφουμε: «Αξίζει να θυμόμαστε την εξόντωση των Εβραίων της Αθήνας από τους Ναζί, γιατί ...».

Ενότητα 24^η

Ψυχρός Πόλεμος

Στην Ενότητα 24 συζητάμε για:

- α. τον Ψυχρό Πόλεμο και την αποαποικιοποίηση
- β. τη μεταπολεμική Ελλάδα
- γ. τη δικτατορία 1967-1974 και τη Μεταπολίτευση.

Χάρτης: Οι δύο αντίπαλες πλευρές του Ψυχρού Πολέμου. Πηγή:
http://users.sch.gr/ipap/Ellinikos_Politismos/Istoria_c/c-11-50.htm

Μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο ο κόσμος μοιράστηκε στα δύο.

Από τη μια ήταν τα κράτη της Δυτικής Ευρώπης που ήταν σύμμαχοι των **Η.Π.Α.** Από την άλλη ήταν τα κράτη της Ανατολικής Ευρώπης που ήταν σύμμαχοι της **Ε.Σ.Σ.Δ.**

Οι Η.Π.Α. και η Ε.Σ.Σ.Δ. ήταν δύο υπερδυνάμεις που ανταγωνίζονταν παντού: στην οικονομία, την πολιτική, τον πολιτισμό, τους εξοπλισμούς ακόμα και την εξερεύνηση του διαστήματος.

Αυτή η περίοδος ανταγωνισμού ξεκίνησε με το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και κράτησε ως τα τέλη της δεκαετίας του 1980 ονομάστηκε **Ψυχρός Πόλεμος**.

Η Πτώση του Τείχους του Βερολίνου το 1989 σήμανε το τέλος του Ψυχρού Πολέμου.

Δραστηριότητα:

Διαβάζουμε τις παρακάτω απόψεις για τον ρόλο που έπαιζαν οι ΗΠΑ στον κόσμο και απαντάμε:

- Ποια είναι η χρονολογία κάθε κειμένου;
- Ο Ρούζβελτ θέλει ή δεν θέλει να ανακατεύονται οι ΗΠΑ στην Ευρώπη; Λέμε με δικά μας λόγια πώς εξηγεί την άποψή του.
- Ο Τρούμαν θέλει ή δεν θέλει να ανακατεύονται οι ΗΠΑ στην Ευρώπη; Λέμε με δικά μας λόγια πώς εξηγεί την άποψή του.

Δύο αντίθετες απόψεις για τον διεθνή ρόλο των Η.Π.Α.	
1. Η άποψη του προέδρου των ΗΠΑ Ρούζβελτ Θα πρέπει επιτέλους να ασχοληθούμε και με τα εσωτερικά μας. Η θέση των ΗΠΑ δεν είναι στην Ευρώπη. Επιστολή του προέδρου Ρούσβελτ στον Τσόρτσιλ, 1944 {απόσπασμα} Πηγή: Η. Kissinger, Διπλωματία, μτφρ. Γ. Καβαλένκο, Νέα Σύνορα-Λιβάνης, Αθήνα 1995, σ. 458	2. Η άποψη του προέδρου των ΗΠΑ Τρούμαν Χωρίς τους φίλους μας του εξωτερικού, η απειλή της σοβιετικής εισβολής θα πλησίαζε επικίνδυνα τις ακτές μας. Χωρίς τους στρατούς τους και τις βάσεις που έχουν εγκατασταθεί στα εδάφη τους [...] η στρατιωτική μας <u>ισχύς</u> θα δυσκολευόταν να εξασφαλίσει τις ΗΠΑ και η οικονομία μας θα εξασθενούσε. Ομιλία του προέδρου των ΗΠΑ Τρούμαν στο Κογκρέσο 1947 (απόσπασμα) Πηγή: Η. Kissinger, Διπλωματία, μτφρ. Γ. Καβαλένκο, Νέα Σύνορα-Λιβάνης, Αθήνα 1995, σ. 458

Δραστηριότητα:

Παρατηρούμε την παρακάτω εικόνα και γράφουμε:

Νομίζω ότι οι άνθρωποι κοιτούν με ..... γιατί.....

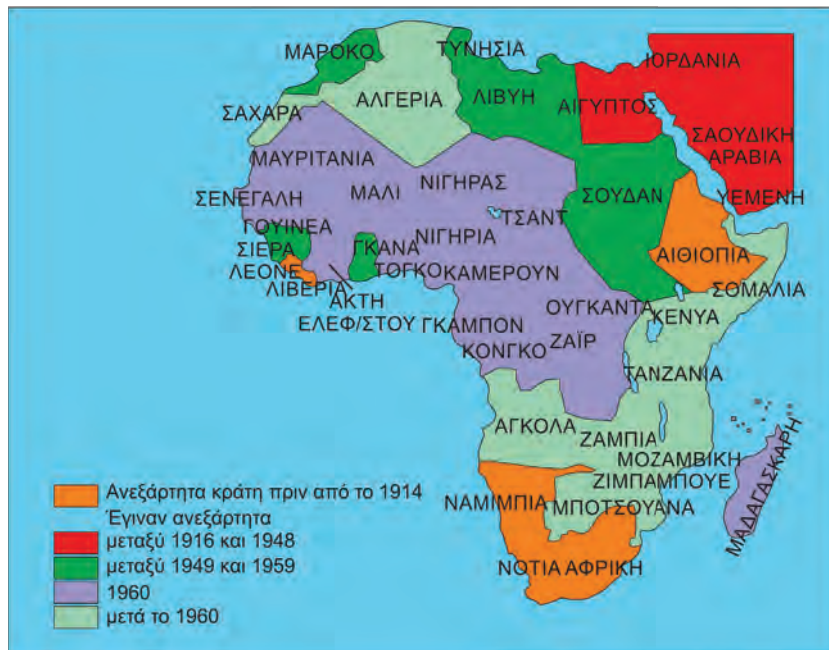

Τουρίστες στον δυτικό τομέα του Βερολίνου κοιτούν πάνω από το Τείχος, προς τον ανατολικό τομέα της πόλης.

Πηγή της φωτογραφίας: http://users.sch.gr/ipap/Ellinikos_Politismos/Istoria_c/c-11-50.htm

Αποαποικιοποίηση

Δείτε τους δύο χάρτες αυτής της σελίδας:

Εικόνες: Χάρτες της Αφρικής και της Ασίας, όπου φαίνεται πότε έγιναν ανεξάρτητες οι χώρες αυτών των δύο ηπείρων.

Το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου έφερε και την αρχή της **αποαποικιοποίησης**. Αυτό σημαίνει ότι παλιές αποικίες έγιναν ανεξάρτητα κράτη.

Πολλά ευρωπαϊκά κράτη δεν μπόρεσαν να διατηρήσουν τις αποικίες που είχαν για λόγους οικονομικούς.

Όμως και οι κάτοικοι των αποικιών που συμμετείχαν στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο ως στρατιώτες κατάλαβαν ότι η ελευθερία είναι πολύτιμη και θέλησαν να ζητήσουν και αυτοί την ελευθερία τους.

Δραστηριότητα:

Διαβάζουμε το παρακάτω κείμενο και βρίσκουμε ποια λέξη επαναλαμβάνεται. Πώς μπορούμε να βρούμε τι σημαίνει αυτή η λέξη; Πώς νομίζετε ότι συνδέεται με το θέμα μας;

2. Ο Νέλσον Μαντέλα μιλά για την Αφρική των ονείρων του

Κατά τη διάρκεια της ζωής μου, αφιέρωσα τον εαυτό μου σ' αυτή την πάλη για τον αφρικανικό λαό. Αγωνίστηκα κατά της λευκής κυριαρχίας και κατά της μαύρης κυριαρχίας. Υποστήριξα το ιδανικό μιας δημοκρατικής και ελεύθερης κοινωνίας, στην οποία όλοι οι άνθρωποι ζουν μαζί αρμονικά και με ίσες ευκαιρίες. Είναι ένα ιδανικό το οποίο ελπίζω να ζήσω για να το πετύχω. Ωστόσο, είναι ένα ιδανικό, για το οποίο είμαι έτοιμος και να πεθάνω.

N. Μαντέλα, Απολογία στη δίκη του για προδοσία, 20 Απριλίου 1964.

Πηγή: Εγκυκλοπαίδεια Grand Larousse, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2001, τόμ. 2, σ. 64.

5. Απαρτχάιντ στη Νότια Αφρική: οι μη Ευρωπαίοι δεν επιτρέπονταν να χρησιμοποιούν τη σκάλα που χρησιμοποιούσαν οι Ευρωπαίοι.

Πηγή: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-C105/751/4938,22468/>

Η Μεταπολεμική Ελλάδα

Ένα από τα χαρακτηριστικά της Μεταπολεμικής περιόδου στην Ελλάδα είναι ο **Εμφύλιος Πόλεμος**. Ο Εμφύλιος Πόλεμος είναι μια σύγκρουση πολιτική και στρατιωτική ανάμεσα σε αντίπαλες δυνάμεις των Ελλήνων.

Ο Εμφύλιος κράτησε από το 1946 ως το 1949 και είχε άσχημες συνέπειες για την Ελλάδα:

- Πολλοί νεκροί.
- Πολιτικοί πρόσφυγες που πήγαν σε κράτη της Ανατολικής Ευρώπης.
- Πολλές υλικές ζημιές, καταστράφηκαν μέχρι ολόκληρα χωριά.
- Μίσος ανάμεσα στους Έλληνες που κράτησε πολλά χρόνια.

Από το τέλος του Εμφυλίου ως το 1963 η Ελλάδα αναπτύσσεται οικονομικά. Ιδρύεται η ΔΕΗ, γίνονται πολλά δημόσια έργα και ξεκινά η διαδικασία ένταξης της χώρας στην ΕΟΚ (Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα).

Πολλοί άνθρωποι φεύγουν από τα χωριά και πηγαίνουν στις μεγάλες πόλεις, κυρίως την Αθήνα, για να βρουν δουλειά.

Χιλιάδες άλλοι έφυγαν στο εξωτερικό για να βρουν καλύτερες συνθήκες ζωής.

Δραστηριότητα:

Διαβάζουμε τις παρακάτω πηγές (Πηγή 1 και Πηγή 2) και γράφουμε δύο συνέπειες του Εμφύλιου πολέμου.

Πηγή 1:

«Σε πάνω από 40.000 νεκρούς και πολλαπλάσιους τραυματίες υπολογίζονται και για τις δύο πλευρές των στρατιωτικών συγκρούσεων του Εμφυλίου»

Νικολακόπουλος Η. και Παπαθανασίου Ι. (επιμ.), *Ο Εμφύλιος Πόλεμος 1946-1949*. ΤΑ ΝΕΑ. Αθήνα 2010.

Πηγή 2:

«Οι πιο πολλοί από τους ξεσπιτωμένους ήρθαν στην Αθήνα κυνηγημένοι για να γλιτώσουν, για να φάνε λίγο ψωμί, για να βρουνε μια δουλειά.»

Καιροφύλας Γ., *Η Αθήνα στη Δεκαετία του '50*. Φιλιπότης. Αθήνα: 1993.

Η Απριλιανή Δικτατορία 1967-1974

Τον Απρίλιο του 1967 μια ομάδα στρατιωτικών διέλυσε τη Βουλή και πήρε την εξουσία.

Η **Χούντα** υποστήριξε ότι πήρε την εξουσία γιατί

- οι πολιτικοί ήταν ανίκανοι να κυβερνήσουν και
- η Ελλάδα κινδύνευε από τους κομμουνιστές.

Τα χρόνια της Δικτατορίας τα πολιτικά δικαιώματα έπαψαν να υπάρχουν. Πολίτες που ήταν αντίθετοι με τη Χούντα βασανίζονταν, φυλακίζονταν, στέλνονταν στην εξορία.

Κάποιοι Έλληνες πολίτες οργάνωσαν **αντίσταση**.

Σημαντικό σημείο του αντιστασιακού αγώνα ήταν η Εξέγερση του Πολυτεχνείου. Η δικτατορία τελείωσε το 1974.

3. Άρμα μάχης μπροστά στη Βουλή την 21η Απριλίου 1967, ημέρα επιβολής της απριλιανής δικτατορίας.

5. Το άρμα μάχης που έριξε την πύλη του Πολυτεχνείου, λίγο πριν την εισβολή. Η 17η Νοεμβρίου αποτελεί σήμερα σχολική γιορτή.

Πηγή των εικόνων: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-C105/751/4939,22471/>

Δραστηριότητα:

Παρατηρούμε τις δύο παραπάνω φωτογραφίες. Τι κοινό βλέπουμε να υπάρχει και στις δύο; Πώς αυτό συνδέεται με όσα διαβάσαμε παραπάνω; Γράφουμε την απάντησή μας:

Το κοινό και στις δύο φωτογραφίες είναι ότι υπάρχει ένα ..... Αυτό σημαίνει ότι την εξουσία έχουν οι ..... και το πολίτευμα λέγεται .....

Η Μεταπολίτευση

Η δικτατορία τελείωσε όταν η Χούντα προκάλεσε **πραξικόπημα** στην Κύπρο (δες την επόμενη σελίδα: Κυπριακό) και δεν μπόρεσε να αντιμετωπίσει το πρόβλημα που προκάλεσε.

Τότε οι στρατιωτικοί παρέδωσαν την εξουσία στους πολιτικούς.

Στις εκλογές που έγιναν το 1974 οι πολίτες με την ψήφο τους αποφάσισαν την κατάργηση της **μοναρχίας**.

Από τότε και μέχρι σήμερα το πολίτευμα της Ελλάδας είναι **Προεδρευόμενη Κοινοβουλευτική Δημοκρατία**.

Δραστηριότητα:

1. Διαβάζουμε το παρακάτω κείμενο και μετά συμπληρώνουμε τις τρεις προτάσεις που ακολουθούν.
  - Το κέντρο της Αθήνας .....
  - Πολύς κόσμος βγήκε .....
  - Στα παράθυρα των πολυκατοικιών κυμάτιζαν .....
2. Ποιο συμπέρασμα βγάζουμε από τα παραπάνω; Πώς ένιωθαν οι άνθρωποι; Γιατί;

Ώρα 7 μ.μ. Το ραδιόφωνο και η τηλεόραση μετέδωσαν την είδηση ότι οι Ένοπλες Δυνάμεις αποφάσισαν να αναθέσουν τη διακυβέρνηση της χώρας σε πολιτική κυβέρνηση. Από εκείνη τη στιγμή το κέντρο της Αθήνας άλλαξε όψη: κόσμος πολύς άρχισε να κατευθύνεται προς το κέντρο της πόλης, μεμονωμένα ή σε μικρές ομάδες. Ταυτόχρονα οι κόρνες πολλών αυτοκινήτων άρχισαν να χτυπούν ρυθμικά και πολύς κόσμος βγήκε στα μπαλκόνια και στα παράθυρα των πολυκατοικιών, όπου κυμάτιζαν ελληνικές σημαίες [...]. Σιγά σιγά η κίνηση των οχημάτων στο κέντρο της πόλης άρχισε να γίνεται δύσκολη, για να διακοπεί στις 8.30 σε πολλά σημεία.

Εφημερίδα Ακρόπολις, Τετάρτη 24 Ιουλίου 1974

Απόδοση στη σύγχρονη γλώσσα

Πηγή: http://museduc.gr/docs/Istoria/C/LAI_K10_K11.pdf

Κυπριακό

Μια από τις αποικίες που έγινε ανεξάρτητο κράτος ήταν η Κύπρος, πρώην αγγλική αποικία.

Το 1960 ιδρύθηκε η Ανεξάρτητη Κυπριακή Δημοκρατία και ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος εκλέχτηκε πρώτος πρόεδρος της.

Το 1974 η Χούντα έδωσε με **πραξικόπημα** από την εξουσία τον Πρόεδρο της Κυπριακής Δημοκρατίας.

Τότε η Τουρκία έστειλε στρατό στο νησί και κατέλαβε ένα μέρος του.

Από τότε και μέχρι σήμερα η Κύπρος παραμένει **διχοτομημένη**.

Δραστηριότητα:

Παρατηρούμε την παρακάτω φωτογραφία.

Πώς νομίζετε ότι νιώθουν οι γυναίκες της φωτογραφίας;

Διαβάζουμε τη λεζάντα και σκεφτόμαστε μια συνέπεια του Κυπριακού. Την γράφουμε παρακάτω:

Μια συνέπεια του Κυπριακού ήταν ότι υπήρχαν πολλοί .....

Σύζυγοι και μητέρες των αγνοουμένων της Κύπρου, μετά την τουρκική εισβολή στο νησί. Ο αριθμός των αγνοουμένων θα φτάσει τελικά τους 1.619 και η τύχη τους θα μείνει αδιευκρίνιστη έως τις μέρες μας.

Αγνοούμενος είναι αυτός που δεν ξέρουμε πού βρίσκεται ή τι έχει πάθει από κάποια χρονική στιγμή και έπειτα.

Ηλεκτρονικές πηγές 24ης Ενότητας

1. Βλέπουμε πώς έπεσε το τείχος του Βερολίνου:
<https://www.youtube.com/watch?v=bTygnIF289Y>
2. Μαθαίνουμε για τον Νέλσον Μαντέλα:
<https://www.youtube.com/watch?v=-JjfZMG8Sw>
3. Βλέπουμε βίντεο για τον Ελληνικό Εμφύλιο 1946-1949
<https://www.youtube.com/watch?v=YXGh5lGE8x8>
<https://www.youtube.com/watch?v=LXw4AcbWiLI>
4. Μαθαίνουμε για το Κυπριακό:
<https://www.youtube.com/watch?v=0mpUztFjMt4>
<https://www.youtube.com/watch?v=dDymbjiorEM>

Ενότητα 25^η

Το τέλος του Ψυχρού Πολέμου

και οι νέες συγκρούσεις στην εποχή της παγκοσμιοποίησης

Στην ενότητα 25 συζητάμε για:

- α. την κατάρρευση του κομμουνιστικού κόσμου και την εποχή της παγκοσμιοποίησης
- β. τη σύγχρονη Ελλάδα
- γ. τις νέες συγκρούσεις στην εποχή της παγκοσμιοποίησης

Η κατάρρευση του κομμουνιστικού κόσμου και η εποχή της παγκοσμιοποίησης

Το 1989 καταρρέουν **τα κομμουνιστικά καθεστώτα** στην Ανατολική Ευρώπη.

Χάρτης: Τα κράτη που προέκυψαν από τη διάλυση της ΕΣΣΔ, το 1991. Σύγχρονη καλλιτεχνική απεικόνιση των κρατών. Δημιουργός: Απόστολος Παπακωνσταντίνου «Εικονόγραμμα».

Τείχος του Βερολίνου, ύψους 2 μέτρων, χώριζε το Βερολίνο σε Ανατολικό και Δυτικό. Χτίστηκε το 1961 από τους Ανατολικογερμανούς για να εμποδίσει τη φυγή των κατοίκων της Ανατολικής Γερμανίας προς τη Δύση.

Φωτογραφία: 31 Δεκεμβρίου 1989, πολίτες της Ανατολικής Γερμανίας σκαρφαλώνουν στο Τείχος του Βερολίνου για να γιορτάσουν την πτώση του. Πηγή: Steve Eason/Hulton Archive/Getty Images/Ideal Image.

Δραστηριότητα:

Ποια είναι τα συναισθήματα των ανθρώπων στην παραπάνω φωτογραφία; Ποια τα δικά σας; Τι άλλο θα θέλατε να μάθετε για τους ανθρώπους αυτούς; Συζητάμε στην τάξη.

Δραστηριότητα:

Βλέπουμε το παρακάτω βίντεο που αναφέρεται στην πτώση του Τείχους του Βερολίνου

<https://www.youtube.com/watch?v=VkJ5PvaUucl>

Δραστηριότητα:

Παρακάτω (Εικόνα 1, Εικόνα 2) βλέπουμε δύο σημαίες της Ρωσίας. Ποια νομίζετε ότι είναι πιο πρόσφατη; Δικαιολογούμε την απάντησή μας.

Εικόνα 1**Εικόνα 2**

Η κατάρρευση των κομμουνιστικών καθεστώτων προκάλεσε **συγκρούσεις** μεταξύ των εθνοτήτων που τα συγκροτούσαν και ένα μεγάλο **μεταναστευτικό ρεύμα** προς τη Δύση. Ορισμένα κράτη διαλύθηκαν ειρηνικά και άλλα ύστερα από μακροχρόνιο πόλεμο (όπως η Γιουγκοσλαβία).

Η κατάρρευση των κομμουνιστικών καθεστώτων είχε ως συνέπεια τη διεύρυνση της **Ευρωπαϊκής Ένωσης**.

Το 1957 ιδρύθηκε η **Ευρωπαϊκή Οικονομική Ενότητα (Ε.Ο.Κ.)**. Η Ελλάδα εντάχθηκε το 1981. Καθώς η Ε.Ο.Κ. ήταν ένας οργανισμός σε εξέλιξη, το 1992 αποφασίστηκε στο **Μάαστριχτ** της Ολλανδίας η κοινότητα να αποτελέσει οικονομική, νομισματική και πολιτική ένωση. Η Ε.Ο.Κ. άλλαξε όνομα το 1993. Μετονομάστηκε σε **Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Ε.)**.

Φωτογραφία: Ο πρωθυπουργός της Ελλάδας, Κ. Καραμανλής, υπογράφει, στις 28.5.1979, τη Συμφωνία Ένταξης της χώρας στην Ε.Ο.Κ. Πηγή: Ρεπούση κ.ά (2008), Ιστορία Στ' Δημοτικού. Στα νεότερα και σύγχρονα χρόνια, σ. 125.

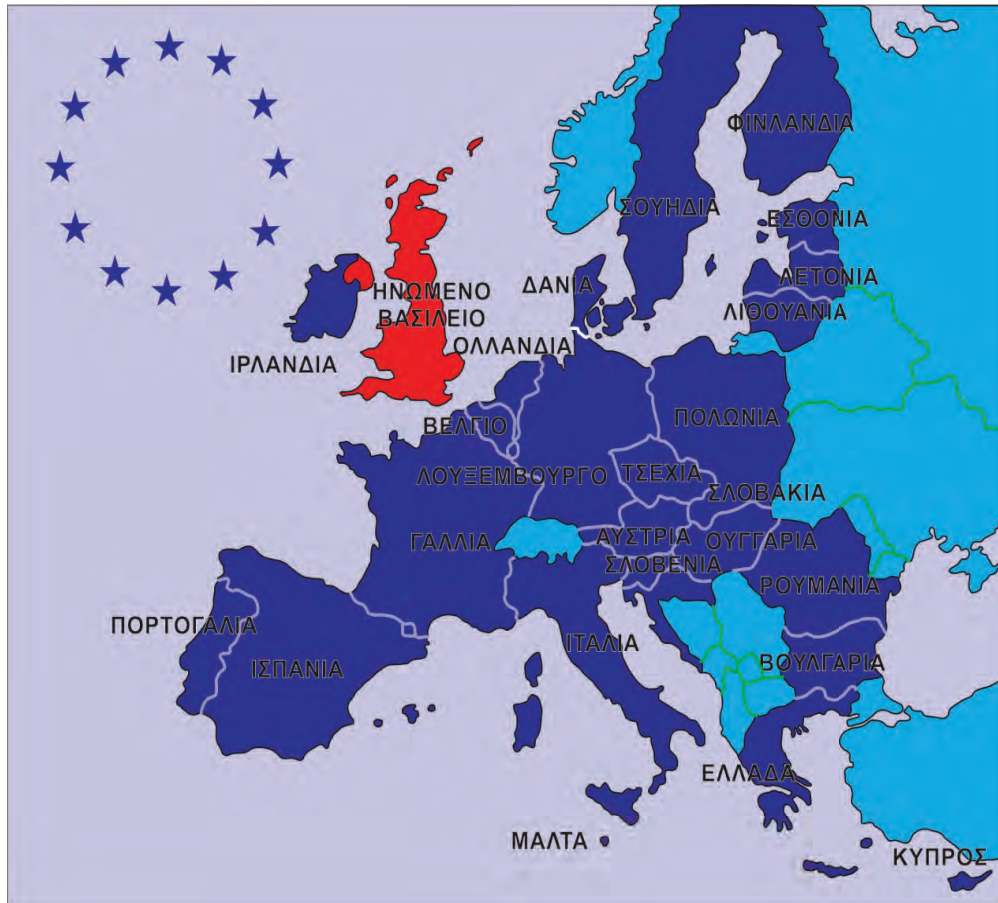
Δραστηριότητα - Ερώτηση:

Πότε εντάχθηκε η Ελλάδα στην Ευρωπαϊκή Ένωση;

Δραστηριότητα:

Συζητάμε για τις ωφέλειες που δημιουργεί μια μεγάλη οικονομική ένωση, όπως η ευρωπαϊκή. (Φράσεις-κλειδιά: *ελεύθερη διακίνηση εμπορευμάτων, κεφαλαίων, «πακέτα στήριξης» των φτωχότερων κρατών*).

Η προσαρμογή στα νέα δεδομένα οδήγησε στη **διεύρυνση** της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Σημαντικές αλλαγές έλαβαν χώρα στη μορφή, τη λειτουργία και τους σκοπούς της ένωσης την περίοδο 2004-2014.

Χάρτης: Τα 27 κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Σύγχρονη καλλιτεχνική απεικόνιση των κρατών. Δημιουργός: Απόστολος Παπακωνσταντίνου «Εικονόραμα».

Δραστηριότητα - Ερώτηση:

Γιατί το Ηνωμένο Βασίλειο έχει άλλο χρώμα;

Δραστηριότητα:

Αναζητούμε στο διαδίκτυο τη χρονιά ένταξης της καθεμιάς από τις 27 χώρες και συμπληρώνουμε τον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 2

ΧΩΡΑ	ΧΡΟΝΙΑ ΕΝΤΑΞΗΣ
Γαλλία	
Γερμανία	
Ιταλία	
Βέλγιο	
Λουξεμβούργο	
Αγγλία	

Ιρλανδία	
Δανία	
Ελλάδα	
Ισπανία	
Πορτογαλία	
Ιρλανδία	
Αυστρία	
Σουηδία	
Φινλανδία	
Κύπρος	
Τσεχία	
Εσθονία	
Ουγγαρία	
Πολωνία	
Σλοβενία	
Σλοβακία	
Λετονία	
Λιθουανία	
Μάλτα	
Βουλγαρία	
Ρουμανία	

Πέρα από την Ευρωπαϊκή Ένωση, υπάρχουν διάφοροι **διεθνείς οργανισμοί** που αναπτύσσουν δράση σε παγκόσμιο επίπεδο όπως η Διεθνής Αμνηστία, ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας κ.ά.

Δραστηριότητα - Ερώτηση:

Μπορείτε να αναφέρετε και άλλους διεθνείς οργανισμούς;

Στο πλαίσιο της **παγκοσμιοποίησης** η **Κίνα** αναδείχτηκε σε παγκόσμια **οικονομική υπερδύναμη**. Το 2010 ξεπέρασε την Ιαπωνία και αποτέλεσε τη δεύτερη μεγαλύτερη οικονομία στον πλανήτη μετά τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, σύμφωνα με τα στοιχεία της Παγκόσμιας Τράπεζας και του ΟΟΣΑ. Η Κίνα συνδυάζει την παγκοσμιοποιημένη αγορά, τη μεγάλη προσφορά εργατικού δυναμικού και την τεχνολογική ανάπτυξη.

Εικόνα: Σύγχρονη καλλιτεχνική απεικόνιση της πορείας της κινεζικής οικονομίας. Δημιουργός: Απόστολος Παπακωνσταντίνου «Εικονόραμα».

Δραστηριότητα:

Απαριθμούμε προϊόντα «Made in China», που έχουν δηλαδή κατασκευαστεί στην Κίνα.

Η κυριαρχία του **νεοφιλελευθερισμού** σε παγκόσμια κλίμακα έχει ως αποτέλεσμα την εγκατάλειψη του **κράτους πρόνοιας**. Βασικές κοινωνικές υπηρεσίες του κράτους πρόνοιας είναι η υγειονομική περίθαλψη, η εκπαίδευση, η ασφάλεια. Η κυριαρχία της οικονομίας της αγοράς κάνει μεγαλύτερη την κοινωνική ανισότητα όταν δεν προστατεύονται οι φτωχοί.

Δραστηριότητα:

Συμβουλευόμαστε και το γλωσσάρι, στο τέλος του βιβλίου, και βάζουμε τις λέξεις στην παρένθεση στα κενά στην παρακάτω άσκηση: (μεγαλύτερη, κανόνες, υπηρεσίες, υγειονομική)

1. Το κράτος πρόνοιας προσφέρει κοινωνικές _____ στους πολίτες του.

2. Η κυριαρχία του νεοφιλελευθερισμού κάνει _____ την κοινωνική ανισότητα.
3. Η _____ περίθαλψη είναι βασική κοινωνική υπηρεσία του κράτους πρόνοιας
4. Οι υποστηρικτές του νεοφιλελευθερισμού θεωρούν πολύ σημαντικούς τους _____ της αγοράς.

Από τα μέσα της δεκαετίας του '70 παρατηρείται όλο και περισσότερο η εφαρμογή της **τεχνολογίας της πληροφορικής**. Κατά τη δεκαετία του '80 εμφανίσθηκαν και οι πρώτοι **προσωπικοί υπολογιστές**. Ο υπολογιστής έγινε απαραίτητο εργαλείο δουλειάς, «παράθυρο» στη γνώση και μέσο ψυχαγωγίας. Παράλληλα, αναπτύσσονται και οι **τεχνολογίες της επικοινωνίας** με αποτέλεσμα την ταχύτατη διάδοση της πληροφορίας παγκοσμίως.

Φωτογραφία 1: Ιστορική αναδρομή - Οι πρώτοι ηλεκτρονικοί υπολογιστές. Πηγή: demsym.com

Φωτογραφία 2: Σύγχρονος ηλεκτρονικός υπολογιστής και tablet. Πηγή: rixabay stokpic.

Δραστηριότητα:

Συγκρίνουμε τις δύο φωτογραφίες, 1 και 2. Τι παρατηρούμε; Τι ομοιότητες και τι διαφορές έχουν τα δύο αντικείμενα της Φωτογραφίας 2; (Λέξεις-κλειδιά: ηλεκτρονικός υπολογιστής, λάπτοπ, τάμπλετ, πληροφορία, επικοινωνία, ταχύτητα).

Η εμφάνιση και στη συνέχεια η εκτεταμένη χρήση του **διαδικτύου** έχει συμβάλει θετικά και αρνητικά στη ζωή μας. Αποκτώντας πρόσβαση στο διαδίκτυο, αποκτάς πρόσβαση σε χιλιάδες πληροφορίες. Επίσης, η χρήση του **ηλεκτρονικού ταχυδρομείου** επιτρέπει την ανταλλαγή μηνυμάτων με απίστευτη ταχύτητα.

Ωστόσο, το διαδίκτυο, ανάμεσα στα άλλα, μπορεί να προκαλέσει **εθισμό** και απομόνωση του χρήστη ο οποίος μπορεί να αναπτύξει **εικονικές σχέσεις** με άλλα άτομα.

Φωτογραφία 3. Πηγή: shutterstock

Δραστηριότητα:

Στην παραπάνω φωτογραφία αναφέρονται ορισμένα από τα **μέσα κοινωνικής δικτύωσης**. Μπορείτε να τα αναγνωρίσετε; Εσείς τα χρησιμοποιείτε; Το συζητάμε στην τάξη.

Από το 2010 περίπου βρίσκεται σε εξέλιξη μια περαιτέρω ανάπτυξη των επιστημών της **Πληροφορικής** και της **Τεχνητής Νοημοσύνης**.

Η σύγχρονη Ελλάδα

Φωτογραφία: Αφίσες από προεκλογική εκστρατεία της δεκαετίας του '80. Πηγή: *Η Καθημερινή*, 10/2/2017. (ανάκτηση: 20/3/2020).

Ο Ανδρέας Παπανδρέου (1919-1996) κυριάρχησε στην πολιτική ζωή της Ελλάδας τη δεκαετία του 1980. Έγινε πρωθυπουργός τα χρόνια 1981-1989 και 1993-1996.

Το 1993¹ ο Ανδρέας Παπανδρέου δήλωσε «Είτε το έθνος θα εξαφανίσει το χρέος, είτε το χρέος θα αφανίσει το έθνος».

Δραστηριότητα:

Μπορούμε να θεωρήσουμε προφητικά τα λόγια του Ανδρέα Παπανδρέου και γιατί; Τι συνέβη στη συνέχεια στην Ελλάδα; (Λέξεις-κλειδιά: *οικονομική κρίση, πτώχευση, χρέος*).

Τη δεκαετία του '80 η **οικονομική κρίση** χτυπάει την **ελληνική βιομηχανία**. Πολλές βιομηχανίες κλείνουν γιατί δεν μπορούν να αντιμετωπίσουν

¹ Πηγή: *Τα Νέα* 2-12-1993.

τον ανταγωνισμό από τα φτηνότερα εισαγόμενα προϊόντα. Ο **πληθωρισμός** αυξάνεται. Στη σημερινή Ελλάδα κυριαρχεί η **αποβιομηχάνιση** και η στροφή της οικονομίας στις **υπηρεσίες** και κυρίως στον **τουρισμό**. Οι οικονομικές δραστηριότητες που αποτελούν την **τουριστική «βιομηχανία»** συμβάλλουν στην ανάκαμψη της οικονομίας.

Φωτογραφία: Η Ακρόπολη είναι το πιο δημοφιλές σημείο προσέλκυσης τουριστών. Πηγή: in.gr

Δραστηριότητα:

Τι ξέρετε για το μνημείο που απεικονίζεται στη φωτογραφία; Έχετε επισκεφτεί το μέρος; Αν ναι, ποιες είναι οι εντυπώσεις σας;

Κατά την περίοδο της **Μεταπολίτευσης** το **βιοτικό επίπεδο** των ελλήνων πολιτών βελτιώνεται σε μεγάλο βαθμό. Επικρατεί **υλική ευμάρεια**. Όλο και περισσότεροι άνθρωποι ζουν με περισσότερες ανέσεις και αγοράζουν περισσότερα αγαθά. Αυξάνεται η **κατανάλωση**.

Αλλάζουν τα **καταναλωτικά πρότυπα** και ο τρόπος ζωής. Βασικό χαρακτηριστικό της ελληνικής κοινωνίας γίνεται η **συνεχής τάση διεύρυνσης των αναγκών**. Αυτό σημαίνει ότι όλο και περισσότεροι καταναλωτές ζητούν τα

ίδια προϊόντα σε σχέση με το παρελθόν (π.χ. αυτοκίνητα) και ότι έχουν πολλαπλασιαστεί οι ανάγκες (π.χ. κινητό).

Από τις αρχές της δεκαετίας του '90 η Ελλάδα μετατρέπεται σε **χώρα υποδοχής μεταναστών και προσφύγων**. Η κατάρρευση των κομμουνιστικών καθεστώτων είχε ως συνέπεια τη δημιουργία **μεγάλου προσφυγικού ρεύματος** προς τη χώρα μας.

Οι μετανάστες και οι πρόσφυγες αναζητούν μια καλύτερη τύχη στην πατρίδα μας όπως έκαναν και οι **Έλληνες στο παρελθόν**. Μπορούν να αναφερθούν η υπερπόντια μετανάστευση των Ελλήνων στις αρχές του 20^{ου} αιώνα και τα προσφυγικά ρεύματα προς την Ελλάδα μετά τη μικρασιατική καταστροφή.

Τα πρώτα κύματα μεταναστών προέρχονταν από την Αλβανία, τη Βουλγαρία, την Πολωνία, τη Ρωσία. Πολλοί μετανάστες και πρόσφυγες είχαν ως χώρα καταγωγής τις Φιλιππίνες, την Αίγυπτο, την Αιθιοπία, την Ινδία, το Ιράκ και τη Συρία.

Αργότερα έρχονται και **μετανάστες** και **πρόσφυγες** από την Ουκρανία, την Ρουμανία, την Ινδία, το Καζακστάν, το Μπανγκλαντές, το Πακιστάν, την Αρμενία, τη Γεωργία, το Ιράκ και τη Νιγηρία. Επίσης από το Μαρόκο, τη Μολδαβία και το Αφγανιστάν.

Παράλληλα, ένα κύμα ελλήνων **ομογενών** και **παλιννοστούντων** ήρθαν στην Ελλάδα μετά το 1980 **από τα κράτη της Ανατολικής Ευρώπης**. Έλληνες ομογενείς ήρθαν στην Ελλάδα στις αρχές της δεκαετίας του 1990 και **από την Αλβανία**.

Δραστηριότητα:

Να αναφέρετε δύο αίτια της μετανάστευσης προς την Ελλάδα μετά το 1989. Προσπαθήστε να τα εξηγήσετε.

Δραστηριότητα:

Στην παρακάτω ηλεκτρονική διεύθυνση παρακολουθούμε ένα βίντεο σχετικό με την έλευση των προσφύγων στην Ελλάδα.

<https://youtu.be/e4oCNyVPp8Q?t=15> (Πηγή: unhcgreece)

Απαντάμε στην ερώτηση: Πού οφείλεται η αύξηση του αριθμού των προσφύγων;

Δραστηριότητα:

Συζητάμε για τα προβλήματα των ανθρώπων που μετανάστευσαν στην Ελλάδα.

Το 2002 η Ελλάδα ξεπερνώντας τις δυσκολίες εντάχθηκε στο κοινό ευρωπαϊκό νόμισμα, το ευρώ. Η ένταξη στη ζώνη του ευρώ βελτίωσε την οικονομική κατάσταση της Ελλάδας.

Εικόνα: Φωτογραφία με ένα νόμισμα του ενός ευρώ. Πηγή: pixabay.stux

Δραστηριότητα – Ερώτηση:

Στην παραπάνω φωτογραφία βλέπετε τη μία όψη. Τι απεικονίζεται στην μπροστινή όψη του ίδιου νομίσματος;

Δραστηριότητα:

Αναζητούμε στο διαδίκτυο τα ευρωπαϊκά κράτη που έχουν ως νόμισμα το ευρώ και τα καταγράφουμε.

Οι νέες συγκρούσεις στην εποχή της παγκοσμιοποίησης

Η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης προκάλεσε σε διάφορα κράτη που βρίσκονταν κάτω από την επιρροή της **εθνικές συγκρούσεις**. Στη Γιουγκοσλαβία η οικονομική ανισότητα και οι πολιτισμικές διαφορές των έξι δημοκρατιών (Σερβία, Κροατία, Μαυροβούνιο, Βοσνία-Ερζεγοβίνη, Μακεδονία και Σλοβενία) και των δύο αυτόνομων περιοχών (Βοϊβοντίνια και Κόσοβο) που την συγκροτούσαν οδήγησαν σε εθνικιστικούς ανταγωνισμούς και στον **εμφύλιο πόλεμο**.

Κατά τη διάρκεια των μακροχρόνιων και αιματηρών πολέμων στην πρώην Γιουγκοσλαβία τη δεκαετία του 1990 έγιναν **εθνοκαθάρσεις**. Ακόμη χιλιάδες άνθρωποι έγιναν **πρόσφυγες** ή βρέθηκαν κρατούμενοι σε **στρατόπεδα συγκέντρωσης**.

Το 1999 το **N.A.T.O.** βομβάρδισε τη Σερβία προκειμένου να αποσύρει το στρατό της από το Κόσοβο.

Χάρτης: Σύγχρονη καλλιτεχνική απεικόνιση των κρατών. Δημιουργός: Απόστολος Παπακωνσταντίνου «Εικονόραμα».

Δραστηριότητα:

Στον παραπάνω χάρτη απεικονίζονται οι σημαίες των επτά νέων κρατών που δημιουργήθηκαν μετά τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας. Αναζητούμε στο διαδίκτυο τα ονόματα των νέων αυτών κρατών.

Τις δεκαετίες του 1990 και του 2000 υπήρξαν **ξένες στρατιωτικές επεμβάσεις** και σε χώρες της **Μέσης Ανατολής**. Καταρχάς στον **πόλεμο του Κόλπου** (1990-1991) μια διεθνής συμμαχία κρατών (στην οποία συμμετείχε και η Ελλάδα) υπό την εξουσιοδότηση του Ο.Η.Ε. και την καθοδήγηση των Η.Π.Α.

πολέμησε εναντίον του **Ιράκ** και απελευθέρωσε το **Κουβέιτ**. Στόχος ήταν ο έλεγχος από τις Η.Π.Α. των κοιτασμάτων **πετρελαίου** στη Μέση Ανατολή.

Τη δεκαετία του 2000 οι **Η.Π.Α.** μαζί με το **Ηνωμένο Βασίλειο** εισέβαλαν στο **Ιράκ** (2003) με στόχο την ανατροπή του ηγέτη της χώρας **Σαντάμ Χουσεΐν**. Οι Η.Π.Α. και οι σύμμαχοί τους υποστήριξαν ότι το Ιράκ συνεργαζόταν με τους εχθρούς τους. Ο Χουσεΐν συνελήφθη το 2003 και απαγχονίστηκε το 2006.

Φωτογραφία: Το 2003 αμερικανοί στρατιώτες ρίχνουν το άγαλμα του Σαντάμ Χουσεΐν στη Βαγδάτη. Πηγή: in.gr.

Ο πόλεμος στο Ιράκ κόστισε χιλιάδες θυμάτων. Οι τελευταίοι αμερικανοί στρατιώτες απομακρύνθηκαν τον Δεκέμβριο του 2011. Οι Η.Π.Α. και οι σύμμαχοί τους δικαιολόγησαν τους πολέμους αυτούς ως μέρος του αγώνα **κατά της τρομοκρατίας**.

Το 2001 οι Η.Π.Α. εισέβαλαν στο **Αφγανιστάν**. Σύμμαχοί τους αρχικά ήταν το Ηνωμένο Βασίλειο και ο Καναδάς και αργότερα 40 χώρες συμπεριλαμβανομένων των χωρών του Ν.Α.Τ.Ο. Στόχος τους η εξάρθρωση της **Αλ Κάιντα** και η απομάκρυνση των **Ταλιμπάν** από την εξουσία. Ο πόλεμος συνεχίζεται μέχρι τη δεύτερη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα με χιλιάδες αμάχους ως θύματα.

Γενικότερα οι πόλεμοι αυτοί προκάλεσαν πολλές καταστροφές και πολλούς νεκρούς χωρίς να καταφέρουν να σταματήσουν τη «**διεθνή τρομοκρατία**».

Δραστηριότητα:

Χρησιμοποιώντας τις λέξεις που βρίσκονται στην παρένθεση συμπληρώνουμε τα κενά στην παρακάτω άσκηση: (τρομοκρατίας, εθνοκαθάρσεις, Ταλιμπάν, εθνικές, Κουβέιτ).

1. Η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης προκάλεσε _____ συγκρούσεις.
2. Στην πρώην Γιουγκοσλαβία διαπράχθηκαν _____.
3. Οι πολεμικές επιχειρήσεις στον πόλεμο του Κόλπου στόχευαν στην απελευθέρωση του _____.
4. Η εισβολή στο Ιράκ εντάσσεται στους πολέμους που έκαναν οι Η.Π.Α. κατά της _____.
5. Ο πόλεμος στο Αφγανιστάν σχετίζεται με την απομάκρυνση των _____ από την εξουσία.

Η **ισλαμιστική τρομοκρατία** συνδέεται με τις στρατιωτικές εισβολές στις χώρες της Μέσης Ανατολής. Αποκορύφωμα της ισλαμιστικής τρομοκρατίας υπήρξαν οι επιθέσεις με αεροπλάνα **στους δίδυμους πύργους** του Παγκόσμιου Κέντρου Εμπορίου και στο **Πεντάγωνο** στις **Η.Π.Α.**, στις 11 Σεπτεμβρίου του 2001. Τα αεροπλάνα προσέκρουσαν στα κτίρια, τα κατέρριψαν και οδήγησαν στο θάνατο πάνω από 3.000 άτομα. Οι επιθέσεις οργανώθηκαν από την **Αλ Κάιντα** και τον αρχηγό της, τον **Οσάμα Μπιν Λάντεν**. Μετά την καταστροφή στους δίδυμους πύργους τα φαινόμενα της βίας έγιναν πιο ακραία. Πήραν τη μορφή «**τυφλών**» **τρομοκρατικών επιθέσεων**.

Φωτογραφία: Η επίθεση στους δίδυμους πύργους της Νέας Υόρκης το 2001. Πηγή: thesnews.gr.

Δραστηριότητα:

Συζητάμε στην τάξη για τον αντίκτυπο των τρομοκρατικών επιθέσεων στη ζωή των καθημερινών ανθρώπων. (Λέξεις-κλειδιά: φόβος, ανασφάλεια, ρατσισμός).

Οι πόλεμοι και η φτώχεια προκάλεσαν **προσφυγική κρίση**. Οι προσφυγικές ροές αυξήθηκαν. Το 2019 καταγράφηκαν 70,8 εκατομμύρια αναγκαστικά εκτοπισμένοι άνθρωποι παγκοσμίως.

Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την έντονη εμφάνιση της **ξενοφοβίας** στις τοπικές κοινωνίες.

Δραστηριότητα:

Συζητάμε στην τάξη για τις μορφές εμφάνισης και για τα αίτια της ισλαμοφοβίας. Προτείνουμε τρόπους αντιμετώπισης του φαινομένου.

(Στις απαντήσεις σας μπορείτε να χρησιμοποιήσετε τις εξής φράσεις: προκαταλήψεις για τα έθιμα των μουσουλμάνων, για τον τρόπο ντυσίματος, τρομοκρατικές επιθέσεις, καταδίκη του φανατισμού, αποδοχή της διαφορετικότητας).

Φωτογραφία: Γυναίκες μουσουλμάνες με τσαντόρ. Πηγή: iefimerida.gr.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΟΣ ΘΕΜΑΤΙΚΟΣ ΦΑΚΕΛΟΣ

Ενότητα 26^η

Μετανάστες και πρόσφυγες στην Ελλάδα

(τέλη 20^{ου}-αρχές 21^{ου} αιώνα)

Στην ενότητα 26 συζητάμε για:

- α. τα μεγάλα μεταναστευτικά ρεύματα τη δεκαετία 1990
- β. τη μαζική είσοδο μεταναστών και προσφύγων το 2015.

Με ποιους τρόπους η Ελλάδα από τη δεκαετία 1990 μετατρέπεται σε χώρα υποδοχής μεταναστών και προσφύγων;

Φωτογραφία: Βάρκα γεμάτη πρόσφυγες στο Αιγαίο το 2016. Πηγή: TRT World and Agencies.

Δραστηριότητα:

Παρατηρούμε την παραπάνω φωτογραφία. Συζητάμε με τους συμμαθητές μας τι φανταζόμαστε ότι απεικονίζει η φωτογραφία.

Τα μεγάλα μεταναστευτικά ρεύματα τη δεκαετία του 1990

Η Ελλάδα από τις αρχές της δεκαετίας του **1990** υποδέχεται χιλιάδες **μετανάστες** και **πρόσφυγες**. Η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης και η ανεξαρτητοποίηση των κρατών που ελέγχονταν από αυτήν στα τέλη της δεκαετίας 1980 είχε ως αποτέλεσμα τη **δημιουργία ενός μεγάλου προσφυγικού ρεύματος προς τη χώρα μας**. Τα πρώτα κύματα μεταναστών προέρχονταν από την Αλβανία, τη Βουλγαρία, την Πολωνία, τη Ρωσία.

Ταυτόχρονα, πόλεμοι και φτώχεια οδήγησαν στην Ελλάδα και άλλους μετανάστες και πρόσφυγες από χώρες όπως οι Φιλιππίνες, η Αίγυπτος, η Αιθιοπία, η Ινδία, το Ιράκ και η Συρία. Ας δούμε αναλυτικότερα τους αριθμούς στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 1

ΑΠΟΓΡΑΦΗ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ	1991
ΧΩΡΑ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ	ΑΡΙΘΜΟΣ
Αίγυπτος	4.012
Αιθιοπία	1.100
Αλβανία	20.556
Βουλγαρία	2.413
Ινδία	1.720
Ιράκ	2.131
Πολωνία	9.624
Ρωσία (ΕΣΣΔ)	12.918
Συρία	2.104
Φιλιππίνες	3.605

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

Αρχές του **21^{ου} αιώνα** οι πρόσφυγες και **οι μετανάστες έρχονται στην Ελλάδα πιο μαζικά**. Πέρα από τους μετανάστες και τους πρόσφυγες της προηγούμενης δεκαετίας που έχουν αυξηθεί πολύ, έρχονται και μετανάστες και πρόσφυγες από την Ουκρανία, την Ρουμανία, την Ινδία, το Καζακστάν, το

Μπανγκλαντές, το Πακιστάν, την Αρμενία, τη Γεωργία, το Ιράκ και τη Νιγηρία. Ο πίνακας 2 που ακολουθεί περιέχει τους αριθμούς.

Πίνακας 2

ΑΠΟΓΡΑΦΗ	2001
ΧΩΡΑ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ	ΑΡΙΘΜΟΣ
Αίγυπτος	7.448
Αιθιοπία	1.163
Αλβανία	438.036
Αρμενία	7.742
Βουλγαρία	35.104
Γεωργία	22.875
Ινδία	7.216
Ιράκ	6.936
Καζακστάν	2.256
Μπανγκλαντές	4.854
Νιγηρία	2.015
Ουκρανία	13.616
Πακιστάν	11.130
Πολωνία	12.831
Ρουμανία	21.994
Ρωσική Ομοσπονδία	17.535
Συρία	5.552
Φιλιππίνες	6.478

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

Την πρώτη δεκαετία του 21^{ου} αιώνα έρχονται **νέα κύματα μεταναστών** και προσφύγων από το Μαρόκο, τη Μολδαβία και το Αφγανιστάν, ενώ **αυξάνονται παλαιότερα μεταναστευτικά ρεύματα**. Ας παρατηρήσουμε τον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 3

ΑΠΟΓΡΑΦΗ	2011
ΧΩΡΑ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ	ΑΡΙΘΜΟΣ
Αίγυπτος	10.455
Αλβανία	480.851
Αρμενία	8.113
Αφγανιστάν	6.911
Βουλγαρία	75.917
Γεωργία	27.407
Ινδία	11.333
Ιράκ	3.692
Μαρόκο	1.910
Μολδαβία	10.391
Μπανγκλαντές	11.076
Νιγηρία	3.285
Ουκρανία	17.008
Πακιστάν	34.178
Πολωνία	14.145
Ρουμανία	46.524
Ρωσική Ομοσπονδία	13.809
Συρία	7.628
Φιλιππίνες	9.807

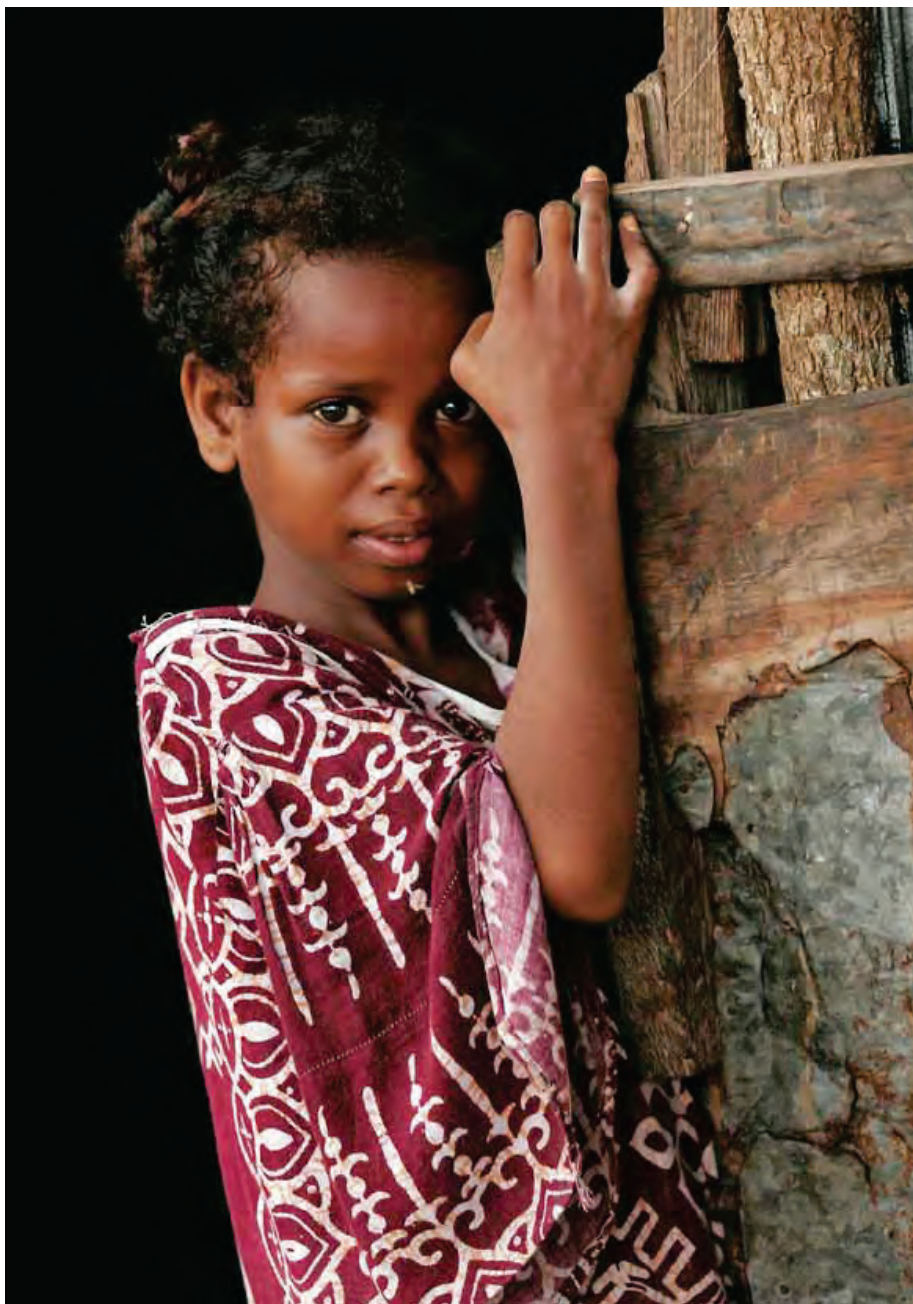
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

Οι αριθμοί των μεταναστών και προσφύγων που προαναφέρθηκαν δεν λαμβάνουν υπόψη τους **παράτυπους** μετανάστες. Όσους δηλαδή εισέρχονται παράνομα σε ένα κράτος.

Δραστηριότητα:

Επιλέγουμε μετανάστες και πρόσφυγες από τρία κράτη και συγκρίνουμε τον αριθμό τους στους τρεις παραπάνω Πίνακες (1, 2 και 3). Τι παρατηρούμε;

Ποια κράτη επιλέξατε και γιατί;

Φωτογραφία. Πηγή: Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες. *Προστατεύοντας τους πρόσφυγες 2008-2009*, σ. 18.

Στη φωτογραφία αυτή, ένα **εκτοπισμένο** κοριτσάκι που υποχρεώθηκε να εγκαταλείψει μαζί με την οικογένειά του το Μογκαντίσου εξαιτίας των συγκρούσεων. Πολλοί άμαχοι διέφυγαν από την πρωτεύουσα της Σομαλίας και εγκαταστάθηκαν σε γειτονικές περιοχές.

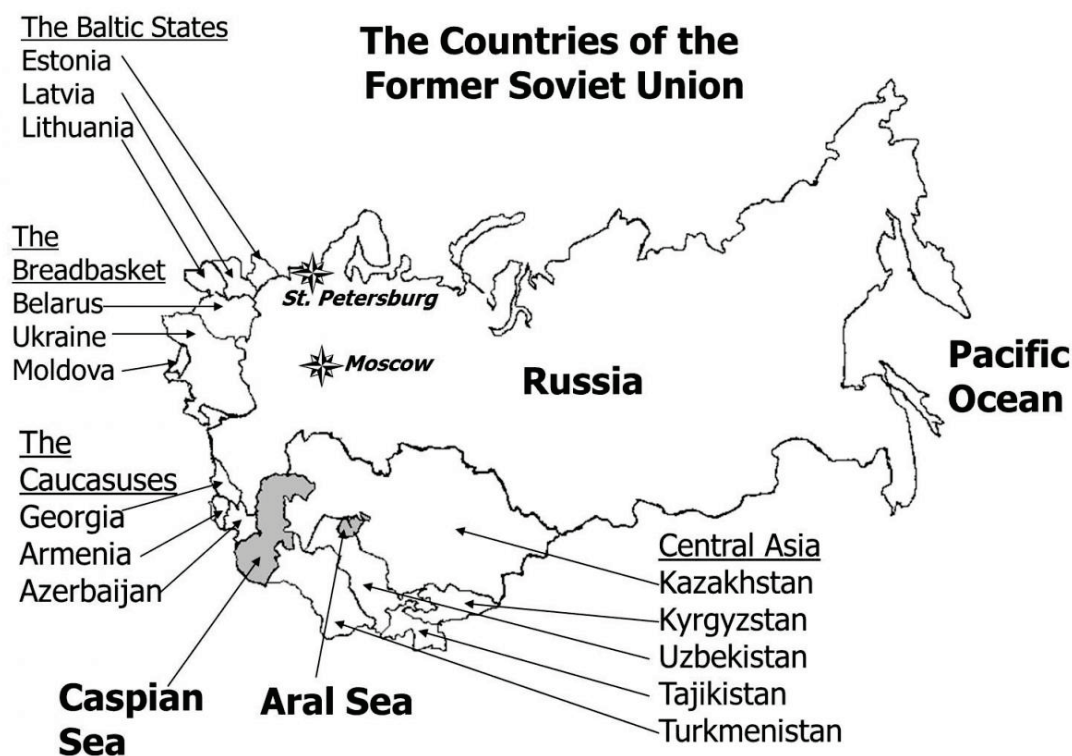
Δραστηριότητα:

Με βάση τις παραπάνω πληροφορίες, διακρίνουμε τη διαφορά ανάμεσα στους **εσωτερικά εκτοπισμένους** και στους **πρόσφυγες**.

Δραστηριότητα:

Στον παρακάτω Χάρτη περιλαμβάνονται οι χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Εντοπίζουμε τις χώρες από τις οποίες προήλθαν μεταναστευτικά ρεύματα προς την Ελλάδα. Συζητάμε τις επιλογές μας.

Χάρτης. Πηγή: <https://el.maps-russia.com/πρώην-Σοβιετική-ένωση-χάρτης>.

Παράλληλα, ένα κύμα ελλήνων **ομογενών** ήρθαν στην Ελλάδα μετά το 1980 από τα κράτη της Ανατολικής Ευρώπης. Σύμφωνα με τη σοβιετική απογραφή του 1989 στις χώρες της πρώην ΕΣΣΔ κατοικούσαν 358.000 Έλληνες.

Το ελληνικό κράτος χαρακτηρίζει τους Έλληνες ομογενείς από τα κράτη της Ανατολικής Ευρώπης ως «**παλιννοστούντες**» και όχι ως πρόσφυγες.

Ο λόγος είναι ότι η επάνοδος ενός ομογενούς στην Ελλάδα είναι ατομική επιλογή και γίνεται με δική του βούληση και όχι απαραίτητα κάτω από συνθήκες κινδύνου ζωής.

Οι ομογενείς που κατοικούσαν στην πρώην ΕΣΣΔ ήταν στην πλειονότητά τους **Πόντιοι**. Βρίσκονταν εκεί μετά τη διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Έλληνες ομογενείς ήρθαν στην Ελλάδα στις αρχές της δεκαετίας του 1990 και από την **Αλβανία** μετά την κατάρρευση του εκεί κομμουνιστικού

καθεστώς. Σύμφωνα με μια εκτίμηση οι Αλβανοί στην Ελλάδα ήταν 442.000 το 2008, από τους οποίους οι 189.000 ήταν Έλληνες ομογενείς.

Για την **προστασία των προσφύγων** υπάρχουν διεθνείς νόμοι. Οι χώρες έχουν νομική υποχρέωση να επιτρέπουν στους πρόσφυγες να ζητήσουν προστασία.

Το βασικό νομικό κείμενο που ορίζει ποιος είναι πρόσφυγας, τα δικαιώματα των προσφύγων και τις νομικές υποχρεώσεις των κρατών είναι η **Σύμβαση της Γενεύης** που υπογράφηκε το 1951. Το **Πρωτόκολλο του 1967** της Νέας Υόρκης αφαίρεσε τους γεωγραφικούς και χρονικούς περιορισμούς που έθετε η Σύμβαση της Γενεύης. Ζητήματα σχετικά με τη Σύμβαση του 1951, μπορούμε να βρούμε στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <https://www.unhcr.gr/genikes-plirofories/geneva1951.html>

Δραστηριότητα:

Σε κάθε στοιχείο της στήλης Α αντιστοιχούν περισσότερα από ένα στοιχεία της στήλης Β. Ποια;

Στήλη Α	Στήλη Β
Μετανάστες	Φυγάδες από τη χώρα τους λόγω πολέμου
Παλινοστούντες	Άτομα που αναζητούν μια καλύτερη τύχη
Πρόσφυγες	Φυγάδες από τη χώρα τους λόγω διώξεων
	Ομογενείς από την πρώην ΕΣΣΔ
	Άτομα με ελληνική εθνική συνείδηση
	Άτομα που αποφασίζουν ελεύθερα να μετακινηθούν

Δραστηριότητα:

Βρίσκουμε λέξεις ή φράσεις που αποδίδουν σε άλλες γλώσσες τις ελληνικές «μετανάστης» και «πρόσφυγας».

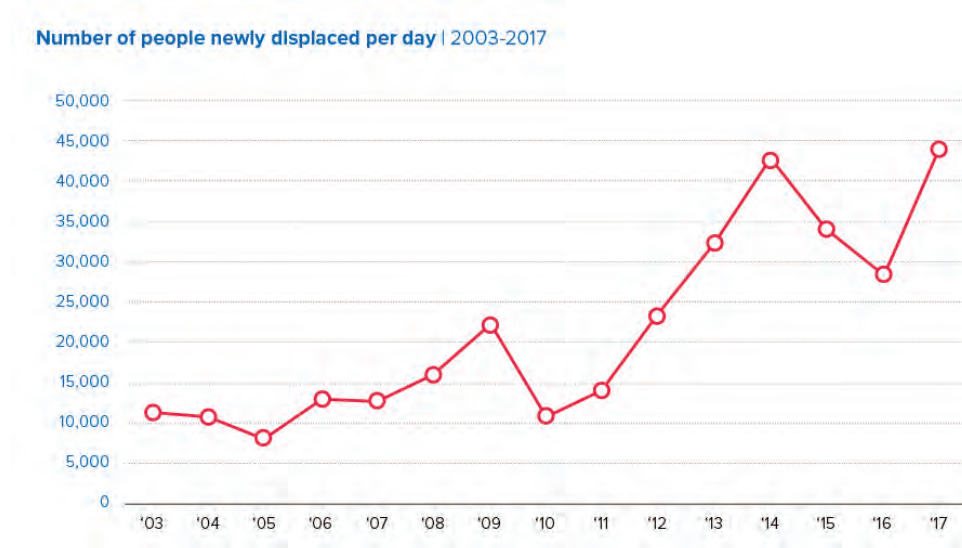
Η μαζική είσοδος μεταναστών και προσφύγων το 2015

Το 2015 είχαμε **τεράστια αύξηση μεταναστών και προσφύγων** σε όλον τον κόσμο.

Δραστηριότητα:

Μελετάμε το παρακάτω Σχήμα 1. Τι παρατηρούμε;

Σχήμα 1

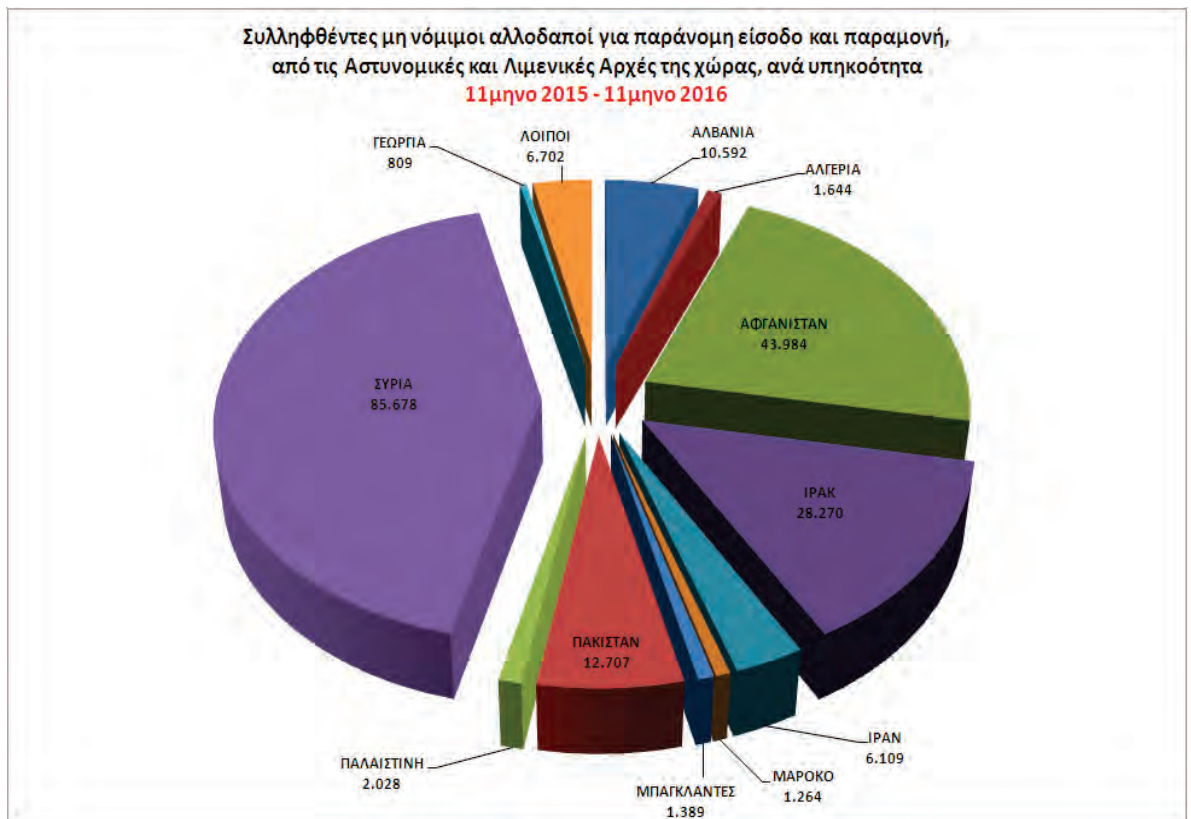
Πηγή: UNHRC Global Trends (2017)

Το 2015 μετακινήθηκαν παγκοσμίως **1,8 εκατομμύρια πρόσφυγες**. Οι λόγοι ήταν οι διενέξεις στο Ιράκ, στο Νίγηρα και τη Νιγηρία, στο Μπουρούντι, στη Λιβύη, οι παλαιότερες συγκρούσεις στο Αφγανιστάν, τη Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό, την Κεντροαφρικανική Δημοκρατία, την Υεμένη και το Νότιο Σουδάν και ο εμφύλιος πόλεμος στη Συρία.

Την ίδια χρονιά μεγάλος ήταν ο αριθμός των προσφύγων που έφτασε στη Μεσόγειο και ειδικότερα στην **Ελλάδα**.

Στο παρακάτω Σχήμα 2 αναφέρονται οι **μη νόμιμοι αλλοδαποί** που κατέφτασαν στις ελληνικές ακτές το καλοκαίρι του 2015. Πρόκειται για ένα **μαζικό κύμα μεταναστών και προσφύγων**.

Σχήμα 2

Πηγή: Ελληνική Αστυνομία

Δραστηριότητα:

Μελετάμε το Σχήμα 2. Ποιοι αλλοδαποί συγκεντρώνουν τους μεγαλύτερους αριθμούς;

Δραστηριότητα:

Ανατρέχουμε στις προηγούμενες σελίδες και συμπληρώνουμε τον παρακάτω Πίνακα 4. Στη συνέχεια συγκρίνουμε τους αριθμούς των μεταναστών και των προσφύγων από τις 4 χώρες στην τετραετία 2011-2015. Συζητάμε τι παρατηρούμε.

Πίνακας 4

Έτη / Χώρες				
	Αφγανιστάν	Ιράκ	Πακιστάν	Συρία
2011				
2015				

Δραστηριότητα:

Στη φωτογραφία της επόμενης σελίδας, βλέπουμε εκτοπισμένα παιδιά να κρατάνε γεύματα που τους έχουν προσφερθεί σε μια γειτονιά στη Συρία.

1. Προσπαθούμε να φανταστούμε τα συναισθήματα των παιδιών στη φωτογραφία. Το συζητάμε με τους συμμαθητές μας.
2. Εκτός από το φαγητό, ποια άλλα αγαθά είναι σημαντικά για τα παιδιά πρόσφυγες.

Φωτογραφία. Πηγή: Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες 2016.

ΓΛΩΣΣΑΡΙ

Ενότητα 1^η**Ακρόπολη**

το ψηλότερο και οχυρωμένο με τείχος μέρος των αρχαίων πόλεων/οικισμών.

αρχαιολογία

επιστήμη που ασχολείται με τη ζωή των ανθρώπων που έζησαν σε παλαιότερες εποχές. Μελετάει ό,τι απόμεινε από το παρελθόν.

αυστραλοπίθηκος

άμεσος πρόγονος του ανθρώπου. Ανήκει στους Ανθρωπίδες, την οικογένεια δηλαδή των Ανθρωποειδών στην οποία ανήκει ο άνθρωπος.

εποχή παγετώνων

Είναι μια μεγάλη χρονική περίοδος στην οποία η θερμοκρασία του πλανήτη κατέβαινε πολύ, με αποτέλεσμα ένα μεγάλο μέρος της γης να σκεπάζεται από παγετώνες

κατανομή εργασίας

έχουμε όταν διαφορετικά μέρη μιας δουλειάς τα κάνουν διαφορετικοί άνθρωποι, με σκοπό να γίνει η δουλειά αυτή πιο αποτελεσματικά, π.χ. όταν άλλοι καλλιεργούν τη γη, αλλά είναι οι πολεμιστές, άλλοι κυβερνούν τον οικισμό κλπ.

κοινωνία

οργανωμένο σύνολο ανθρώπων.

οικισμός

χωριστό σύνολο κατοικιών, ένας τόπος με κατοικίες όπου ζουν άνθρωποι οργανωμένοι σε κοινότητα

σπηλαιογραφία

ζωγραφιά πάνω στα τοιχώματα των σπηλαίων κατά την εποχή του λίθου

Ενότητα 2^η

Ευφράτης

(στα αραβικά: الفرات نهر, Nahr ul-Furāt, στα συριακά: ܦܪܬ, Prāt) είναι ο μεγαλύτερος ποταμός της Μέσης Ανατολής. Το μήκος του είναι 2.760 χιλιόμετρα. Ξεκινάει από την Αρμενία και χύνεται στον Περσικό κόλπο, ενωμένος με τον Τίγρη Ποταμό

Μεσοποταμία

ονομάστηκε για πρώτη φορά από τους αρχαίους Έλληνες η χώρα την οποία διαρρέουν δύο ποταμοί, ο Τίγρης (στα ανατολικά) και ο Ευφράτης (στα δυτικά). Το μεγαλύτερο μέρος της σήμερα βρίσκεται στο Ιράκ

μονοθεϊστικός λαός

λαός που πιστεύει σε έναν Θεό

Νείλος

ποταμός στην Αφρική και ένας από τους δύο μεγαλύτερους του κόσμου. Έπαιξε βασικό ρόλο στην ανάπτυξη της αρχαίας Αιγύπτου. Ο Ηρόδοτος ονομάζει την Αίγυπτο «Δώρο του Νείλου»

οχυρωμένη ακρόπολη

το ψηλότερο μέρος των αρχαίων πόλεων που προστατευόταν από δυνατό τείχος

σφήνα

κομμάτι από ξύλο ή από μέταλλο, σε σχήμα τριγώνου. Το πιέζουμε με δύναμη ανάμεσα σε δύο σώματα, για να τα χωρίσει ή για να τα στερεώσει

Τίγρης

(στα αραβικά: دجلة Dijlah didzlah, στα συριακά: ܕܝܓܠܐ Deqlat, στα κουρδικά: Dicle, Dîjla ديجله) είναι ο ένας από τους δυο μεγάλους ποταμούς (ο άλλος είναι ο Ευφράτης) στην περιοχή της Μεσοποταμίας. Πηγάζει από τα βουνά της Ανατολίας στην Τουρκία, διαρρέει το Ιράκ, και στα νότια της χώρας ενώνεται με τον Ευφράτη και χύνεται στον Περσικό Κόλπο. Το μήκος του φτάνει περίπου στα 1.900 χλμ.

τροχός

(η ρόδα) σημαντικότερη και πολύ παλιά εφεύρεση. Είναι μια κατασκευή κυκλικού σχήματος που γυρίζει γύρω από έναν ακίνητο άξονα

Ενότητα 3^η

αποικισμός

απομάκρυνση πολλών ανθρώπων από την πατρίδα τους. Αυτοί πηγαίνουν σε νέο τόπο και φτιάχνουν μια νέα πατρίδα για να ζήσουν εκεί. Η νέα πατρίδα λέγεται και αποικία.

δωρική εξάπολη

οι έξι σημαντικές πόλεις που έφτιαξαν οι Δωριείς στα νησιά και στα νότια παράλια της Μικράς Ασίας. Οι πόλεις αυτές ήταν: η Αλικαρνασσός, η Κνίδος, η Λίνδος, η Κάμειρος, η Ιαλυσός και η Κως. Αυτές αργότερα ενώθηκαν σε ένα είδος συνομοσπονδίας, την Δωρική εξάπολη.

Έπος

μεγάλο ποίημα που μιλάει για γεγονότα μυθικά και συνήθως θαυμαστά

Πίνδος

η μεγαλύτερη οροσειρά της Ελλάδας. Ξεκινά από τα βόρεια σύνορα με την Αλβανία και φτάνει μέχρι τον Κορινθιακό κόλπο.

Ενότητα 4^η

αγορά:

ο τόπος όπου οι άνθρωποι αγοράζουν και πουλούν τα προϊόντα τους αλλά και μαζεύονται για να συζητήσουν τα θέματα της πόλης

Ακρόπολη

το ψηλότερο μέρος της αρχαίας πόλης. Ήταν οχυρωμένο με τείχος

αρχιτεκτονικός ρυθμός

σύνολο χαρακτηριστικών ορισμένων κτηρίων που τα κάνουν να είναι διαφορετικά από άλλα

άστυ

η πόλη

δημοκρατία

πολίτευμα που λειτουργεί με βάση το τι θέλουν οι περισσότεροι πολίτες

είλωτας

έτσι ονομάζουν τους δούλους τους οι αρχαίοι Σπαρτιάτες

Έφορος

στην αρχαία Σπάρτη, καθένας από τους πέντε πολιτικούς άρχοντες που είχαν θητεία για ένα χρόνο

ολιγαρχία

πολίτευμα στο οποίο η εξουσία ανήκει σε λίγους

Όλυμπος

το ψηλότερο βουνό της Ελλάδας -στα αρχαία χρόνια πίστευαν πως εκεί κατοικούν οι θεοί

οπλίτης

στρατιώτης βαριά οπλισμένος

περικεφαλαία

το κράνος του πολεμιστή (σε παλαιότερη εποχή)

συνοικισμός

(στην αρχαιότητα) όταν τα μικρά χωριά ενώνονται και φτιάχνουν μία πόλη

Τάξη

ομάδα ανθρώπων που βρίσκονται στην ίδια κοινωνική και οικονομική κατάσταση

φάλαγγα

σύνολο στρατιωτών σε σχηματισμό που κινούνται

Ενότητα 5^η

αρχιτεκτονική

η τέχνη του σχεδιασμού κτηρίων

γλυπτική

τέχνη με την οποία γίνονται τα αγάλματα

δόρυ

μακρύ ξύλινο κοντάρι με σιδερένια μύτη που το χρησιμοποιούσαν ως όπλο

επιστήμη

η μεθοδική έρευνα της πραγματικότητας

έφεση

δίκη για δεύτερη φορά όταν υπάρχει αμφιβολία για το αποτέλεσμα της πρώτης

θέατρο

τέχνη όπου οι ηθοποιοί παριστάνουν στους θεατές διάφορες ιστορίες – ο χώρος στον οποίο γίνεται μια θεατρική παράσταση

κωμωδία

αρχαίο κωμικό θεατρικό έργο

ποίηση

τέχνη με την οποία φτιάχνουμε λογοτεχνικά έργα σε στίχους

ρήτορας

αυτός που μιλάει μπροστά σε ακροατήριο

συμμαχία

ομάδα κρατών ή ανθρώπων που δουλεύουν μαζί για να πετύχουν κάτι που συμφέρει όλους

σύμμαχος

κράτος ή πρόσωπο που υπόσχεται να βοηθήσει άλλο κράτος ή πρόσωπο εάν αυτό δεχτεί επίθεση

τραγωδία

αρχαίο θεατρικό έργο που δημιουργεί μεγάλη συγκίνηση

φιλοσοφία

η αναζήτηση της γνώσης και της αλήθειας για το νόημα της ζωής

Ενότητα 6^η

διεθνής γλώσσα

μια γλώσσα που χρησιμοποιείται για επικοινωνία μεταξύ λαών από διαφορετικά έθνη

επιταγή

χαρτί με το οποίο κάποιος δίνει εντολή σε μια τράπεζα, να δώσει σε κάποιον άλλον ορισμένα χρήματα

εφεύρεση

ανακάλυψη που βοηθά τον άνθρωπο και διευκολύνει τη ζωή του

συμπολιτεία

ένωση πόλεων σε κοινό κράτος

τράπεζα

ίδρυμα που δέχεται καταθέσεις αποταμιευτών και δανείζει χρήματα με τόκο

Ενότητα 7^η

μύθος

φανταστική διήγηση που συνήθως αναφέρεται σε θεούς και ήρωες

πειρατής

αυτός που επιτίθεται σε πλοία ή σε παραθαλάσσιες πόλεις και ληστεύει ό,τι πολύτιμο έχουν

σύγκλητος

η βουλή της αρχαίας Ρώμης που δεν ψήφισε μόνο τους νόμους αλλά διοικούσε και το κράτος

ύπατος

ανώτατος άρχοντας που ασκούσε εξουσία στην αρχαία ρωμαϊκή δημοκρατία

χερσόνησος

κομμάτι της στεριάς που το βρέχει η θάλασσα από τρεις πλευρές

Ενότητα 8^η

πολίτης

ο κάτοικος ενός κράτους που έχει πολιτικά δικαιώματα και υποχρεώσεις

πολιτικά

είναι τα δικαιώματα του πολίτη. Για παράδειγμα,

δικαιώματα

ένα πολιτικό δικαίωμα είναι να μπορείς να ψηφίζεις ή να σε ψηφίζουν άλλοι πολίτες στις εκλογές

υδραγωγείο

είναι ένα μεγάλο έργο που γίνεται για να έρχεται πόσιμο νερό από ένα ψηλό σημείο, συνήθως βουνό, σε κάποια πόλη

χορηγός

είναι ο πλούσιος πολίτης που πληρώνει τα έξοδα μιας θεατρικής παράστασης

Ενότητα 9^η

κωδικοποίηση της νομοθεσίας	είναι να μαζεύεις τους νόμους και να τους βάζεις σε τάξη
Μεσαίωνας ορθόδοξος	η περίοδος από τον 5ο αιώνα μέχρι τον 15ο αιώνα αυτός που θεωρείται σωστός σύμφωνα με την χριστιανική θρησκεία
συντεχνία	ομάδα ανθρώπων που κάνει το ίδιο επάγγελμα και έχει τα ίδια συμφέροντα

Ενότητα 11^η

Ακρίτες:	στρατιώτες που φύλαγαν τα σύνορα, δηλαδή τις άκρες, της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας
εκχριστιανισμός λεηλατώ	το να κάνεις κάποιον χριστιανό αρπάζω με τη βία, κλέβω

Ενότητα 13^η

Άλωση	το να παίρνεις μια πόλη με τη βία
Νομάδες	άνθρωποι που δεν κατοικούν κάπου μόνιμα αλλά μετακινούνται από τόπο σε τόπο για να βρискουν τροφή για τα ζώα τους

Ενότητα 14^η

αγάδες	κρατικοί αξιωματούχοι της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, δεν πληρώνουν φόρους.
βιλαέτι	

μεγάλη διοικητική περιφέρεια.

γενίτσαροι

ο «νέος στρατός» που δημιουργείται με το «παιδομάζωμα».

ζιμήδες

οι μη-μουσουλμάνοι στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Δεν έχουν τα ίδια δικαιώματα με τους μουσουλμάνους. Πληρώνουν τους πιο βαρείς φόρους.

Μεγάλο Διβάνι ή Σουλτανικό ή Αυτοκρατορικό Συμβούλιο

το ανώτατο διοικητικό και δικαστικό όργανο στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Μεγάλος Βεζύρης

εκπρόσωπος του Σουλτάνου σε όλες τις υποθέσεις.

μικρογραφίες

μικρές εικόνες, ζωγραφισμένες με το χέρι.

μνημείο

κατασκευή που θυμίζει πρόσωπα ή γεγονότα του παρελθόντος.

παλάτι

εκεί συνεδριάζει το Μεγάλο Διβάνι. Η έδρα του Σουλτάνου.

ραγιάδες

οι υπήκοοι της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, μουσουλμάνοι και μη-μουσουλμάνοι, που πληρώνουν φόρους.

Σουλτάνος

στην κορυφή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ο απόλυτος μονάρχης.

Υψηλή Πύλη (Πύλη)

η κεντρική διοίκηση.

«Φόροι» / «δοσίματα»

οικονομικές κατά βάση (σε χρήμα ή σε είδος) υποχρεώσεις των υπηκόων προς το κράτος. Μερικές φορές οι «φόροι» ή τα «δοσίματα» είχαν τη μορφή υπηρεσιών, αναγκαστικής εργασίας. Πολύ βαρύς για τις χριστιανικές οικογένειες ήταν ο λεγόμενος «φόρος αίματος», το «παιδομάζωμα».

χειρόγραφα

βιβλία γραμμένα με το χέρι και όχι εκτυπωμένα.

Ενότητα 15^η

Αντιμεταρρύθμιση

ονομάζεται η προσπάθεια της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας να αντιμετωπίσει τη Μεταρρύθμιση από το 2ο μισό του 16ου αιώνα. Η προσπάθεια γίνεται με τους εξής τρόπους: 1. Οργανώσεις μοναχών («τάγματα» όπως οι Ιησουίτες) διαδίδουν τις απόψεις της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας, μέσα από την ίδρυση εκπαιδευτηρίων, νοσοκομείων, την έκδοση βιβλίων κ.ά. 2. Το δικαστήριο της Ιεράς Εξέτασης δικάζει όσους και όσες κατηγορούνται ότι εκφράζονται κατά της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας. 3. Απαγορεύεται η κυκλοφορία βιβλίων που κρίνονται ότι εκφράζονται κατά της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας (λογοκρισία).

«άπιστους»,

δηλαδή χωρίς πίστη, ονόμαζαν οι εξερευνητές τους λαούς που δεν ήταν χριστιανοί. Ωστόσο, οι λαοί αυτοί δεν ήταν «άπιστοι», αλλά είχαν διαφορετική πίστη, δηλαδή, δεν ήταν χριστιανοί.

Θρησκευτική Μεταρρύθμιση

ονομάζεται η δημιουργία νέων χριστιανικών κοινοτήτων στην Ευρώπη τον 16ο αιώνα (1517-55), των Προτεσταντών. Οι Προτεστάντες διαμαρτύρονται για τη λειτουργία της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας που έχει έδρα στη Ρώμη και επικεφαλής τον Πάπα. Πιστεύουν ότι ο Θεός και η πίστη σώζουν τον άνθρωπο. Δεν τον σώζει η νηστεία, η προσευχή και άλλες εξωτερικές εκδηλώσεις.

κλασική αρχαιότητα

ο πολιτισμός της αρχαίας Ελλάδας μεταξύ 490/480 έως 323 π.Χ.

Προτεστάντες (=Διαμαρτυρόμενοι)

ονομάζονται Λουθηρανοί στη Γερμανία (ηγέτης ο Μαρτίνος Λούθηρος), Καλβινιστές στην Ελβετία (ηγέτης ο Ιωάννης Καλβίνος), Αγγλικανοί στην Αγγλία.

συνθήκη

γραπτή συμφωνία μεταξύ κρατών.

τυπογραφία

η εκτύπωση βιβλίων με τη χρήση κινητών μεταλλικών ή και ξύλινων στοιχείων.

«υποθέτουμε»

λέμε τη γνώμη μας για κάτι, για το τι και πώς συνέβη. Στηρίζουμε τη γνώμη μας, όσο γίνεται, σε τεκμήρια: αποδείξεις-ενδείξεις, συλλογισμούς.

Ενότητα 16^η**αγγαρεία**

υποχρεωτική εργασία, χωρίς αποζημίωση, συνήθως κοπιαστική και δυσάρεστη.

απολυταρχία

είδος πολιτεύματος, στο οποίο όλες οι εξουσίες ανήκουν στο μονάρχη και ασκούνται από αυτόν χωρίς κανέναν περιορισμό.

βιοτέχνες

ιδιοκτήτες βιοτεχνιών

βιοτεχνία

παραγωγή αγαθών-προϊόντων με τη χρήση απλών εργαλείων.

γαλέρες

πολεμικά πλοία

Εμπορική Επανάσταση

περίοδος ανάπτυξης του εμπορίου στην Ευρώπη, περίπου 1520-1650.

εφοπλιστές

ιδιοκτήτες πλοίων, επικεφαλής ναυτικών οικονομικών επιχειρήσεων.

Κοινοβούλιο: οι εκλεγμένοι αντιπρόσωποι του λαού που ψηφίζουν τους νόμους του κράτους.

«**Λατίνοι**» γιατί μιλούσαν «λατινογενείς» γλώσσες, δηλαδή γλώσσες (ιταλικά, γαλλικά) που προέρχονταν από τα αρχαία λατινικά.

μερκαντιλισμός

η αντίληψη (Ευρώπη, 16ος-18ος αιώνες) ότι ο πλούτος μιας χώρας αυξάνεται όταν εξάγονται προϊόντα και εισάγονται πολύτιμα μέταλλα, όπως ο χρυσός.

«Μεταστροφή»

εδώ, αλλαγή θρησκευτικής πίστης.

ποπολάρο

οι άνθρωποι του λαού, οι λαϊκοί

ρεμπελιό

επανάσταση

«συγκεντρωτικό κράτος»

σε αυτό η εξουσία απορρέει και ασκείται από ένα κέντρο.
τραπεζίτες ιδιοκτήτες και διευθυντές των τραπεζών.

Ενότητα 17^η

«Διασπορά»:

(εδώ) οι ελληνικές κοινότητες μακριά από τον ελλαδικό χώρο, π.χ., στην Ευρώπη ή στη νότια Ρωσία.

Ενότητα 19^η

ανεξαρτησία

απουσία δεσμεύσεων, υποχρεώσεων.

ανεξάρτητη χώρα

η χώρα που έχει δική της κυβέρνηση, αποφασίζει και εφαρμόζει τη δική της εξωτερική πολιτική, χωρίς να ελέγχεται από άλλες χώρες.

αυτοκρατορία

κράτος με διαφορετικά έθνη και πολιτισμούς.

αυτόνομη χώρα

καθορίζει μόνη της τους νόμους της λειτουργίας της και τους εφαρμόζει στο εσωτερικό της, αλλά, εφόσον δεν είναι ανεξάρτητη, δεν έχει δική της, διακριτή, εξωτερική πολιτική.

αυτονομία

το δικαίωμα μιας πολιτικής ή κοινωνικής ομάδας να καθορίζει μόνη της τους νόμους της λειτουργίας και τις δραστηριότητές της.

γερμανόφωνα κράτη

η γερμανική γλώσσα αποτελεί, για τους περισσότερους κατοίκους της, τη βασική γλώσσα επικοινωνίας.

εθνικό κράτος

κράτος με τους περισσότερους πολίτες του να προέρχονται από ένα έθνος.

έθνος

σύνολο ανθρώπων που θέλει να διακρίνεται ως τέτοιο και να μοιράζεται μία κοινή κουλτούρα και ιστορία.

Ενότητα 20^ή

αγροτική μεταρρύθμιση του 1871

το ελληνικό κράτος μοιράζει τις «εθνικές γαίες» σε χωρικούς που δεν είχαν δική τους γη («ακτήμονες»).

απόλυτη μοναρχία

ο ανώτατος άρχοντας του κράτους (εδώ ο βασιλιάς) έχει όλες τις εξουσίες. Τις παραχωρεί σε όποιον θέλει. Συνταγματική μοναρχία: ο ανώτατος άρχοντας περιορίζεται στις εξουσίες που προβλέπει το Σύνταγμα.

αστικά κέντρα

οι πόλεις της εποχής.

«Γελοιογραφία», «σάτιρα»

κείμενο, εικόνα ή κίνηση που προκαλούν γέλιο.

εθνικές γαίες

τα κτήματα που, μετά την Επανάσταση του 1821, περνάνε από τους Οθωμανούς στο ελληνικό κράτος.

Εθνοσυνέλευση

Συνέλευση των αντιπροσώπων ενός έθνους. Συγκεντρώνονται για να συντάξουν νόμους.

έξωση

διώξιμο.

κόμμα

οργάνωση πολιτών με στόχο τη διακυβέρνηση μιας χώρας.

«Μεγάλη Ιδέα»

η ελληνική εθνική ιδέα για την επέκταση των συνόρων, ώστε το ελληνικό κράτος να συμπεριλάβει τους Έλληνες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Το τέλος της «Μεγάλης Ιδέας» ήταν η Μικρασιατική Καταστροφή του 1922.

μπέης

διοικητής μιας περιοχής με τη σύμφωνη γνώμη του σουλτάνου.

προεστός ή πρόκριτος ή δημογέροντας

ηλικιωμένοι και πλούσιοι κάτοικοι μιας περιοχής οι οποίοι αναλάμβαναν τη διαχείριση των κοινών κατά την περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας. Στα τουρκικά λέγονταν «κοτζαμπάσηδες».

«προστάτιδες»

ονομάστηκαν έτσι επειδή έσωσαν την Ελληνική Επανάσταση από τις τουρκοαιγυπτιακές δυνάμεις στη ναυμαχία του Ναβαρίνου το 1827 και στη συνέχεια (1830) ίδρυσαν το ελληνικό κράτος.

συγκέντρωση εξουσιών

ένα κέντρο εξουσίας (ομάδα ανθρώπων) αποφασίζει για όλα τα ζητήματα.

Σύνταγμα

ο βασικός νόμος ενός κράτους. Ορίζει την κατανομή των εξουσιών.

Ενότητα 21^η**αντάρτης**

πολεμιστής που δεν ανήκει στον κανονικό στρατό. Πολεμά για την απελευθέρωση της πατρίδας του.

απεργία

η οργανωμένη αποχή των εργαζομένων από την εργασία τους, για τη διεκδίκηση κάποιων αιτημάτων

αποικιοκρατία

η κατάσταση κατά την οποία ορισμένες χώρες αποτελούν κτήσεις άλλων χωρών και εξαρτώνται στρατιωτικά, οικονομικά και πολιτικά από αυτές.

Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος

διεθνής επιτροπή η οποία ανέλαβε τον έλεγχο των κυριότερων ελληνικών δημοσίων εσόδων.

δικτατορία

καθεστώς με το οποίο ένα άτομο ή μια ομάδα ατόμων κυβερνά μια χώρα χωρίς κανένα έλεγχο από το λαό.

εκσυγχρονισμός

η προσαρμογή σε νέες συνθήκες και απαιτήσεις.

ελονοσία

αρρώστια που μεταδίδεται στον άνθρωπο από τα κουνούπια.

έλος

ρηχή λίμνη όπου υπάρχουν πολλά φυτά.

ιμπεριαλισμός

η πολιτική επέκτασης των βιομηχανικών σε βάρος άλλων κρατών

Μεγάλη Ιδέα

η ελληνική εθνική ιδέα για την επέκταση των συνόρων, ώστε το ελληνικό κράτος να συμπεριλάβει τους Έλληνες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Το τέλος της «Μεγάλης Ιδέας» ήταν η Μικρασιατική Καταστροφή του 1922.

μοντερνισμός

η τάση για υπέρβαση της παράδοσης και υιοθέτησης νέων μορφών έκφρασης.

ναζιστικό κόμμα

το ακραίο φασιστικό κόμμα που είχε αρχηγό τον Χίτλερ. Κυβέρνησε τη Γερμανία από το 1933 και προκάλεσε τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

πρώτες ύλες

είναι αυτά που παίρνουμε από τη γεωργία, την κτηνοτροφία, τα δάση κλπ. και τα χρησιμοποιούμε στην βιομηχανία για να φτιάξουμε προϊόντα κατάλληλα για εμπόριο

συμμαχία

ομάδα κρατών ή ανθρώπων που συνεργάζονται για έναν σκοπό.

συνδικαλισμός

η οργάνωση ατόμων που απασχολούνται στον ίδιο τομέα παραγωγής και η συλλογική δράση που αναπτύσσουν.

φανατισμός

τυφλό πάθος για μιας θρησκεία ή μια ιδεολογία.

φασισμός

ακροδεξιά ιδεολογία που υποστηρίζει τον αυταρχισμό και τον εθνικισμό και αρνείται την δημοκρατία (βουλή, εκλογές, αντιπολίτευση κλπ.)

χειραφέτηση

η απαλλαγή από τα δεσμά της εξουσίας και από την καταπίεση (γιατί εξουσία γενικά συνεχίζει να υπάρχει).

Ενότητα 23^η

αρμοστές

οι επικεφαλής ναζί αξιωματούχοι.

«Άστρο του Δαβίδ»

σύμβολο της Εβραϊκής θρησκείας. Αποτελείται από δύο ισόπλευρα τρίγωνα, το ένα πάνω στο άλλο. Ο Δαβίδ ήταν, σύμφωνα με τα ιερά βιβλία, βασιλιάς των Εβραίων.

βιομηχανικού τύπου [εξόντωση]

μαζική. Για την πραγματοποίησή της χρησιμοποιήθηκαν τα πιο προηγμένα τεχνολογικά μέσα της εποχής: σιδηροδρομικό δίκτυο, ειδικά κατασκευασμένα στρατόπεδα, θάλαμοι θανάτου, δηλητηριώδη αέρια κ.ά. Εντυπωσιακό είναι το πλήθος των ανθρώπων και των πόρων που δεσμεύτηκαν για το σκοπό αυτό.

Ολοκαύτωμα

(ή γενοκτονία των Εβραίων ή Σοά/Shoah): η βιομηχανικού τύπου εξόντωση των Εβραίων από τους Ναζί με τη μαζική μεταφορά τους σε ειδικά κατασκευασμένα στρατόπεδα συγκέντρωσης, καταναγκαστικής εργασίας και εξόντωσης στη διάρκεια του Β' Π.Π. Εκτός από τους Εβραίους, στόχος των Ναζί ήταν οι Ρομά (Τσιγγάνοι), οι φυσικώς αδύνατοι (ανάπηροι), οι ομοφυλόφιλοι, οι αντιφρονούντες, οι σοβιετικοί αιχμάλωτοι κ.ά.

Τρίτο Ράιχ (βασίλειο)

η ναζιστική Γερμανία.

Ενότητα 24^η

αποβιομηχάνιση

περιορισμός των βιομηχανιών

γκλάσνοστ

διαφάνεια, ελεύθερη διατύπωση γνώμης

διαδίκτυο

παγκόσμιο δίκτυο μέσω του οποίου συνδέονται υπολογιστές και δίκτυα υπολογιστών. Με αυτό τον τρόπο επιτυγχάνεται η μεταξύ τους επικοινωνία καθώς και η παροχή στον χρήστη διαφόρων υπηρεσιών (π.χ. το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο).

Εμφύλιος πόλεμος

πόλεμος που συμβαίνει ανάμεσα σε ομάδες που ανήκουν στο ίδιο κράτος

Ε.Σ.Σ.Δ.

Ένωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών

Η.Π.Α.

Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής

ιδανικό

είναι ένας σημαντικός στόχος που αγωνιζόμαστε να τον πετύχουμε

κομμουνιστικά καθεστώτα

τα καθεστώτα όπου το οικονομικοκοινωνικό σύστημα βασίζεται στην κοινοκτημοσύνη των μέσων παραγωγής και στην ολοκληρωτική κατάργηση των κοινωνικών τάξεων και διακρίσεων.

κράτος πρόνοιας

προσφέρει υγειονομική περίθαλψη, εκπαίδευση και ασφάλεια στους πολίτες του.

μέσα κοινωνικής δικτύωσης

ο όρος αναφέρεται στα μέσα αλληλεπίδρασης και επικοινωνίας ομάδων ανθρώπων μέσω διαδικτυακών κοινοτήτων. Εμφανίζονται με διάφορες μορφές όπως π.χ. το Facebook, το Twitter, κ.ά.

μεταπολεμικός

αυτός που χρονικά συμβαίνει μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο

Μεταπολίτευση

η χρονική περίοδος από την αποκατάσταση της δημοκρατίας στην Ελλάδα, το 1974, μέχρι το 1989, τη χρονιά της πτώσης του Τείχους του Βερολίνου.

μοναρχία

το πολίτευμα όπου κυβερνά ένας βασιλιάς ή αλλιώς μονάρχης

νεοφιλελευθερισμός

η ιδέα ότι οι άνθρωποι αναπτύσσονται περισσότερο όταν ακολουθούν τους νόμους της αγοράς.

Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ)

διεθνής οργανισμός των αναπτυγμένων χωρών που υποστηρίζουν τις αρχές της δημοκρατίας και της ελεύθερης αγοράς.

Παγκόσμια Τράπεζα

διεθνές χρηματοπιστωτικό ίδρυμα το οποίο παρέχει οικονομική και τεχνική βοήθεια σε αναπτυσσόμενες χώρες για αναπτυξιακά έργα με στόχο τη μείωση της φτώχειας.

παγκοσμιοποίηση

η δημιουργία μιας παγκόσμιας οικονομικής ζώνης όπου τα προϊόντα κινούνται ελεύθερα.

περεστρόικα

ανασυγκρότηση, κατάργηση του αυστηρού κρατικού ελέγχου της οικονομίας και εκδημοκρατισμός.

πληθωρισμός

η αύξηση των τιμών

πληροφορική

η επιστήμη των ηλεκτρονικών υπολογιστών

πολιτικός πρόσφυγας

είναι κάθε άνθρωπος που φεύγει χωρίς την θέληση του από το κράτος του οποίου είναι πολίτης, επειδή φοβάται ότι θα τον διώξουν για τις πολιτικές του απόψεις

πραξικόπημα

ξαφνική ενέργεια στρατιωτικής ομάδας που διώχνει τη νόμιμη κυβέρνηση μιας χώρας και παίρνει παράνομα την εξουσία

Προεδρευόμενη Κοινοβουλευτική Δημοκρατία

το πολίτευμα όπου υπάρχει Πρόεδρος της Δημοκρατίας και Βουλή. Στη Βουλή συμμετέχουν οι βουλευτές που τους ψηφίζει ο λαός

τεχνητή νοημοσύνη

κλάδος της πληροφορικής επιστήμης που στοχεύει στην κατασκευή μηχανών οι οποίες μπορούν να μιμηθούν τον τρόπο σκέψης του ανθρώπου.

χούντα

ομάδα στρατιωτικών που παίρνει με τη βία την εξουσία από τους πολιτικούς

Ενότητα 25^η**εθνοκάθαρση**

η βίαιη μετακίνηση των μελών μιας εθνότητας από μια περιοχή ή/και η μαζική τους εξόντωση που αποτελεί γενοκτονία.

εμφύλιος πόλεμος

ο πόλεμος μεταξύ ομάδων που ανήκουν στο ίδιο σύνολο ανθρώπων (κράτος, έθνος, οργάνωση).

N.A.T.O.

North Atlantic Treaty Organization = Οργάνωση των Χωρών του Βορειοατλαντικού Συμφώνου.

ξενοφοβία

ο φόβος προς τους ξένους.

στρατόπεδο συγκέντρωσης

κέντρο κράτησης ανθρώπων που θεωρούνται επικίνδυνοι (την περίοδο αυτή). Παλαιότερα, στο Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, οι Ναζί είχαν χρησιμοποιήσει τα στρατόπεδα για να συγκεντρώνουν, να εξαναγκάζουν σε εργασία και να εξοντώνουν τους αντιπάλους τους.

Ενότητα 26^η**μετανάστες**

τα άτομα που αποφασίζουν να μετακινηθούν σε μια ξένη χώρα για διαφορετικούς λόγους και για μια ορισμένη χρονική περίοδο. Ορισμένοι από αυτούς μπορεί να επιλέξουν να μείνουν μόνιμα σε μια χώρα. Οι μετανάστες συνήθως αναζητούν καλύτερες οικονομικές και/ή κοινωνικές συνθήκες για αυτούς και για τις οικογένειές τους.

ομογενείς

τα πρόσωπα που ζουν σε μια άλλη χώρα, αλλά ανήκουν στο ίδιο «γένος» με άτομα που έχουν την ίδια χώρα καταγωγής (π.χ. οι Έλληνες ομογενείς στις ΗΠΑ).

παλιννοστούντες

οι ομογενείς που γύρισαν στην Ελλάδα από το 1980 από την πρώην ΕΣΣΔ.

πρόσφυγες

όσοι φεύγουν κυρίως εξαιτίας πολέμων ή διώξεων και γιατί δεν είναι ασφαλείς στη χώρα τους. Δεν έχουν άλλη επιλογή από το να εγκαταλείψουν τη χώρα για να αναζητήσουν ασφάλεια. Αν επιστρέψουν πίσω μπορεί να κινδυνεύσουν. Αφήνουν πίσω την καθημερινή τους ζωή. Μπορεί να χάσουν το σπίτι τους, την οικογένεια και τους αγαπημένους τους. Για την προστασία των προσφύγων υπάρχουν διεθνείς νόμοι. Οι χώρες έχουν νομική υποχρέωση να επιτρέπουν στους πρόσφυγες να ζητήσουν προστασία.

unicef
for every child

Funded by the
Asylum, Migration and
Integration Fund of the
European Union

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Αυτή η έκδοση χρηματοδοτήθηκε από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Το περιεχόμενό της εκφράζει τις απόψεις των συγγραφέων της και δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι αντικατοπτρίζει την επίσημη θέση της Ευρωπαϊκής Ένωσης.